



મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ.



વિસનગરવાસી

જ્ઞાની કાજી અનવર મીયાંકૃત કાવ્યનો સંગ્રહ.

અથવા

અનવર કાવ્ય

યાને

ગુલશને ખુશી.

સંગ્રહ કરનાર

સ્વર્ગસ્થ શેઠ હઠીસંગ ચુનીલાલ.

ટીકા સાથે પ્રસિદ્ધ કરનાર

મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ.

કાવ્યસરિતાના રચનાર—(વિસનગર).

ચોથી આવૃત્તિ. પ્રત ૪૦૦૦

(સુધારા વધારા સાથે.)

વિક્રમાર્ક ૧૯૭૧. સન ૧૯૧૫.

અમદાવાદ.

ધી ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.

કીંમત રૂ. ૦-૧૩-૦.

અનવર કાવ્ય મળવાનું ઠેકાણું.

આ પુસ્તક નીચેના ઠેકાણેથી રોકડી કીંમતે અગર ટપાલ મારફત વેલ્યુપેએબલથી મળશે. ટપાલ ખરચ જે પડશે તે વિશેષ લેવામાં આવશે. પુસ્તક મંગાવનારે પોતાનું સરનામું ચોકસ અને સ્વચ્છ અક્ષરે લખવા મહેરબાની કરવી—

મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ.

મુકામ-વિસનગર. જીલ્લો-ગુજરાત.

Printed by D. C. Parikh at the "Diamond Jubilee"
Printing Press, Salapose Road, Ahmedabad.

and

Published by Mahasukhbhai Chunilal Sheth,
Member of the Legislative Council, Baroda State.
Bazar near Mandi, Visnagar. (Gujarat).



અનવર કાવ્યનો સંગ્રહ કરનાર

સ્વર્ગસ્થ શેઠ હઠીસંગ ચુનીલાલ. (વિસનગર.)

જન્મતિથિ——વિક્રમાર્ક ૧૯૧૬ ના વૈશાખ સુદ ૧.

મૃત્યુતિથિ——વિક્રમાર્ક ૧૯૬૨ ના ચૈત્ર વદ ૧૩.

The Lakshmi Art, Byculla, Bombay.

હૃદયપ્રેમાંજલિ.

"When I am gone from this mortal view
The skies will wear their wonted blue;
The clouds distil the summer rain
On leafy wood and grassy plain;
And flowers will smile through morning dew.
The birds I loved will still be true
To their old haunts, flutter through
The boughs, nor alter one sweet strain
When I am gone.
The silent moon will wax and wane
Heedless that I ne'er come again;
Cold stars roll round in order due;
But hearts–warm hearts–perchance a few
With loving tears some cheeks will stain
When I am gone."

(S. Final E. 1897.)

મારા વ્હાલા ભાઇ હઠીસંગ !

(રાગ ગઝલ.)

કહું કોને હૃદયની આ ? હૃદયની તે હૃદય જાણે,
દિવાના દર્દિનું દિલ દર્દ્ દિવાનો દર્દિ પીછાને.
અગન જે ઇશ્કની જાગી બુઝાવે કોણુ આશકની ?
ન જે સમજે શું તે કરશે ? મુંઝામણુ આવીં અંતરની !
ચમન કે બેચમનમાં હું બીંજાને શું ! જહાંને શું !
સહન કર કે નહીં કર મન ! પડી પીડા બીંજાને શું !

કરી મ્હોબત કરી સોબત ! 'કરી' 'ન કરી' નહીં થાશે !
પડ્યો ઘા પ્રેમનો કારી ! હવે તે કેમ રૂઝાશે ? !

તને ભાઈ શું આ સુઝ્યું ? કરી કેવી દગલબાજી !
ઠગાયો હું ! ફસાયો હું ! નહીં સમજ્યો બિના સાચી.

લિધી અવસાન ભરનિદ્રા ભુલી તોફાની દુનિયા આ !
ફરી બંધુ નહીં જાગ્યો ! વિસાર્યો સ્નેહી ભ્રાતા આ !

થયો ગુલતાન સ્વપ્ને કે ગયો શું દિવ્ય દુનિયામાં ?
લુભાયો સ્વર્ગસુખમાં કે ડુબ્યો શું બ્રહ્મદરિયામાં ?

અરે દિલબર ! બિરાદર હે ! સહોદર હે ! મુસાફર હે !
મુસાફરીનીજ સોબતની મહોબત સૌ રહી હૃદયે.

મુસાફરી મેં કિધી સાથે ! પડ્યો તું તો હવે છૂટો !
ફરી મળશું હવે ક્યારે ? પડ્યો લઘુ ભાઈ વિખૂટો !

રમ્યા સાથે ! જમ્યા સાથે ! ફર્યા સાથે ! રહ્યા સાથે !
હવે તુજ સાથ ક્યાં શોધું ? વિધિનો ઘા પડ્યો માથે !

પડ્યો પટ પ્રેમનો હૃદયે, હૃદય રસમય બનેલું છે !
મળી પરમાણુએ હૃદયે સ્વરૂપ તારૂં ઘડેલું છે !

હૃદયમાં તારી તે મૂર્ત્તિ મુસાફરી યાદ લાવે છે !
હૃદય ધડકે નિરાશાથી ! નયન બે આંસુ નાખે છે !

'થયું' 'ન થયું' નહીં થાશે, ધીરજ ધરને અરે મન તું !
અહા તે દિવ્ય મૂર્ત્તિને સ્મરી ધર ધ્યાન અંતર તું !

અદા કરને મહાસુખ ફર્જ વફાદારીથી ભ્રાતાની !
સનમ કરશે રહમ તુજ પર, પછી દરકાર છે શાની ?

તારો સદાનો સ્નેહાંકિત,

લઘુ ભાઈ મહાસુખ.

પ્રસ્તાવના.



આ નાના પુસ્તકને બીજી પ્રસ્તાવનાની શી જરૂર છે એ સ્વાભાવિક પ્રશ્ન ઉભો થાય તેમ છે, પણ આ પુસ્તકનાં કાવ્યોને શોધી એકઠાં કરી ઉર્દુ લિપિમાંથી ગુજરાતી લિપિમાં લખી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર મારા પૂજ્ય વડીલ બંધુ હઠીસંગ ચુનીલાલ સ્વર્ગવાસી થવાથી અને આ પુસ્તકની સુધારા વધારા સાથેની નવી આવૃત્તિઓ મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતી હોવાથી આ બીજી પ્રસ્તાવના લખવાની જરૂર પડી છે.

આ આવૃત્તિમાં રચનારના તથા સંગ્રહ કરનારના હેતુ બર લાવવા મેં મારાથી બનતો યથામતિ પ્રયાસ કર્યો છે, અને રચનારની સૂચના પ્રમાણે કોઈ કોઈ કાવ્યોમાં અને કેટલેક ઠેકાણે કાવ્યરચનામાં સુધારો વધારો કરવામાં આવ્યો છે. આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ સંવત્ ૧૯૫૪ (હીજરી સન ૧૩૧૬) માં બહાર પાડવામાં આવી હતી; શરૂઆતમાં તો પુસ્તકો ધીમે ધીમે ખપતાં હતાં પરંતુ જેમ જેમ તેના અધિકારી વર્ગમાં તેનો ફેલાવો દિન પ્રતિ દિન થતો ગયો તેમ તેમ તેની માગણી બંને હિંદુ અને મુસલમાન કોમ તરફથી વધારે થવા લાગી અને ગુજરાત તથા ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાંથી મુસલમાન લોકો તરફથી ઉપરા ઉપરી માગણીઓ થવાથી પાછળથી તેનો ઉઠાવ વધારે થવા લાગ્યો અને તેની એક હજાર પ્રતો ખપી ગઈ અને માગણી કાયમ રહેવાથી બીજી આવૃત્તિ મોટા સુધારા વધારા અને ટીકા સાથેની સંવત્ ૧૯૬૫ માં પ્રકટ કરવામાં આવી. તે આવૃત્તિ બંને હિંદુ અને મુસલમાનને વધારે પસંદ પડવાથી તેની એક હજાર પ્રત જલ્દી ખપી જવાથી, સંવત્ ૧૯૬૮ માં ગઝલોના ભાવાર્થ સાથે અને ઉપોદ્દ્ઘાતમાં મોટા વધારા સાથેની ત્રીજી આવૃત્તિની બે હજાર પ્રતો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી તે પણ ખપી જવાથી આ ચોથી આવૃત્તિની

૪૦૦૦ પ્રતો પ્રકટ કરવામાં આવી છે; આમાં કેટલાંક પાછળથી જડી આવેલાં ભજન, પદ તથા ગઝલોનો વધારો કરવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાતી શાળાઓમાં અને ગુજરાતની ઉર્દુ શાળાઓમાં ઉપલા ધોરણમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક અતિ ઉપયોગી થઈ પડે તે હેતુથી અને સામાન્ય રીતે સાધારણ માણસોને કાવ્યોના અર્થ સારી રીતે સમજાઈ શકે તેમજ સમાધિ યોગ અને ભક્તિનો ખરો માર્ગ શીખવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યો બરાબર રીતે ભાવાર્થ સમજી શકે તેવા ઉદ્દેશથી કાવ્યોની નીચે ટીકા અને કઠણ શબ્દોના અર્થ કરી બતાવવામાં આવ્યા છે એટલુંજ નહીં પરંતુ હિંદુ લોકોને બરાબર ઉર્દુ કાવ્યનું રહસ્ય સમજાય તે માટે ગઝલ જેવાં કેટલાંક કઠણ કાવ્યોના અર્થ સાથે સંપૂર્ણ ભાવાર્થ કરી બતાવ્યા છે અને મુસલમાન લોકોને ભક્તિશૃંગારરસની ગરબીઓના અર્થ, ખરા ભાવાર્થ અને હેતુ સમજવામાં આવે તે માટે કેટલીક ગરબીઓનું ઉર્દુ ભાષામાં લાંબા વિસ્તારથી વિવેચન આપવામાં આવ્યું છે. સમાધિ અભેદજ્ઞાન યોગ વીગેરેના ખુલાસા માટે ઉપોદ્ઘાત યાને દિબાચામાં તમામ હકીકત જણાવવામાં આવી છે. વાચક વર્ગની સરળતાની ખાતર તમામ કાવ્યોને ભજનસંગ્રહ, ગરબીસંગ્રહ, પદસંગ્રહ, ગઝલસંગ્રહ અને પરચુરણ કાવ્યસંગ્રહ એ રીતે પાંચ ભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યાં છે.

રચનાર કાજી અનવર મીયાં બીલકુલ નિઃસ્વાર્થ હોવાથી કાવ્ય રચી જે ભક્તજનો માગે છે તેમને એઓ પ્રેમપૂર્વક આપે છે અને સંગ્રહ કરવાની બિલકુલ વૃત્તિ ધરાવતા નથી. સાધુ પુરૂષોમાં આ ગુણ સ્વાભાવિક રીતે હોવાથી રચનારમાં એ ગુણ હોય એ નવાઈ જેવું નથી. આથી તેમનાં કાવ્ય એકદમ ધાર્યાં મળી આવતાં નથી તો પણ રચનારના હૃદયરૂપી સુગંધીદાર છોડવાની કલમરૂપી લતાગ્રેથી ખરી પડતાં કાવ્યરૂપી પુષ્પોને વીણી લઈ તે પુષ્પોને ગુંથી તેનો સુગંધીદાર ગુચ્છ બનાવી તેના અધિકારી વર્ગને સુંઘાડી તેની સુગંધીનો મોહ અને આનંદ પમાડવા મારા મર્હુમ વડીલ બંધુની અને મારી ઉત્કંઠા હોવાથી રચનારનાં વેરાઈ જતાં કાવ્યોને જૂદા જૂદા લોકો

પાસેથી મોંઢેથી ઉતારી લઈ અને કેટલેક ઠેકાણેથી રચનારના હાથે ઉર્દુમાં લખેલા કાગળો મળી આવેલા તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં ઉતારી લઈ જેટલાં ભેગાં કરવામાં આવ્યાં છે તેટલાં આ પુસ્તકમાં દાખલ કર્યાં છે.

રચનારે કાવ્યના અંતમાં કેટલાક સ્થળે પોતાના નામની સંજ્ઞા (તખલ્લુસ) તરીકે "**જ્ઞાની**" શબ્દ વાપર્યો છે અને કેટલાક સ્થળે "**અનવર**" શબ્દ વાપર્યો છે, આ બાબતનો ખુલાસો રચનારે પોતેજ ગરબી વીગેરેમાં કરેલો છે. ગુજરાતી કાવ્યોમાં કોઈક સ્થળે શબ્દોમાં જાતિભેદ થયેલા છે પણ તેથી અર્થના ગૌરવમાં બિલકુલ ન્યૂનતા આવેલી નથી.

વાચકવર્ગને આશ્ચર્ય લાગશે કે પુસ્તકની શરૂઆતમાં રચનારની છબી નહીં મુકતાં સંગ્રહ કરનારની છબી મુકવામાં આવી છે! ખુલાસો એ છે કે રચનાર પાસે છબીની માગણી કરતાં એઓશ્રીએ જણાવ્યું કે "મુસલમાન ધર્મમાં છબી પડાવનારને કાફર એટલે નાસ્તિક ગણવામાં આવે છે માટે મારી છબી મુકાવવા ઇચ્છતો નથી એટલુંજ નહીં પરંતુ તેથી મારૂં દિલ દુખાય છે" આવા તેમના ઉદ્ગારથી મેં તે વિચાર માંડી વાળ્યો અને તેમના બદલે **અનવર કાવ્ય**ના સંગ્રહ કરનાર તેમના વફાદાર શિષ્ય મારા મર્હુમ વડીલ બંધુના છબી પુસ્તકની શરૂઆતમાં મુકી છે કારણ કે રચનાર મહાત્માનાં વેરાઈ ગયેલાં કાવ્યપુષ્પોનો ગ્રંથ રૂપી ગુચ્છ ગુંથવાનું માન રચનાર પછી તેમનેજ ઘટે છે.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં મારા સ્નેહી મિત્ર મીયાં હયાતખાં નજ્જુભાઈ તરફથી વખતો વખત ઘણી સારી મદદ મળી છે તે માટે હું તેમનો સદાનો આભારી છું.

વિસનગર.
સંવત્ ૧૯૭૧. અક્ષયતૃતીયા. } **લી. મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ.**

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.



રેક સ્થળે અવલોકન કરી તાત્પર્યનો સંચય કરી વિચારીશું તો એમજ માલમ પડશે કે આનંદ ને શોક, આશા ને નિરાશા, જ્ઞાન ને અજ્ઞાન એકજ વસ્તુમાંથી અનુભવાય છે. જે વસ્તુ આપણને આનંદ આપે છે તે ને તેજ વસ્તુથી બીજાઓના હૃદયમાં શોકની પ્રાપ્તિ થાય છે, જે વસ્તુથી એકના અંતઃકરણમાં આશા બંધાય છે તેજ વસ્તુ અન્ય જનને નિરાશાના આવરણથી ઢાંકી દે છે, જે પદાર્થમાંથી એકને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તેજ પદાર્થ બીજાઓને અજ્ઞાનરૂપ ભાસે છે; અર્થાત્ જેમાં જેની રૂચી રમી રહી છે તેને તે આનંદદાયક માને છે; ત્યારે આપણે સત્ય અને શ્રેષ્ઠ આનંદ કોને કહેવો? આપણે સાધારણ બુદ્ધિથી આ પ્રશ્નનો સ્વાભાવિક રીતે ઉત્તર આપી શકીશું કે જે આનંદ અખંડ અચળ અને મોક્ષદાયક છે કે જેની પ્રશંસા જગતે માનેલા એવા ડાહ્યા, વિદ્વાન્ ને સદ્‌ગુણી પ્રાચીન ઋષિ તથા જ્ઞાનવેત્તાઓએ પોતાના ગ્રંથોમાં કરી છે તેજ આનંદ. આ પરથી કોઇને સહજ શંકા થશે કે આવા પ્રકારના વિચારની સ્ફુરણાનું અત્રે શું મહત્વ છે? મહત્વ છેજ; અને તે નીચે પ્રદર્શિત કરેલા વિચાર પરથી સ્પષ્ટ આદર્શરૂપ થઈ રહેશે.

દરેક વાચક એકનું એક પુસ્તક વાંચે છે પરંતુ વાચકના વિચાર વિચારમાં બહુજ ફેર હોય છે; તેમાં વર્ણવેલું રૂપક કોઈ કયા સ્વરૂપમાં લે છે ને અન્ય તેથી કોઈ જુદાજ ભાવમાં કલ્પી લે છે. શૃંગારરસમાં લુબ્ધ એવા યુવાન પુરૂષો દયારામ કવિનાં કાવ્ય વાંચી કાંઈ જુદાજ પ્રકારનો આનંદ અનુભવે છે, અને તે આવા પ્રકારના આનંદનું ફળ વિરક્ત દશામાં સાંભરી આવી એમ સૂચન કરે છે કે તે આનંદ માત્ર તુચ્છ સમાન છે; પરંતુ દયારામ કવિના તે ને તેજ કાવ્યમાંથી સાધુ અને સંત પુરૂષો જ્ઞાનામૃત ગ્રહણ કરી લે છે અને પોતાના આત્માનું સાર્થક કરે છે.

વિદ્યમાન **જ્ઞાની કાજી અનવર** સાહેબના આ લઘુ પુસ્તકમાં આપણા પ્રાચીન કવિયોના કાવ્યભાવ જેવાં ઘણાં કાવ્યનો સમાવેશ થાય છે. દયારામ કવિના ભક્તિશૃંગારરસથી ભીંજાયેલાં કાવ્ય જેવાં, તથા ધીરા, કબીર, મીરાંબાઈ તથા ભોજાભક્તનાં, સમાધિ, અભેદ, બ્રહ્મજ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન આદિ રસથી રેલાતાં કાવ્ય જેવાં આ મહાપુરૂષનાં કાવ્ય અનુભવવામાં આવે છે, અને આ તમામ કાવ્યની ભાવના જાણે કે આ મહાપુર-

ષના હૃદયના ચિત્રનું સ્વરૂપ આ પુસ્તકમાં ચિતરાયું હોય તેવી લાગે તેમાં આશ્ચર્ય નથી, કારણ કે આ મહાપુરૂષ આત્મજ્ઞાની છે; જે માણસ નીતિ વિષે બોધ કરે તે માણસ જો નીતિવાન હોય તો તેનો ઉપદેશ ઘણોજ અસરકારક હોય એ નિર્વિવાદ છે. ભજન પદ વગેરે કાવ્યોનો મોટો ભાગ કાજી અનવર મીયાંએ જંગલ અને એકાંત સ્થળે ગુજારેલા વખતમાં પ્રભુ પ્રેમના આવેશથી અને ઉભરાથી રચેલો છે, તે કાવ્યો જુદા જુદા ઠેકાણેથી એકઠાં કરી હાલ આ પુસ્તકરૂપે લોકોપયોગી થઈ પડે તેવા હેતુથી પ્રકટ કર્યા છે, તમામ ભજન, ગરબી, પદો, ગઝલો મળી આવ્યાં નથી પણ જેટલાં મળી આવ્યાં છે તેટલાં દાખલ કરવામાં આવ્યાં છે.

આ પુસ્તકમાં પ્રકાશિત થતો કાવ્યભાવ, વિરક્ત, સંત, સાધુ આદિ આત્મજ્ઞાની પુરૂષોને આનંદજન્ય છે. પરંતુ આત્મ અભેદ બ્રહ્મજ્ઞાનથી અજ્ઞાત તરલ હૃદયના તરૂણ મનુષ્યોને તો આ કાવ્ય તદન નિસ્તેજ લાગશે અને લાગે તે સ્વાભાવિક છે; પરંતુ તેમની રૂચી ઉપર આ પુસ્તકનું પ્રકટ થવું નથી. સાધુ, સદ્ગુણી, અને સંત પુરૂષો આવા મહાન પુરૂષના જ્ઞાનના ઝરણનું પાન કરે તેજ ઉદ્દેશથી આ **અનવર કાવ્યને** પ્રકટ કરવાને પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

આ પુસ્તકમાં ભજન, પદ, ગરબી અને ઉર્દુ તથા ફારસી ગઝલો દાખલ કરવામાં આવી છે. પુસ્તકને પ્રકટ થતાં વિલંબ થવાનું કારણ એજ કે શોધીને જેમ જેમ કાવ્યનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો તેમ તેમ પ્રેસમાં પૃથક્ પૃથક્ રીતે આપવાની સવડ થયા કરી, અને તેજ કારણને લીધે કાવ્ય અમુક અનુક્રમે ગોઠવાયાં નથી.

પ્રુફશીટ વાંચી સુધારવામાં, કાવ્યનો સંગ્રહ કરવામાં વિગેરે આ પુસ્તક અંગે આ મહાપુરૂષને જે તસ્દી આપવામાં આવી છે તેને માટે હું એમનો સદાનો આભારી છું. આ પુસ્તકમાં ભૂલ ચૂક થઇ હોય તો તે વાચકગણ સુધારી દરગુજર કરશે એવી આશા છે.

વિક્રમાર્ક ૧૯૫૪.
હીજરી સન ૧૩૧૬.

લી૰ શેઠ હઠીસંગ વિ. ચુનીલાલ.
વિસનગર.

વિદ્યમાન મહાત્મા જ્ઞાની કાજી અનવર મીયાંનું
જીવનચરિત્ર.*



આ મહાપુરૂષનું જીવનચરિત્ર દર્શાવતાં પહેલાં એમના વંશજોની કેટલીક બિનાના વર્ણનની જરૂર છે. આ મહાન પુરૂષના બુઝરૂગો અરબસ્થાનના મૂળ વતની હતા અને તેઓ આરબ જાતમાં કુરેશી વંશ કે જે વંશમાં મુસલમાન લોકોના મહાન **પેગંબર હજરત મહંમદ** થયા છે તે વંશના હતા. જ્યારે મુસલમાન લોકોનું રાજ થયું ત્યારે ધર્મસુધારા અર્થે તેઓ હીંદુસ્થાનમાં આવી દીલ્હીમાં આવી રહ્યા. બાદ મુસલમાન લોકોનું રાજ અને વસ્તી ગુજરાતમાં વધી ત્યારે દીલ્હીના લશ્કર ભેગા તેમનું ગુજરાતના પાટણ શહેરમાં આવવું થયેલું.

મુસલમાની રાજમાં કાજી (ન્યાયાધીશ) નું કામ જેઓ ધર્મ તથા વિદ્યા સંબંધી વધારે જ્ઞાન ધરાવનારાઓ હતા તેઓને ઘણું કરીને આપવામાં આવતું અને તે હોદ્દો વંશપરંપરા ચાલતો, અને તે

---

* નીચેનો લેખ પ્રથમ આવૃત્તિમાં રચનારે બક્ષિસનામામાં દાખલ કરેલો પરંતુ તેનું મહત્વ આ સ્થળે વિશેષ જણાયાથી તે લેખ અત્રે દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. વળી તે લેખ રચનારના સ્વહસ્તે લખાયેલો હોવાથી બહુજ અગત્યનો છે માટે અક્ષરે અક્ષર નીચે પ્રમાણે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે—

" જબ બારા બરસકી ઉમર ઈસ ખાકસારકી થી ઉસ વક્ત ઈસ કસબેમેં એક સૈયદ સાહેબ મસ્ત સીંધકી તરફસેં આ ગયે થે, દો ચાર રોઝ ઉનકા મુકામ રહા થા, ફીદવી ઉનકી ખીઝમતમેં બેઠા રેહેતા થા, ઉનકો કુછ મહોબત ઈસ હકીર પર આ ગઈ સો ઉહ્નુને વકત ઝાક ઓર રોકકે ફીદવીકો એક પ્યાલા શરબતકા બનાકે થોડા ઉસમેંસેં આપને પીયા, બાકી ઈસ ખાકસારકો પીલા દીયા ઓર તાલબ બના દીયા, ઉનકા નામ સૈયદ હેદરશા બતાતે થે. ઉસ શરબતકે પીનેસેં વાકેઇ ઈસ કમતરકે દિલ પર અસર ઈશ્કકા ઝાહર હુવા, બાકી હાલ ખુદાકો માલુમ હે. ફીર સને ૧૨૮૫ હીજરીકી સાલમેં હઝરત રેહેનુમાએ સાલેકાં વ પેશવાએ આરેફાં સૈયદેના વ મુરશદેના સાહેબ સજ્જાદા સદરે નશીન સૈયદ એહમદુલ્લા સાહેબ મારૂફ બાવા મીયાં સાહેબ રફાઇ હસની અલ મુસવી સુરતસેં પીરાન

એટલે સુધી કે ઘણું કરી એ હોદ્દો એજ તેઓની જાત પણ ગણાતી, અને એવાઓને જાગીર બક્ષવામાં આવતી, એજ પ્રમાણે આ મહાન પુરૂષના બુઝરૂગોને કાજીનું કામ અને તેના લગતા લવાજમ જાગીર વિસનગર ખાતે બક્ષવામાં આવવાથી વિસનગરમાં વાસ કરીને રહ્યા. રાજની ફેરફારી થઈ છતાં પણ મુસલમાન લોકોમાં હાલ કાજીપણાનું કામ તેમનાજ તરફ જારી રહેલું છે.

વિદ્યમાન **કાજી અનવર મીયાં** સાહેબનો જન્મ વિસનગરમાં વિક્રમાર્ક ૧૮૯૯ ના વૈશાખ વદ ૭ શુક્રવારના દિવસે થયો હતો. થોડી મુદત બાલ્યાવસ્થામાં વિતા પછી વિદ્યાભ્યાસ તરફ તેમનું ધ્યાન વધારે તણાયું અને દિન પ્રતિ દિન ધર્મવિદ્યા તરફ પોતાનું વલણ વધારે વધારે પરોવાતું ગયું અને ઇશ્વિર પ્રત્યે વિશેષ પ્રેમ વધ્યો અને સંસાર અસાર જણાતો ગયો ને તેથી સંત, સાધુ, સંન્યાસી, યતિ, ફકીર, પીર,

---

પટ્ટન આયે થે, વહાંસેં બીસલનગરમેં તશરીફ લાયે, ખાદીમ ઉનકી ખીઝમત શરીફમેં બેઠા રેહેતા થા, ઉનકી મહોબત કુછ ઇસ મીસકીનકે ઉપર આ ગઇ સો ઉહ્નુને ફીદવીકો મુરીદ કરકે ખીલાફત અઝ તરીકે કાદરીયા ઓર રફાઈયા ઓર ઉલવાનીયા ઓર સોબાનીયા ઓર રદુનીયા ઓર નકશ બંદીયા ઓર સેહરવરદીયા ઓર ચીશતીયા ઓર ગેર જાલીક અઝ સલા સલે સુફીયા અતા કીયા, ઓર સનદ ઓર શજરા લીખકર દીયા ઓર મુરીદ ઓર તાલબ ઓર ખાદીમ કરનેકા ઓર સીલસલા બુઝરગોંકા જારી કરનેકા હુકમ દીયા, ફીર ઉન સાહેબસેં ઓર ઉનકે બુઝરગોંસેં જો ફેઝ ઓર મદદ વક્ત કામ મુશ્કેલકે ખાકસારકો પહોંચી વ્હો ખુદા જાનતા હે, યા ઇસ ખાકસારકા દિલ જાનતા હે; અલ્લાહ ઉનકે ઉપર રેહેમત કરે. ઓર ફીર સને ૧૨૯૭ હીજરીમેં ખાકસાર વાસ્તે હજકે ગયા થા, સો મક્કે મોઅજ્ઝમમેં હજકે વાસ્તે બગદાદ શરીફકી તરફસેં સૈયદેના વ મુરશદેના જનાબ સૈયદ શેખ સૈયદ મોહંમદ મુકર્રમ સાહેબ શેખ સજ્જાદે નશીન કાદરીયા ઈબ્ન સૈયદ શેખ મોહંમદ અજહરી સાહેબ આયે થે. સો ઉનકી ખીઝમતમેં કમતર હાઝર હુવા. ઉહ્નુને ભી અઝ રૂએ મેહેરબાની ઓર શફ્કતકે ઈસ ખાકસાર નાચીઝકો બેઅત કરકે ઈઝ્ન ઝીકર ઓર મુરાકબા વગેરેહુકા દેકર શજરા લીખ દીયા થા, ઇ હાલ યે ફકીર ઉન બુઝરગોંકે વસીલેસેં અપને શુગલ અશગાલમેં રેહેતા હે ! ઓર અપના હાલ દિલ કીસીસેં ઝાહર નહીં કરતા હે ઓર અલ્લાહ જાનતા હે. ”

વીગેરે એવા વૈરાગી પુરૂષો સાથે સમાગમ વધારે ચાલુ રાખ્યો. પરિણામે અંતરના ઇશ્વરપ્રેમના આવેશથી એકાંત વાસમાં તે રહેવા લાગ્યા.

આ મહાન પુરૂષ પોતાની યૌવન અવસ્થામાં પોતાના આત્મ-કલ્યાણાર્થે જંગલમાં અને કબરસ્થાન કે જ્યાં પીરની કબરો હોય ત્યાં એકાગ્રતામાં સમભાવે રહેવા પોતાનો વખત ગુજારતા હતા; અને શરીર સંબંધી ઘણાં કષ્ટો તે સહન કરતા. કોઈ વખતે બે ત્રણ દિવસે આહાર લેતા; આવાં કષ્ટ છતાં પોતાના આત્મધ્યાનમાં સંસારી કાર્ય તરફ ઇતરાજી ધરાવતા અને સંસારવ્યવસાયનું કષ્ટ કંઈ હિસાબમાં ન ગણતાં ઇબાદતમાં તલ્લીન રહેતા અને તેવા ગુણે કરી એઓ સાહેબનું શરીર મહા શોભનિક દેખાતું. દરેક ખટ દર્શનમાં મુખ્ય ગુણ બ્રહ્મચર્ય છે; જે સંસારી જીવો પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરી શીલવ્રત પાળે છે તેઓના ચહેરા ઉપર કેવી રોનક માલમ પડે છે ? ! અને તે ગુણના પસાય વડે મહા કષ્ટમાંથી પણ બચે છે અને દરેક સ્થળે એટલે રાજસભામાં તથા સાંસારિક કાર્યમાં મહા યશ પામે છે તો આ મહાન પુરૂષ પોતાની યૌવન અવસ્થામાં સર્વથા બ્રહ્મચર્યપણું ધારણ કરેલું છે તો તે ગુણના પ્રભાવે તેમના શરીરનું લાવણ્ય અને તેજ-સ્વીપણું હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? !

આ મહાન પુરૂષ જ્યારે જંગલમાં અને મસીદોમાં રાત્રિ દિન પરમેશ્વરની બંદગીમાં ગુજારતા તેવા સમયે મારા પુન્યનો ઉદય થવાથી દિવસમાં બે ચાર વખત તેમના દર્શનનો લાભ મળી આવતો તો તે પ્રસંગે મારી યાચના એ હતી કે "આપ મને વિદ્યાભ્યાસ કરાવો" તો એઓ સાહેબ મારી વિનંતી ધ્યાનમાં રાખતા ને કહેતા કે "આગળ ઉપર થઈ રહેશે." ત્યાર બાદ થોડી મુદત થયે વિક્રમાર્ક ૧૯૩૨ ની સાલમાં મેં એઓની પાસે ઉર્દુ અને ફારસી અભ્યાસ શરૂ કર્યો. દિન પ્રતિ દિન મારો શિષ્ય તરીકેનો સંબંધ ધીમે ધીમે વધતો ગયો અને તેજ સંબંધ આજ સુધી ચાલ્યા કરે છે.

આ મહાત્મા જ્યારે ગામમાં આવ્યા ત્યારે **કાજીવાડામાં** એક જુની મસ્જીદ હતી તેમાં રહી પ્રભુભજન શિવાય તમામ સંસારી કામનો ત્યાગ કીધો. પોતાના મુસલમાની ધર્મ પ્રમાણે વિક્રમાર્ક ૧૯૩૭

ની સાલમાં મક્કે અને મદીને મુસાફરી કરી આવ્યા બાદ પોતાના ઘર પાસે એક જીર્ણ મસ્જીદ હતી તે નવી બનાવી. પોતાના આત્માનું જેથી કલ્યાણ થાય તેવાં તેમજ પરોપકારી અને સંસાર વ્યવહારના મહત્વનાં કામ શિવાય અન્ય કામનો ત્યાગ કરી પોતાના ખાનગી (ઇબાદતગાહ) ઇશ્વિરભજન કરવા સારૂ મુકરર કરેલા મકાનમાં રહી રાત્રી દિવસ ઘણો ભાગ એકાંત વાસમાં ઇશ્વિરપ્રાર્થનામાં ગાળી પોતાની જીંદગી ગુજારે છે.

જે સમય કાજી અનવર મીયાંએ જંગલમાં અને એકાંત સ્થળમાં ગાળેલો તે દરમીઆન પ્રભુપ્રેમના આવેશથી તેમણે ભજન પદ ગરબી તથા ગઝલોનો મોટો ભાગ રચેલો છે.

વિક્રમાર્ક ૧૯૫૪. લી૦ હઠીસંગ ચુનીલાલ.

વિક્રમાર્ક ૧૯૫૪ થી અદ્યાપિ પર્યંત કાજી અનવર મીયાંએ પોતાનો વખત સમાધિ ધ્યાન અને ઇશ્વિરપ્રાર્થનામાં ગાળ્યો છે અને હાલ પણ ગાળે છે, આ વરસોમાં તેમના ઉપર માંદગીએ બે વખત હુમલા કરેલા પરંતુ ઇશ્વિરેચ્છાએ તેમાંથી તે બચવા પામ્યા છે. વૃદ્ધાવસ્થાના લીધે તે બહાર વધારે નીકળી શકતા નથી તો પણ સારા સંત સાધુ ફકીરની વાત સાંભળે છે તો તે તેમની પાસે જાય છે. આવી રીતે સંત પુરૂષોના સમાગમમાં અને મસ્જીદમાં ઇશ્વિરની બંદગીમાં હાલ તે પોતાનો વખત ગાળે છે. **અનવર કાવ્યની** નવીન આવૃત્તિઓ બહાર પડયા પછી ઘણા હિન્દુ અને મુસલમાન લોકો કાજી અનવર મીયાંના મુખનાં દર્શન કરવા દૂરથી ઘણા ઉમંગથી વિસનગરમાં આવે છે અને પોતાના મનની શંકાઓ પુછી ખુલાસા મેળવે છે. જો કે કાજી અનવર મીયાંને આવી જગતની ઉપાધિ બિલકુલ ગમતી નથી તો પણ વિવેકની ખાતર વાતચીતનો દરેકને પ્રસંગ આપે છે. ઘણા ભાગે તો તે એકાંતમાં ઇશ્વિર બંદગીમાં પડી રહે છે. હવે તેમના શરીર ઉપર વૃદ્ધાવસ્થા વિશેષ અસર કરતી જણાય છે. શરીર જો કે ઠીક છે પણ કોઇ વખત ગુરદાનું દર્દ તેમને સખત પીડા આપે છે.

વિક્રમાર્ક ૧૯૭૧. લી. મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ.



બક્ષિસનામા.

શેઠ મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ. (વિસનગર)

નિહાયત શુક્ર ઓર એહસાન ખુદાએ પાકકા કે ઇસિ નાચી હેચમદાન કે અશઆર મુદ્દતે મદીદ ઓર અરસે બઈદસેં મુતફર્રૂર ઓર પરાગંદા હર જા બ જા થે, સો ઇન દીનુંમેં સઆદત આસા નેક અતવાર અહસનલ આમાલ બુલંદ ઇકબાલ તલમીઝ અઝી. પુરતમીઝ વફાદાર નેક કિરદાર સઆદત અતવાર નુરચશમ શે હઠીસંગ ચુનીલાલ ઓર ઉનકે બીરાદર ખુર્દ શેઠ મહાસુખભા ચુનીલાલ કે ઉનકે બુઝુર્ગાં કદીમસેં આલી ખાનદાન ઓર સાહેબ દોલત ઓર સાહેબે અઝમત ઓર સાહેબે ઇજ્ઝત હેં, ઓર શે. મહાસુખભાઈ મઝકુરકે યેહ સાહેબે ઇલ્મ ઓર સાહેબે અકલ ઓ સાહેબે હુનર ઓર હર ફનમેં માહેર ઓર નુકતેદાન ઓર બ લાયક ઓર અહલેખેર વાસ્તે આમ લોગોંકે હેં. ઉહ્નુંને ઇસિ ક તાબ નાયાબ દરિયાયે હકીકત ઓર અમવાજે મારેફતકો સા- બડી કોશીશ ઓર જાં ફીશાંનીકે ઓર સાથ કસીર ઝર અફશાની વાસ્તે ફાયદે ખાસ વ આમકે બહોત કોશીશ કરકે ઉસકી શરે બાઝી જગાહ ઓર હાશીઆ હરેક શેઅરકા લગાકે આમ ફેહ કર દી. તાકે સબ લોગ સમજકર ઇસિસેં ફાયદા દુનિયા એ આખેરતકા ઉઠાવેં, એસી નેક નૈયતી ઓર ઇખલાસ દિલસેં તં કરાઈ હે, લેહાઝા જો લોગકે ઉસકો પઢેં ઓર ઇસિસેં ફેઝ હાંસ

કરે તો યેહ શેઠ આલી હીંમત મહાસુખભાઈકે હકમેં દુઆ કરેં. ઓર ઉનકે પિતાજી જનાબ ફેઝમઆબ શેઠ ચુનીલાલ બીન દલછારામ સાહેબ ઓર ઉનકે બુઝુર્ગ કે બહોત દોલતમંદ ઓર ખાનદાનકે લોગ હેં; કદીમસેં ઇસિ ખાકસારકે ઓર ઇનિકે બુઝુર્ગ પડોસી હેં, ઇસિ વાસ્તે ઇસિ કમતરકે ઓર શેઠ ચુનીલાલ સાહેબ કે મહોબત ઓર મુવાફકત બા એક દીગર ઝયાદે અઝહદ થી, ઓર શેઠ સાહેબ મોસુફકી શફકત ઓર ઇનાયાત નીહાયત દરજે ઇસિ નાચીઝકે ઉપર થી, ઓર અલતાફ મુરબ્બીયાના ઓર મહેરબાની દોસ્તાના ઇસિ કમતર પર રખતે થે, ઓર બક્ષીસ ઓર રહમકી નઝરસેં પેશ આતે થે, બારે એહસાન ઇસ ફકીર પુર તકસીરકી ગરદન પર બેહદ ઓર બેઅદદ હે. અલ્લાહ ઉનકી ઇજ્જત ઓર ઇકબાલ કાયમ રખે. ઉનકે ઝરીએસેં ઉનકે જમીએ એહલો અયાલ ઇસિ ફીદવી પર નિહાયત મહેરબાની ઓર મહોબત અઝદિલ વ જાન રખતે હેં, ઓર ઉનકે ફરઝંદ અરજોમંદ મુસમ્મા હઠીસંગકો શૌક ફારસી પઢનેકા હુવા, સો વ્હો નુરલ અબસાર નેક કીરદાર તલમીઝ વફાદાર વાસ્તે સબક પઢનેકે ઇસિ હકીરકે પાસ આને લગે ઓર ઉન્હુંને થોડી મુદ્દતમેં કુછ બહરા લીખને ઓર પઢનેકા ફારસી ઓર ઉર્દુકા હાંસીલ કીયા, ઓર ફીર વ્હો અપને શરાફી બેપારકે શગલમેં લગ ગયે, વ્હો તલ્લમીઝ અઝીઝ વફાદાર જાં નીસારને જો આદાબ ઓર ઇકિરામ ઓર તાઝીમ વ તકરીમસેં ઇસિ ખાકસાર ઝર્રા બેમીકદારકી ખીઝમત ગુઝારી કી, ઉસકા બદલા અલ્લાહ તાઅલા ઉનકો નેક દે. ઓર ઉનકે ફરઝંદોંકી ઉમર ઓર રીઝકમેં બરકત દે. ઉન્હુંને જો ઇસિ કીતાબકે દિબાચેકે યાને પ્રસ્તાવનાકે અંદર ઇસિ હકીરકી તારીફ કી હે ઉસકે લાયક યેહ ખાકસાર ગુનેહગાર નહીં હે, મગર ઉન્હુંને ઇસિ દલીલસેં કે શાગીરદોંકા હક ખીઝમત ઓર તારીફ કરનેકા હે ઓર ઉસ્તાદકા હક મહોબત ઓર દુઆ કરનેકા હે. હાલ અવ્વલ ઉમરકા કુછ ઉનકે દેખને ઓર સુનનેમેં આયા થા સો લીખ દીયા હે, યેહ ઉનકી અશરાફત ઓર નેક તીનતીકી ખુબીયેં ઝાહર કી હેં; ફીદવી ઉસકે લાયક નહીં હે.

અવ્વલ યેહ કીતાબ એક બાર શેઠ હઠીસંગને તબે કી ઓર અબ શેઠ મહાસુખભાઈ મોસુફને,—કે વ્હો ઇલ્મ ઉરૂઝ ઓર કાફીયા ભી ખુબ જાનતે હેં ઓર ઉનકી તસ્નીફકી કીતાબ એક મુસંમા **કાવ્યસરિતા*** યાને દરિયાએ અશઆર ભી તબે હો ચુકી હે જીસમેં અજાયબ શીકલેં ઓર ઉમદે રૂપ કવિતાકે બા કાયદે પિંગલ ઉહ્નુંને બાંધે હેં સો વોહ કીતાબ ભી કવિતામેં બહોત ઉમદા હે ઇસિ લીયે બડોદા સરકારનેભી શીરસ્તે તાલીમકે વાસ્તે મંઝુર કી હે,—ઉહ્નુંને ઇસિ કિતાબ **અનવર કાવ્ય** યાને **ગુલશને ખુશી**કો ભી અપને ઇલ્મ ઓર અકલસેં ઝીનત દેકર સુધારી હે, તાકે ફાયદા ખાસ ઓર આમ ઉઠાવેં, ઓર મુસન્નફકો ઓર શેઠ મોસુફકો સાથ દુઆએ ખેરકે યાદ ફરમાવેં, ઓર ઇસિ કમતરને શેઠ મોસુફકો ઇજાઝત ઓર ઇખ્તીઆર કુલ દેકે યેહ **અનવર કાવ્ય** યાને **ગુલશને ખુશી** બક્ષિસ કર દી હે.—

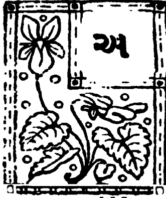
દુઆ ઉનકો અનવરકી હે સુબહોશામ,
સલામત રખે ઉનકે તઈ હક મુદામ.

રાકીમ કાઝી અનવર
ઇબ્ન આઝમ મીયાં ઉર્ફે આજા મીયાં જુબેરી.
બિસનગર.



* યે કાવ્યસરિતા કીતાબકે અંદર કયા કયા ચીઝેં દાખીલ હેં વોહ ઇસ કીતાબકે આખીર ઝાહેર ખબર રખ્ખી હે ઉસકો દેખનેસેં માલુમ હોગા.

ઉપોદ્‌ઘાત યાને દિબાચા.*



અય સાહેબો ! આ પુસ્તક આત્મજ્ઞાન સમજી તેની પ્રાપ્તિ કરી આત્માનો શોધ કરવા માટે છે તે વાસ્તે જાણવું જોઇએ કે હું કોણ છું, આત્મા શું છે, આ સર્વે માયાની ઉત્પત્તિ શી રીતે થઈ છે, અને તે સર્વે વસ્તુ શું છે તે સર્વેનો અનુભવ કરવો જોઇએ, તેના માટે કોઈ અધ્યાત્મી, ગુણી, સંતોષી, નિરાપેક્ષી, આત્મજ્ઞાની ગુરૂ† કરીને તેના સત્સંગથી તથા સંત સમાગમથી સર્વ વસ્તુનો અનુભવ કરી તથા સર્વેનો અર્થ સમજી લાભ લેવો જોઇએ, અને આત્માનો આનંદ

---

* પોતાનાં કાવ્યો ઉપર વિશેષ ટીકા લખવી ન પડે અને વાંચનારને ટુંકામાં સમજવામાં આવે એવા હેતુથી રચનારે ઉપોદ્‌ઘાત ખાસ પોતાના મનની ઉલટથી લખ્યો છે. રચનારનો આ હેતુ આથી ખરેખર સંપૂર્ણ રીતે બર આવે છે એમ લેખ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. આ ઉપોદ્‌ઘાતની ભાષા ઉપરથી વાચકવર્ગને જણાશે કે રચનાર મુસલમાન કોમના હોવા છતાં ગુજરાતી ભાષાનું કેવું સારૂં જ્ઞાન ધરાવે છે. વળી તેમનાં ૪૦, ૫૦ વર્ષ ઉપરનાં અને ત્યાર પછીનાં લખેલાં કાવ્યોની ભાષા અને હમણાંની ભાષાની સરખામણી કરવાનો પણ ઉપોદ્‌ઘાત ઉપરથી પ્રસંગ મળે છે. વળી યોગ, સમાધિ, સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ વગેરે સંબંધી હિંદુ અને મુસલમાન ધર્મમાં કેટલા અંશે સરખાપણું છે તેનો પણ રચનારના અનુભવ ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે, એટલે મુસલમાનના હાથે લખાયેલું આવું પુસ્તક હિંદુ લોકોને ઘણુંજ ઉપયોગી છે એમ જણાય છે. રચનારે નિષ્પક્ષપાતપણે તમામ હકીકત જણાવી છે એ કાવ્યો ઉપરથી સમજાઈ આવે છે.

† महाव्रतधरा धीरा भैक्षमात्रोपजीविनः ।
सामायिकस्था धर्मोपदेशका गुरवो मताः ॥
सर्वाभिलाषिणः सर्वभोजिनः सपरिग्रहाः ।
अब्रह्मचारिणो मिथ्योपदेशा गुरवो न तु ॥

અર્થ:—શીલ, સત્ય, ક્ષમા, દયા, વીગેરે મહાવ્રતોને ધારણ કરનાર, ધૈર્ય રાખનાર, ભિક્ષા ઉપર આજીવિકા ચલાવનાર, રાગદ્વેષ રહિત, સમભાવ-

ગ્રહણ કરવો જોઈએ, ત્યારે આ અજ્ઞાનરૂપી તિમિર દૂર થાય અને અનુભવરૂપી ભાનુ હૃદયે પ્રકટ થાય તથા સર્વે ભ્રમણાઓ મટી જાય, મનને સંતોષ થાય, નિર્ભય પદને પામે અને પરિણામે આત્માનો મોક્ષ થાય; માટે હું પામર જીવ પશુ સમાન કાજી અનવર મારી અલ્પ બુદ્ધિથી એક અંશ માત્ર આ સંસારની ઉત્પત્તિ, બ્રહ્મજ્ઞાન, યોગ તથા અભેદજ્ઞાનનું વર્ણન કરૂં છું, તેમાં ભુલ ચૂક હોય તો આપ જ્ઞાની જનો મને અલ્પજ્ઞાની ખાકસારને માફ કરશો.

શરૂઆતમાં મહાત્માઓના શાસ્ત્રવચનથી આ સંસારની ઉત્પત્તિ*

પણે હૃદયમાં રહેનારા તથા ધર્મનો ઉપદેશ કરનારાઓને ગુરૂ માનેલા છે. સર્વે પ્રકારની અભિલાષાઓ રાખનારા, સઘળું ખાનારા, પરિગ્રહ રાખનારા, બ્રહ્મચર્ય નહીં પાળનારા તથા મિથ્યા ઉપદેશ કરનારાઓને ગુરૂ માનવા નહીં.

* જગતની ઉત્પત્તિ સંબંધમાં મનુસ્મૃતિમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે:- आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् । अप्रतर्क्यमविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वतः॥१॥ ततः स्वयंभूर्भगवानव्यक्तो व्यंजयन्निदम् । महाभूतादि वृत्तौजाः प्रादुरासीत्तमोनुदः ॥ २ ॥ योऽसावतीन्द्रियग्राह्यः सूक्ष्मोऽव्यक्तः सनातनः । सर्वभूतमयोऽचिन्त्यः स एव स्वयमुद्बभौ ॥३॥ सोऽभिध्याय शरीरात्स्वात्सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः । अप एव ससर्जादौ तासु बीजमवासृजत् ॥ ४ ॥ तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम् । तस्मिञ्जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ॥५॥ आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः । ता यदस्यायनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥६॥ यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् । तद्विसृष्टः स पुरुषो लोके ब्रह्मेति कीर्त्यते ॥७॥ तस्मिन्नण्डे स भगवानुषित्वा परिवत्सरम् । स्वयमेवात्मनो ध्यानात्तदण्डमकरोद्द्विधा ॥८॥ ताभ्यां स शकलाभ्यां च दिवं भूमिं च निर्ममे । मध्ये व्योम दिशश्चाष्टावपां स्थानं च शाश्वतम् ॥ અર્થાત્ પૂર્વે મહાપ્રલય વખતે આ આખું જગત્ માયામાં લય થઈ જવાથી જાણે અંધારામાં ડૂબી ગયું હોય તેવું, અવ્યાકૃત અવસ્થાવાળું, ઇંદ્રિયાદિ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણોથી જાણી શકાય નહીં તેવું, અનુમાનથી જેનું લક્ષણ બાંધી શકાય નહીં તેવું, તર્કમાં આવી શકે નહીં તેવું, શબ્દાદિ પ્રમાણોથી પણ જાણી શકાય નહ તેવું તથા ચોતરફથી જાણે સુષુપ્તિ અવસ્થાને વશ થયું હોય તેવું હતું. ॥૧॥ એ મહાપ્રલય કાળ પુરો થયા પછી ભગવાન્ સ્વયંભૂ પરમાત્માએ અવ્યક્ત (ધ્યાન તથા યોગાભ્યાસ નહીં કરનાર મનુષ્યોથી

વિષે લખું છું કે પહેલાં તો સુન હતું, નિરંજન નિરાકાર વસ્તુ હતી, અને તે છે છે ને છે, તેને કંઈ પણ કહી શકાય તેમ નથી, તેનું નામ ઠામ પણ નહોતું અને રંગ રૂપ પણ નહોતું પણ વસ્તુ અલક્ષ્ય હતી કે કોઈના લક્ષમાં આવે નહીં, તે વાસ્તે તે બાવનથી બહાર લખાય છે અને તેના ગુણ તથા લક્ષણ કાંઈ કહી શકાતાં નથી પરંતુ સત્તાએ કરી તેમાં સર્વે ગુણ હતા પણ પ્રકટ નહોતા. પછી તેને પોતાને પ્રકટ થવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારે અગમથી બ્રહ્મરૂપ પ્રકટ થયું અને તે બ્રહ્મ એક કહે-

---

નહીં દેખાય એવા) રહીને આ પંચમહાભૂતાદિકને પ્રકટ કરીને સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાનું પોતાનું સામર્થ્ય વધાર્યું અને પછી મહાપ્રલયની અવસ્થાનો નાશ કરીને પોતે પ્રકટ થયા. ॥૨॥ શાસ્ત્રમાં તથા વેદમાં પ્રસિદ્ધ, બાહ્ય ઇંદ્રિયોથી જાણી શકાય નહીં તેવા, સૂક્ષ્મ સ્વરૂપધારી, અવયવોથી રહિત સનાતન (આદિ તથા અંત રહિત), સર્વ પ્રાણીઓના આત્મારૂપ તથા પ્રમાણોથી જાણી શકાય નહીં તેવા (જે પરમાત્મા છે) તે પરમાત્મા પોતેજ (હિરણ્યગર્ભરૂપે) પ્રકટ થયા. ॥૩॥ તે પરમાત્માને પોતાના શરીરમાંથી અનેક જાતની પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા થવાથી તેમણે મનમાં સંકલ્પ કરીને આરંભમાં પાણી ઉત્પન્ન કર્યું, અને તે પાણીમાં પોતાની શક્તિરૂપી બીજને રોપ્યું. ॥૪॥ તે બીજ પરમાત્માની ઇચ્છાથી સુવર્ણના જેવું નિર્મળ તથા સૂર્યના જેવું કાંતિવાળું ઇંડું થયું, અને તે ઇંડામાં સર્વ લોકોના પિતામહ (ઉત્પન્ન કરનારા) બ્રહ્મા પોતાની મેળે વિરાટ રૂપે ઉત્પન્ન થયા. ॥૫॥ જળને "નાર" કહેવામાં આવે છે કારણકે તે "નર" થી કહેતાં પરમાત્માથી ઉત્પન્ન થાય છે; તે "નાર" પૂર્વે જગતના આરંભમાં પરમાત્માનું "અયન" કહેતાં નિવાસસ્થાન હતું જે ઉપરથી પરમાત્મા "નારાયણ" કહેવાય છે. ॥૬॥ શાસ્ત્રમાં તથા વેદમાં પ્રસિદ્ધ, સર્વ જગતના કારણરૂપ, બાહ્ય વિષયોને ગ્રહણ કરનારી ઇંદ્રિયોથી જાણવામાં આવે નહીં તેવા, નિત્ય (ઉત્પત્તિ તથા વિનાશથી રહિત), વેદાંતશાસ્ત્રદ્વારા જ્ઞાનીઓને જાણવામાં આવતા હોવાથી સત્યસ્વરૂપ, તથા અજ્ઞાનીઓના જાણવામાં નહીં આવતા હોવાથી અસત્યરૂપ એવા પરમાત્મા જે પુરૂષને ઉત્પન્ન કરે છે તે પુરૂષ જગતમાં બ્રહ્માને નામે કહેવાય છે. ॥૭॥ તે ભગવાન નારાયણે તે ઇંડામાં દેવતાઓનું એક વર્ષ રહ્યા પછી "તે ઇંડાના બે કડકા થાય તો ઠીક" આવો પોતેજ પોતાના મન સાથે વિચાર કરીને તે ઇંડાના બે કડકા કર્યા. ॥૮॥ નારાયણે તે બે કડકામાંના ઉપરના

વાયો. એને પોતાનું જ્ઞાન થયું તથા એને પોતાનું સ્વરૂપ દેખાયું અને સ્વરૂપ અને જ્ઞાન પ્રકટ થયાં. સત્તાએ કરી તે બ્રહ્મમાં સર્વે ગુણ જ્ઞાન અને પદાર્થો હતા. જેમકે સત્તાએ કરી બીજમાં સર્વે ઝાડ, ફળ, ફૂલ, પાંદડાં વીગેરે છે તેમ બ્રહ્મમાં સત્તાએ કરી સર્વે લીલા, સર્વ માયા અને સર્વે વસ્તુ હતી. તે બ્રહ્મને મુસલમાન લોકો નબી સાહેબ મહંમદ રસુલ અલ્લાહનું નૂર કહે છે. સર્વથી પહેલાં તે નૂર પ્રકટ થયું અને બીજા ધર્મવાળા તેને બ્રહ્મ અગર હું ભૂલતો હોઉં તો કાંઇક બીજા નામથી બોલતા હશે. પછી તે નૂરથી પાંચ તત્ત્વ પેદા થયાં, અને તે પછી સર્વ લીલા, સર્વ માયા અને સર્વ વસ્તુ તેથી ઉત્પન્ન થઇ. જેમકે એક મૃત્તિકાની હજારો વસ્તુઓ થાય છે અને સર્વેનું રૂપ જાુદું, ઘાટ જુદો, રંગ જુદો, ગુણ જુદા, લક્ષણ જુદાં હોય છે પણ તે સર્વેના માંહે એકજ મૃત્તિકા છે અને બીજું કાંઇ નથી, તેમ આ સર્વે વસ્તુ તે એકજ નૂરથી થયેલી છે, બીજું નથી, એવું મહાપુરૂષો અને જ્ઞાની જનો ભાખી ગયા છે. આ વાત મેં યત્કિંચિત્ લખી છે કે જેથી સર્વના સમજવામાં આવે.

ચિત્તમાં દૃઢ વિશ્વાસથી નિશ્ચય કરવો જોઇએ કે આ સંસારમાં જે પદાર્થ છે તે સર્વે એકજ છે, માત્ર તેનાં નામ અને રૂપ જુદાં છે. જેમ કે ખાંડના અનેક પ્રકારના પદાર્થ બનાવવામાં આવે છે અને તે સર્વમાં નામ તથા રૂપ જુદાં હોય છે, પણ એ સર્વે પદાર્થમાં એકજ ખાંડ છે; વળી જેમ સુવર્ણના અનેક પ્રકારના ઘાટ ઘડવામાં આવે છે, તેનાં નામ અને રૂપ જુદાં જુદાં હોય છે પણ એ સર્વમાં સોનુંજ

કડકામાંથી સ્વર્ગલોક અને નીચેના કડકામાંથી પૃથ્વી ઉત્પન્ન કરી અને તેની વચ્ચે આકાશ, આઠ દિશાઓ તથા પાણીનું સનાતન સ્થાન (સમુદ્ર તથા મેઘમંડળ) નિર્માણ કર્યું. ॥૧૩॥ (જગતની ઉત્પત્તિ સંબંધી દરેક શાસ્ત્રોના જૂદા જૂદા મત છે. જૈન લોકો પરમેશ્વરને માને છે પરંતુ પરમેશ્વરને જગતના કર્ત્તા તરીકે માનતા નથી તે બાબતનો ખુલાસો શ્રીસંમતિતર્ક, દ્વાદશસાર નયચક્ર, સ્યાદ્વાદરત્નાકર, સ્યાદ્વાદમંજરી, સૂત્રકૃતાંગ, પ્રમાણસમુચ્ચય, પ્રમાણપરીક્ષા, પ્રમાણમીમાંસા, ન્યાયાવતાર, તત્ત્વાર્થ વીગેરે જૈનમતના ગ્રંથોમાં સારી રીતે કરેલો છે.)

હોય છે, એવી રીતે આ સર્વ સંસાર એકજ વસ્તુથી થયો છે. જેમ સમુદ્રમાં લહેરો ઉઠે છે અને પરપોટા થાય છે તેમ બ્રહ્મરૂપ સમુદ્રમાં આ સર્વે લહેરો અને પરપોટા છે અને સમુદ્રની લહેરો તથા પરપોટા તથા પાણી બંધાઇને કરા પડે છે, બરફ થઇ પથ્થર સમાન થાય છે, અને સર્વનાં સ્વરૂપ ચર્મચક્ષુથી જોતાં જુદાં જુદાં જણાય છે પણ તે સર્વ જ્ઞાનચક્ષુથી જોતાં એકજ પાણી છે અને બીજું કંઈ નથી, એવીજ રીતે આ સર્વ સંસાર એકજ બ્રહ્મ છે અને એટલાજ માટે "એક બ્રહ્મ ઓર દ્વિતીય નાસ્તિ" જ્ઞાની પુરૂષોએ કહેલું છે. માટે જ્ઞાની જનોનો સત્સંગ* અને સંતનો સમાગમ કરવામાં આવે ત્યારે જ્ઞાનનો ઉદય થાય, સર્વ ભ્રમણા ટળે, સંશય મટી જાય અને આત્મજ્ઞાન પ્રકટ થાય, વળી નિર્ભય પદ પામે, સર્વમાં એકજ વસ્તુ જુએ, સર્વને એક સમજે અને છેવટે મોક્ષપદને પામે; પણ જ્યાં સુધી વ્યવહારબંધન છે ત્યાં સુધી આચાર વિચાર રાખવા જોઇએ, કેમકે ન રાખવામાં આવે તો દુઃખ થાય છે; સંસારી લોકો લડે છે, જીવને સંતાપે છે; માટે લોકોની સાથે સંસારવ્યવહારમાં રહીને આપણે આપણું કામ સિદ્ધ કરવું જોઈએ; તે માટે કહ્યું છે કે "લોક મળે તો લોકાચાર અને સંત મળે તો એકાકાર" માટે એવી રીતે કામ કરવું જોઈએ. જો કે આપણું આ શરીર તથા શરીરના સર્વ અવયવો હાથ પગ વગેરે એકજ વસ્તુના છે, જુદા નથી અને સર્વ આપણા છે તો પણ જ્યારે આપણે લોકોના ભેગા જમવા બેસીએ ત્યારે આપણે ભાણામાં હાથ નાખીએ તો કોઈ આપણને બોલતું નથી પણ જો ભાણામાં પગ નાખીએ તો સર્વ લોકોને ખોટું લાગે છે અને ઠપકો આપી લડે છે, તે માટે સંસારી માણસે વ્યવહાર સંભાળવો જોઈએ. જે માણસ ત્યાગી વૈરાગી છે અને સંસારની ગરજ રાખતા નથી તેઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે તો તેમને કોઈ કંઈ કહે નહીં, કારણ કે તે

* सत्संगेन परं प्राप्य दुस्तरं तरतेऽचिरात् । तस्मादतिप्रयत्नेन सत्संगं सततं कुरु ॥ અર્થ:—સત્સંગથી સચ્ચિદાનંદ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને સંસારરૂપી મહાસાગરને તરીને પાર ઉતરાય છે માટે પ્રયત્ન કરીને નિરંતર સત્સંગ કરવો.

સંસારી નહીં હોવાથી તેમને કાંઈ દરકાર હોતી નથી. સંસારીને વ્યવહાર રાખવો એ સંસારની રીત છે. વ્યવહારને વળગી પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવું જોઈએ. અભેદમાર્ગવાળાને તો સર્વ વસ્તુ એકજ છે, એમને જરા પણ ભિન્ન ભાવ નથી. વળી સર્વમાં એકજ આત્મા છે, અને આત્મા એજ પરમાત્મા છે, તે જ્ઞાનચક્ષુથી દેખાય છે, અજ્ઞાને કરી સમજાતો નથી. આવા ખરા અભેદજ્ઞાનવાળા પરમેશ્વરના ખરા ભક્ત દુનિયામાં ઘણા થોડા જોવામાં આવે છે. જેવી રીતે હિન્દુઓમાં નરસિંહ મ્હેતો જૈનમાં આનંદઘનજી વીગેરે મસ્ત ભકતો થઈ ગયા છે તેવી રીતે મુસલમાનમાં મનસુર અને શમ્સતબ્રેજ વીગેરે થઈ ગયા છે. તેમની હકીકત જાણવા જેવી હોવાથી ટુંકામાં નીચે પ્રમાણે જણાવું છું—

બગદાદ શહેરમાં મનસુર નામનો એક ફકીર હતો, તે ખરેખરો પરમેશ્વરનો ભક્ત અને અભેદજ્ઞાની હોવાથી હમેશાં તે કહેતો હતો કે "હું પરમેશ્વર છું" આ કારણથી બાદશાહે તેને કેદખાનામાં પૂર્યો. એક દિવસ બાદશાહ કેદખાનામાં તેને જોવા ગયો તો કેદખાનામાં મનસુર જણાયો નહીં; ફરી બીજા દિવસે બાદશાહ ગયો તો કેદખાનાની જગોએ કેદખાનું કેદી કે કોઈ પણ જણાયું નહીં; બાદશાહ ફરી ત્રીજા દિવસે જોવા ગયો તો ત્યાં કેદખાનામાં મનસુર હમેશની માફક જોવામાં આવ્યો. તેને જોઈ બાદશાહે તેને કહ્યું કે "આ શું ?" તેના જવાબમાં મનસુરે કહ્યું "પહેલા દિવસે હું પરમેશ્વરને મળવા ગયો હતો તેથી કેદખાનામાં હું નહોતો, બીજા દિવસે પરમેશ્વર મને મળવા આવ્યો હતો એટલે સર્વ વસ્તુ સુન હતી, આજે હું ઈશ્વર પાસે ગયો નથી માટે અહીંઆં બેઠો છું" આવો મનસુરનો જવાબ સાંભળી બાદશાહ ઉલટો ક્રોધાયમાન થયો અને તેણે શાસ્ત્રકારોને હુકમ કર્યો કે "તેના હાથ પગ કાપી શૂળી ઉપર ચડાવો." શાસ્ત્રકારો પણ મનસુરના વિરૂદ્ધ હોવાથી આ હુકમથી ખુશી થયા અને તરતજ તેમણે રાજાના હુકમ મુજબ મનસુરના હાથ પગ કાપી તેને શૂળી ઉપર ચડાવ્યો; તે વખતે પણ મનસુર તેજ કહેવા લાગ્યો કે હું જ પરમેશ્વર છું. જે જે જગોએ તેના લોહીનાં ટીપાં પડતાં હતાં તે તે જગોએ પણ "અનલહક" હું જ પરમેશ્વર છું એવા અક્ષરો

પડતા હતા. મનસુરને શૂળીએ ચડાવ્યા પછી તેના મડદાને નહીં દાટતાં બાળી દેવામાં આવ્યું અને તેની રાખને દરિયામાં નાખી દેવામાં આવી તો એકદમ દરિયામાં ભરતી આવી. ભરતી દેખી તરતજ મનસુરના મુરીદે (ચેલાએ) મનસુરે પોતાની હયાતીમાં આપેલો ખલકો દરિયામાં નાખ્યો એટલે દરિયો શાંત થયો. મનસુર જ્ઞાનદૃષ્ટિથી આગળથી જાણતો હતો કે અભેદમાર્ગમાં ચાલવાથી શિક્ષા થશે અને મડદાની રાખને દરિયામાં નાખવાથી દરિયો કોપાયમાન થઈ દુનીઆનો નાશ કરશે માટે દુનીઆના ભલાની ખાતર દરિયો શાંત કરવા પોતાનો ખલકો પોતાના ચેલાને મનસુર આપી ગયો હતો.

શમ્સતબ્રેજ પરમેશ્વરનો ખરો આશક ફકીર હતો, તે કબરસ્થાનમાં પડી રહેતો હતો. એક દિવસે બાદશાહનો છોકરો મરી ગયો તેથી બાદશાહે તમામ શાસ્ત્રકારોને ભેગા કરી હુકમ કર્યો કે "તેને જીવતો કરો, નહીં તો બધાને મારી નાખીશ." આવા હુકમથી શાસ્ત્રકારો મુવાને જીવતો કરે એવા માણસની શોધ કરવા લાગ્યા તો કબરસ્થાનમાંથી આ શમ્સતબ્રેજ મળી આવ્યો અને તેને બાદશાહ આગળ ખડો કર્યો. શમ્સતબ્રેજે શરૂઆતમાં જાહેર કર્યું કે "હું આ છોકરાને જીવતો કરીશ અને આ બધા શાસ્ત્રકારોને મરતા બચાવીશ પણ મને ખાતરી છે કે તમે બધા શાસ્ત્રકારો મને મારશો." બધાએ કહ્યું કે "અમે તને કાંઇ નહીં કરીએ." ત્યારે શમ્સતબ્રેજે છોકરાના મડદાને કહ્યું "કુમ્ બેઈજ્નીી" (ઉઠ મારા હુકમથી). આ શબ્દોથી છોકરો જીવતો થયો. પછી શાસ્ત્રકારોએ વાંધો ઉઠાવ્યો કે ખુદાના હુકમથી ઉઠ એવું નહીં કહેતાં મારા હુકમથી ઉઠ એવું તેણે કેમ કહ્યું ? માટે તે ધર્મ વિરૂદ્ધ ચાલ્યો. શાસ્ત્રકારોની આવી શીખવણીથી બાદશાહે હુકમ કર્યો કે "શમ્સતબ્રેજના શરીરની ખાલ ઉતારી ખાલમાં ઘાસનો ભુકો ભરો અને તેને કોરડા મારો." આ શબ્દો સાંભળી શમ્સતબ્રેજે પોતાના હાથેજ માથાથી તે પગ સુધી પોતાના શરીરની ચામડી ઉતારી નાખી અને કહ્યું "લો ચામડી અને તેમાં ઘાસ ભરી ફટકાનો માર મારો." આટલું બોલી શમ્સતબ્રેજ હાડમાંસના રૂપમાં ચાલ્યો ગયો, શરીરની આવી સ્થિતિમાં તે ગામમાં અને જંગલમાં

ફરવા લાગ્યો, તેનાં વિચિત્ર અને ગંદકી ભરેલા દેખાવથી લોકો તેને પાસે આવવા દેતા નહોતા. એક દિવસે કોઈને ત્યાંથી કાચો ખોરાક તેને મળી આવ્યો, તે પકવવા માટે દેવતા માગવા લાગ્યો પણ કોઈએ આપ્યો નહીં ત્યારે તેણે સૂર્યને કહ્યું કે " તું આ મને શેકી આપ. " આવા તેના હુકમથી સૂર્ય નીચે આવ્યો; સૂર્યના તાપથી શમ્સતબ્રેજે પોતાનો ખોરાક શેકી લીધો. સૂર્ય નીચે આવવાથી લોકો ઘણા દુઃખી થવા લાગ્યા તેથી મહંમદ પેગંબર ત્યાં હાજર થયા અને શમ્સતબ્રેજને કહ્યું " શા માટે તમે આમ દુનિયાને સતાવો છો? સૂર્યને હવે રજા આપો. " પછી શમ્સતબ્રેજે સૂર્યને રજા આપી કે સૂર્ય ઉપર ગયો. આવી સ્થિતિમાં શમ્સતબ્રેજે પોતાની જીંદગી ખતમ કરી.

આવા દાખલાઓ દરેક ધર્મના લોકોમાંથી મળી આવે છે. અભેદજ્ઞાન થવું ઘણું કઠણ છે, દૃઢ મનવાળાજ મેળવી શકે છે. મૂઢ મૂર્ખ અજ્ઞાની અને નાસ્તિક મતવાળા લોકો કહે છે કે જે વસ્તુ દેખાતી નથી તે કેમ માનવામાં આવે? આવી તુચ્છ બુદ્ધિથી કલ્પના કરે છે, પણ જ્ઞાની મહાપુરૂષોનાં વચનનું પ્રમાણ કરતા નથી. મૂઢ અજ્ઞાની એટલું સમજતા નથી કે ઘણીક વસ્તુઓ નથી દેખાતી પણ તે વસ્તુઓની હયાતી હોય છે. જેમ શરીરમાં જીવ, ચક્ષુમાં તેજ, અને મગજમાં બુદ્ધિ, એ સર્વે દેખાતાં નથી પણ છે એમ સમજાય છે, તેમ જ્ઞાની માણસો નહીં દેખાતી વસ્તુઓ છે એમ સારી રીતે સમજે છે. આવી નહીં દેખાતી વસ્તુઓ ઘણી છે, પણ અહીં લખવાની જરૂર નથી, કેમકે ડાહ્યા માણસો તો અનાજના સો મણના ઢગલામાંથી માત્ર એક મુઠી અનાજ લઈ આખા ઢગલાની પરીક્ષા કરી ઢગલાને સમજે છે, એટલે કે બુદ્ધિવાળા પુરૂષો થોડું લખાણ લખ્યા છતાં ઘણું સમજી જાય છે; પણ જેની બુદ્ધિ પહોંચતી નથી તેના આગળ મોટો ચોપડો ચિતરીને મુકો તો પણ તે શું સમજનાર છે! ઘણાક મૂર્ખ માણસો એવું કહે છે કે પરમેશ્વર નથી, કદાપિ હોય તો અમને બતાવો; પણ એ મૂર્ખ એટલું સમજતા નથી કે તેમના શરીરમાં કોઈ ઠેકાણે દર્દ અને દુખાવો થાય છે અને તેની પીડાથી તેઓ બુમો પાડે છે અને જાહેર દર્દ માલમ પડે છે કે શરીરમાં અહીં

તહીં દુખે છે, પંણ તે દર્દને શું કોઇ દેખી શકે છે કે તે કેવું છે? કાળું કે ગોરૂં છે? લાંબું કે પહોળું છે? કોઈ પણ તે દર્દને જોઇ શકતું નથી, પણ તે શરીરમાં છે એમ દુખવા ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. પરમેશ્વર નિરંજન નિરાકાર સર્વવ્યાપક કેમ કરી તે મૂર્ખ મૂઢ પુરૂષો દેખી શકે? પરમેશ્વરનાં ચિન્હ તો પ્રત્યક્ષ આ ચર્મચક્ષુથી દેખાય છે, પણ અજ્ઞાનરૂપ અંધકારથી સમજાતાં નથી કે આ શું છે. અજ્ઞાની મૂર્ખ લોકો કે જેઓ મહા પાપરૂપ મળમૂત્રની ખાણ છે અને કૂડકપટના કૂપ સમાન છે તેઓ કહે કે મને ઇશ્વિર બતાવો; પણ તેવા મૂઢ માણસોને પરમાત્મા કેમ દેખાય! જેના અંદર મળમૂત્ર ભરેલું હોય છે તે એમ કહે કે મારા ભીતરથી કસ્તુરીની સુગંધ આવવી જોઈએ. તો વિચાર કરો કે તેમાંથી કસ્તુરીની સુગંધ કેવી રીતે આવે? જ્યારે સર્વે કૂડકપટરૂપ મળમૂત્ર દૂર થાય અને અજ્ઞાનરૂપી મલથી મલિન બનેલી બુદ્ધિ શુદ્ધ થાય ત્યારે ચેતન પરમાત્માનો પ્રકાશ તેમાં દેખાય. તાંબું કહે છે કે હું હેમ થઈ જાઉં જેથી મારી કીંમત વધી જાય અને લોકો અનેક પ્રકારનાં મારાં આભૂષણ બનાવી મને કોટે વળગાડી મને પ્રિય કરી પોતાની પાસે રાખે. વિચાર કરો કે આ તે શી રીતે બને! પણ જ્યારે તાંબાને કોઈ કીમીયાગર મળે અને તેને દેવતાની ભઠ્ઠીમાં નાખી ખૂબ બાળી તેના રૂપના સર્વે રંગ ઢંગ બદલી નાખી તેમાં પારાની યુક્તિ ભરેલી અકસીર (ખાખ) નાખે તો તે કુંદન બની જાય છે, નહીં તો તે વિના સોનું થવું મુશ્કેલ અને દુર્લભ છે. તેજ પ્રમાણે કોઈ એમ ધારે કે મને સહેલાઇથી આત્મસિદ્ધિ અથવા વચનસિદ્ધિ થઈ જાય! પણ તે એકદમ થવું મુશ્કેલ છે; જેમ લુહાર લોઢાને દેવતામાં નાખી લાલચોળ કરી મેલ બાળી નાખી ચોખ્ખું બનાવી દે છે અને તે લોઢું બરાબર દેવતાનો રંગ અને રૂપ ગ્રહણ કરી, જો કે પોતે દેવતા નથી તો પણ દેવતાના ગુણ ધારણ કરી, દેવતા જેવું થઈ બાળવાને શક્તિવાન થાય છે, તેમ આત્મસિદ્ધિ અને વચનસિદ્ધિ સત્સંગ અને સંતનો સમાગમ થવાથી મળે છે અને આત્મા શુદ્ધ થાય છે અને પછી તેમાં સર્વ ગુણનો ઉદય થાય છે.

જે પુરૂષોને બરાબર ધ્યાની* બની પરમેશ્વરનાં દર્શન કરી પરમેશ્વરને મળવું હોય તેમણે મોહ, માયા, લોભ, કામ વીગેરે દુર્ગુણોથી દૂર રહી, ખાવું પીવું નિમયસર કરી સંસારની, ન્યાત જાતની, વ્યવહારની તમામ ઉપાધિ દૂર કરી, ગુરૂનો સત્સંગ કરી તેની સેવા કરવી અને તેના હુકમમાં એવી રીતે રહેવું કે જેમ બળવાન પુરૂષનું મડદું સાધારણ બળવાળા જીવતા માણુસના તાબામાં રહે છે, તેને માંચામાંથી પછાડી, ભોંય નાખી, રાશથી જકડીને વાંસડાથી બાંધી, લાકડાંમાં ખડકી, તેના શરીરને બાળી, ભસ્મ કરી નાખવામાં આવે છે તો પણ તે મડદું મોંઢામાંથી ચું કે ચેં કરતું નથી તેમ જે નર સહનશીલતાથી અને દૃઢતાથી હુકમમાં રહી ગુરૂના તાબે રહે ત્યારે તે નર પરમેશ્વરને મળે અને તેમાં તેજનો પ્રકાશ જુએ, નહીં તો તે વિના

* अमुंचन् प्राणनाशेऽपि संयमैकधुरीणताम् । परमप्यात्मवत्पश्यन् स्वस्वरूपापरिच्युतः ॥ उपतापमसंप्राप्तः शीतवातातपादिभिः । पिपासुरमरीकारी योगामृतरसायनम् ॥ रागादिभिरनाक्रांतं क्रोधादिभिरदूषितम् । आत्मारामं मनः कुर्वन् निर्लेपः सर्वकर्मसु ॥ विरतः कामभोगेभ्यः स्वशरीरेऽपि निःस्पृहः । संवेगह्रदनिर्मग्नः सर्वत्र समतां श्रयन् ॥ नरेंद्रे वा दरिद्रे वा तुल्यकल्याणकामनः । अमात्रकरुणापात्रं भवसौख्यपराङ्मुखः ॥ सुमेरुरिव निष्कंपः शशीवानंददायकः । समीर इव निःसंगःसुधीर्ध्याता प्रशस्यते ॥ અર્થ:—પ્રાણ જાય તો પણ સંયમને છોડે નહીં, પોતાના આત્મસ્વરૂપથી નહીં ખસે અને બીજાને પણ પોતાની પેઠેજ સમજે, તથા તાઢ પવન અને તાપને પણ ગણતો નથી અને મોક્ષ કરનારા યોગરૂપી અમૃતના રસાયનને પીવાની ઇચ્છા રાખે છે, માયા રાગ આદિકથી નહીં લીંપાયેલા અને ક્રોધ વીગેરે વિષયોથી નહીં દૂષિત થયેલા આત્મસ્વરૂપ સમાન મનને કરે છે, તથા સર્વ કાર્યમાં નિર્લેપ હોય છે, કામભોગથી વિરક્ત હોય છે, પોતાના શરીરમાં પણ ઇચ્છા વિનાનો તથા વૈરાગ્યરૂપી સરોવરમાં નિમગ્ન થયેલો હોય છે, તથા સર્વ સ્થળે સમતા ધારણ કરે છે, રાજા અને રંકના કલ્યાણને તુલ્ય રીતે ઇચ્છે છે, સર્વ ઉપર કરૂણાવાળો તથા ભવનાં સુખથી વિરક્ત થયેલો હોય છે, મેરૂની પેઠે નિશ્ચલ, ચંદ્રની પેઠે આનંદ દેનારો, પવનની પેઠે સંગ રહિત, તથા ઉત્તમ બુદ્ધિવાળો જે હોય છે તેજ ધ્યાન ધરનાર પ્રશંસાને પાત્ર ગણાય છે.

-દાપિ પણ કોઈ નુગરો, ધૂતારો, લોભીઓ, ઠગારો, સો વર્ષ સુધી
ાથું કૂટીને મરી જાય તો પણ તેનું કાંઈ વળવાનું નથી એ નિશ્ચય-
ૂર્વક સમજવું. આ વખતમાં કેટલાક દુષ્ટ, લોભીઆ, લાલચુ, ઠગારા,
ૂતારા અને કપટી લોકો એવા હોય છે કે કદાપિ કોઈને સાંભળે
' અમુક આદમી પરમેશ્વરની ભક્તિ કરે છે અને કાંઈક ઠીક છે તો
ોભદૃષ્ટિથી તેની પાસે જાય છે, તેને કપટથી ભોળવી મોટા માને
ડાવી તેની પાસે માગે કે મને કાંઈ બતાવો, એમ કરી તેના ગળે
ડે છે, તેનો વખત ગુમાવે છે, તેનું ધ્યાન ચુકાવે છે, તેને દુઃખી
રે છે અને રીતસરની સેવા ચાકરી નહીં કરતાં કપટથી આવી
ચના રચી તેને દુઃખ દે છે અને એવું ધારે કે તેની પાસે કાંઈ
સ્તુ હોય તો ઠગીને શીખી લઈએ. કોઈ એવા ઠગારા હોય છે કે
ાવીને ગુરૂના માથા પર પડતું મૂકે, આવીને ત્યાંજ અડંગો લગાવે
ને કહે કે હું આપનું નામ સાંભળીને આવ્યો છું અને મહા દુઃખી-
ારો છું, મારી ઇચ્છા છે કે મને આપ કાંઈ બતાવો, એવી એવી
ાતો કરી ગુરૂને ત્યાં ધામા નાખે, એટલે બિચારા ગુરૂને તેના રહે-
ાની, ઓઢવા પાથરવાની, ખાવાપીવાની સર્વે સોઈ કરવી પડે. વળી
ટલાક દુષ્ટ પાપી ધૂતારા ગુરૂના મોં આગળજ ગુરૂનાં વખાણ કરે
ને કદાપિ કોઈ વ્યસની હોય તો તે ગાંજો તમાકુ ભાંગ વીગેરે પી
જાય, કંઈ ખાવાપીવાનું હોય તો તે ખાઈ જાય, પોતાનું કંઈ કામ
ાજ હોય તે કરાવી જાય અને ત્યાંથી ઉઠી દૂર જઈ પાછી ગુરૂની
નંદા કરી તેનું ખોટું બોલે, માટે આવા દુષ્ટ લોકોથી સાવધ રહી
ંત પુરૂષોએ અળગા રહેવું જોઈએ, એટલે છેવટે એ કપટી લોકો
નેરાશ અને નિષ્ફળ નીવડી પાછા જાય. તે ઠગારાઓ પાપના ગાંસડા
ાંધી નરકના અધિકારી થાય છે. જે કોઈ સાચા મનથી અને સાચા
ાવથી શ્રીગુરૂનો સત્સંગ કરીને ગુરૂની સેવા કરે છે તેને ગુરૂ દયા
રીને પરમાત્મા પરમેશ્વરનાં દર્શન કરાવે છે. નક્કી પરમેશ્વર છે, પણ
જ્ઞાની આંધળાને દેખાતો નથી, નુગરાને તો ગુરૂકૃપા વિના દેખા-
જ નહીં. અરે ભાઈઓ ! જેવી ફૂલમાં સુગંધી પ્રત્યક્ષ છે પણ
ેખાતી નથી, જેવી પથરામાં આગ ચાવી છે પણ દેખાતી નથી,

અને જેવો કાષ્ટમાં અગ્નિ પ્રગટ છે પણ દેખાતો નથી, પરંતુ જ્યારે તેનો કોઈ ઉસ્તાદ મળે છે અને પુષ્પને તોડી તેનો યંત્ર કરી અત્તર ખેંચે છે તો સુગંધી જણાઈ આવે છે, પથરાને ચકમકથી કૂટે છે તો તેમાંથી અગ્નિ નીકળે છે, અને કાષ્ટના બે કકડા ભેગા કરી તેનું મથન કરી વગડાના જંગલી લોકો આગ ઉત્પન્ન કરે છે, તેવી રીતે ગુરૂ જ્યારે સાચા સેવકને જ્ઞાન આપી તેના મનની મલિનતા દૂર કરી શુદ્ધ કરે છે અને તેને સંતોના રસ્તા મુજબ મહેનત કરાવે છે ત્યારે તેને પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પોતેજ પરમાત્મા બની જાય છે એમાં જરા પણ સંશય નથી.

પરમાત્માનો અંશ સર્વે વસ્તુમાં છે અને તેનાથી સર્વે વસ્તુનું શરીર બંધાયું છે. તે ન હોય તો શરીર હોયજ નહીં; મનુષ્ય તો પરમાત્મા છેજ; કદાપિ કોઈ સમજુ હોય અને પોતાના મનમાં વિચાર કરે કે "આ બોલે છે તે કોણ છે? સાંભળે છે તે કોણ છે? સમજે છે તે કોણ છે? અને દેખે છે તે કોણ છે?" એમ મનમાં વિચાર કરીને સમજે એજ પરમાત્મા છે, એજ હું છું, બીજું કોઈ નથી. કાન સાંભળતા નથી, આંખો દેખતી નથી, જીભ બોલતી નથી, આ શરીર સમજતું નથી, એ સર્વ નાશવંત અને જડ છે, તેનામાં ચેતન જુદો* છે. જ્યારે ચેતન તેમાંથી નીકળી જાય છે ત્યારે આ શરીર જે માટીનો ઢગલો છે તે પડી રહે છે, હાલતો નથી, ચાલતો નથી, બોલતો નથી, દેખતો નથી, સાંભળતો નથી; ત્યારે વિચાર કરવો જોઈએ કે આ સર્વ કામો કરનારો કોણ હતો. આવો માણસ વિચાર કરે ત્યારે તેને સમજ પડે કે જે હું કહેતો હતો અને જે પોતાને "હું છું" એવું સમજતો હતો તે ચાલ્યો ગયો; હવે આ જડ માટીનો ઢગલો ઠાલી પડી રહ્યો છે, એવા વિચાર કરવાથી જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય અને પરમાત્માનો પ્રકાશ પોતાના ઘટમાં

---

*यदि देहं पृथक्कृत्य चिति विश्राम्य तिष्ठसि । अधुनैव सुखी शांतो बंधमुक्तो भविष्यसि ॥ અર્થઃ—જો દેહને પોતાના આત્માથી જુદો કરીશ અને ચૈતન્યરૂપ પરમાત્મામાં વિશ્રામ કરીને રહીશ તો તું હમણાંજ સુખી, શાંત, અને બંધનથી મુક્ત થઈશ.

થાય. કદાપિ કોઈ આપા પંથી અજ્ઞાની ગુરૂ કર્યા વિના અને ગુરૂની સેવા કર્યા વિના કહે કે મને પરમેશ્વર દેખાડો, તો તે કેવળ મૂર્ખ છે, કેમકે ગુરૂનો સત્સંગ§ કર્યા વિના એને જ્ઞાન ક્યાંથી આવે! તે તો અજ્ઞાની પશુ બરાબર છે. જેમ કોઈ નાના ખાબોચીઆનો દેડકો પોતાના મનથી ખાડામાં દોડે અને વિચાર કરે કે મોટો સમુદ્ર આટલો મોટો હશે, એમ સમજીને રહે તેને મહા સમુદ્રની શી સમજ પડે કે સમુદ્ર કેવો અને કેટલો મોટો છે અને તેમાં શું શું વસ્તુઓ છે? તેમ જે માણસ ગુરૂની સેવા અને સંતોનો સમાગમ કરી મહા જ્ઞાન મેળવ્યા શીવાય પોતાના અલ્પ જ્ઞાનની બરાબર જ્ઞાનીઓના મહા જ્ઞાન અને અનુભવની સરખામણી કરી પોતે પરમેશ્વરને જાણવાની ઇચ્છા રાખે તેના જેવો મૂર્ખ બીજો કોણ હોય? તે અજ્ઞાની મૂઢ મૂર્ખ લોકોના કહેવાથી અને લોકોની દેખાદેખીથી પોતાના જડ શરીરને "હું" કહે છે અને તેનેજ "હું" સમજે છે; અને કદાપિ કોઈ તે મૂર્ખ મૂઢને પૂછે કે "તું ક્યાં છે?" ત્યારે તે પોતાની છાતી ઠોકીને કહે છે કે "આ હું છું." અને જ્યારે બીજો આદમી તેના શરીરના ભાગ ઉપર આંગળી મુકી પૂછે કે "આ શું છે?" ત્યારે તે સર્વ શરીરની ઈન્દ્રિયો તથા શરીરના સર્વ ભાગને જુદાં જુદાં નામ લઈને બતાવે છે પણ કોઈ ઠેકાણે "હું" બતાવી શકતો નથી ત્યારે તે મૂર્ખ બીજાને કહે કે મને વગર મહેનતે પરમેશ્વર બતાવો તે કેમ થઈ શકે? પરમેશ્વર સત્ છે, પ્રકટ છે, પણ અજ્ઞાનીના તથા

---

§ तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया। उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्वदर्शिनः॥ અર્થઃ—સદ્‌ગુરૂની પાસે જઈ સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરીને તથા આત્મા કોણ? પરમાત્મા કોણ? બંધ શું? મોક્ષ શું? હું કોણ? વગેરે પ્રશ્નો પૂછીને તથા તેમની સેવા કરીને પ્રસન્ન કરેલા ગુરૂ પાસેથી પરમાત્માના જ્ઞાનને જાણ, એટલે એ જ્ઞાની તથા તત્વદર્શી ગુરૂ પરમાત્માના જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરશે. तस्माद् गुरुं प्रपद्येत जिज्ञासुः श्रेय उत्तमम्। शाब्दे परे च निष्णातं ब्रह्मण्युपशमाश्रयम्॥ અર્થાત્—ઉત્તમ કલ્યાણની ઇચ્છાવાળા પુરૂષે સંશય ટાળનાર અને શિષ્યને દૃઢ સમજાવનાર શાંતિવાળા બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરૂને શરણે જવું.

નાસ્તિક આપા પંથીના ઘટમાં અંધારૂં છે તેથી તેમને દેખાતો નથી અને એમ જાણે છે કે જે હું સમજું છું તેજ ખરૂં છે, પણ તેમ નથી. એવું સમજવું જોઈએ કે મારાથી પહેલાં હજારો વિદ્યાવાળા જ્ઞાની સંત મહાત્મા સિદ્ધિવાળા શક્તિવાળા મોટા મોટા લોકો થઈ ગયા છે અને તે સર્વે કહી ગયા છે કે પરમેશ્વર સત્ છે, ત્યારે તે સર્વેથી હું મોટો ક્યાંથી થયો અને સર્વેથી મારા એકલાની બુદ્ધિ ક્યાંથી વધારે થઇ ગઈ કે હું કોઈની વાત માનતોજ નથી? માટે સમજવું જોઈએ કે મારામાંજ કાંઈક બગાડ છે જ, માટે મને સમજાતું નથી, કેમકે જેવી રીતે જ્યારે કોઈની આંખમાં કમળાનો રોગ હોય છે ત્યારે તે સર્વ વસ્તુ પીળી દેખે છે, પણ ખરૂં જોતાં તે સર્વ વસ્તુઓ પીળી નથી પણ આંખમાંજ બગાડ છે તેથી તેને સર્વ વસ્તુ પીળી ભાસે છે, એવી રીતે અજ્ઞાનીના ઘટમાં અંધારૂં છે તેથી તેને પરમાત્માની સમજ પડતી નથી. તે મૂઢ મૂર્ખ એવું નથી જાણતો કે લાખ્ખો માણસો પરમેશ્વરને માને છે અને હું એકલો નથી માનતો માટે મારા અંદરજ કાંઈ બગાડ છે. આવા માણસને શી રીતે કોઈ સમજાવી શકે? જેમ આંધળા આગળ આરશી મુકવી અને બહેરાના આગળ શંખ વગાડવો એવી અજ્ઞાની આપા પંથી અને નાસ્તિક મતવાળાની આગળ આ શીખામણ છે, માટે જાણવું જોઈએ કે પરમેશ્વર છે, સત્ છે, તે કોઈનો બનાવેલો નથી; તે છે છે ને છેજ. તે પરમેશ્વરે અગમથી બ્રહ્મરૂપ નૂર પ્રકટ કર્યું અને તના બે ભાગ થયા. એક ભાગથી અગ્નિ* પ્રકટ

---

* तस्मादात्मन आकाशस्सम्भूतः । आकाशाद्वायुः । वायोरग्निः । अग्नेरापः । अद्भ्यः पृथिवी । तानि पचतन्मात्राणि त्रिगुणानि भवन्ति । स्रष्टुकामो जगद्योनिस्तमोगुणमधिष्ठाय सूक्ष्मतन्मात्राणि भूतानि स्थूलीकर्तुं सोऽकामयत ॥ सृष्टेः परिमितानि भूतान्येकमेक द्विधा विधाय पुनश्चतुर्धा कृत्वा स्वस्वेतराद्वितीयांशे पंचधा संयोज्य पंचीकृतभूतैरनन्तकोटिब्रह्मांडानि तत्तदंडोचितचतुर्दश भुवनानि तत्तद्भुवनोचितगोलकस्थूलशरीराण्यसृजत् ॥ ભાવાર્થઃ—તે આત્માથી આકાશ ઉત્પન્ન થયું, આકાશથી વાયુ, વાયુથી અગ્નિ, અગ્નિથી જળ, અને જળથ પૃથ્વી ઉત્પન્ન થઈ. તેઓ પાંચ તન્માત્રાઓ ત્રણ ત્રણ ગુણોયુક્ત છે. સૃજવાની ઇચ્છાવાળા જગતના કારણરૂપ

કર્યો, અગ્નિથી પવન થયો, પવનથી પાણી થયું અને પાણીથી પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ થઈ અને તેજ તો તેમાં છેજ. પછી એ પાંચ તત્વથી મનુષ્યનું શરીર બનાવ્યું જેને આદમ કહેવામાં આવે છે અને તે શરીરમાં નૂરનો બીજો ભાગ જે બ્રહ્મનો હતો તેને આત્મારૂપી બનાવીને તે આદમના પુતળામાં મુકયો; પછી એજ મનુષ્યથી આ અનેક મનુષ્ય થયા. જેમ એક બીજથી અનેક બીજ પેદા થાય છે અને પહેલું બીજ જણાતું નથી એમ એક બ્રહ્મથી આ સર્વ સૃષ્ટિ રચાઈ છે અને તે બ્રહ્મ દેખવામાં આવતો નથી, તેમ પાંચ તત્વથી સર્વ લીલા, માયા અને સૃષ્ટિ રચાઈ છે. મનુષ્ય પણ એજ પાંચ તત્વનું પુતળું છે અને તેમાં ચેતન પરમાત્મા રમી રહ્યો છે, તે આત્માનો શોધ કરવો જોઈએ તે માટે ધ્યાન, સમાધિ અને ભજન કરવાના રસ્તા કર્યા છે તે ગુરૂ સમાગમ કરીને સમજવા જોઇએ; ગુરૂ પાસે રહી તેની સિદ્ધિ કરવી જોઈએ ત્યારેજ કામ સિદ્ધ થાય.

મનુષ્યનો પિંડ આ પાંચ તત્વથી બંધાયો છે અને તેમાં શ્રેષ્ઠ આત્મા છે તેનું સિદ્ધાંત કરવું જોઈએ. શરીર નાશવંત છે, શરીર જડ છે, અને આત્મા ચેતન અને અખંડ અમર છે, માટે તે આત્માની શુદ્ધિ કરવી જોઈએ. આ પાંચ તત્વના પચીસ ગુણ છે. પૃથ્વીના ગુણ*– હાડકાં, માંસ, ચામડી, રગ અને વાળ. પાણીના ગુણ– વીર્ય,

---

પરમેશ્વરને તમોગુણના અધિષ્ઠાન થઈ સૂક્ષ્મ પંચમહાભૂતોને સ્થૂલ કરવાની ઇચ્છા થઈ સૃષ્ટિ માટે નિર્માણ કરેલા પંચભૂતોને એક એકના બબ્બે ભાગ કરી તેમાંના એક એક ભાગને રહેવા દઈ બીજા એક એક ભાગના ચાર ચાર ભાગ કરીને પોતપોતાના ભાગથી જુદા જુદા બીજા ભાગ સાથે જોડીને એક એક ભૂતમાં પાંચે ભૂતના ભાગ આવે તેમ પંચીકૃત (સ્થૂલ) ભૂતો કરી તે વડે અનંતકોટી બ્રહ્માંડો, તે તે બ્રહ્માંડોને ઉચિત તેઓમાં ચૌદ ચૌદ જીવનોને ઉચિત સ્થાનકો અને સ્થૂલ શરીરને ઈશ્વરે સૃજાવ્યાં.

* ईशःपंचीकृतमहाभूतलेशानादाय व्यष्टिसमष्टयात्मकस्थूलशरीराणि यथाक्रममकरोत् कपालचर्मान्त्रास्थिमांसनखानि पृथिव्यंशाः । रक्तमूत्रलालास्वेदादिकाम्ब्वंशाः क्षुत्तृष्णोष्णमोहमैथुनाद्या अ यंशाः । प्रचारणोत्तारणश्वासादिका वाय्वंशाः कामक्रोधादयो व्योमांशाः ॥ અર્થાત્–ઈશ્વરે પંચી-

મૂત્ર, થુંક, પરસેવો અને લોહી. વાયુના ગુણ– ચાલવું, દોડવું, પાછું વળવું, લાંબું થવું અને ટુંકું થવું. અગ્નિના ગુણ– ભુખ, તરસ, આળસ, ઉંઘ, અને રૂપ. આકાશના ગુણ– કામ, ક્રોધ, શોક, મોહ, અને ભય. એ પાંચ તત્વના પાંચ પાંચ મળી એકંદર પચીસ ગુણ છે.

સમાધિ ભજનમાં સ્વરોદયજ્ઞાનનું પણ કામ પડે છે, તેથી કાર્ય વહેલું સિદ્ધ થાય છે, માટે અહીંઆં થોડું વિવેચન કર્યું છે. સ્વરોદયજ્ઞાનનું પણ સાધન કરવાથી તે સિદ્ધ થાય છે, તેના રસ્તા પ્રમાણે ખાવું પીવું વીગેરે, જુઠ તરકટ કપટથી દૂર રહેવું, અને નિશ્ચિંતપણે રહેવું, બેસવું ઉઠવું, વીગેરે સાધારણ રીતે કરવું એ રીતના રસ્તા પ્રમાણે કરવાથી તે બરાબર થાય છે. નહીં તો તેની ચાલ, વર્ણ, અને પ્રમાણ બદલાઈ જાય છે. દોડવાથી, મહેનત કરવાથી વીગેરે એવાં કારણોથી પણ બદલાઈ જાય છે. તે સર્વ અહીંઆં લખવાની જરૂર નથી. થોડું જરૂર પુરતું લખ્યું છે.

આ શરીરમાં ત્રણ નાડીઓ* છે. એક ઇંગલા (ઇડા) બીજી

કૃત મહાભૂતોના અંશોને ગ્રહણ કરીને વ્યષ્ટિ સમષ્ટિરૂપ સ્થૂળ શરીરને યથાક્રમે બનાવ્યું. નાડી, ચામડી, આંતરડાં, હાડકાં, માંસ, નખો એ પૃથ્વીના અંશો છે. લોહી, મૂત્ર, લાળ, પરસેવો વીગેરે પાણીના અંશો છે. ક્ષુધા, તૃષા, ઉષ્ણ, મૈથુન, મોહ વીગેરે અગ્નિના અંશો છે. પ્રસારણ, સંકુચન, શ્વાસ વીગેરે વાયુના અંશો છે અને કામ ક્રોધાદિક આકાશના અંશો છે.

* इडा च पिंगला चैव सुषुम्णा चेति नाडिकाः । शशिसूर्यशिवस्थानं वामदक्षिणमध्यगा ॥ पीयूषामिव वर्षन्ति सर्वगात्रेषु सर्वदा । वामामृतमयानाडी सम्मताभीष्टसूचिका ॥ वहंत्यनिष्टशंसित्री संहंत्री दाक्षिणा पुनः । सुषुम्णा तु भवेत्सिद्धिर्निर्वाणफलकारणम् ॥ અર્થાત્—ઇડા ડાબી બાજુની નાડી છે અને તેનું સ્થાન ચંદ્ર છે, પિંગલા જમણી બાજુની નાડી છે અને તેનું સ્થાન સૂર્ય છે, અને મધ્યમાં રહેલી સુષુમ્ણા નાડીનું સ્થાન શિવ છે. હમેશાં સર્વ ગાત્રોમાં અમૃતનીજ વૃષ્ટિ કરનારી ડાબી બાજુની અમૃતમય ઇડા નાડી શુભને સૂચવનારી કહેલી છે. જમણી પિંગળા નાડી અનિષ્ટ સૂચવનારી ગણાય છે અને સુષુમ્ણા નાડી સિદ્ધિ અને મોક્ષના ફળના કારણરૂપ માનેલી છે.

પિંગલા અને ત્રીજી સુખમણા (સુષુમ્ણા). તેમાં પિંગલા જમણી નાડી છે તેને સૂર્ય નાડી કહે છે, તે ગરમ છે અને ચલ કાર્ય માટે શુદ્ધ છે, જ્યારે પિંગલા નાડીમાં શ્વાસ આવે છે ત્યારે નાકના જમણા નસકોરામાંથી વાયુ ચાલે છે. ઈંગલા ડાબી નાડી છે, તે ઠંડી છે અને તેને ચંદ્ર નાડી કહે છે, જ્યારે ઈંગલા નાડીમાં શ્વાસ આવે છે ત્યારે ડાબા નસકોરામાંથી વાયુ ચાલે છે, તે સ્થિર કામના માટે શુદ્ધ છે. અને સુખમણા મધ્યની નાડી છે, તે બંને નાડીઓ વચ્ચેની નાડી છે તેને બ્રહ્મરૂપ કહે છે, જ્યારે સુખમણા નાડીમાં શ્વાસ આવે છે ત્યારે નાકના બંને નસકોરામાંથી વાયુ ચાલે છે. આ ત્રણે નાડીઓની જડ નાભિમાં છે. વળી સુખમણાની જડ ઈંદ્રિમાં છે અને તેની ટોક માથાના વચમાં તાળવામાં છે જેને દશમો દ્વાર કહે છે, અને ઈંગલા પિંગલા એ બે નાડીઓ સુખમણાના બે તરફની બે ડાળીઓ છે. શ્વાસના ઉપડતાં અને બેસતાં જે શબ્દ થાય છે તે સોહંગ (સોહં) અને ઓહંગ (ઓમ્ ૐ) કહેવાય છે; તેનો અર્થ "તે હું છું" એવો થાય છે. તેને અજંપાજાપ પણ કહે છે, પ્રાણવાયુ પણ કહે છે અને તેનાથીજ જીંદગી છે. મુસલમાન લોકો તેને " પાસ અન્ફાસ " કહે છે અને તેના શબ્દ જે દમ ઉઠતાં બેસતાં થાય છે તેને "હુ હુ" કહે છે, તેનો અર્થ પણ "હુંજ છું" એમ થાય છે. શ્વાસ રોકીને ધ્યાન કરવાને "હબ્સ દમ" કહે છે તેથી જલદી ફાયદો થાય છે પણ તે બહુ કઠણ છે. ઉપર બતાવેલી ત્રણ નાડીઓમાં ચંદ્ર સૂર્યની બે નાડી મધ્યે પાંચ તત્વના સુરો ચાલે છે, અને તે પોત પોતાના વારા પ્રમાણે ચાલે છે. આકાશતત્વ નાકના માંહે ચાલે છે, એક અથવા બે આંગળ ચાલે છે પણ તદન બેમાલમ ચાલે છે, તેનો રંગ કાળો એટલે ધૂમાડા જેવો ભૂરો આશમાની જેવો છે, તેનો સ્વાદ સારો નથી, બેમજાહ છે, ઉતાવળો ચાલે છે, નાકના માંહેના છિદ્રમાં ચાલે છે, કદી ગરમ અને કદી ઠંડો હોય છે, તેમાં સુન છે, એ ઘણો ખોટો છે માટે તેના વખતમાં કાંઈ થાય નહીં, તે મોતની વખતે ચાલે છે; સુખમણામાં બે નસકોરામાંથી દમ ચાલે છે ત્યારે કાંઈ પણ કામ કરવું જોઈએ નહીં કેમકે કામ સિદ્ધ થતું નથી અને તે નુકશાનકારક છે પણ તે

વખતમાં સમાધિ ધ્યાન કરવું, હબ્સ એટલે દમ કરવો એટલે શ્વાસ બંધ કરવો, ધ્યાન કરવું, સુનમાં સુરતા લગાવી ભજન વીગેરે કરવું એ સારૂં છે. અગ્નિતત્વ ચાર આંગળ ચાલે છે, તે ઉપરની તરફ ચાલે છે, તેનો રંગ લાલ છે, વળી તે ઉતાવળો ચાલે છે, તેનો સ્વાદ તીખો છે, તેનો સ્વર કમ છે, તે ખોટો છે, સારો નથી. વાયુતત્વ આઠ આંગળ ચાલે છે, તેનો રંગ નીલો એટલે ભૂરો હોય છે, તે વાંકો ચાલે છે, તેનો સ્વાદ ખાટો છે, તે ધીરો ચાલે છે, તે થોડો છે, કદી ગરમ અને કદી ઠંડો છે, તે સારો છે પણ સાધારણ છે. જળતત્વ બાર આંગળ ચાલે છે, તેનો રંગ સફેદ છે, તેનો સ્વાદ ફીકો છે, તે નીચે ચાલે છે, થોડો ઉતાવળો ચાલે છે, ઠંડો છે અને તે થોડો સારો છે. પૃથ્વીતત્વ સોળ આંગળ ચાલે છે, તેનો સ્વાદ મીઠો છે, તેનો રંગ પીળો હોય છે, તે સામો ચાલે છે, અને ધીમે ધીમે ચાલે છે, થોડો ઠંડો અને થોડો ગરમ છે, બહુ સારો છે. કાન, નાક, આંખ અને મોં, બે હાથની આંગળીઓથી બંધ કરીને બેસે તો તત્વોના રંગ અભ્યાસવાળાને જણાય છે, આંખોથી પણ તેનો રંગ જણાય છે તથા તેની ચાલથી અને મોંના સ્વાદથી પણ જણાય છે. અગ્નિતત્વનો સ્વાદ તીખો છે, આકાશનો સ્વાદ બેમજાહ છે, વાયુનો સ્વાદ ખાટો છે, જળનો સ્વાદ ફીકો છે અને પૃથ્વીનો સ્વાદ મીઠો છે, પણ તે સર્વ સ્વાદ અભ્યાસવાળાને જણાય છે.

જેમ સમાધિમાં સ્વરોદયનું કામ પડે છે તેમ ધ્યાનમાં સુરતીનું કામ પડે છે માટે તે વિષે થોડું લખવામાં આવે છે. સુરતીનો સ્વભાવ એવો છે કે કદાપિ કોઈ પણ માણસ કોઈ વસ્તુના તરફ ધ્યાન કરીને તેના ઉપર બરાબર સુરતી લગાવે અને સુરતીને ત્યાંથી ડગવા નહીં દે અને તેના ઉપર ઘણી વાર સુધી જે વસ્તુનું ધ્યાન કરે તો પોતે તે વસ્તુ થઈ જાય છે, અને પોતાનું ભાન ભુલી જાય છે; એ રીતે સુરતીનો ગુણ છે. ત્યારે મનુષ્યને જરૂર લાજમ છે કે તે પોતાના આત્માનુંજ ધ્યાન કરીને તેમાંજ સુરતી રાખે અને તેમાં લીન થઈ જાય, અને પોતાને ભુલી જાય તો આત્મસિદ્ધિની તેને પ્રાપ્તિ થાય અને તે પોતેજ આત્મસ્વરૂપ બની જાય એટલે સર્વ સિદ્ધિઓ તેને પ્રાપ્ત થાય; અગર

કોઈ એક કલાક બરાબર એમાં લીન રહે અને પોતાને ભુલી જાય તો તેને આત્માનું તેજ વીગેરે ઘણા ચમત્કારો દેખાય; આ આત્મસિદ્ધિનું પહેલું પગથીઉં છે; એવી સ્થિતિવાળા મનુષ્યને "ઑલીઆ" કહેવામાં આવે છે. બે કલાક સુધી ઉપર પ્રમાણે રહે તો તેથી વધારે સિદ્ધિ થાય, અને જેમ જેમ એક એક કલાક વધતો જાય તેમ તેમ સિદ્ધિ અને કરામત વધતી જાય, આજ માર્ગ સંતોનો છે, માટે સર્વે સમાધિઓ તથા ધ્યાન એ ભજનના માર્ગે કાઢયા છે તે માટે જે કોઈ સુરતીનું સાધન કરે તેનું કાર્ય જરૂર સિદ્ધ થાય. માટે સુરતીનું સાધન મેળવવા મનને પુરેપુરૂં કષ્ટ આપી સ્થિર રાખવાનું છે; મન ગમે ત્યાં ભટકયા કરે અને ઉપરથી ધ્યાનનો મોટો આડંબર દેખાય તેથી કાંઈ વળે નહીં અને કાર્યસિદ્ધિ થાય નહીં માટે ધ્યાનમાં સુરતીની ખાસ જરૂર છે. જેમ નટડી દોરડા ઉપર ચાલે છે ત્યારે તેની સુરતી ખાસ દોરડા ઉપરજ હોય છે, અને જેમ પાણીઆરી પાણીનું બેડું માથા ઉપર લઈ બેડા સાથે એક ધ્યાન રાખી ચાલે છે, વળી જેમ બિલાડી ઉંદર તરફ એકી નજરે શિકાર માટે જોઈ રહે છે, અને જેમ બંદુક ફોડનાર પોતાનો શ્વાસ રોકી ધીરજથી નિશાન સાથે મખ્ખી, દિદવાન અને પોતાની નજર જોડી દઈ નિશાન તાકે છે તેજ પ્રમાણે જો એક સુરતી લગાડી મનના વ્હેમ અને ભ્રમણાઓ દૂર કરી એકાગ્રતાથી ધ્યાન કરવામાં આવે અને આ શરીરમાં હુંજ છું, અને સર્વ ક્રિયા કરનાર હું પોતેજ છું એવું સમજી ધ્યાન કરાય તો જરૂર આત્મજ્ઞાનની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય અને છેવટે મોક્ષપદ પમાય, સુરતીમાં આટલી બધી શક્તિ રહેલી છે. એક જગોએ કહ્યું છે કે કુંઝ પક્ષી સમુદ્ર કિનારે ઈંડાં મુકી જુવારની કાપણી વખતે ગુજરાતમાં આવે છે, તે જનાવર સારસ પક્ષી જેવડું મોટું હોય છે, થોડા વખત સુધી ગુજરાતમાં રહી ચારો ચરે છે પણ તેનું ધ્યાન સમુદ્ર કિનારે મુકેલાં પોતાનાં ઇંડાં તરફ ખેંચાયેલું હોય છે અને તે ધ્યાનના બળથી ગુજરાતમાં રહી પોતાનાં ઇંડાંનું સેવન કરે છે અને ત્યાં બચ્ચાં પેદા થાય છે, આવી સુરતીની મહાન ગહન શક્તિ છે! માટે ભાઇઓ! ઉપરની તમામ હકીકત ધ્યાનમાં લઈ એક ધ્યાન રાખી ભક્તિ અગર ભજન

કરવાથી ફાયદો થાય છે. પણ જો ગુરૂ કરીને ભક્તિ કરવામાં આવે તો તમામ ક્રિયાઓ જલદી સિદ્ધ થાય છે.

સર્વ શાસ્ત્રવાળા, તમામ સંત સાધુ પુરૂષો અને મહા યોગીઓ પોતાના યોગના અનુભવ ઉપરથી કહી ગયા છે કે યોગથી* સર્વ રોગ નાશ થાય છે, દેહ શુદ્ધ થાય છે અને ધ્યાનમાં તમામ આત્મસિદ્ધિનાં કામો સફળ થાય છે માટે આ ઠેકાણે યોગના આઠ અંગની કેટલીક હકીકત આપવાની જરૂર છે. યોગનાં આઠ અંગ છે—૧ યમ, ૨ નિયમ, ૩ આસન, ૪ પ્રાણાયામ, ૫ પ્રત્યાહાર, ૬ ધારણા, ૭ ધ્યાન, અને ૮ સમાધિ. આ આઠે અંગો કેવા પ્રકારનાં છે તે નીચે પ્રમાણે ટુંકામાં સમજાવવામાં આવે છેઃ—

યમ§ એટલે તમામ ઈંદ્રિયોને સ્વાધીન કરી અંતઃકરણમાં સ્થિર થવું ; એટલે કે કોઈપણ પ્રાણીને દુઃખ ન દેવું, સત્ય બોલવું, ચોરી કરવી નહીં, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, સર્વ ઉપર દયા રાખવી, કોઈને તિરસ્કાર કે ધિક્કાર કરવો નહીં, મનમાં ક્ષમા રાખી શત્રુનો ગુન્હો માફ

---

* योगः सर्वविपद्वल्ली वितानें परशुः शितः । अमूलमंत्रतंत्रं कार्मणं च निर्वृतिश्रियः ॥ भूयांसोऽपि हि पाप्मानः प्रलयं यांति योगतः । चंडवाताद् घनघना घनाघनघटा इव ॥ क्षिणोति योगः पापानि चिरकालार्जितान्यपि । प्रचितानि यथैधांसि क्षणादेवाशुशुक्षणिः ॥ અર્થઃ—યોગ સઘળી આપદાઓરૂપી વેલાના સમૂહને કાપી નાખવાને તીક્ષ્ણ ધારવાળા કુહાડા સમાન છે તથા મોક્ષરૂપી લક્ષ્મીનું, મૂળ વિનાના મંત્રતંત્રવાળા કામણરૂપ છે ? જેમ ચંડ પવનથી ઘટ વાદળનું દાવાદળ નાશ પામે છે તેમ યોગથી ઘણાં પાપો નાશ પામે છે. જેમ ઘણા કાળથી એકઠાં કરેલાં લાકડાંને ક્ષણવારમાં સળગેલો અગ્નિ નાશ કરે છે તેવી રીતે યોગ પણ ઘણા કાળથી એકઠાં થયેલાં પાપોનો નાશ કરે છે.

§ सर्वं ब्रह्मेति विज्ञानादिंद्रियग्रामसंयमः । यमोयमिति संप्रोक्तोऽभ्यसनीयो मुहुर्मुहुः ॥ અર્થઃ—તમામ જગત્ બ્રહ્મ છે એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી સર્વ ઇંદ્રિઓને સ્વાધીન કરી હૃદયમાં સ્થિર થવું તેનું નામ યમ કહેવાય છે. अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं क्षमा धृतिः । दयार्जवं मिताहारः शौचं चैव यमा दश ॥ અર્થઃ—યમના દશ પ્રકાર છે- અહિંસા, સત્ય, ચોરી નહીં કરવી, બ્રહ્મચર્ય, ક્ષમા, ધૃતિ, દયા, આર્જવ, મિતાહાર, અને શૌચ.

કરવો, કદાપિ અજાણતાં અશુભ કામ થઈ જાય તો પશ્ચાતાપ કરી ઇશ્વિરનું ધ્યાન ધરવું, સૂક્ષ્મ આહાર કરવો અને પવિત્ર અને શુદ્ધ રહેવું.

નિયમ એટલે મન સાથે અમુક પ્રકારનો કોલકરાર કરવો અને તે પ્રમાણે ચાલવું તે; અર્થાત્ બુદ્ધિ અને વિચાર સારા રાખવા અને સારા કામમાં તેમનો ઉપયોગ કરવો; કાન, શરીર, ત્વચા, આંખો, નાક, જીભ, હાથ, પગ, મોં, એ સર્વેને શુભ માર્ગમાં દોરી સારા કામમાં ઉપયોગ કરવો. ખાવા પીવા પહેરવા ઓઢવામાં ઓછું મન રાખી પરિગ્રહ કમી રાખવો; લોભ નહીં કરતાં સંતોષથી રહેવું, યથા-શક્તિ પુન્યદાન કરવું, સંતપુરૂષોનો સમાગમ કરવો, દુર્જનથી દૂર રહેવું, યથાશક્તિ તપ કરવું, ભક્તિ કરવી, નિંદા કરવી નહીં, ગુરૂ ઉપર ભાવ રાખવો, પ્રપંચ કરવો નહીં.

આસન એટલે સમાધિ તથા ધ્યાન કરતી વખતે શરીરના અવ-યવોને અમુક રીતે ગોઠવીને બેસવું તે. આસનના મુખ્ય ચોરાશી પ્રકાર છે તેમાં સમાધિ અને ધ્યાન માટે પદ્માસન, સિદ્ધાસન અને વજ્રાસન એ આસનોને ઘણાંજ શ્રેષ્ઠ ગણેલાં છે. પદ્માસનની રીત એવી છે કે જમણા પગને ડાબા પગની સાથળ ઉપર મુકવો અને ડાબા પગને જમણા પગની સાથળ ઉપર મુકવો, અને માથાને નમવા ન દેતાં કમર સીધી ટટાર રાખવી અને બંને હાથોની આંગળીઓ સાથળો ઉપર પેટની તરફ રહે એવી રીતે ગોઠવવી. સિદ્ધાસનની રીત એવી છે કે પદ્માસન પ્રમાણે બેસવું અને બંને હાથને પીઠ પાછળ ફેરવીને જમણા હાથથી જમણા હાથનો અંગુઠો પકડવો અને ડાબા હાથથી ડાબા હાથનો અંગુઠો પકડવો. વજ્રાસનની રીત એવી છે કે જમણા પગની એડી ઉપર ગુદાનો ભાગ દબાવવો અને ડાબા પગની એડી ઉપર લિંગનો ભાગ દબાવવો અને શરીર તથા મનને સ્થિર રાખી તીરખુ-ટીમાં (ત્રિપુટીમાં) ધ્યાન રાખવું.

પ્રાણાયામ[1] એટલે શરીરમાં રહેલા શ્વાસને અમુક વિધિથી રોકવો,

---

[1] प्राणायामो गतिच्छेदः श्वासप्रश्वासयोर्मतः । रेचकः पूरकश्चैव कुंभकश्चेति सत्रिधा ॥ અર્થઃ—શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસની ગતિને રોકવી તેનું નામ પ્રાણાયામ, અને રેચક પૂરક અને કુંભક એવા તેના ત્રણ ભેદ છે.

અંદર રાખવો અને બહાર કાઢવો. તે ઉપરથી પ્રાણાયામના ત્રણ ભેદ કરેલા છે— ૧ રેચક, ૨ પૂરક, અને ૩ કુંભક. રેચક[1] એટલે હળવે હળવે શ્વાસ બહાર કાઢવો, પુરક[2] એટલે શ્વાસને અંદર ખેંચવો, અને કુંભક[3] એટલે મસ્તકમાં શ્વાસને રોકી રાખવો. પ્રાણાયામ કરવાથી હજારો ફાયદા થાય છે. જેવી રીતે ઘી ખાવાથી શરીરમાં શક્તિ આવે છે એવી રીતે પ્રાણાયામ કરવાથી લોહી સાફ થઈ તંદુરસ્તી આવે છે, રોગ દૂર થાય છે, આંખોનું તેજ વધે છે, શરીર મજબૂત થાય છે, બુદ્ધિ અને ઉમ્મર વધે છે. જેવી રીતે સોનું દેવતાથી સાફ થાય છે તેવી રીતે પ્રાણાયામથી શરીર સાફ ને પવિત્ર થાય છે, ચિત્ત એકાગ્ર થાય છે, અને તેથી પોતાની જાતને જાણી શકાય છે, સર્વ વસ્તુમાં એક આત્મા જણાય છે, અને બ્રહ્મસ્વરૂપ જણાય છે, ભૂત વર્તમાન અને ભવિષ્ય એ રીતે ત્રણ કાળનું જ્ઞાન થાય છે, અને પરમાત્માના સ્વરૂપમાં સમાધિ થાય છે, પાપો બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે. પ્રાણાયામ કરતી વખતે શરીરમાં જે પ્રાણવાયુને રોકવામાં આવે છે તે પ્રાણવાયુના દશ પ્રકાર છે— ૧ પ્રાણ, ૨ અપાન, ૩ સમાન, ૪ ઉદાન, ૫ વ્યાન, ૬ નાગ, ૭ કૃકલ, ૮ દેવદત્ત, ૯ કૂર્મ, અને ૧૦ ધનંજય. પ્રાણ[4] વાયુ એ સર્વ વાયુઓની કુંચી છે, તેનું સ્થાન માણસના

---

૧ यत्कोष्टादतियत्नेन नासाब्रह्मपुराननैः। बहिः प्रक्षेपणं वायोः स रेचक इति स्मृतः॥ અર્થ:—બહુજ યત્નથી નાસિકા બ્રહ્મપુરરંધ્ર અને મુખથી પેટમાંથી શ્વાસને બહાર કાઢવો તેને રેચક પ્રાણાયામ કહે છે.

૨–૩ समाकृष्य यदापानात् पूरणं स तु पूरकः। नाभिपद्मे स्थिरीकृत्य रोधनं स तु कुंभकः॥ અર્થ:—બહારના વાયુનું આકર્ષણ કરી એટલે કે બહારના વાયુને ખેંચીને અપાન દ્વાર સુધી પેટમાં ભરવો તેને પૂરક પ્રાણાયામ કહે છે, અને વાયુને નાભિકમળમાં સ્થિર રોકી રાખવો તેને કુંભક પ્રાણાયામ કહે છે.

૪ प्राणो नासाग्रहृन्नाभि पादांगुष्ठांतगो हरित्। गमागमप्रयोगेन तज्जयो धारणेन वा॥ અર્થ:—પ્રાણવાયુ નાસિકાના અગ્રભાગ પર, હૃદયમાં, નાભિમાં તથા પગના અંગુઠાના અગ્રભાગ પર હોય છે અને તે હરિત વર્ણનો હોય છે, અને આવવા જવાના પ્રયોગથી અથવા ધારણ કરવાથી તેનો જય થાય છે.

હૃદયમાં છે, તેનો દેવતા સૂર્ય અથવા વિષ્ણુ છે, અને તેનો રંગ લીલો છે. અપાન[1] વાયુનું સ્થાન ગુદા છે, તેનો દેવતા ગણપતી છે અને તેનો રંગ કાળો છે. સમાન[2] વાયુનું સ્થાન નાભિ છે, તેનો રંગ ધોળો છે, તેનો દેવતા સરસ્વતી છે, અને તેનું કામ સર્વે નસોને રસ આપવાનું છે. ઉદાન[3] વાયુનું સ્થાન કંઠથી તે મસ્તકના તાળવા સુધી છે. તેનો દેવતા ચંદ્ર છે, વેદાંતી તેનો દેવતા ઇંદ્રિ કહે છે અને તેનું કામ તાળવામાંથી અમૃત લઈને સમાન વાયુને પહોંચાડવાનું છે, અને તેનો રંગ લાલ છે. વ્યાન[4] વાયુનું સ્થાન શરીરની ચામડી છે, તેનો દેવતા પવન છે, વેદાંતી તેનો દેવતા આકાશ કહે છે, અને તેનો રંગ ઇંદ્રિધનુષના જેવો છે. નાગવાયુનું ઠેકાણું ગળામાં છે, તેનો દેવતા શેષનાગ છે, તેનું કામ ઓડકાર તથા ઉલટી લાવવાનું છે. કૃકલ વાયુનું સ્થાન પેટમાં છે એટલે કે ધ્યાન કરવાની જગોએ રહે છે, તેનો દેવતા અગ્નિ છે,

---

૧ अपानः कृष्णरुग्मन्या पृष्टपृष्टांतपार्ष्णिगः । जेयः स्वस्थानयोगेन रेचनात्पूरणान्मुहुः ॥ અર્થ:—અપાન વાયુ કાળા રંગનો હોય છે તથા તે ગળાની પાછળની નાડિઓમાં, ગુદામાં તથા પગના પાછળના ભાગમાં હોય છે અને તે પોતાના સ્થાનના યોગથી રેચક અને પૂરકથી વારંવાર જીતી શકાય છે.

૨ शुक्लः समानोहृन्नाभि सर्वसंधिष्ववस्थितः । जेयः स्वस्थानयोगेन सकृद्रेचनपूरणात् ॥ અર્થ:—સમાનવાયુ સફેદ રંગનો હોય છે, તે હૃદય નાભિ અને સર્વ સંધિસ્થાનોમાં રહેલો હોય છે અને પોતાના સ્થાનના યોગે કરી રેચક અને પૂરકથી વારંવાર જીતી શકાય છે.

૩ रक्तोहृत्कंठतालुभ्रू मध्यमूर्ध्नि च संस्थितः । उदानोवश्यतां नेयो गत्वागतिनियोगतः ॥ અર્થ:—ઉદાન વાયુ લાલ રંગનો હોય છે, તે હૃદયમાં, કંઠમાં, તાળુમાં, ભ્રુકુટીના મધ્ય ભાગમાં અને મસ્તકમાં રહેલો છે અને ગમનાગમનના નિયોગથી જીતી શકાય છે. ગમનાગમનનિયોગ એટલે નાસિકાદ્વારાએ ખેંચવાના યોગથી ઉદાનવાયુને હૃદય વીગેરે સ્થાનમાં રોકવો અને ઉપર ચડતો તેને બળથી અટકાવી રાખવો તે.

૪ सर्वत्वग्वृत्तिकोव्यान् शक्रकार्मुकसन्निभः जेतव्यः कुंभकाभ्यासात्संकोचप्रसृतिक्रमात् ॥ અર્થ:—વ્યાનવાયુ ત્વચામાં સર્વ સ્થળે રહેલો છે, તેનો રંગ ઇન્દ્રધનુષના જેવો છે, તેને સંકોચ અને વિસ્તારના ક્રમથી કુંભકના અભ્યાસથી જીતવો.

તેનું કામ પાચન કરવાનું છે. દેવદત્ત વાયુનું સ્થાન છાતીના વચમાં છે, તેનો દેવતા કામદેવ છે, અને તેનું કામ આળસ કામવિકાર, તથા દુધ પેદા કરવાનું છે કૂર્મ વાયુનું સ્થાન આંખો છે, તેનો દેવતા જ્યોતિ છે, આંખો ઉઘાડવી તથા મીંચવી એ તેનું કામ છે. ધનંજયનું સ્થાન શરીર છે, તેનો દેવતા ઇશ્વિર છે, એનું કામ મૃત્યુ પછી શરીરને ફુલાવવાનું છે અને શરીરની સાથે જ રહેવાનું છે. આ પ્રમાણે દસ વાયુઓની ટુંકામાં હકીકત છે. પ્રાણાયામ કરતી વખતે બહુજ શાંતતાથી બેસવું અને આંગળીથી નાકનું ડાબું નસકોરૂં બંધ કરી જમણા નસકોરાથી શ્વાસને અંદર ખેંચવો, અને પછી બંને નસકોરાંને બંધ કરીને મસ્તકમાં શ્વાસને જ્યાં સુધી રોકી શકાય ત્યાં સુધી રોકી રાખવો અને જ્યારે ન રોકી શકાય ત્યારે હળવે હળવે શ્વાસને છોડવો. આવી રીતે શરૂઆતમાં થોડું થોડું કરવું અને પછી ધીમે ધીમે વધતા જવું, અને છેવટે શ્વાસને નાક અને કંઠથી ખેંચવો પ્રાણાયામ ત્રણ પ્રકારના સમજાવ્યા છે– કનિષ્ઠ, મધ્યમ અને ઉત્તમ. કનિષ્ઠમાં પરસેવો થાય છે, મધ્યમમાં શરીર કંપે છે અને ઉત્તમમાં પ્રાણ બ્રહ્મરંધ્રમાં જાય છે, અને વિજળીથી અધિક બ્રહ્મજ્યોતિનો પ્રકાશ થાય છે. પ્રાણાયામથી ઘણા મહાપુરૂષોનાં* કાર્ય સિદ્ધ થયાં છે અને હાલ પણ થાય છે. અજમેરવાળા ખાજા સાહેબ પણ તેમની કીતાબમાં લખે છે કે "મને પણ પ્રાણાયામ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે." વળી શહેર અમદાવાદ પાસેના સરખેજવાળા ગંજ અહમદ સાહેબે પણ પ્રાણાયામથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થયાનું તેમના બનાવેલા દોહરામાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છેઃ—

"અહમદ પવન શરીરમાં, જાન કહો યા જીવ,
જાન કહો જાના કહો, એહી જીવ એહી પીવ.
લયસા કમીસ્લહુ પવન હે ઓર પવનકા રૂપ ના રેખ,
જો તું ચાહે પીયુકો તો અહમદ પવનમેં દેખ."

---

* चले वाते चलं चित्तं निश्चले निश्चलं भवेत् । योगी स्थाणुत्वमाप्नोति ततो वायु निरोघयेत् ॥ અર્થઃ—વાયુ ચલાયમાન થવાથી ચિત્ત ચલાયમાન થાય છે, અને વાયુ સ્થિર થવાથી ચિત્ત સ્થિર થાય છે. તેજ પ્રમાણે ચિત્તના ચલનથી વાયુનું ચલન સમજવું. માટે ચિત્તનો સંપૂર્ણ નિરોધ કરી વાયુ સ્થિર કરવાથી યોગી લોકો લાંબું આયુષ ભોગવી ઐશ્વર્યને મેળવી શકે છે.

આ પ્રમાણે પ્રાણાયામ કરવાથી સર્વ કામ સિદ્ધ થાય છે પરંતુ તેની ક્રિયા બહુજ સંભાળથી કરવાની છે. શ્વાસ રૂંધવાની ક્રિયા હમેશાં ધીમે ધીમે શરૂઆતમાં કરવી અને જેમ જેમ મ્હાવરો થાય તેમ તેમ વધતા જવું; તેમ કરવાથી એ કામ સારી રીતે ફળ આપે છે. જો વાયુને એકદમ રોકવામાં આવે તો રૂંવાટામાંથી પવન નીકળે છે તેથી શરીરને ઘણું નુકશાન થાય છે અને રોગ પેદા થાય છે માટે ઘણીજ સંભાળથી કામ કરવાનું છે, તેમજ રોકેલો પવન પણ એકદમ કાઢવાથી પેટ વધે છે અને નુકશાન થાય છે માટે ધીમે ધીમે શ્વાસ કાઢવો.

પ્રત્યાહાર* એટલે દરેક સત્તા આત્માની છે એવું મનમાં સમજી ઇંદ્રિયો અને મનને દરેક વાસનામાંથી દૂર કરી આત્મામાં લીન થવું તે. પ્રત્યાહાર પ્રાપ્ત કરવામાં રૂપ રસ ગંધ શબ્દ સ્પર્શ વીગેરે ઇંદ્રિયોને સ્થિર કરી જેટલી વાર સુધી શ્વાસને રોકી શકાય તેટલી વાર સુધી રોકી રાખી ધીમે ધીમે નાસિકા દ્વારાએ બહાર કાઢવો, એમ કરી કાન બંધ કરી એકાગ્ર ધ્યાન કરવામાં આવે તો ઘણા ઘણા પ્રકારનાં વાજાં સંભળાય છે, તેને અનહદ નાદ કહેવામાં આવે છે અને તેનો ખુલાસો આગળ આપવામાં આવ્યો છે. વળી આંખો બંધ કરવાથી આકાશ, તેજ, પાણી, પૃથ્વી, વાયુ એ પાંચ ભૂતના જુદા જુદા રંગો પણ જણાઈ આવે છે.

ધારણા એટલે સુરતીને ધ્યાન કરતી વખતે આત્મસિદ્ધિના કામમાં લીન કરી જ્યોતિસ્વરૂપમાં ઠરાવી રાખવી તે; અને તેનું સ્થાન આંખોના ઉપર છે.

ધ્યાન એટલે ઈન્દ્રિયો અને મનની ગતિને સ્થિર કરી મનને એકાગ્રતામાં લાવવું તે. ધ્યાન એ સમાધિનું પ્રથમ પગથીયું છે. જેમ

---

* आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमव तु । बुद्धिन्तु सारथिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥ અર્થ:—આત્માને રથનો સ્વામી જાણવો, શરીરને રથ જાણવો, ઇન્દ્રિયોને અશ્વ જાણવા, અને નિશ્ચયરૂપ બુદ્ધિને ઇન્દ્રિયોને હાંકનાર જાણવો, મનની વૃત્તિને અશ્વને બાંધવાની દોરી જાણવી; એવી રીતે પ્રથમ અભ્યાસ કરનારાઓએ પ્રત્યાહારમાં દૃઢ આગ્રહથી વૃત્તિ રાખવાની છે અને દૃષ્ટિ સ્થિર થવા માંડી એટલે અભ્યાસીએ ધ્યાન કરવાનો આરંભ કરવો.

જેમ ધ્યાનની એકાગ્રતા વધતી જાય છે તેમ તેમ બ્રહ્મસ્વરૂપની ઓળખાણ વધતી જાય છે.

સમાધિ એટલે સર્વે વહેમ અને મનની ભ્રમણાઓ ટાળી નાખીને ધ્યાનમાં બરાબર લીન થઈ પોતાના શરીરને ભૂલી જઈ સુન થઈ જવું તે. સમાધિના સાધારણ રીતે બે ભેદ કહ્યા છે, કષ્ટ સમાધિ અને સૂક્ષ્મ સમાધિ. જે સમાધિમાં શરીરને વધારે કષ્ટ પડે છે તેનું નામ કષ્ટ સમાધિ રાખ્યું છે અને જેમાં કષ્ટ ઓછું પડે છે તેનું નામ સૂક્ષ્મ સમાધિ રાખ્યું છે.

હવે થોડી કષ્ટ સમાધિ અને સૂક્ષ્મ સમાધિ તથા ધ્યાન કરવાની રીત સંબંધી થોડું ઘણું લખવામાં આવે છે. સમાધિ સુરતીની બહાર ફેલાયેલી છે, તેને તાણીને પોતાની અંદર ઠરાવીને પોતે પોતામાં સમાઈ જઇને બીજી સર્વ શુદ્ધિ ભુલી જવી. પદ્માસન કરીને અથવા પલાંઠી વાળીને બેસવું, બંને હાથની દસ આંગળીઓથી કાન, નાક, આંખ તથા મોઢું એ રસ્તા બંધ કરવા. પૃથ્વીતત્વ ચાલતો હોય તે વખતે જે સુર વહેતો હોય તે નાસિકાથી બીજું ડાલી નસકોરૂં બંધ કરીને શ્વાસને ઉપર ખેંચી મગજમાં રોકી રાખવો અને તે નાસિકાને પણ આંગળીથી બંધ કરી સુરતી ત્રિખુટી (ત્રિપુટી)માં રાખીને આત્માનું ધ્યાન કરવું કે હું આત્મા છું. જ્યારે શ્વાસને છોડવો તે વખતે ઘણો હળવો તથા એવો ધીમે ધીમે છોડવો કે કદાપિ નાસિકામાં ફૂલ મુકયું હોય તો પણ તે નીચે ન પડે; એવો ધીમેથી શ્વાસ મુકી પછી શ્વાસ ઉપર ખેંચવો ત્યારે જોરથી ખેંચવો, અને છોડતી વેળાએ ધીમેથી છોડવો; કદાપિ શ્વાસ છોડતી વખતે જોરથી છોડાય તો પેટ ઘણું વધી જાય છે, આહાર પણ આવા વખતે સૂક્ષ્મ અને અલ્પ લેવો, અને ભર્યા પેટથી સમાધિ કરાય તો રોગ થાય, અને જ્યારે શરીરમાં ગરમી જણાય તો જુનું રૂ લઈને જમણું નસકોરૂં એક બે દિવસ બંધ રાખવું, અને જ્યારે શરીરમાં શરદી જણાય ત્યારે ડાબું નસકોરૂં જુના રૂથી એક બે દિવસ બંધ રાખવું; એવી સમાધિની રીત છે; તેમાં મહેનત વધારે કરવી જોઇએ, વળી લોકોથી મળવું, બોલવું, વાત કરવી, ઉંઘવું, ખાવું, પીવું, એ સર્વે ઓછું કરવું

જોઈએ; અને જો ગુરૂની પાસે રહી કામ કરવામાં આવે તો બરાબર સિદ્ધ થાય. સમાધિ કરતી વેળાએ કમર તથા ગરદન સીધી રાખીને બેસવું જોઈએ.

હવે સૂક્ષ્મ સમાધિ સંબંધી લખવામાં આવે છે. તેના માટે નિવૃત્તિથી અને ઘણી શાન્તિથી બેશી પોતાના અંતરમાં ધ્યાન લગાવવું જોઈએ, જેમ કોઈ વસ્તુ ભુલી જવાય તેને યાદ રાખવા માટે સુરતી લગાવાય તેવી રીતે જે કોઈ પોતાના આત્માનું ધ્યાન લગાવે અને ત્યાં સુરતી ઠરાવે અને સુરતીને ત્યાંથી ડગવા દે નહીં, કદાપિ સુરતી ચુકે તો પાછી સુરતીને ખેંચીને ત્યાં લાવે અને પોતાના આત્માનું ધ્યાન કરે કે "હું પરમાત્મા છું, હું સાંભળું છું, હું દેખું છું, હું બોલું છું, હું સમજું છું, એ સર્વે હું કરૂં છું અને તે હુંજ છું" એવી રીતે ઘણી વાર સુધી ધ્યાન કરે તો તે પોતાને ભુલી જાય અને છેવટે આત્મારૂપ થઈ જાય. જેમકે સમુદ્રમાં મીઠાની પુતળી નાખવાથી તે પુતળી ગળીને પાણી થઈ જાય, વળી જેમ કોઈ પાણીમાં ડુબકી મારે અને ડુબકી મારીને ઉંડો ઉતરી જાય અને મનમાં જરા પણ ડરે નહીં કે હું પાછો શુદ્ધિમાં આવીશ કે નહીં, હું મરી જઈશ કે પાછો આવીશ, એવી બીક જરા પણ રાખે નહીં, એવી રીતે જે કોઈ પોતે પોતાને ભુલી જાય તે એક કલાકમાં આત્માનું રૂપ બની જાય; અને જેમ જેમ બે કલાક ત્રણ કલાક ચાર કલાક એમ વધતો જાય તેમ તેમ તેની સિદ્ધિ વધતી જાય. એ રીતે સૂક્ષ્મ સમાધિનું ધ્યાન થાય છે.

હવે અનહદનાદના ધ્યાનની રીતિ લખાય છે. બંને હાથની આંગળીઓથી કાન, નાક, આંખ, મુખ બંધ કરીને જે કોઈ બેસે અને મગજમાં અનહદનું જે વાજું વાગે છે તેમાં ધ્યાન લગાવે અને તે ઠેકાણે સુરતી ઠરાવી એવું મનમાં સમજે કે આ વાજું હું સાંભળું છું, એવી રીતે વાજામાં સુરતી લગાડી તેમાં લીન થઈ જાય અને પોતાને ભુલી જાય તો તેની સુરતી દશમા દ્વારે થઈને ઉપર જાય છે, ઉપરની સર્વ લીલા પોતે જુએ છે અને જ્યાં ધારે ત્યાં જાય છે, અને આ બરાબર સિદ્ધ કરવાથી જે કામ કરવું ધારે તે કરે છે; આ થોડી કામ પુરતી સમજુતી આપી છે.

અય ભાઈઓ ! સંસારમાં આવીને આ આત્મસિદ્ધિ કાર્ય કરવું એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. પરમેશ્વર સત્ છે, અને તે બુદ્ધિવાળા પુરૂષોને આવી રીતે સમજાય છે કે આ સર્વ લીલાનો કરનાર કોઈ છે. કોઈ ઠેકાણે કોઈ ધૂમાડો દેખે તો તે પોતાના મનમાં નિશ્ચયપૂર્વક સમજે છે કે ત્યાં આગ છે; વળી કોઈ ઘર બંધ હોય અને તેમાંથી કોઈ હાંક મારે તો અવાજ સંભળાય છે તો તે નિશ્ચયપૂર્વક સમજાય છે કે ઘરની અંદર કોઈ આદમી છે; વળી રસ્તામાં કોઈ આદમીનાં પગલાં પડેલાં જણાય તો તે નિશ્ચયપૂર્વક સમજાય છે કે કોઈ આદમી અહીંથી ગયેલો છે. આવી રીતે ઉપરના જે દાખલા બતાવવામાં આવ્યા છે તે કાંઈ દેખાતા નથી પણ બુદ્ધિથી સમજાય છે કે તે છેજ. એવી રીતે પરમેશ્વર જાહેર દેખાતો નથી પણ તેની નિશાનીઓ સર્વે જોવાથી એવો નિશ્ચય થાય છે કે પરમેશ્વર છેજ. જેમ આત્મા દેખાતો નથી પણ શરીરમાં તેના સર્વે ગુણ તથા ક્રિયા જોતાં આપણને સમજાય છે કે શરીરમાં આત્મા છે જ, અગર શરીરમાં આત્મા ન હોય તો શરીર જડ છે, તે શરીરથી કાંઈ થઈ શકે તેમ નથી, આ સર્વે કામ આત્માનું છે કેમકે પહેલાં ચિત્તમાં આત્માનો ઇરાદો થાય છે ત્યારે બુદ્ધિ સમજે છે, તે પછી એ કામનું ધ્યાન થાય છે, અને પછી શરીરમાં શરીરની ઈંદ્રિયોમાં શક્તિ આવે છે, તે પછી તે કામ કરે છે, કદાપિ અંતરમાં આત્માનો ઇરાદો ન થાય તો ઈંદ્રિયો સમજે નહીં અને કામ કાંઈ પણ કરી શકે નહીં, ઈંદ્રિયો તો મડદા જેવી છે, જડ છે, સર્વે ક્રિયા કરનાર માત્ર આત્માજ છે, અને તે બુદ્ધિબળથી નિશ્ચયપૂર્વક સમજાય છે, તેજ પ્રમાણે આ દુનિયાની તમામ નિશાનીઓ જોતાં નિશ્ચયપૂર્વક સમજાય છે કે પરમેશ્વર છેજ.

મોત શું છે એ પણ જાણવાની જરૂર છે. આત્મજ્ઞાનીઓ કહે છે કે અમોને મોત નથી, અમે મરતા નથી, આ વાત પણ બરાબર છે. જેમ એક ઘરમાં આપણે રહેતા હોઈએ અને તે ખાલી કરી બીજા ઘરમાં જઈએ છીએ તેમ આ દેહમાં રહેલો જીવ આ શરીર છોડી બીજા શરીરમાં જાય છે, એટલે કે જેણે જેવી કરણી કરી હશે તેને તેવી જગા સ્વર્ગમાં અથવા અર્શ (દેવલોક)ના નીચે અથવા

ઇલ્લીયીન (દેવલોક)માં અથવા અજાબ (નરક)માં મળશે. આત્મા કાંઈ મરતો નથી, "ઇન્ના ઔલીઆ અલ્લાહે લા યમુતુના બલ યનકેલુના દારોહુમ્ ઇલા દારીન્" અર્થઃ—"એ તો નિશ્ચય છે કે જ્ઞાની લોક મરતા નથી પરંતુ એક ઘરથી બીજા ઘર તરફ જાય છે." વળી શમ્સતબ્રેજ કહે છે કે "ગર બ મીરદ્ મરકબે મન્ મન્નમીરમ્ હેચગાહ, મરકબે દીગર બયાબમ્ તાં બરાં બાશમ્ સવાર" અર્થઃ—"જો મરશે તો મારો ઘોડો મરશે, હું કોઈ વખત મરીશ નહીં, બીજો ઘોડો મળશે તો તેના ઉપર હું સ્વાર થઈશ." આત્માનું શરીરથી જુદા પડવું એ મોત ગણાય છે. વળી જે જીવતા આદમી છે અને જેમને આત્મજ્ઞાન નથી તેઓ સર્વે જીવતા છતાં મુએલા બરાબર છે, કારણ કે આત્મા કે જે મરતો નથી અને જે શરીરમાં વાસ કરી રહેલો છે તેનું જ્ઞાન નહીં તો પછી દેહનો શો ઉપયોગ? આ દેહ ધારણ કરી આત્મજ્ઞાન મેળવી જે માણસ પુન્યદાન ભાવભક્તિ કરે છે તે લોકો મરણ પછી પણ પૂજાય છે અને છેવટે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી મોક્ષપદને પામે છે. જે આપણા શરીરમાં આત્માનો પ્રકાશ છે તેજ પરમાત્મા છે અને આ શરીર પરમેશ્વરની સિદ્ધિ શક્તિ તથા ચમત્કારોનો ભંડાર છે, એમાં સર્વે સિદ્ધિ છે, પરમાત્મા પણ એમાંજ છે, બીજે ઠેકાણે કદી નહીં મળે, પોતાના અંદર પરમેશ્વરને શોધવો જોઈએ કે પોતે પરમેશ્વરજ છે, બીજો નથી. પણ અજ્ઞાનતાને લીધે અજ્ઞાનીઓને બીજોજ ભાસે છે. જેમકે એક સિંહનું નાનું બચ્ચું કોઈએ પકડીને લાવી બકરીઓના ટોળામાં બચપણથી રાખી બકરાઓનું દુધ પાઈ તેમની સાથે ફેરવી તેમની સાથે મોટું કર્યું તો છેવટે તે બચ્ચું બકરીઓના સહવાસથી પોતાની શુદ્ધિ ભુલી જઈ પોતાને બકરી સમાન ગણવા લાગ્યું; એનીજ રીતે અમો પણ અજ્ઞાનીઓની સંગતથી સિંહ બદલાઈ બકરી થઈ પોતાનું સ્વરૂપ ભુલી ગયા છીએ, પણ જ્યારે અમને કોઈ જ્ઞાની ગુરૂ મળે અને આત્મજ્ઞાનનો અનુભવ કરાવે ત્યારે અમારી ભ્રમણા મટી જાય અને અમારા ખરા સ્વરૂપને ઓળખીએ; જેમ કોઈ મોટો રાજા હોય અને તે ઉંઘમાં સ્વપ્નમાં જુએ કે હું ગરીબ ભિખારી છું, ઘેર ઘેર ભિખ માગતો ફરૂં છું, મારા હાથમાં માટીનું

એક પાત્ર છે અને મારા શરીર ઉપર એક લંગોટી શીવાય બીજું વસ્ત્ર પણ નથી, એવી રીતે જેમ રાજા પોતાને સ્વપ્નમાં જુએ છે, તેમ અમો અજ્ઞાનતાના લીધે પોતાને જોઈએ છીએ, પણ જ્યારે તે રાજાને કોઈ ઉંઘમાંથી જગાડે ત્યારે તે પોતાને રાજાજ જુએ અને ખરૂં સ્વરૂપ જેવી રીતે સમજે એવીજ રીતે જ્યારે અમને ગુરૂ મળે અને અમને જગાડી અમારા અજ્ઞાનરૂપ સ્વપ્નને દૂર કરે ત્યારે અમે અમારા ખરા સ્વરૂપને સમજીએ. વળી જેમ પેલું સિંહનું બચ્ચું પોતાને બકરી સમજતું હતું તે એક દિવસે બકરીઓના સાથે વગડામાં ગયું અને ત્યાં તેને કોઈ સિંહ મળ્યો, ત્યારે સિંહે પેલા સિંહના બચ્ચાને પુછ્યું કે "તું આવો દુબળો કેમ છે !" બચ્ચાએ કહ્યું કે "હું બકરી છું, અને બકરીઓ સાથે રહું છું, તેમનું દુધ પીઉં છું, પણ મારી ભુખ ભાગતી નથી તેથી હું નિર્બળ છું." ત્યારે સિંહે કહ્યું કે "તું બકરી નથી પણ સિંહ છે, બકરીઓમાં શા માટે રહે છે? મારી સાથે ચાલ અને જંગલમાં રહે, તું શા માટે ભુખે મરી નિર્બળ થઈ અહીંઆં પડી રહ્યો છે?" ત્યારે તેણે કહ્યું "હું વનમાં શી રીતે આવું? હું બકરી છું, માટે મને બીક લાગે છે." પછી સિંહે જવાબ દીધો "તું બકરી નથી પણ મારા જેવો સિંહ છે, ચાલ મારી સાથે, હું તને તારૂં સ્વરૂપ બતાવું." એમ કહી તેને એક કૂવા ઉપર લઈ જઈ ઉભો કર્યો અને કહ્યું કે "આ કૂવામાં તારૂં સ્વરૂપ જો અને તને જણાશે કે તું મારાજ જેવો સિંહ છે." ત્યારે તે બચ્ચું કૂવામાં જોવા લાગ્યું અને જ્યારે પોતાનું સ્વરૂપ પેલા સિંહના જેવું જોયું ત્યારે તે જોરથી સુસવાટા કરવા લાગ્યું અને કૂવો મુકી તેણે વગડાનો રસ્તો લીધો અને બકરીઓનો સંગ છોડયો; એવી રીતે અજ્ઞાની લોકોને જ્યારે ખરો જ્ઞાની સદ્ગુરૂ મળે છે અને અજ્ઞાનરૂપી પડદો દૂર કરી ખરૂં આત્મસ્વરૂપ સમજાવે છે ત્યારે માલમ પડે છે કે અમો આત્મરૂપ છીએ, અને સંશય મટી જઈ બકરીપણું દૂર થઈ સિંહ સ્વરૂપ સમજાય છે અને પરિણામે આત્માનું કલ્યાણ થાય છે અને પરમાનંદ પેદા થાય છે. આ આનંદનો સ્વાદ પોતેજ સમજી શકે છે, જરા પણ શબ્દથી કહી શકાતો નથી. જેમ કોઈ બોબડો માણસ ગોળ ખાય

અને તેનો સ્વાદ કેવો છે તે તો તેજ સમજે છે, વળી જેમ કોઈ અજ્ઞાની સંસારી માણસ સંસારવિલાસની વીર્યસ્રાવ વખતની પળવારની લજ્જતનો ઝોંક પોતેજ સમજી શકે છે અને તે વખતે સર્વ પદાર્થો ભુલી જાય છે તેજ પ્રમાણે જે માણસ પરમાત્માનું દર્શન પામી આનંદ પામે છે તેનો સ્વાદ તેથી કરોડવાર અધિક છે અને અચળ છે અને તે સમજાવી શકાતો નથી. જેને તેની પ્રાપ્તિ થાય છે તેજ તે જાણે છે.

ભૂતકાળમાં મોટા મોટા રાજાઓ રાજ મુકી ફકીર થઈ ગયા છે અને આત્માનું ધ્યાન ધરી મહા આનંદી થયા છે. શું તેમને કાંઈ બુદ્ધિ નહોતી અને શું તેઓ ઘહેલા હતા કે રાજનું અને સંસારનું સુખ તજી ફકીરીના દુઃખમાં પડયા? નહીં નહીં, એવું ન સમજો. તેઓ મહાબુદ્ધિશાળી હતા, તેઓમાં બુદ્ધિ, જ્ઞાન, ધર્મ અને સત્ય એવા મહા બળવાન ગુણો હતા તેથી તેઓ સત્ય માર્ગ શોધી તે માર્ગે અનુસરતા હતા. અજ્ઞાની માણસો સંસારના તુચ્છ સુખને અને માયાને વળગી રહી ખરી વસ્તુ ભુલી ગયા છે. જેમ નાના બાળક આગળ માટીનાં રમકડાં લાવીને મુકશો તો તે બાળક હાથમાં પકડી પોતાનાં જેવાં સમજી તે સાથે રમે છે અને તે ઉપર લોભાય છે; અને કદાપિ તે તેની પાસેથી પડાવી લેવામાં આવે તો તે રડવા માંડે છે અને જાણે પોતાની દોલત લુટાઈ ગઈ હોય તેવું તેને દુઃખ થાય છે, પણ તેને રહેવાનું ઘરબાર અગર એવી મીલકત લુટી લેવામાં આવે તો તેથી તેને કાંઈ દુઃખ થતું નથી, એવી રીતે અજ્ઞાની માણસો સંસારની ખોટી માયાને ગ્રહણ કરે છે અને તે જો જરા નાશ પામે છે તો દુઃખી થાય છે, પણ આત્માની દોલત અંધારામાં લુટાઈ જાય છે તો તેની ચિંતા જરા પણ કરતા નથી. ત્યારે અજ્ઞાની અને બાળકની બુદ્ધિમાં શો ફેર? માટે અય ભાઈઓ! ગુરૂ કરી આત્મજ્ઞાનદીવો પ્રાપ્ત કરી તમારા અંતરના ઘરને સાફ કરો જેથી અજવાળું થાય. તમારા ઘરમાં કુતરાં બિલાડાં પેસે છે તો તમે લાકડી લઈ મારવા જાઓ છો અને કાઢી મુકો છો પણ તમારા અંતરરૂપી ઘરમાં દુર્ગુણોરૂપી કુતરાં બિલાડાં પેઠાં છે અને પેસે છે અને ઘણોજ બગાડ

કરે છે તો પણ તેની કાંઈ તમને સમજ પડતી નથી. આવી રીતે ક્યાં સુધી અંધારામાં પડી રહેશો ? જાગૃત થાઓ ! હોંશીઆર રહો ! અંતરમાં દાખલ થયેલી ભ્રમણાઓ, ફૂડ, કપટ, લાલચ, મોહ, અભિમાન અને અજ્ઞાનને દૂર કરી, જ્ઞાન, દયા, ભાવ, ભક્તિ વીગેરે સદ્‌ગુણો દાખલ કરી આ મનુષ્યભવ સુધારો અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરો. જેવી રીતે તમે સંસારની માયામાં ચિત્ત રાખો છો તેવું આત્મધ્યાનમાં ચિત્ત રાખો તો મોક્ષ દૂર નથી. ગુરૂ પાસે રહી ધ્યાનની ક્રિયાઓ શીખો અને આત્મધ્યાની બનો.

વ્યવહારી માણસોને વ્યવહારમાં રહી ધ્યાન કરી શકાય છે. જેવી રીતે વેપારીના ઘરમાં અફીણ અથવા ઝેર ભરેલું હોય અને તે કાંઈ તેનો ઉપયોગ ખાવામાં કરતો નથી અને તેથી તે તથા તેનાં બાળ બચ્ચાં મરતાં નથી, ભલે ઠામ ઠામ ઝેર પડેલું હોય પણ તે મરતો નથી પણ ખાવાથીજ મરે, તેમ માયામાં રહી વ્યવહાર જાળવવાથી કાંઈ માયા વળગતી નથી, પણ મનમાં તે મિથ્યા જાણી આત્મસ્વરૂપ સત્ય માની વ્યવહાર ચલાવવામાં આવે તો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ઘણા સંત સાધુઓ આ પ્રમાણે વ્યવહારમાં રહી મોક્ષનું સાધન મેળવી શકયા છે અને તેમને જરા પણ માયા નડી નથી. વળી જેમ કોઈ વેઠીઆ અગર મજુરને પકડી તેની પાસે આપણું કામ કરાવીએ તો તે પોતાના મનથી તે વસ્તુ પોતાની સમજતો નથી અને કામ કરે છે, કદાપિ તે વસ્તુ બગડી, ફુટી કે ભાગી ગઈ તો તે ચિંતા કરતો નથી, કેમકે તે વસ્તુ પોતાની નથી અને કદાપિ તેમાં લાભ મળે તો પણ રાજી થતો નથી, એવી રીતે સંસારી માણસ વ્યવહાર ચલાવી ધન રાખી વેપાર કરે તો તેને કોઇ વસ્તુ નડતી નથી.

ભજન અગર ભક્તિ કરવામાં ભાવની ખાસ જરૂર છે. એક વખતે કોઇ ગવૈયો કોઇ મોટા મંદીરમાં ગયો તો અંદર દાખલ થતાં કોઇ એક પરમેશ્વરનો ખરો ભક્ત દેવની પ્રાર્થના કરતો સંભળાયો, ભાવના આવેશથી તે ભક્ત ગમે તેમ રાગ ખેંચતો હતો અને હાથથી તાળી પાડતો હતો. આવા તેના રાગથી અને હાથના તાળથી તે ગવૈયાને ઠીક લાગ્યું નહીં તેથી જરા વાર શાંત રહી તે ભક્ત ગાઇ રહ્યો ત્યારે

ગવૈયાએ ભક્તને કહ્યું "હે ભક્તરાજ! આપ ગાઓ છો તે બરાબર સુરમાં કે તાળમાં નથી; સાંભળો, અમારા સંગીતશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે "જેસા લુણ બીન ખાના એસા તાલ બીન ગાના." આ સાંભળી તે ભક્તે નજર ઉંચી કરી અને ગવૈયાની સામું જોઇ કહ્યું "ભાઇ! તમે ભુલો છો આપના ગાનશાસ્ત્રમાં કે સંગીતના ગ્રંથોમાં ગમે તે લખ્યું હશે પણ અમારા ભક્ત જનોના ભક્તિશાસ્ત્રમાં તો કહ્યું છે કે "જેસા ભૂખ બીન ખાના એસા ભાવ બીન ગાના" ભજનમાં ભાવ ન હોય તો પછી સુર કે તાળ સો નકામા છે, તાળ અને સુર તે તો ગવૈયા માટે છે અને ભાવ તે ભક્ત માટે છે." અય ભાઈઓ! વિચાર કરો કે આ ગવૈયા અને ભક્તના સ્વાલ જવાબના શબ્દોથી આપણને કેવો ખ્યાલ આવે છે! એ નાની લીટીઓમાંથી કેવી અમુલ્ય નસીહત મળે છે! જે વખતે આપણને કરકડીને ભુખ લાગી હોય છે તે વખતે ગમે તેવો લુખો પાખો સુકો ખોરાક પણ મીઠો લાગે છે અને ગળે ઉતરે છે પણ જ્યારે ભુખ નથી હોતી ત્યારે ગમે તેવાં સ્વાદીષ્ટ ભોજન આપણા આગળ ધર્યા હોય છે તો પણ તેમાંનો કોઈ પણ પદાર્થ ચાખવાનું આપણને મન થતું નથી અને કદાચ પરાણે મોંઢામાં ઘાલવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો તેથી ઉલટી થાય છે અને પકવાન તે ઝેર સમાન થાય છે, તેજ પ્રમાણે ભજન કરતી વખતે હ્રદયમાં ભાવ હોય છે તો તે ભજન ગમે તે રાગનું હોય અગર તાળમાં કે પદમાં ગમે તેમ તુટતું હોય તો પણ હ્રદયના ભાવના ઉભરાના લીધે તેમાં મીઠાશ ઉત્પન્ન થાય છે અને ગાનારને વારંવાર ગાવાની ઉલટ થાય છે માટે ભાવ વિના કદી પણ ભજન અગર ભક્તિમાં સ્વાદરસ ઉત્પન્ન થતો નથી. ઉપરથી ગળું ખેંચી ગાવું તે ભજન કર્યું કહેવાય નહીં, તે તો માત્ર બાળકોનાં ઢીંગલા ઢીંગલીની રમત જેવું છે, એમાં શું રસ અને સ્વાદ આવે! નાની નાની છોડીઓ ઢીંગલા ઢીંગલીને પરણાવી અગર છોડીઓમાંથી કોઇને છોકરાનો પોશાક પેરાવી તેને પરણાવી તેમને સંસાર વિલાસની ક્રીડાઓ કરાવે છે અને પછી પોતે ખુશી થાય છે. હવે આ નાની છોડીઓમાંથી કોઇ મોટી ઉમર લાયક થવાથી પરણી પોતાના સાસરે જઇ પોતાના ખરા પતિને મળી સુખ પામે છે અને

પાછી પિયરે આવી પોતાની પ્રથમની સખીઓને મળે છે ત્યારે બધી ભેગી મળી પુછે કે "તું તારા પતિને મળી તેમાં તને શું રસ આનંદ પ્રાપ્ત થયો ? જેવી રીતે આપણે ઢીંગલા ઢીંગલી વીગેરેને પરણાવી ભેગાં સુવાડી આનંદ પામતાં હતાં તેવોજ આનંદ કે કેમ?" ત્યારે તે શરમાઇ ચૂપ બની વિચાર કરવા લાગી કે આ બધી મૂરખીઓને શું જવાબ આપું ? પછી પોતે ધીમે રહી બોલી " કયાં તે સ્વાદ અને કયાં આ સ્વાદ ? સાચા ધણીને મળવામાં જે રસ પ્રાપ્ત થાય છે તે કહી શકાતો નથી, જ્યારે તમે સાચા ધણીને મળશો ત્યારે તમે સમજી શકશો." માટે ભાઇઓ ! ભજન અને ભક્તિ એવા પ્રકારની છે. ધણીનાં નામ તો ઘણાં છે, સૌ પોતપોતાના ધર્મની રૂઢીને અનુસરીને જુદાં જુદાં નામ લે છે પણ તે નામવાળો કોણ છે, શું છે, તેની શોધ ખોળ અજ્ઞાની માણસો કરતા નથી; માટે પરમેશ્વરને બરાબર ઓળખી તેના ગુણનું ભજન ગાય તો તેમાં સ્વાદ આવે. પરમેશ્વરને માલકે કદીમ (અનાદિ પરમેશ્વર) કહેવામાં આવે છે, રામ જે સર્વમાં રમી રહ્યો છે અને સર્વમાં વ્યાપક છે તે, સુફી એટલે આત્મજ્ઞાની લોક કૃષ્ણને લાહુત કહે છે કે જે નૂર પહેલાં જાહેર હતો, સામાન્ય રીતે લાડ અને પ્યારમાં કહાન પણ કહે છે, એવી રીતે બીજાં નામ પણ છે. કદાપિ એની ટીકા પેઢી દર પેઢી વાંચો તો આવતાં આવતાં છેવટે તેનું મૂળ પોતાના આત્મામાં સમાઇ જશે; તે વાસ્તે કહાન પણ એજ આત્માને કહે છે.

આ પુસ્તકમાં જે મેં ગરબીઓ લખી છે તે તદ્દન ભક્તિરસની છે, શૃંગારરસની નથી. આત્માને કૃષ્ણ, કહાન, પાતળીયા, શ્યામળીયા, મોહનજી એવા નામથી ઓળખાવ્યો છે, મનની ભ્રમણાઓને ગોપીઓ કહી છે, નફસ એટલે મનને કુબ્જાની ઉપમા આપી છે, પાંચ તત્વ અને તેના પચીસ ગુણોને તેની સાથે રહેનાર સખીઓ ગણી છે અને કેટલેક સ્થળે ગોપીઓ ગણી છે. આ બાબતની સંપૂર્ણ ટીકા મેં પાંચ ગરબીઓનું ઉર્દૂ ભાષામાં વિવેચન લખ્યું છે તેમાં કરેલી છે તે વાંચવાથી સમજાશે, એટલે અત્રે ટુંકામાં જણાવ્યું છે. આવી ગરબીઓ બરાબર સમજવી જોઈએ; ઢીંગલા ઢીંગલીના મિથ્યા લગ્નની માફક

ઉપરથી ગાવાથી કાંઈ સાર નથી. સમજી ભાવ રાખી ભક્તિ કરાય તોજ આત્મસિદ્ધિ થાય.

આ શરીરમાં મુખ્ય આત્મા છે અને શરીરમાં રહેલી સર્વ પ્રકારની શક્તિ તેનીજ છે; જ્ઞાન, દયા, હુન્નર, કુદરત, શક્તિ, સિદ્ધિ વીગેરે સર્વે આત્માની અંદરથી પ્રાપ્ત થાય છે, કાંઈ બહારથી લાવવી પડતી નથી. સર્વ વસ્તુઓ આત્મામાંજ સમાયેલી છે. પણ જ્ઞાન થાય તોજ સમજાય. આત્માનું ધ્યાન ધરવાથી આત્મરૂપ બની જાય છે. ઘણા લોકો એવા થઈ ગયા છે કે આગમાં બેસે તો આગ બને, પાણીમાં બેસે તો પાણીરૂપ થાય. જેમ ભમરી કીડાને* લાવી પોતાના ઘરમાં મુકે છે અને તેના મસ્તકમાં ત્રિપુટી વચ્ચે ડંખ મારે છે, તે ડંખની પીડાથી તે કીડાની સુરતી ભમરી પ્રત્યે લાગી જાય છે અને પોતાને ભુલી જઈ ભમરીના માંહે લીન થઈ જાય છે અને છેવટે કીડો ભમરી થઈ જાય છે, એમ જે કોઈ આત્મધ્યાનમાં લીન થઈ જાય તો તે છેવટે આત્મરૂપ બની જાય છે, અને શરીર નિર્મળ થઈ જાય છે. આ શરીરમાં બીજી વસ્તુ નથી. પાંચ તત્વનું પુતળું બનાવેલું છે, તત્વો બ્રહ્મથીજ પેદા થયેલા છે, એટલે સર્વનું મૂળ તપાસતાં સર્વ બ્રહ્મરૂપજ છે.

દુનિયામાં જે જે વસ્તુઓ દેખાય છે તે તે માત્ર જુદાં જુદાં રૂપ છે પણ વસ્તુ આખરે એકજ છે. જેમ એમ ઘઉંનો દાણો લઈ માટીમાં વાવશો તો પ્રથમ તે ફુલી નરમ થઈ ફાટી તેમાંથી ઝાડ રૂપ ધારણ કરે છે. પહેલાં તે દાણો હતો, હવે તે બે પાંદડાના આકારમાં દેખાય છે, પછી જેમ જેમ તે છોડવો વધે છે તેમ તેમ પાંદડાં અને ડાળીઓ નીકળે છે, પછી ઉંબી આવે છે અને તેમાં દાણા દેખાય છે. તે સુકાયા પછી લઈ લેવામાં આવે છે અને તે દાણાનો લોટ બનાવી રોટલી વીગેરે ભાતભાતના પદાર્થો બનાવવામાં આવે છે. તે પદાર્થો માણસ ખાય છે અને તે હોજરીમાં થઈ કેટલુંક લોહીરૂપમાં અને

---

* ચિદાનંદજી પોતાની બહોતરીના પદમાં કીડા વિષે જણાવે છે કે
" સુણકે શબ્દ કીટ ભંગીકો, નિજ તન મનકી શુદ્ધ બિસરાવે,
દેખહુ પ્રકટ ધ્યાનકી મહિમા, સોહી કીટ ભંગી હો જાવે."

કેટલુંક મળરૂપમાં બહાર આવી માટી પવન અગ્નિ વીગેરેમાં ભળી જાય છે. વિચાર કરો કે એક દાણો કેટલાં બધાં રૂપ ધારણ કરી પાછો મૂળ સ્વરૂપમાં મળી ગયો! એજ પ્રમાણે મનુષ્યની પણ ઉત્પત્તિ છે.

આ ચોપડીમાં લોકોને ફાયદો પહોંચાડવા સારૂ નેક નૈયતીથી નૂરચશ્મ મીરઝાં હયાતખાં નીઝામખાંએ તસ્દી લઈ મારાં કાવ્યોને ઉર્દુમાંથી ગુજરાતીમાં લખી શેઠ મહાસુખભાઈને મદદ આપી છે અને શેઠ મહાસુખભાઈએ તમામ કાવ્ય બરાબર શુદ્ધ કરી તેના ઉપર ટીકા લખી યથાર્થ ભાવાર્થ સમજાવવામાં ખાસ તન મન અને ધનથી મહા મહેનત અને કોશેશ લીધેલી છે તેના માટે તે બંને ભાઈઓને આ પરમાર્થ કાર્ય કરવાના બદલામાં માલેક તેમની વય દોલત અને આબરૂમાં વધારો કરી સુખી રાખે.

અય ભાઈઓ! મારી યથામતિથી લખેલાં પદ ભજન ગરબી ગઝલ વીગેરે આપ ભાઈઓને બરાબર સમજી શકાય એ માટે ઉપર પ્રમાંણે થોડો ખુલાસો લખ્યો છે અને હવે છેવટમાં ભુલ ચુકના માટે આપ સર્વ ભાઈઓની માફી ચાહું છું.

વિસનગર.
સંવત ૧૯૭૧.

લી. આપનો નમ્ર સેવક
કાજી અનવર.



અનુક્રમણિકા.

ભજનસંગ્રહ.

ગરબીસંગ્રહ.

પદસંગ્રહ.

ગઝલસંગ્રહ.

પરચુરણ કાવ્યસંગ્રહ.

કાવ્યસરિતા—વાંચો જાહેરખબર: પૃષ્ઠ ૨૮૮



अनवर काव्य.

ભજન સંગ્રહ.

ભજન ૧.

મૈંને મુજે ન જાના જી.[1]

સંતો સત બતલાના રે કે મૈંને મુજે ન જાના જી. ટેક.
નહીં મેં હિંદુ નહીં મુસલમાન નહીં યોગીકા ચેલા રે ભાઈ,
સબ લોકોસેં મેં હું મીલતા સબસેં રહું એકીલા, સંતો૦ ૧
નહીં મેં આદમ નહીં દેવતા તિન લોકસેં[2] ન્યારા રે ભાઈ,
કીસીને મેરા અંત ન પાયા મેરા રૂપ અપારા, સંતો૦ ૨
નહીં મેં માટી નહીં મેં અગ્નિ નહીં પવન નહીં પાની રે ભાઈ,
નહીં હે મુજકો કીસીને જાના મુજે તો જાને જ્ઞાની, સંતો૦ ૩
નહીં મેં ઉપર નહીં મેં નીચે નહીં જગતકે અંદર રે ભાઈ,
નહીં હે મેરા ઠામ ઠેકાના નહીં મ્હેલ ના મંદર, સંતો૦ ૪
વહી હે અવ્વલ વહી હે આખર વહી હે ચાવા છાના રે ભાઈ,
જયાં દેખા વ્હાં વહી વહી હે વહી હે મૈંને માના, સંતો૦ ૫
ઉસીકો દેખા ઉસીકો પરખા ઉસીકો સમજા બુજા રે ભાઈ,
ઉસીકા પરછાયા સબ જગ હે ઉસી બિના નહીં દુજા, સંતો૦ ૬

---

૧ આ ભજન આત્મસ્વરૂપ સંબંધી છે, આત્મા એજ પરમાત્મા છે.
૨ તિન લોકસેં=સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણ લોકથી.

વહી સો ખેલે વહી ખેલાવે વહી સબ નાચ નચાવે રે ભાઈ,
વહી સો સબ કુછ કરે કરાવે પરકા નામ બતાવે, સંતો૦ ૭
વહી પુરૂષને ભજન બનાયા વહીને મીલકર ગાયા રે ભાઈ,
વહી પુરૂષ હે સુનનેવાલા જ્ઞાનીને[1] બતલાયા, સંતો૦ ૮

ભજન ૨.

કાલસેં નહીં મરૂંગા જી.[2]

આતમ અમર રહુંગા રે કાલસેં નહીં મરૂંગા જી. ટેક.
પ્રેમ નગરમેં[3] જા બેઠુંગા જ્ઞાનકે ગોલે[4] મારૂંગા ભાઈ,
કાલ કોટકા[5] નાશ કરૂંગા જમકા શીષ ઉતારૂં, આતમ૦ ૧
પાંચકો માર પચીસકો મારૂ[6] ગઢ ઉજ્જડ કર ડાલુંગા ભાઈ,
અમર નગરકા[7] રાજા હોકર સ્વર્ગ ભુવન જા મ્હાલું, આતમ૦ ૨
સુરત[8] નુરતકા[9] ઘોડા કરકે ગગન મંડળ જા ફેરૂંગા ભાઈ,
ઓહંગ સોહંગકી[10] સડક બનાકે સુખમણુ[11] ગઢ જા ઘેરૂં, આત૦૩

---

૧ રચનાર કાઝી અનવર મીયાંએ કાવ્યના અંતમાં પોતાના નામની સંજ્ઞા તરીકે ઘણા ભાગે ભજન ગરબી અને પદમાં "જ્ઞાની" શબ્દ અને ગઝલમાં "અનવર" શબ્દ વાપર્યો છે. આ બાબતનો ખુલાસો રચનારે પોતેજ આગળ ૨૪ મી ગરબીમાં નીચે પ્રમાણે કર્યો છે—

કર જોડી કહે કાઝી અનવર રે, નામ "જ્ઞાની" કવિતાની અંદર રે,

૨ આ ભજન સમાધિનું છે. ૩ પ્રેમનગર=પ્રેમરૂપી નગર. ૪ જ્ઞાનકે ગોલે=જ્ઞાનરૂપી ગોળા. ૫ કાલ કોટકા=કાળરૂપી કિલ્લાના. ૬ પાંચકો માર પચીસકો મારૂં=પાંચ ભૂત અને એકએકના પાંચ પાંચ ગુણ એટલે એકંદર પચીસ ગુણ (વાંચો ઉપોદ્‌ઘાત). ૭ અમરનગર=ઉપર દર્શાવેલા શત્રુઓને જેણે જીત્યા છે એવા આત્માનું સ્થાન, સ્વર્ગ. ૮ સુરત=ધ્યાનમાં બેશી દીર્ઘ દ્દષ્ટનું મસ્તકમાં જવું. ૯ નુરત=સુરતને ઠરવાનું સ્થાન. ૧૦ ઓહંગ (ઓમ) સોહંગ (સોહં)=શ્વાસોચ્છ્વાસ, અજંપા જાપ. ૧૧ સુખમણ (સુષુમ્ણા)=જ્યારે બંને નાસિકામાંથી સાથે શ્વાસ નિકળે ત્યારે સુષુમ્ણા નાડી કહેવાય છે; જ્યારે આ સ્થળે સ્વર આવે ત્યારે મનને સમાધિ થાય છે.

નામ ઠામકા નાશ કરૂંગા જન્મ મરણુકો ટાળુંગા ભાઈ,
આપ એકીલા અમર રહુંગા સુનમેં શહેર બસાલું, આતમ૦ ૪
આતમ નામી અમર નગરમેં બ્રહ્મરૂપ હો બોલુંગા ભાઈ,
સંતનકા સેવક હો જ્ઞાની ભેદ બ્રહ્મકા ખોલું, આતમ૦ ૫

ભજન ૩.

ચલન સબ ઉલટે ચલીએ જી.[1]

હમ તો સરભંગી[2] હે રે ચલન સબ ઉલટે ચલીએ જી. ટેક.
બંકનાલ[3] હે બાટ હમારી ગગન મંડળ જા ચડીએ રે ભાઈ,
ઉંડા દરિયા બ્હોત અંધેરા[4] વહાં કુદકર પડીએ, હમ તો૦ ૧
અગમ અગોચર ઓર અંધેરા જ્હાં ઘોડા દોડાવે રે ભાઈ,
બસ્તીકો[5] ઉજ્જડ કર ડાલે ઉજ્જડ ફેર બસાવે, હમ તો૦ ૨
ઇંગલા[6] પિંગલા[7] અલોપ કરકે સુખમણ[8] પૂર બહાવે રે ભાઈ,

---

૧ આ ભજન સમાધિનું સ્વરૂપ સમજાવે છે. ૨ સરભંગી (સર્વાંગી)= બધામાં મળી જાય તેવો. ૩ બંકનાલ=ત્રિપુટી વચ્ચેનો વક્ર અને ઝીણો છેદ કે જેમાં થઇને સુરતી દસમા દ્વારે જાય છે. ૪ ઉંડા દરિયા બ્હોત અંધેરા= જ્યારે સુરતી ઉપર ચડે ત્યારે સુન થઈ સર્વે ભ્રમણાથી વિરક્ત થવાય તેવી સુન સ્થિતિ. ૫ બસ્તીકો +++ = ભ્રમણા રૂપી વસ્તીનો નાશ કરી આત્મ-પ્રકાશની વસ્તી વસાવવી તે. ૬ ઇંગલા (ઈડા) જ્યારે ડાબી નાસિકામાંથી સ્વર નિકળે ત્યારે ઇડા અથવા ચંદ્ર નાડી પણ કહેવાય છે. ૭ પિંગળા= જ્યારે સ્વર જમણી નાસિકામાંથી નિકળે ત્યારે પિંગળા અથવા સૂર્ય નાડી પણ કહેવાય છે. ૮ સુખમણ (સુષુમ્ણા)= બંને નાસિકામાંથી સાથે શ્વાસ નિકળે તે નાડી; इडा च पिंगला चैव सुषुम्णा चेति नाडिकाः । शशि-सूर्यशिवस्थानं वामदाक्षिणमध्यमाः ॥ અર્થાત્ ઇડા ડાબી બાજુની નાડી અને તેનું સ્થાન ચંદ્ર છે, પિંગળા જમણી બાજુની નાડી અને તેનું સ્થાન સૂર્ય છે અને સુષુમ્ણા ઉપરની બંને નાડીની મધ્યની નાડી અને તેનું સ્થાન શિવ છે.

ગુરૂ ગમ સોટા હાથમેં લેકર ઉલટી ગંગા[1] તરીએ,[2] હમ તો૦ ૩
નાભિ કમલસેં નાવ ચલાવે સોહંગ શબ્દ ચિત ધરીએ રે ભાઈ,
સુરત નુરત પર સુરતા રખકે તીરખુટી[3] તીરથ ધાવે, હમ તો૦ ૪
મનકી મોજમેં આકર **જ્ઞાની** એસા શબ્દ સુનાવે રે ભાઈ,
મરને પ્હેલે[4] હમ મર જાવે[5] ઓર અમર હો જાવે, હમ તો૦ ૫

ભજન ૪.

ભેદ અંતરકા પાયા જી.[6]

હમને શોધી કાયા રે ભેદ અંતરકા પાયા જી. ટેક.
એકા એકી ઉનમુની[7] હોકર સોહંગ શબ્દ રણુકાયા રે ભાઈ,
દંડી[8] મુંડી[9] એક મીલાકર નેન નાસિકા લાયા, હમને૦ ૧
બસ્તી[10] છોડ શિખર[11] પર આયા અનહદ નાદ જગાયા રે ભાઈ,
અમૃત રસકા પીયા પ્યાલા તીરખુટી ધ્યાન ધરાયા, હમને૦ ૨
ડુંગર ચડીયા દેખી મઢીયા[12] જળહળ જ્યોત[13] જગાયા રે ભાઈ,
ગુરૂ અપનેકા ખોજ કીયા તબ અપના રૂપ દિખાયા, હમને૦ ૩
ભયા પ્રકાશ ઓર હુવા ઉજાલા અગમ મ્હેલમેં[14] આયા રે ભાઈ,
અદ્ધર આસન જોગી[15] બેઠા નૂર[16] નઝરૂં વરતાયા, હમને૦ ૪
સુરત હમારી સુનમેં પ્હોંચી અવઘટ ઘાટ મીલાયા રે ભાઈ,

---

૧ ઉલટી ગંગા=સુષુમ્ણા સ્વરરૂપી ગંગા. ૨ તરીએ=ઉપર ચડીએ. ૩ તીરખુટી (ત્રિપુટી)=બે ભમરના વચ્ચેની જગા. ૪ મરને પ્હેલે=આત્માથી દેહ છુટો થાય તે પહેલાં. ૫ હમ મર જાવે=સંસાર તથા શરીર વીગેરે ભ્રમણાનું ભાન ભુલી આત્મસ્વરૂપમાં લીન થઇએ. ૬ આ ભજન સમાધિનું સ્વરૂપ બતાવે છે. ૭ ઉનમુની=એકદમ ચુપ. ૮ દંડી=નાકની દાંડી. ૯ મુંડી=નાકની અણી. ૧૦ બસ્તી=મનની ભ્રમણારૂપ વસ્તી. ૧૧ શિખર=બ્રહ્માંડરૂપ શિખર. ૧૨ મઢીયા=બ્રહ્મનું સ્થાન. ૧૩ જળહળ જ્યોત=આત્મપ્રકાશ. ૧૪ અગમ મ્હેલમેં=સુનમાં. ૧૫ જોગી=આત્મારૂપ જોગી. ૧૬ નૂર=બ્રહ્મપ્રકાશ.

તનકો તોડા મનકો જોડા ઉલટા આપ સમાયા, હમને૦ ૫
કહેતા જ્ઞાની સુનો મેરે સંતો અગમ પંથ મેં પાયા રે ભાઈ,
આપેસેં જબ હમ આપ નિકલ ગયે અલખ પુરૂષ[1] ઘર આયા, હ૦ ૬

ભજન ૫.

સાધુ આતમ સિદ્ધિ કરો.[2]

સાધુ આતમ સિદ્ધિ કરો સભી સિદ્ધિકો તમ બિસરો. ટેક.
અગ્નિ ખાવે અગ્નિમેં ન્હાવે અગ્નિમેં કરે પથારી રે ભાઈ,
અગ્નિ હોકર અગ્નિમેં મીલ જાય ફીર નિકળે સિદ્ધ ભારી, સાધુ૦ ૧
જલમેં ઘુસકર કોરે નિકળે જલ પર ચલને લાગે રે ભાઈ,
જલમેં જાકર જલ બન જાવે ફીર જલમેંસેં જાગે, સાધુ૦ ૨
પવનપે ચાલે પવનપે બેઠે પવન પર અદ્ધર સોવે રે ભાઈ,
પવનમેં મીલકર પવન હો જાવે ફીરકર પરગટ હોવે, સાધુ૦ ૩
મીટ્ટીમેં મીલકર મીટ્ટી હોજાવે મીટ્ટી બીચ સમાવે રે ભાઈ,
યહાં સમાવે કહીં જા નિકળે ફીર યહાં પર આવે, સાધુ૦ ૪
અકાશમેં જા અલોપ હો જાવે જડ ના રહેવે કાયા રે ભાઈ,
શસ્ત્ર કોઈ ચલે નહીં ઉસ પર તબ વ્હો સિદ્ધ કહાયા, સાધુ૦ ૫
એક શરીરકે અનેક બનાવે જ્યાં ધારે વ્હાં જાવે રે ભાઈ,
જો કુછ મોંસેં બચન નિકાલે ઓહી તુરત હો જાવે, સાધુ૦ ૬
તબ હમ ઉસકો સિદ્ધ બિચારે ઓર સિદ્ધિ સબ ખોટી રે ભાઈ,
દુનિયા ભીતર ઢોંગ ચલાવે બાત બનાવે મોટી, સાધુ૦ ૭
તિન કાલકી[3] બાત બતાવે ચૌદ લોકકી[4] જાને રે ભાઈ,

૧ અલખ પુરૂષ=આત્મા. ૨ મોક્ષનું દ્વાર આત્મસિદ્ધિ છે એ આ ભજનનો સાર છે. વળી આત્મસિદ્ધિવાળો પુરૂષ કોને કહેવો તેનાં પણ લક્ષણ આ ભજનમાં બતાવવામાં આવ્યાં છે. ૩ તિન કાલકી=ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય એ રીતે ત્રણ કાળની. ૪ ચૌદ લોકકી=સાત આકાશના અને સાત પાતાળના મળી ચૌદ લોકની.

અપની કાયા અમર રાખે તબ સિદ્ધિ પરમાને, સાધુ૦ ૮
રિદ્ધિ સિદ્ધિ છોડકે સંતો આત્મજ્ઞાન બિચારો રે ભાઈ,
અપને સ્વરૂપકો આપ પિછાનો ઓર અપના ભવ તારો, સાધુ૦ ૯
જન્મ મરણ ફીર નહીં હે સંતો જ્ઞાની કહેતે વાણી રે ભાઈ,
ઈસ પિંજરેસેં[1] જીસ દિન છૂટે ફીર નહીં આવે પ્રાણી, સાધુ૦ ૧૦

ભજન ૬.

હમને સફર કીયા તનમેં.[2]

હમને સફર કીયા તનમેં મીલે જા અલખ નિરંજનસેં. ટેક.
શીતળ કુંડમેં ન્હાકર સંતો નિવૃત્તિ ઘર આયે રે ભાઈ,
ધીર ગંભીર ધરી મન અંદર હરસેં ધ્યાન લગાયે, હમને૦ ૧
મન પવનકો બાંધકે સંતો ઘટકે ચોર નિકાલે રે ભાઈ,
ચેતન ચોકી બીઠાકે અંદર અગમકે મારગ ચાલે, હમને૦ ૨
સીધા મારગ છોડકે સંતો ઉલટે રસ્તે આયે રે ભાઈ,
તીરખુટી ઘાટપર આકર સંતો આપમેં આપ સમાયે[3], હમને૦ ૩
સુખમણ સેજમેં આકર સંતો સુરતી સુનમેં જોડી રે ભાઈ,
પાંચ ઇંદ્રિકો બસ કર લીની તનકી શુદ્ધિ છોડી, હમને૦ ૪
અગમ અગોચર ઢુંડકે સંતો સુનકે ભીતર આયે રે ભાઈ,
બંકનાલકે મારગ હોકર ગગન મંડલમેં ધાયે, હમને૦ ૫
મહાસુનમેં હમ જાકર સંતો ધીરે ધીરે ચાલે રે ભાઈ,
પ્રેમ લ્હેર જબ ચડ ગઈ હમકો સુનસેં પાર નિકાલે, હમને૦ ૬
પિંડ બ્રહ્માંડકો ફોડકે સંતો અકાશ મારગ દોડે રે ભાઈ,

---

૧ પિંજરેસેં=શરીરરૂપી પાંજરાથી. ૨ આ ભજન સમાધિ સંબંધી છે અને સમાધિની ક્રિયાને મુસાફરીરૂપે કલ્પના કરી હકીકત જણાવી છે. ૩ આપમેં આપ સમાયે=બાહ્ય અને અંતર રાગદ્વેષની વૃત્તિઓથી વિરક્ત થઈ એકાગ્રતામાં રહે.

આગે ફીર એક દેખા મેદાન હમને ખુલ્લે ચોડે, હમને૦ ૭
વહાં નબીકી[1] મીજલસ દેખી હમે અદબસેં આયે રે ભાઈ,
સભી સહાબાં દેખે ઉસ જા નબીકા દર્શન પાયે, હમને૦ ૮
વ્હાંસેં હમ ગયે સંગ નબીકે બીચમેં જન્નત[2] આઈ રે ભાઈ,
બ્હોત તમાશે દેખે ઉસ જા રૂહાં[3] બ્હોત દિખાઈ, હમને૦ ૯
વ્હાંસેં પહોંચે અર્શકે[4] ઉપર નૂર બ્હોતસા દેખા રે ભાઈ,
ઉસ્સે આગે નૂર જાત હે નહીં હે ઉસકા લેખા, હમને૦ ૧૦
વહાં તુરકા શોર સાર હે તરેહ તરેહકા બાજા રે ભાઈ,
નૂર અલખકા વહાં દેખાવે એહી ધામ મહારાજા, હમને૦ ૧૧
એ તો બાત દેખેકી હેગી કહેનેમેં નહીં આવે રે ભાઈ,
જ્ઞાની જો જીતે મર જાવે વ્હો એ રસ્તા પાવે, હમને૦ ૧૨

ભજન ૭.

ગગનમેં ચડકર હો ગયે દંગ.[5]

હમ તો ગુરૂ બચનકે સંગ ગગનમેં ચડકર હો ગયે દંગ. ટેક.
પ્હેલી સીડી અનહદ[6] બાજા તરેહ તરેહકા બાજા રે ભાઈ,
એ બાજા ફીર બડતે બડતે જેસા બાદલ ગાજા, હમ તો૦ ૧
ઉસ બાજેમેં રણુંકાર હે ઘોર બ્હોત હે લંબા રે ભાઈ,
રણુંકારકે ઉપર હમને દેખા બ્હોત અચંબા, હમ તો૦ ૨
ચંદ્ર સૂરજ ઓર તારે દેખે બિજલીકા ચમકારા રે ભાઈ,
ચંદ્રકે ભીતર દેખી મૂરત ઉસકા નૂર અપારા, હમ તો૦ ૩

---

૧ નબીકી=પેગંબરની. ૨ જન્નત=સ્વર્ગ. ૩ રૂહાં=જીવો. ૪ અર્શકે=બ્રહ્માંડના. ૫ આ ભજન સમાધિનું છે. ૬ અનહદ નાદ દસ છે તે નીચે પ્રમાણે:—પહેલો ચીણી ચીણી પ્રથમ, બીજો ચીણી ચીણી, ત્રીજો ઘંટનાદ, ચોથો શંખનાદ, પાંચમો તંત્રીનાદ, છઠ્ઠો તાલનાદ, સાતમો વેણુનાદ, આઠમો ભેરીનાદ, નવમો મૃદંગનાદ, અને દસમો મેઘનાદ.

ઔર બ્હોતસી મૂરતાં દેખી જળહળ જ્યોત સમાની રે ભાઈ,
મહા રૂપ મહા સુંદર મુખડા સકળ શરીર નૂરાની, હમ તો૦ ૪
ઓર હમને કુછ એસા દેખા બડા નૂરકા દરિયા રે ભાઈ,
કોટ ભાન[1] જ્હાં શરમા જાવે એસા નૂરસેં ભરીયા, હમ તો૦ ૫
ઓર હમને એક જંગલ દેખા લાલ રંગસેં પૂરા રે ભાઈ,
ઉસ ભીતર એક મૂરત દેખી બેહદ ઉસકા નૂરા, હમ તો૦ ૬
ફીર હમમેં હમ સમા ગયે ઓર એસા નૂર કુછ દેખા રે ભાઈ,
ના ઉસકા કુછ નામ ઠામ હે નહીં રૂપ ના રેખા, હમ તો૦ ૭
જો ચાહે સો ઇસીમેં પાવે એહી ભજન હે ભારી રે ભાઈ,
બ્રહ્મરૂપ ભી ઇસીમેં હોવે ઇસકી કલા હે ન્યારી, હમ તો૦ ૮
અકાશ વાણી ઇસીમેં હોવે ઇસીમેં મુક્તિ જાનો રે ભાઈ,
સભી દેવતા પાઉં પડે આ ઇસીમેં નિશ્ચે માનો, હમ તો૦ ૯
જો કોઈ આપમેં આપ સમાવે જ્હો એ રસ્તા પાવે રે ભાઈ,
બિના ગુરૂ એ ભેદ કઠન હે મુક્ત નહીં મીલ જાવે, હમ તો૦ ૧૦
જીસને એ મારગ હે દેખા ઉસકા ભેદ અપારા રે ભાઈ,
કીસીસેં ઉસકા જીવ મીલે નહીં રહેવે સબસેં ન્યારા, હમ તો૦ ૧૧
કીસી જીવકો દુઃખ નહીં દેવે બેઠે ચુપકા છાના રે ભાઈ,
કોઈ કામમેં ચિત્ત ના લાગે જ્યું મૂરખ નાદાના, હમ તો૦ ૧૨
બિના ગુરૂ એ રાહ ન પાવે શાસ્તર ભીતર નાહીં રે ભાઈ,
એ બાતાં સબ રહી હે છાની ગુરૂકે હ્રુદયે માંહી, હમ તો૦ ૧૩
ગુરૂ કરે ઓર ગુરૂકે ઉપર તન મન ધન સબ વારે રે ભાઈ,
કહેતે જ્ઞાની તભી ગુરૂજી બેડા પાર ઉતારે, હમ તો૦ ૧૪

---

૧ કોટ ભાન જ્હાં શરમા જાવે=કરોડો સૂર્ય પણ શરમાઈ જાય અર્થાત્ અતિશય તેજસ્વી.

ભજન ૮.

સમજકર મગન હુવા મનમેં.[1]

હરકા દેખા દરશન મેં સમજકર મગન હુવા મનમેં. ટેક.
જલમેં દેખા સ્થલમેં દેખા દેખા પવન અગનમેં રે ભાઈ,
કંકર પથ્થર સબમેં દેખા મનવા ભયા મગનમેં, હરકા૦ ૧
ઝાડમેં દેખા પાંતમેં દેખા દેખા ફલ ફૂલનમેં રે ભાઈ,
સબ ઠામમેં દરશન પાયા જ્ઞાનરૂપ દરપનમેં, હરકા૦ ૨
તમમેં દેખા હમમેં દેખા દેખા સબ પુરૂષનમેં રે ભાઈ,
કોઈ ઉસી બિન નઝર ન આયા હમકો જગ દરશનમેં, હરકા૦ ૩
અકાશ દેખા પતાળ દેખા દેખા સભી ગગનમેં રે ભાઈ,
તિન લોકમેં ઉસકો દેખા રમતા સબકે તનમેં, હરકા૦ ૪
ઉસી બિના કોઈ ચીજ ન દેખી સમુંદર બસ્તી બનમેં રે ભાઈ,
ચૌદ ખંડમેં આપ સમાયા તરેહ તરેહકે ફનમેં,[2] હરકા૦ ૫
હરેક જગામેં ઉસકો દેખા નૂર ભયા લોચનમેં[3] રે ભાઈ,
ઉસ બિન દુજા કછુ ન દેખા બોલા સત્ય બચન મેં, હરકા૦ ૬
ઉસીસેં દોરી લગી હે સબકી ખેંચે સબ કારનમેં રે ભાઈ,
બાજીગર જ્યું પુતલિયુંકા ખેલ કરે લોકનમેં, હરકા૦ ૭
કભી હમારા સંગ ન છોડે જાગૃત ઓર સુપનમેં[4] રે ભાઈ,
આઠું પ્હેર[5] હાઝર હે રહેતા જ્ઞાનીકે ચેતનમેં, હરકા૦ ૮

ભજન ૯.

હરકો હમને પાયા.[6]

હરકો હમને પાયા રે ગુરૂને જ્ઞાન બતાયા જી. ટેક.
જળ થળમેં ઓર પવન અગનમેં સાહેબ આપ સમાયા રે ભાઈ,

---

૧ આ ભજન બ્રહ્મસ્વરૂપ અને બ્રહ્મની સર્વવ્યાપકતા બતાવે છે.
૨ ફન=રૂપ. ૩ લોચન=આંખ. ૪ સુપનમેં=સ્વપ્નમાં. ૫. આઠું પ્હેર=આઠ પહોર, રાત દિવસ. ૬ આ ભજનનું સ્વરૂપ પણ ઉપરના ભજન

જ્યાં દેખા વ્હાં રૂપ ઉસીકા નઝર હમારે આયા, હરકો૦ ૧
અકાશ પાયા પતાળ પાયા તિન લોક નિરખાયા રે ભાઈ,
કંકર પથ્થર સબમેં હમને નૂર નઝરૂં વરતાયા, હરકો૦ ૨
ઘટમેં પાયા પરઘટ પાયા જ્યાં જ્યાં મનવા ધાયા રે ભાઇ,
તુમમેં હમમેં સબ લોકોમેં ઓહી મેરે મન આયા, હરકો૦ ૩
હરેક જગામેં ઉસકો પાયા અજબ અજબ રંગ લાયા રે ભાઇ,
ઉસ બિન હમને કછુ ન પાયા સચ્ચી બાત સુનાયા, હરકો૦ ૪
ઉસીસેં દોરી લગી હે સબકી હલચલ ઉન્ને કરાયા રે ભાઇ,
બાજીગર જ્યું પુતલિયુંમેં લટકા આપ બતાયા, હરકો૦ ૫
ઝાડ પાંત ઓર ફલ ફૂલનમેં ઉસકા ભેદ છુપાયા રે ભાઈ,
જીવ જંત ઓર પશુ પંખીમેં ઓહી પુરૂષ દરશાયા, હરકો૦ ૬
જો કુછ હે સબ વહી હે સંતો હમને ઉસકો પાયા રે ભાઈ,
ઉસીકો દેખા ઉસીકો પરખા અપના મન સમજાયા, હરકો૦ ૭
જ્ઞાનીકો જબ જ્ઞાન હુવા તબ અલખ પુરૂષ દરશાયા રે ભાઇ,
મનવા પરસન હુઆ હમારા પ્રેમ લ્હેર ચડ આયા, હરકો૦ ૮

ભજન ૧૦.

હમારા પંથ હે ન્યારા જી.[1]

હમને બ્રહ્મ બિચારા રે હમારા પંથ હે ન્યારા જી. ટેક.
માલા મણુકા હમ નહીં ફેરે પુસ્તક ગ્રંથ બિસારા રે ભાઈ,
ધામ જાત્રા હમ નહીં જાવે ભટકે નહીં સંસારા, હમને૦ ૧

પ્રમાણે બ્રહ્મસ્વરૂપનું છે અને તેનો ભાવાર્થ નીચેના શ્લોકને મળતો છે:—
जले विष्णुः स्थले विष्णुर्विष्णुः पर्वतमस्तके । ज्वालामालाकुले विष्णुः सर्वं विष्णुमयं जगत् ॥ અર્થાત્ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પરમેશ્વર જળમાં, સ્થળમાં, પર્વતમાં, અગ્નિમાં, બ્રહ્માંડમાં વ્યાપક છે, આખું જગત્ બ્રહ્મમય છે.
૧. આ ભજન બ્રહ્મજ્ઞાન સમજાવે છે.

દેવી દેવતા હમ નહીં પૂજે પથરા કૌન બિચારા રે ભાઈ,
દેવળ મંદિર હમ નહીં જાવે છોડા ઠાકર દ્વારા, હમને૦ ૨
પૂજા ક્રિયા વ્રત સમાધિ કરતવ[1] છોડા સારા રે ભાઈ,
તપ જપ તો હમ કછુ ન કરીએ ભાવ હમારા ચારા,[2] હમને૦ ૩
ચિત્ત હમારા જીસ્સે લાગા ઓહી અમારા પ્યારા રે ભાઈ,
સુરતા ઉસકે સન્મુખ રખ્ખે આનંદ હોય અપારા, હમને૦ ૪
દિન ઓર રાત મગન હો રહેવે મન મોહન પર વારા રે ભાઈ,
પ્રેમ પ્યાલે ભર ભર પીવે એ હે કામ હમારા, હમને૦ ૫
સોહં સિદ્ધ કીયા મન અંદર છોડા સબ વિસ્તારા રે ભાઈ,
એક બ્રહ્મ ઓર દ્વિતીય નાસ્તિ[3] એહી શબ્દ લલકારા, હમને૦ ૬
કભી નહીં હમ કપડે રંગે નહીં મુંડાવનહારા[4] રે ભાઈ,
કભી નહીં હમ જટા બઢાવે છોડા સબ આચારા,[5] હમને૦ ૭
સબ સંસારકે જુઠે ઝગડે આવે નહીં નિસ્તારા[6] રે ભાઈ,
જ્ઞાન નાવમેં બેઠકે સંતો જ્ઞાનીને ભવ તારા. હમને૦ ૮

ભજન ૧૧.

જગતમેં જુક્તિ ફેલાઈ.[7]

જગતમેં જુક્તિ ફેલાઈ નિરંજન નિરખો રે ભાઈ. ટેક.
કહીં હે હિંદુ કહીં મુસલમાન કહીં બંમન કહીં બનીઆ રે ભાઈ,
કહીં હે ઋષિ કહીં હે મુનિ કહીં હે આપ કસાઈ, જગત૦ ૧

---

૧ કરતવ (કર્તવ્ય)=ફરજ. ૨ ભાવ અમારા ચારા=ભાવ એજ અમારો ખોરાક. ૩ એક બ્રહ્મ ઓર દ્વિતીય નાસ્તિ=માત્ર એક બ્રહ્મ છે બીજું કાંઈ નથી. ૪ મુંડાવનહારા=માથું મુંડાવવાવાળા. ૫ આચારા=ધર્મના રીત રીવાજ, આચાર. ૬ નિસ્તારા=પાર, છેડો. ૭ આ ભજન આત્મસ્વરૂપ સમજાવે છે. દુનિયામાં જીવોનાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપ જોવામાં આવે છે પરંતુ તે તમામનો છેવટ સુધી વિચાર કરીશું તો આત્માપરમાત્મા સિવાય કાંઈ બીજું આગળ સમજાતું નથી.

કહીં હે જોગી કહીં હે જંગમ કહીં હે ભક્તિવાલા રે ભાઈ,
કહીં હે મુખ પર તિલક બનાઈ કહીં હે ખાખ લગાઈ, જગત૦ ૨
કહીં હે મૂરખ કહીં હે પંડિત કહીં ગુરૂ કહીં ચેલા રે ભાઈ,
કહીં હે કાઝી કહીં હે મુલ્લા કહીં હે બાંગ સુનાઈ, જગત૦ ૩
કહીં બાગ હે કહીં હે માલી કહીં ફૂલ કહીં બુટ્ટા રે ભાઈ,
કહીં હે બુલબુલ કહીં હે ભમરા કહીં કોયલ બન આઈ,[1] જગત૦ ૪
કહીં ગગન હે કહીં હે ચંદર કહીં સૂરજ કહીં તારે રે ભાઈ,
કહીં હે પૃથ્વી કહીં સમુંદર કહીં હે મોજ ચડ આઈ, જગત૦ ૫
કહીં હે કીડી કહીં હે હસ્તી કહીં નૂર કહીં છાયા રે ભાઈ,
કહીં હે હીરા કહીં હે મોતી કહીં હે જ્યોત લગાઈ, જગત૦ ૬
એકસેં લેકર લાખ બિચારો નહીં ઉસકા છેડા રે ભાઈ,
ઘટત ઘટત જબ એક લય[2] લાગી આગે રાહ ન પાઈ, જગત૦ ૭
જીસકે ઉસસેં મીલના હોવે સભી ધર્મકો છોડે રે ભાઈ,
આપકે અંદર આપ સમાવે એ જ્ઞાનીકે મન ભાયી, જગત૦ ૮

ભજન ૧૨.

તું આકર છુપા મેરે મનમેં.[3]

તેરા ખોજ કીયા તનમેં તું આકર છુપા મેરે મનમેં. ટેક.
ગોકુલ મથુરા કાશી ઢુંડા ઢુંડા બિંદ્રાબનમેં રે ભાઈ,
ગંગા જમુના સરસ્વતી ઢુંડે દર્શનકે કારણ મેં, તેરા૦ ૧
જતિ સતી[4] સંન્યાસી ઢુંડે ઢુંડા સબ પુરૂષનમેં રે ભાઈ,
પંડિતકે પુસ્તકમેં ઢુંડા બ્રહ્માકે સમરનમેં, તેરા૦ ૨
ધ્યાની ઢુંડે મુનિ ઢુંડે તપસીકે આભરનમેં[5] રે ભાઈ,

---

૧ બન આઈ=બનીને આવી. ૨ લય=ધુન. ૩ આ ભજન આત્મ-સ્વરૂપ સંબંધી છે. ૪ સતી=સત્ય પુરૂષો. ૫ આભરનમેં (આભરણ)=કપડામાં.

ભગત ઢુંડે ભજનાનંદ ઢુંડે જોગીકે આસનમેં, તેરા૦ ૩
જંગમ ઓર બેરાગી ઢુંડે સાધુ ઓર સંતનમેં રે ભાઈ,
ફકીર ઢુંડે અતીત ઢુંડે ઢુંડા ખટ દર્શનમેં,[1] તેરા૦ ૪
રાગ તાલ ઓર નાચમેં ઢુંડા ઢુંડા ગીત ભજનમેં રે ભાઈ,
કામ ક્રોધ ઓર મોહ ન છુટા ભુલ રહા સબ ધનમેં, તેરા૦ ૫
પહાડ ઢુંડે પર્બત ઢુંડે ઢુંડા ઝાડી બનમેં રે ભાઈ,
પૃથ્વી પર કોઈ ઠોર ન છોડા દેખા નહીં સુપનમેં, તેરા૦ ૬
તીરથ જાત્રા સારે ઢુંડે ઢુંડા બાગ ચમનમેં રે ભાઈ,
મંદિર ઓર મસીતાં ઢુંડી ના દેખા મોહન મેં, તેરા૦ ૭
સાત સમુંદર સારે ઢુંડે લાલુંકી[2] જ્યોતનમેં રે ભાઈ,
હીરા પંના માણુક ઢુંડે મોતીકી માલનમેં, તેરા૦ ૮
અકાસ ઢુંડા પતાલ ઢુંડા ઢુંડા સકલ ગગનમેં રે ભાઈ,
ચંદ્ર સૂરજ ઓર તારે ઢુંડે કીયા નહીં દર્શન મેં, તેરા૦ ૯
બાટ બાટ ઓર ઘાટ ઘાટમેં ઢુંડ ફીરા હર ફનમેં રે ભાઈ,
જોગી બનકર જગ સબ ઢુંડા જન્મ ગયા બાતનમેં, તેરા૦ ૧૦
તપસી બનકર પિંડ સુકાયા તાપા બ્હોત અગનમેં રે ભાઈ,
ધ્યાન કીયા પણ જ્ઞાન બિના તો રહી બાસના મનમેં, તેરા૦ ૧૧
જ્ઞાન બિના જ્યું આધલા[3] ફીરતા સુગંધી કેરી ધુનમેં રે ભાઈ,
ડુંટીમેં કસ્તુરી ભરકર ભટકત હે બન બનમેં, તેરા૦ ૧૨
સદ્‌ગુરૂ પાયા જ્ઞાન બતાયા સમજા એક બચનમેં રે ભાઈ,
અખંડ જ્યોતકા અજવાલા મેં નિરખ લીયા નેનનમેં, તેરા૦ ૧૩
અંતર ખોજા દર્શન પાયા પરખ લીયા ચેતનમેં રે ભાઈ,
સદ્‌ગુરૂ ચરણે શીષ નમાયા મનમેં હુઆ પરસન મેં, તેરા૦ ૧૪
સદ્‌ગુરૂને જબ સાન બતાઈ જા બેઠા સુખમણુમેં રે ભાઈ,

---

૧ ખટ દર્શનમેં (ષટ્‌દર્શન)=૭ શાસ્ત્રમાં. ૨ લાલુંકી=માણેક રત્ન વિગેરેની. ૩ આધલા (મૃગ)=હરણ.

પ્રેમ હુઆ ઓર ધ્યાન લગાયા સુરતા પ્હોંચી સુનમેં, તેરા૦ ૧૫
આપ બિસરકર આપકો દેખા ઉલટ સમાયા તનમેં રે ભાઈ,
ભ્રમણા ભાગી સંશય મીટીયા દેખા દિલ દર્પનમેં, તેરા૦ ૧૬
જયું સમશેર હે મ્યાનકે ભીતર યું માલક હે તનમેં, રે ભાઈ,
શરીરમેં સબ ઉસકી શક્તિ સમજા અપને મનમેં, તેરા૦ ૧૭
મસ્ત બના મેં હું મતવાલા લાલન[1] કેરે લગનમેં રે ભાઈ,
પ્રેમ પ્યાલે ભર ભર પીતા જ્ઞાની ભયા મગનમેં, તેરા૦ ૧૮

ભજન ૧૩.

ભેદ કોઇને ન પાયા જી.[2]

તેરી અકળિત[3] માયા રે ભેદ કોઇને ન પાયા જી. ટેક.
જો સમજયા સો હુવા દીવાના જો મૂરખ સો ડાહ્યા રે ભાઈ,
તુજસેં મીલીયા સબસેં બીગડા એ કેસા રંગ લાયા, તેરી૦ ૧
સત ચલે સો સબકા વેરી[4] પાખંડી શિર છાયા રે ભાઈ,
જ્ઞાનીકી કોઈ બાત ન માને જુઠે જગત ભરમાયા, તેરી૦ ૨
ખરે મારગ કોઈ સંત સિધાવે ખોટે સબ કોઈ ધાયા રે ભાઈ,
નઝરબંધીકા ખેલ જગતમેં તુંને ઠીક બનાયા, તેરી૦ ૩
સ્વર્ગ નરક ઓર દેવલોકમેં તું હે આપ સમાયા રે ભાઈ,
તુજ બિન મુજકો તિન લોકમેં કોઈ નઝર નહીં આયા, તેરી૦ ૪
મોક્ષ પદારથ તુંહી પાવે સ્વર્ગ ભી તુંને પાયા રે ભાઈ,
નરક કુંડમેં આપ સમાવે કેસા ભેદ રચાયા, તેરી૦ ૫

---

૧ લાલન=પિયુ, માલેક. ૨ આ ભજન પરમાત્માની અકળ માયા અને અભેદ સ્વરૂપ સમજાવે છે. ૩ અકળિત=કળી શકાય નહીં તેવી. ૪ વેરી=દુશ્મન.

સબકે ઘટમેં તું હે પરગટ તેરી હે સબ માયા રે ભાઈ,
જ્ઞાની તેરા જુના સંગી ફેર મીલનકો આયા, તેરી૦ ૬

ભજન ૧૪.

તેરા ભેદ સભી ન્યારા.[૧]

તેરા ભેદ સભી ન્યારા તેરે બિન નહીં કીસે યારા. ટેક.
કીસીકે તહીં તું કુછ સમજાવે કીસીકો કુછ બતલાવે રે ભાઈ,
કીસીકે તહીં કુછ ઓર કહે તું કરતા અપના ધારા, તેરા૦ ૧
એક લાખ ચોબીસ હજાર પેગંબર થે તુજ ન્યારે રે ભાઈ,
કમી જાદે તું જાને પણ સબ સબકે રસ્તે ન્યારે, તેરા૦ ૨
સબસેં છેલ્લે નબી મહંમદ તેરી તરફસેં આયે રે ભાઈ,
સબ દીનોકો[૨] મનસુખ[૩] કરકે તેરે હુકમ સુનાયે, તેરા૦ ૩
ચોબીસ તીર્થંકર[૪] જૈની હો ગયે ઉનકા ઓર થા ખાસા[૫] રે ભાઈ,
એકસો આઠ અવતાર કહા ગયે ઉનકા જૂદા તમાશા, તેરા૦ ૪
જ્ઞાની આરફ[૬] ઓર વેહવારી શરઈ[૭] સુફી[૮] સાલીક[૯] રે ભાઈ,
તરેહ તરેહકે ભેદ કીયે તેં તું હે સબકા માલીક, તેરા૦ ૫
વલીઉંકો[૧૦] કુછ ઓર હી સુઝા આશકોકા[૧૧] રંગ દુજા રે ભાઈ,
જ્ઞાની તેં સબ કીયે તમાશે ભેદ કીને ના બુજા,[૧૨] તેરા૦ ૬

---

૧ આ ભજન પરમાત્માનાં જૂદાં જૂદાં સ્વરૂપ સમજાવી એક પરમાત્માની સમજ બતાવે છે. ૨ દીનોકો=ધર્મોને. ૩ મનસુખ કરકે=બંધ કરી દઇને, ટાળી નાખીને. ૪ ચોબીસ તીર્થંકર જૈની હો ગયે=જૈન ધર્મવાળાઓમાં તેમના ચોવીસ દેવો થઈ ગયા છે જેને તેઓ તીર્થંકર કહે છે. ૫ ખાસા=સ્વભાવ. ૬ આરફ=અનુભવવાળો, ૭ શરઇ=મુસલમાની ધર્મ ઉપર ચાલનાર. ૮ સુફી=ત્યાગી. ૯ સાલીક=ફકીરીના રસ્તે ચાલનાર. ૧૦ વલીઉં=ઓલીઆઓ. ૧૧ આશકો=પ્રેમી જનો. ૧૨ બુજા=સમજ્યા.

ભજન ૧૫.

હમ તો આશક મસ્તાને.[1]

હમ તો આશક મસ્તાને,[2] કીસીકી બાત ન માને જી. ટેક.
જીવ હમારા પિયુસેં લાગા ઉસીસેં લાડ લડાવે રે ભાઈ,
કભી ભાવ કર પ્રેમ બઢાવે કભી ખફા[3] હો જાવે, હમ તો૦ ૧
દુનિયા ભીતર રહે દીવાને કીસે ભેદ ન દેવે રે ભાઇ,
દિલકે અંદર પ્રેમ પ્રીતસેં નામ પિયાકા લેવે, હમ તો૦ ૨
કભી ખુશીસેં મગન હો રહેવે આશ પિયાકી રાખે રે ભાઈ,
કભી દરશ બિન રહે ઉદાસી બ્હોત નિશાસે નાખે, હમ તો૦ ૩
કભી હસે હમ મોજમેં આકે મનસેં બાતાં કરીએ રે ભાઈ,
કભી એકીલે બેઠકે રોવે ખોફ[4] ધણીકા ધરીએ, હમ તો૦ ૪
કભી સબુસેં બોલે ચાલે મીલે ઝુલે લોકોસેં રે ભાઇ,
કભી કીસીકી ગરજ ન રાખે ચુપકે રહેવે મોંસેં, હમ તો૦ ૫
કભી પેટ ભર ખાવે પીવે ઓર ખુશીસેં સોવે રે ભાઈ,
કભી પ્યાસે[5] ભૂખે રહેવે નિદ્રાત્યાગી[6] હોવે, હમ તો૦ ૬
કભી દીવાને હોકર ફીરીએ મોંસેં એકીલે બકીએ રે ભાઇ,
કભી કીસીસેં બાત ન કરીએ ફક્ત આંખોસેં તકીએ, હમ તો૦ ૭
કભી જ્ઞાનસેં ગગન જા ચઢીએ સહેલ વહાંકી કરીએ રે ભાઈ,
કભી અલમસેં[7] બેશુદ્ધ હોકર શુદ્ધ અપની ના ધરીએ, હમ તો૦ ૮
કભી પિયાસેં સન્મુખ હોકર હર જા[8] ઉસકો દેખે રે ભાઈ,

---

૧ આ ભજન આત્મજ્ઞાનનું છે અને તેમાં પરમેશ્વરને પિયા એટલે પતિ-પિયુના સ્વરૂપમાં કલ્પના કરી ખરા પ્રેમનાં સ્વરૂપ જણાવ્યાં છે. ૨ આશકમસ્તાને=ઈશ્વર પ્રત્યે પ્રેમઘેલા, સંસારથી વિરક્ત, સંસારી લોકોને તેમની રીતભાત ઉલટી અને ગાંડા જેવી લાગે છે, તેઓ અંતરથી આત્મધ્યાનમાં તલ્લીન હોય છે. ૩ ખફા=ગુસ્સે. ૪ ખોફ=ડર. ૫ પ્યાસે=તરસ્યા. ૬ નિદ્રાત્યાગી=ઉંઘ જેણે ત્યાગી છે તેવો. ૭ અલમસેં=ફીકરથી. ૮ હર જા=દરેક જગોએ.

કભી નાઝમેં[1] આકર અપને આપ અપનેકો પેખે, હમ તો૦ ૯
કભી રંગીલે કભી છબીલે કભી મતવાલે ફીરીએ રે ભાઈ,
કભી ગરીબી કભી ફકીરી લેકર ભૂપર ગીરીએ, હમ તો૦ ૧૦
સંસારીસેં બાત ન કરીએ મૌનપણેસેં[2] રહીએ રે ભાઈ,
બૂરા ભલા જો કોઈ કહે તો ધ્યાન ઉસ પર ન ધરીએ, હમ તો૦ ૧૧
રાત દિન હમ મુનિ બનકર ચિત્ત પિયામેં ધરીએ રે ભાઈ,
સદા પિયાકે સન્મુખ રહીએ ધ્યાન પિયાકા કરીએ, હમ તો૦ ૧૨
પ્રેમ નગરમેં પેઠે જબસેં ચાલ જગતકા છુટા રે ભાઈ,
જીતના થા શાસ્તરકા બંધન સભી એકદમ તુટા, હમ તો૦ ૧૩
જો કોઈ આશક રહે પિયાકા એસી હાલત હોવે રે ભાઈ,
દુનિયાં ભીતર ચિત્ત ન લાગે અકલ અપનીકો ખોવે, હમ તો૦ ૧૪
ઘડી ઘડીમેં રંગ ન્યારે આશકકે બદલાવે રે ભાઈ,
સંસારી એ લોક હમારા કોઈ પાર ના પાવે, હમ તો૦ ૧૫
હમ હે આશક હમ સરભંગી હમ ત્યાગી વેરાગી રે ભાઈ,
હમ હે જોગી લગન[3] હમારી પિયા સંગ હે લાગી, હમ તો૦ ૧૬
ભાવ બિના ભક્તિ ન હોવે પ્રેમ પિયા પર રાખો રે ભાઈ,
પ્રેમ બિના પિયા કભી મીલે નહીં સભી પ્રેમ રસ ચાખો, હમ૦ ૧૭
તપ જપ ક્રિયા વ્રત સમાધિ ભાવ બિના સબ ખોટી રે ભાઈ,
અંતર ભીતર પ્રેમ જો રાખે ઉસકી બાત હે મોટી, હમ તો૦ ૧૮
સંસારીકે જોગી આગે શીષ ચરણુ પર ધરના રે ભાઈ,
કભી જોગીકા અંત ન લેના ભાવસેં ભકિત કરના, હમ તો૦ ૧૯
જ્ઞાની પિયુસેં પ્રેમ લગાવો માન બડાઈ છોડો રે ભાઈ,
સબ દુનિયાસેં તોડકે જલદી પિયા સંગ દિલ જોડો, હમ તો૦ ૨૦

---

૧ નાઝ=ચાળા. ૨ મૌનપણે=ચુપથી. ૩ લગન=એકાગ્ર પ્રીતિ, અતિ પ્રેમ.

ભજન ૧૬.

કલમા ભલા પઢાયા રે.[1]

કલમા[2] ભલા પઢાયા રે મુસલમાન પાક[3] બનાયા જી. ટેક.
કલમે જેસા ઓર પદારથ કહીં નઝર નહીં આયા રે ભાઈ,
હર હર દમમેં કલમા પઢીયા કલમે રંગ લગાયા, કલમા૦ ૧
બિન કલમે કલ[4] નહીં પડત હે કલમે ધ્યાન લગાયા રે ભાઈ,
કલમેકો જો ખોલકે દેખા કલમેમેં કલ[5] પાયા, કલમા૦ ૨
ઈસિ કલમેકી કલકો સંતો વિરલા કોઈ નર પાયા રે ભાઈ,
જીસને પાયા ઉને છુપાયા વોહી મોક્ષ સિધાયા, કલમા૦ ૩
મહા મંત્ર યે કલમા હેગા આઝમ ઈસ્મ[6] કહાયા રે ભાઈ,
ખુદા મીલનકા ભેદ હે સારા કલમે બીચ છૂપાયા, કલમા૦ ૪
જીસને ઉસકા અર્થ પિછાના જ્ઞાન ઉસીકો આયા રે ભાઈ,
જીસને કલમા દિલસેં પઢીયા ઉસકો રબસેં[7] મીલાયા, કલમા૦ ૫
કલમેને ઘટ કીયા ઉજાલા પલમેં પાપ મીટાયા રે ભાઈ,
પાપ મીટાકર પાક બનાયા દુઃખસેં જીવ છુડાયા, કલમા૦ ૬
કલમા કહે સો નરક ન જાવે સચ્ચી બાત સુનાયા રે ભાઈ,
એસા કલમા કોઈ ધર્મમેં નઝર નહીં મુજ આયા, કલમા૦ ૭
સભી કરામત હે કલમેમેં જો કુછ જીસને ચાહા રે ભાઈ,
કલમા પઢકર જો કુછ માગા વોહી પદારથ પાયા, કલમા૦ ૮

---

૧. આ ભજનમાં મુસલમાનના મૂળ મંત્ર કલમાનો મહિમા વર્ણવ્યો છે. કલમા માટે કબીર સાહેબ કહે છે કે:—

(દોહરો)—કલમા કહું તો કલ પડે બિન કલમે કલ નાહ,
જો ખોલ દેખા કલમેકો તો કલ હે કલમે માંહ.

૨ કલમા=મુસલમાનના ધર્મનો મૂળ મંત્ર. ૩ પાક=પવિત્ર, શુદ્ધ. ૪ કલ=ચેન, સુખ. ૫ કલ=કળા, કુંચી, અનુભવરૂપી કળ. ૬ આઝમ ઈસ્મ=મોટું નામ, મહાપદ. ૭ રબસેં=પરમેશ્વરથી.

રિદ્ધિ સિદ્ધિ[1] ઓર કરામત દીન[2] દુનિયાકી માયા રે ભાઈ,
કલમા પઢકર જીસને માગા ઉસકો રબ પ્હોંચાયા, કલમા૦ ૯
યે બાતાં સબ સચ્ચ સુનાઈ જુઠ નહીં મુજ ભાયા રે ભાઈ,
જો કોઈ ચાહે કરે પારખા મેં તો સચ્ચ બતાયા, કલમા૦ ૧૦
કલમેકી સબ રચના રચકર સારા જગત બનાયા રે ભાઈ,
કલમા સબકી જડ હે સંતો ઈસમેં જગત સમાયા, કલમા૦ ૧૧
વલી નબી ઓર પીર પેગંબર સબ કોઈ કલમે ધાયા રે ભાઈ,
કલમે બિન કોઈ મોક્ષ ન પાવે જો ભુલા પસ્તાયા, કલમા૦ ૧૨
મોક્ષકા મારગ કલમે અંદર જીન ઢુંડા તીન પાયા રે ભાઈ,
કલમા હેગા મોક્ષકી કુંચી સબકો ભેદ બતાયા, કલમા૦ ૧૩
ઋષિ તપસી ઓર તીર્થંકર જીસને જોગ ઉઠાયા રે ભાઈ,
જો કલમેકી કલકો પાયા વોહી મોક્ષ સિધાયા, કલમા૦ ૧૪
ભગત અતીત ઓર જ્ઞાની મુનિ સાધુ સંત કહાયા રે ભાઈ,
બિન કલમેકી કલકે સંતો કોઈ જ્ઞાન નહીં પાયા, કલમા૦ ૧૫
ચાર શબ્દકે કલમે[3] અંદર સારા ભેદ છુપાયા રે ભાઈ,
યે કુદરતકા બડા તમાશા દરિયા ઘટમેં સમાયા, કલમા૦ ૧૬
કલમા કહે સો સ્વર્ગમેં જાવે મેં કલમે ચિત લાયા રે ભાઈ,
મેંાસેં પઢીયા દિલસેં માના વૈકુંઠ દ્વાર ખુલાયા, કલમા૦ ૧૭
કેવલજ્ઞાન[4] કલમેસેં હોવે અગમ સમજમેં આયા રે ભાઈ,
પાપ પુન્ય દોનું એક કાંટે[5] કલમા પઢકર લાયા, કલમા૦ ૧૮
ચારૂં વેદ કલમેકે અંદર ગુરૂને ખોલ બતાયા રે ભાઈ,
કહાં તક મેં કલમેકો બખાનું કોઈ પાર નહીં પાયા ! કલમા૦ ૧૯

---

૧ રિદ્ધિસિદ્ધિ=ધનદોલત, વૈભવ વિગેરે. ૨ દીન=ધર્મ. ૩ ચાર શબ્દકે કલમે=કલમાના ચાર શબ્દ એટલે એક લા ઈલાહ, બીજો ઈલ્લલ્લાહ, ત્રીજો મહંમદ અને ચોથો રસુલ્લલ્લાહ. ૪ કેવલજ્ઞાન=ત્રણ કાળનું જ્ઞાન. ૫ એક કાંટે=સમતોલ.

કલમા પઢ સતગુરૂસેં પૂછા ઉસને ભેદ બતાયા રે ભાઈ,
ઈસ કલમેકી કલમેં **જ્ઞાની** કયા કયા રંગ રચાયા ! કલમા૦ ૨૦

ભજન ૧૭.

સમજકર સફલ કરો ફેરા.[1]

સાધુ શબ્દ સુનો મેરા સમજકર સફલ કરો ફેરા. ટેક.
સાધુ હમને એક તરવર[2] દેખા પાંચ ફૂલ[3] વ્હો લાયા રે ભાઈ,
નહીં જમીસેં નહીં અકાશા અચરજ હરકી માયા, સાધુ૦ ૧
ઉસ તરવરમેં માલા[4] હેગા ઉસમેં પંખી[5] રહેતા રે ભાઈ,
ઉડ ઉડ બેઠે પાંચ ફૂલ પર બાસ સુગંધી લેતા, સાધુ૦ ૨
ઉસ પંખીકે પેટકે અંદર રહેતી હે એક ત્રિયા[6] રે ભાઈ,
તિન ભોજનકા[7] અહાર હે કરતી નહીં રૂપ નહીં કાયા, સાધુ૦ ૩
ઉસ ત્રિયાકો બિના ભોગકે રહેતા હે ઓધાના[8] રે ભાઈ,
વ્હો પુત્ર[9] કોઈ જનમે શૂરવીર ઉડ જાવે વેમાના, સાધુ૦ ૪
ઢુંડ નિકાલે પિતા[10] વ્હો પુત્ર ભોગ કરે તબ માતા રે ભાઈ,
ઈસિકા સાંસા[11] મુજકો હેગા કહે દો મેરે દાતા, સાધુ૦ ૫
જો પાયા સો ભેદ બતાવે અંજાના કયા જાને રે ભાઈ?
જ્ઞાની હોય સો સમજે ઉસકો બાત **જ્ઞાની**કી માને, સાધુ૦ ૬

---

૧ ઉલટી વાણી છે, સમાધિ સંબંધી ભજન છે. ૨ તરવર=ઝાડ, શરીરરૂપી ઝાડ. ૩ પાંચ ફૂલ=પંચ ભૂતરૂપી ફૂલ. ૪ માલા=મનરૂપી માળો. ૫ પંખી=જીવરૂપી પક્ષી. ૬ ત્રિયા=ઇચ્છારૂપી સ્ત્રી. ૭ તિન ભોજન=રજોગુણ, સત્વગુણ, તમોગુણ એ ત્રણ ગુણરૂપી ભોજન. ૮ ઓધાના=ગર્ભ. ૯ પુત્ર=સુરતરૂપી પુત્ર. ૧૦ પિતા=પરમેશ્વરરૂપી પિતા. ૧૧ સાંસા=સંશય, શંકા.

ભજન ૧૮.

ગુરૂકા મહિમા કહા ન જાવે.[1]

જ્ઞાની ગુરૂ ગુણ ગાવે રે ગુરૂકા મહિમા કહા ન જાવે જી. ટેક.
ગુરૂકા મહિમા કહા ન જાવે ગુરૂ ગુણ મહા ભારી રે ભાઈ,
ગુરૂ હમારા માલક મૌલા ગુરૂકા મેં ભિખારી, જ્ઞાની૦ ૧
ગુરૂસેં ઓર કોઈ બડા ન જાનું જ્ઞાન ગુરૂ મન ધારૂં રે ભાઈ,
તન મન ધન કર ગુરૂકો અર્પણ જીવ ગુરૂ પર વારૂં, જ્ઞાની૦ ૨
ગુરૂકી સેવા કરૂં મેં નિશ દિન[2] ગુરૂકે ચરણ પખાળું[3] રે ભાઈ,
ગુરૂ હુકમકે આધીન[4] હોકર બાટ ગુરૂકી ચાલું, જ્ઞાની૦ ૩
ગુરૂને જો કુછ જ્ઞાન બતાયા મનમેં દ્રઢ[5] કર રાખું રે ભાઈ,
ગુરૂ બચનકો નિશ્ચે માનું ઓર ન દુજા ભાખું, જ્ઞાની૦ ૪
ગુરૂ પીર મુરશદકો જાનું ઓર ન દુજા કોઈ રે ભાઈ,
જો ગુરૂ મુજકો જ્ઞાન બતાવે, સતગુરૂ મેરા સોઈ. જ્ઞાની૦ ૫
ગુરૂકી નાત ઓર જાત ન દેખું ગુરૂકે દેખું ગુણકો રે ભાઈ,
જો ગુરૂ રબકો સમજા હોવે ઓર સમજાવે મુજકો, જ્ઞાની૦ ૬
ગુરૂકે અવગુણ કભી ન દેખું, ઉસમેં મેં કયા જાનું રે ભાઈ ?
અપની બુદ્ધિ ઓછી સમજું ગુરૂ કહે સો માનું, જ્ઞાની૦ ૭
મડા[6] જયું હોવે જીતુંકે વશ યું ગુરૂ વશ હો જાઉં રે ભાઈ,
ચાહે મારે યા જીતા છોડે મેં સબમેં સુખ પાવું, જ્ઞાની૦ ૮
જો કુછ કરે હુકમ ગુરૂ મુજ પર ઉસ પર શીષ નમાવું રે ભાઈ,
ગુરૂસેં કુછ અંતર ન રખ્ખું ગુરૂ હાથ બેચાવું, જ્ઞાની૦ ૯
ગુરૂ બિના ગમ કભી ન પાવે નુગરા[7] મૂઢ બિચારા રે ભાઈ,
જ્ઞાનીકો જબ સતગુરૂ મીલીયા ભેદ બતાયા સારા, જ્ઞાની૦ ૧૦

---

૧ આ ભજનમાં ગુરૂની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે. ૨ નિશદિન=રાત દહાડો, હમેશાં. ૩ ચરણ પખાળું=પગ ધોઉં. ૪ આધીન=તાબે. ૫ દ્રઢ=ચોકસ. ૬ મડા=મડદું. ૭ નુગરા=ગુરૂ વિનાના.

ભજન ૧૯.

અભિમાન એવું શિદ કરે ?[1]

અભિમાન એવું શિદ કરે ? મૂરખ મન,
અભિમાન એવું શિદ કરે રે હે જી ? ટેક.
કામ અને ક્રોધ અભિમાન છે અપારો તને,
મોહ મમતા છે ઘણી ભારી રે હે જી,
લોભ ને લાલચ અને માયા ઘણી મન માંહે,
કુડ ને કપટ મન ધરે, મૂરખ મન, અભિમાન૦ ૧
શેના પર એટલું તું ફૂલે છે ફોકટીઆ ?
મારી શું ગઈ મતિ તારી રે હે જી ?
કુમતિનો સંગ કરી જાય છે નરકમાં તું,
ભાન ભુલીને શિદ ફરે ? મૂરખ મન, અભિમાન૦ ૨
જાતડી રે જોને તારી ગંદી કાયાની પાપી,
મનમાં તું સમજ વિચારી રે હે જી,
પિંડ તો બંધાયો તારો પેશાબે કરીને મૂઢ,
પેટમાં ભર્યું છે નર્ક[2] ખરે, મૂરખ મન, અભિમાન૦ ૩
સ્વભાવ છે તારો અલ્યા કુતરા સરીખો જોને,
ભુખ્યો ભટકે ને ધાપ્યો[3] સુવે રે હે જી,
ઉંઘ ને આહાર[4] એ તો કામજ છે તારાં પાપી,
ભજન તો કદી નવ કરે, મૂરખ મન, અભિમાન૦ ૪
કુડ ને કપટમાં તેં જનમ ગુમાવ્યો પ્રાણી,
ગુરૂ વિના ગમ નહીં પડે રે હે જી,
ગુરૂ રે મળે તો તને પાપથી છોડાવે પ્રાણી,

---

૧ અભિમાન તજવા વિષે આ ભજન છે. ૨ નર્ક=મળ મૂત્ર વિગેરે. ૩ ધાપ્યો=ધરાયો ૪ આહાર=ખોરાક.

પછી તારો આ ભવ તરે, મૂરખ મન, અભિમાન૦ ૫
દાસ જ્ઞાની કહે મને સાચો ગુરૂ મળીયો,
અનુભવ થયો એક વારે રે હે જી,
જ્ઞાન સમશેર લઈ કાળથી લડે છે જ્ઞાની,
હવે તો તું કદી નહીં મરે, મૂરખ મન, અભિમાન૦ ૬

ભજન ૨૦.

ગુરૂ કરી જ્ઞાન વિચારો.[૧]

ગુરૂ કરી જ્ઞાન વિચારો, મૂરખ તમે,
ગુરૂ કરી જ્ઞાન વિચારો રે હે જી, ટેક.
નુગરાની વાણી કશું કામ નહીં આવે જેવું
ગધેડા પર પુસ્તક લાદ્યું રે હે જી,[૨]
મુખથી રે બોલે તેનું મન અજ્ઞાની તેને
પંડિત ન કહીએ નઠારો, મૂરખ તમે, ગુરૂ૦ ૧
ભજન બોલ્યાથી ભવ કદીએ ન તરે એ તો
ગુરૂ વિના ગમ નહીં પડે રે હે જી,
રાતરે રૂવે છે પેલાં કુતરાંઓ તેને કદી
વૈકુંઠ વાસ ન ધારો, મૂરખ તમે, ગુરૂ૦ ૨
જ્ઞાન કેરા દીવડાને હાથમાં લઈને તમે
ચાલો સતગુરૂ કેરી ચાલે રે હે જી,
ગુરૂ કરો તો તમને જ્ઞાન બતાવે ત્યારે
સુઝે તમને મુક્તિનો આરો,[૩] મૂરખ તમે, ગુરૂ૦ ૩

---

૧ ગુરૂ કરી જ્ઞાન મેળવવા સંબંધી આ ભજન છે. ૨ જેમ ગધેડા ઉપર ભરેલું પુસ્તક નકામું છે તેમ ગુરૂ વિનાના વિદ્વાનની વિદ્યા નકામી છે. ૩ મુક્તિનો આરો=મોક્ષનો કિનારો, સંસારરૂપી સમુદ્રનો મુક્તિરૂપી આરો.

નુગરાના જેવો કોઈ બીજો નથી પાપી એ તો
દુષ્ટમાં દુષ્ટ નકારો રે હે જી,
હરિ મળવાનું તેને જ્ઞાનજ ન હોય એવો
નુગરાના ઘટમાં અંધારો, મૂરખ તમે, ગુરૂ૦ ૪

ભજન તો ગાય ઘણા તુરી તરગાળા અને
ઘાંચી મોચી તાઈને તંબોળી રે હે જી,
ભજન ગાયાથી કોઈ ભગત ન હોય એ તો
ભક્તિનો ભેદ છે ન્યારો, મૂરખ તમે, ગુરૂ૦ ૫

ગુરૂ કરો તો સર્વે ભ્રમણાઓ[1] ભાગે અને
સંશય સર્વે ટાળે રે હે જી,
જ્ઞાન ગંગામાં મન ધુવો તમારૂં પછી
દેખો તમે બ્રહ્મ ઝળકારો, મૂરખ તમે, ગુરૂ૦ ૬

અગમ પંથ ઘણો અજાણ્યો મારગ તમે
ભોમિયા વિના તો નવ હાલો[2] રે હે જી,
ભુલા પડીને તમે ફરશો ભટકતા ને
મનખો[3] બગડશે તમારો, મૂરખ તમે, ગુરૂ૦ ૭

જ્ઞાની કહે ગુરૂ પર તન મન વારો અને
ધન દોલત સર્વે વારો રે હે જી,
ચરણ પખાળી[4] નિત્ય ચરણામૃત[5] લેજો તમે
ભાવે કરી આરતી ઉતારો, મૂરખ તમે, ગુરૂ૦ ૮

---

૧ ભ્રમણાઓ=ધર્મ સંબંધી મનના જુદા જુદા વહેમો. ૨ હાલો=ચાલો. ૩ મનખો=જીવતર. ૪ ચરણ પખાળી=પગ ધોઇને. ૫ ચરણામૃત=પગ ધોયેલું પાણી, તે પાણી પવિત્ર ગણેલું હોવાથી અમૃત તરીકે ગણાય છે.

ભજન ૨૧.

કાયા તારી શાથી વટલાણી?[1]

કાયા તારી શાથી વટલાણી? મૂરખ મન,
કાયા તારી શાથી વટલાણી રે હે જી? ટેક.
પાંચ તત્વની કાયા બની તારી પ્રાણી,
તેના માંહી ચેતન આવ્યો રે હે જી,
ચેતન કાયાને કશું વટાલ ન હોય એ તો
ઢેડ ભંગીઆનું પીયે પાણી, મૂરખ મન, કાયા તારી૦ ૧
જે રે વસ્તુની તારી કાયા બંધાણી પ્રાણી
ઢેઢ ભંગીઆની કાયા તેવી રે હે જી,
ચેતન તો સર્વેનો એકજ રૂપ છે,
તેમાં તેં જૂદાઈ શાની જાણી? મૂરખ મન, કાયા તારી૦ ૨
જ્યાંથી તું આવ્યો ત્યાંથી સર્વે લોકો આવ્યા,
સૌનું જન્મ મરણ એક ભાતે રે હે જી,
શરીરનો ઘાટ સૌનો એક જ સરીખો,
સરખાં હાથ પગ મુખ વાણી, મૂરખ મન, કાયા તારી૦ ૩

---

૧ આ અને આ પછીનું ભજન અભેદ સ્વરૂપ સમજાવે છે, જ્ઞાતિ તથા જાતિભેદના ખંડનનો ભાસ કરાવે છે, પરંતુ આ ભજન વ્યવહારના પંથે ચાલનાર માણસ માટે નથી, ઉલટા આથી તેઓ અવળા રસ્તે દોરવાઈ 'અતો ભ્રષ્ટ તતો ભ્રષ્ટ' જેવા બની પોતાનો ભવ ખરાબ કરે છે; વ્યવહારી સંસારી લોકોને તો સદ્‌ગતિ માટે વ્યવહારમાં રહી પોતાના ધર્મના નિયમોને અનુસરી ધર્મક્રિયા કરવાની છે; જે માણસો અંતરમાં તદ્દન વિરક્ત થઈ ગયા છે, સર્વને સરખા માને છે, દુનિયાની દરકાર કર્યા શિવાય આત્મધ્યાનમાં તલ્લીન રહે છે અને પોતાના આત્માને જ પરમાત્મા માની અખંડ અભેદ આનંદમાં મ્હાલે છે તેવા ઉચ્ચ અધિકારે પહોંચેલા માણસ માટે જ આ ભજન છે; વ્યવહારી સંસારી જનો માટે નથી જ એ ખાસ સમજવું.

ખાવાના કાજે છે સૌને માટીના પદાર્થ સૌ,
માટીથી થયું ને માટી થાશે રે હે જી,
પાંચ તત્વ વિના બીજું ક્યાંથી આવ્યું એ તો ?
સર્વે વસ્તુ એક પરમાણી, મૂરખ મન, કાયા તારી૦ ૪
આ રે કાયામાં તારી શું રે બગડ્યું છે પ્રાણી ?
ઘટ્યું ને વધ્યું તો કાંઈ નથી રે હે જી,
મન બગડ્યાથી સર્વે સંસાર બગડ્યો,
શંકા તારા મનમાં ભરાણી, મૂરખ મન, કાયા તારી૦ ૫
જે જે વસ્તુ જુએ તેને તારૂં અંગ જોજે પ્રાણી,
તેમાં ને તારામાં ભિન્ન નથી રે હે જી,
એક બ્રહ્મ ઓર દ્વિતીયા નાસ્તિ છે પ્રાણી,
જ્ઞાની તણી વાણી છે વખાણી, મૂરખ મન, કાયા તારી૦ ૬

ભજન ૨૨.

શાથી વટલાણી તારી કાયા ?[1]

શાથી વટલાણી તારી કાયા ? મૂરખ મન,
શાથી વટલે છે તારી કાયા રે હે જી ? ટેક.
આ રે ભ્રષ્ટ કાયા તારી શુદ્ધ ક્યાંથી આવી એ તો
અશુદ્ધ છે જેવો ઢેડવાડો રે હે જી,
હાડકાં ને માંસ અને રગત[2] ચામડાનો
ઢગલો છે એ તો જોને ડાહ્યા, મૂરખ મન, શાથી૦ ૧
મુખ માંહે હાંડકાં ને માંસ છે મૂરખ તારે,
પેટમાં નરક ભર્યો તારે રે હે જી,

---

૧ આ ભજનનું સ્વરૂપ પાછળના ભજન પ્રમાણે છે તે ધ્યાનમાં રાખી વાંચવું. ૨ રગત (રક્ત)=લોહી.

તે રે ઢેડવાડા માંહી કોણુ કોણુ વટલે છે
એ તો મને કહેને મારા ભાયા, મૂરખ મન, શાથી૦ ૨
નવ માસ પેટ માંહી રૂધિર તેં ખાધાં પ્રાણી,
હાડ માંસ માંહે કરી વાસો રે હે જી,
ત્યારે તો તું વટલ્યો નહીં સુણને મૂરખ મૂઢ,
હવે વટલ્યાનું વ્હેમ લાયા, મૂરખ મન, શાથી૦ ૩
પેટમાંથી બ્હાર પડી છાતીથી રૂધિર પીધું,
રગ રગમાંથી ખેંચી તાણી રે હે જી,
માંસ તણા લોથડાને[૧] ચુસી ચુસી મોટો થયો,
હવે અભિમાન કયાંથી લાયા? મૂરખ મન, શાથી૦ ૪
મોટો થયા કેડે પણુ હાડ માંસ ચામડાનું
રસ કસ ખાધું ઘણા ભાવે રે હે જી,
દુધ અને ઘી છે એ તો હાડ માંસ ચામડાનું
કસ છે તે ખાઈને ધરાયા, મૂરખ મન, શાથી૦ ૫
સર્વેથી ભ્રષ્ટ તારી કાયા છે મૂરખ પ્રાણી,
મનમાં તું દેખને વિચારી રે હે જી,
વ્રજની[૨] તે બુંદ થકી કાયાની છે ઉત્પત્તિ,
હાડ માંસ તેમાંથી બંધાયા, મૂરખ મન, શાથી૦ ૬
એ તો તારા મન માંહે ભ્રમણા ભરાઈ મૂઢ!
અજ્ઞાન અંધકાર આવ્યો રે હે જી,
એવી ભ્રષ્ટ કાયાથી છે બીજું કોણુ ભુંડું પ્રાણી?
જેથી હાડ માંસ વટલાયાં, મૂરખ મન, શાથી૦ ૭
કાયા કદી વટલે નહીં નિશ્ચે જાણુ મૂરખા તું!
એ તો જડ માટી કેરી પિંડી રે હે જી,

---

૧ માંસતણા લોથડાને=સ્ત્રીની છાતીને. (ભર્તૃહરિએ પણુ કહ્યું છે કે સ્તનૌ માંસગ્રંથી અર્થાત્ સ્ત્રીનાં બે સ્તન તે માંસના લોચા છે.) ૨ વ્રજ=વીર્ય.

તું તો છે કાયાથી જૂદો ચેતન બ્રહ્મ સ્વરૂપ,
જેને કશી વળગે નહીં માયા, મૂરખ મન, શાથી૦ ૮
કાયાનો અભિમાન મુકી દેને મૂરખા તું !
થાને નિસ્પૃહી[1] બ્રહ્મજ્ઞાની રે હે જી,
એક બ્રહ્મ અન દ્વિતીયા નાસ્તિ ને
સોહં શબ્દ મન ભાયા, મૂરખ મન, શાથી૦ ૯
તું તો પરમાત્મા છે અખંડ બ્રહ્મ રૂપ
તું ન વટલે ન અભડાય રે હે જી,
વ્હેમ તારા મનમાંથી કાઢી નાખ પ્રાણી તને
જ્ઞાની બ્રહ્મજ્ઞાન સમજાયા, મૂરખ મન, શાથી૦ ૧૦

ભજન ૨૩.

અજબ બના એક તારા.[2]

(એકતારાની ધુનમાં ગેલવો.)

સાધુ અજબ બના એકતારા હો જી,
જાકા અલખ બજાવનહારા, મેરે સંતો ! અજબ૦ ટેક.
સાધુ સુરતાકા તાર નુરતકી હે ખુંટી,
વામે સોહં શબ્દ જણુકારા, મેરે સંતો ! અજબ૦ ૧
સાધુ સતકા હે તુંબા સુખમણકી હે નાલી,
વામે નિશ્ચે નખીકો[3] સમારા, મેરે સંતો ! અજબ૦ ૨

---

૧ નિસ્પૃહી=કોઈની પણ દરકાર વિનાનો. ૨ આત્મધ્યાન સંબંધી ભજન છે. આત્મધ્યાનને એક તારાની ઉપમા આપી છે, જેમ એકતારાની રચનામાં તાર, ખુંટી, ઘોડી, નાળી, ચામડું વિગેરે વસ્તુઓની જરૂર છે તેમ આત્મધ્યાનમાં સુરત, સત્ય, સંતોષ, શીલ, વિગેરે ગુણોની જરૂર છે તે આ ભજનમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. ૩ નખી=સતાર વગાડવાની વીંટી.

સાધુ શીલકી[1] ખાલ સંતોષકી મેખાં,
વામે જ્ઞાન ઘોડીકા સહારા, મેરે સંતો ! અજબ૦ ૩
સાધુ ભજનકા રંગ ભાવકી હે કલગી,
જામે હરિ જનને જ્ઞાન બિચારા, મેરે સંતો ! અજબ૦ ૪
સાધુ તાર મીલાકે બજાવન લાગે,
બાજા તુંહી તુંહીકા રણુકારા, મેરે સંતો ! અજબ૦ ૫
જ્ઞાની ઈસ હી રાગમેં મગન હોઈ રહેતે,
પીતે પ્રેમ રસ મન ધારા, મેરે સંતો ! અજબ૦ ૬

ભજન ૨૪.

ખલકો ખૂબ બનાયો.[2]

ખલકો[3] ખૂબ બનાયો, મેરે સતગુરૂ, ખલકો ખૂબ બનાયો હોજી.
અમર નગરસેં આયો રે વેપારી, ભારી વસ્તુ લાયો,
મેરે સતગુરૂ, ખલકો ખૂબ બનાયો હો જી,
વામેં મેરો સતગુરૂ આપ સમાયો, મેરે સતગુરૂ, ખલકો૦ ટેક.
પાંચ પાટકો[4] ખલકો બનાયો પચીસ કલીયો[5] લગાયો હો જી,
સુરતાકી સુઈ નુરત કેરો ટાંકો સાંધો ભલો લગાયો, મેરે૦ ૧
ભાવ કેરો ગેરૂ ભજન કેરૂં પાણી પ્રેમ કેરો રંગ ચડાયો હો જી,
સત કેરી બાંય શીયલ કેરી ગુંડી[6] તપ કેરો નાકો લગાયો, મેરે૦ ૨

---

૧ શીલ=શીયલ વ્રત. ૨ આત્મજ્ઞાન અને કાયાના સ્વરૂપ સંબંધી આ ભજન છે. ૩ ખલકો=શરીરરૂપી ખલકો, ઝભ્ભો. શરીરને ખલકાની ઉપમા આપી આત્મા, શરીર, ઇંદ્રિયો, ગુણ વિગેરેની હકીકત સમજાવી આત્મા અમર છે અને શરીર બદલાય છે એવો ભાવ બતાવ્યો છે. ૪ પાંચ પાટ=પંચતત્વરૂપી ખલકાના કપડાના પાટ. ૫ પચીસ કલીયો=પચીસ ગુણરૂપ ખલકાની કળીઓ. ૬ ગુંડી=બોર.

જીવ કેરા જોગી શરીર કેરા ખલકો વામ હે ભેદ છુપાયો હો જી,
આતમરામે આનંદ હોઈ પહેર્યો આદમ[1] બનકર આયો, મેરે૦ ૩
જ્ઞાનીકે ખલકેમેં અમર પુરૂષ હે મોત કભી નહીં પાયો હો જી,
ખલકો જો વાકો ભયો પુરાનો[2] ફેર નવો બદલાયો,[3] મેરે૦ ૪

ભજન ૨૫.

હુવા મન મસ્તાના.[4]

(લાવણીની રાહ.)

સુરત હમારી છેલ છબીલી, મનવા હમારા મસ્તાના. ટેક.
સુરત હમારી શિખર ચડી ઓર
દેખા અલખ દરબાર, હુવા મન મસ્તાના. ૧
નવ દરવાજે[5] બંધ કીયે ઓર
દસમા ખુલ ગયા દ્વાર, હુવા મન મસ્તાના. ૨
પાંચ ઇંદ્રિકો બસ[6] કર લીની ઓર
ગગને ચડાયા તાર, હુવા મન મસ્તાના. ૩
જ્ઞાની આપા[7] બિસર ગયે ઓર
દેખ લીયા દિદાર,[8] હુવા મન મસ્તાના ૪

---

૧ આદમ=મનુષ્ય. ૨ ભયો પુરાનો=જુનો થયો અર્થાત્ મરણ પામ્યો. ૩ ફેર નવો બદલાયો=શરીરરૂપ ખલકો નવો થાય છે, અર્થાત્ જીવ નવું શરીર ધારણ કરે છે. આ સંબંધી રચનારે શરૂઆતમાં ઉપોદ્ઘાત યાને દિબાચામાં ખુલાસાવાર હકીકત લખી છે તે વાંચવાથી સમજવામાં આવશે. ૪ સમાધિનું ભજન છે. ૫ શરીરમાં નવ દરવાજા છેઃ—બે આંખ, બે કાન, બે નાસિકા, એક મોં, એક મળદ્વાર, એક મૂત્રદ્વાર, એ રીતે નવ દ્વાર છે અને દસમો દ્વાર તે બ્રહ્માંડ કહેવાય છે. ૬ બસ=વશ. ૭ આપા=મારાપણું. ૮ દિદાર=બ્રહ્મસ્વરૂપ.

ભજન ૨૬.

હમારા મંજીરા.[1]

બડી ઝડપસેં સભાકે અંદર, બજે હમારા મંજીરા. ટેક.
ચંદા સૂરજ[2] એ દો કટોરીયાં,
સુરત નુરતકા તાર, હમારા મંજીરા. ૧
સુખમણુ નારી બજાવન લાગી,
સોહં શબ્દ જણુકાર, હમારા મંજીરા. ૨
તાલ પખાવજ મૃદંગ બાજે,
અનહદ અપરંપાર, હમારા મંજીરા. ૩
જીતને બાજે બજે સભામેં
સબકા હે સરદાર, હમારા મંજીરા. ૪
બિના ઘડેલા ઘાટ ગુણી જન,
બના અજબ ગુલઝાર,[3] હમારા મંજીરા. ૫
જ્ઞાની પુરૂષકી સભાકે અંદર,
બોલે ભજન એકતાર, હમારા મંજીરા. ૬

ભજન ૨૭.

જોગકી પહેલે મઢીયાં બનાવો.[4]

(જોગી નામાની રાહ.)

જોગી પિયુકા[5] જો દરશન ચહાવો, જોગકી પહેલે મઢીયાં બનાવો,

---

૧ આત્મધ્યાનને મંજીરાની ઉપમા આપી મંજીરાના રૂપમાં આત્મધ્યાન બતાવવામાં આવ્યું છે. મંજીરા=તાલ આપવા માટે ધાતુની બે કટોરીઓ, તાલ. ૨ ચંદા સૂરજ=ઈડા પિંગલા એ બે નાડીઓ. ૩ ગુલઝાર=સુંદર. ૪ યોગ સાધવા સંબંધી આ ભજન છે. યોગને મઢીની (કોટડીની) ઉપમા આપી ભોંયતળીયાથી છાપરા સુધીનું વિવેચન કરી યોગનું સ્વરૂપ સમજાવી બ્રહ્મજ્ઞાનનો બોધ દીધો છે. ૫ પિયુ=પરમેશ્વર.

ફીર ઉસીમેં પિયુ પધરાવો રે, જોગકી પહેલે મઢીયાં બનાવો. ૧
ભૂતળેકી જમી કર બરાબર, ફીર બનાવો મઢી ઉસકે ઉપર,
કામ અચ્છા ઉસ ઉપર ઉઠાવો રે, જોગકી૦ ૨
પહેલે પાયેકી ડાલો બીના[1] તમ, ફીર ચુનો ઉસપે ભીંતોંકો બાહમ,
ફીર તુમે ઉસપે છપ્પરકો છાવો રે, જોગકી૦ ૩
જબકે મઢીયાં હોવે બનકે તૈયાર, ફીર સફાઈ રખો ઉસમેં અય યાર,
કચરા ઉસમેંસે સારા ઉઠાવો રે, જોગકી૦ ૪
જબકે ઉસમેંસે કચરા નિકાલા, ફીર કરો ઉસકે ભીતર ઉજાલા,
દીવા તમ ઉસકે અંદર જલાવો રે, જોગકી૦ ૫
ફીર રખો ઉસમેં ગાદી સિંહાસન, તબ રહે વ્હાં પિયુજીકા આસન,
અપને પ્યારેકો ઉસમેં બિઠાવો રે, જોગકી૦ ૬
જબકે રહેનેકે લાયક બને ઘર, ફીર તો પિયુજી રહે ઉસમેં આકર,
તબ તો પિયુજીકે દરશનકો પાવો રે, જોગકી૦ ૭
ઉસ બિનાતો નહીં કુછ ઠેકાના, બ્હોત મુશ્કેલ હે પિયુજીકા પાના,[2]
ભેશ[3] લાખું અગર કર બતાવો રે, જોગકી૦ ૮
મૈં બતાવું વ્હો મઢીયાં બનાના, કીસ તરેહ હોવે ઉસકા ચુનાના,
ધ્યાનમેં મેરે કહેનેકો લાવો રે, જોગકી૦ ૯
પહેલે બૈરાગકા દિલમેં લાના, દિલકો દોનું જહાંસેં[4] છુડાના,
ભૂતળેકી જમી એ બનાવો રે, જોગકી૦ ૧૦
ખાને સોનેકો ઓછા કરો તુમ, મીલના ઓર બોલના લોકોસેં કમ,
એ બીના[5] ચારૂ પાયેકી લાવોરે, જોગકી૦ ૧૧
રંગ પીલા હો દુબલા બદન હો, આંસુ નિકલે નિશાસે ભરે હો,
ચારૂ ભીંતાં એ હે તુમ ચુનાઓ રે, જોગકી૦ ૧૨
છોડો રાગ[6] ઓર દ્વેષ અપને મનસેં, દેખો પૂરણ બ્રહ્મ એક સબમેં,

૧ બીના=શરૂઆત. ૨ પાના=મળવું તે. ૩ ભેશ=વેશ. ૪ જહાંસેં=દુનિયાથી. ૫ બીના=હકીકત, સ્થિતિ. ૬ રાગ=મોહ, માયા.

છપરા એકાબ્રહ્મકા છાઓ રે, જોગકી૦ ૧૩
ફીર કરો ઉસ મઢીમેં સફાઈ, મેલ ઓર કચરા નિકાલો અય ભાઈ,
મેં બતાવું તુમે પાસ આવો રે, જોગકી૦ ૧૪
કહેના મનકા તુમેં કુછ ના માનો, જો બતાયા ગુરૂને સો જાનો,
બાત અપને ગુરૂકી સચાઓ રે, જોગકી૦ ૧૫
વસ વસે[1] ઓર ભ્રમનાકો ટાલો, મેંપના[2] ઓર ખુદીકો[3] બિસારો,
હોકે એકાગ્ર[4] ચિત્ત લગાવો રે, જોગકી૦ ૧૬
તબ તો મઢીયાંમેં હોવે સફાઈ, મેલ ઓર કચરા નિકલ જાવે ભાઈ,
જબકે મુરશદકે[5] રસ્તે પર આવો રે, જોગકી૦ ૧૭
ફીર ગુરૂસેં કરો જ્ઞાન પેદા, ઓર કરો ધ્યાન તુમ આત્માકા,
ઓર અનુભવકા દીવા જલાવો રે, જોગકી૦ ૧૮
તબ હો ઘટમેં તુમારે ઉજાલા, દેખ લો ઘરકા તુમ રહેનેવાલા,
ફીર ભટકનેકો તુમ કહીં ન જાઓ રે, જોગકી૦ ૧૯
ફીર તો ચેતનકો નિશ્ચે કરો તુમ, ધ્યાન સોહં શબ્દકા ધરો તુમ,
છોડો તન મન ઓર આત્માકો ધ્યાવો રે, જોગકી૦ ૨૦
એ હે પિયુજીકા ગાદીસિંહાસન, ઉસપર રહેતા હે પિયુજીકા આસન,
ઉસ પર પ્યારા પિયુ પધરાવો રે, જોગકી૦ ૨૧
એસી મઢીયાં બને જબકે તૈયાર, ફીર પિયુજી રહે ઉસમેં અય યાર,
ફીર હો સન્મુખ ચિત અપના લગાવો રે, જોગકી૦ ૨૨
ઉસ બિના તો ઠેકાના ન પાવે, ભેશ લાખું અગર કોઈ બનાવે,
ખાલી કેહનેકો જોગી કહાવો રે, જોગકી૦ ૨૩
એસી મઢીયાંકો પહેલે બનાવો, ફીર તુમે જોગી બન ઉસમેં આવો,
માર આસન[6] વહાં બેઠ જાઓ રે, જોગકી૦ ૨૪

---

૧ વસવસે=વહેમ. ૨ મેંપના=મારાપણું. ૩ ખુદી=હુંપદ, અભિમાન.
૪ એકાગ્ર=ચોકસ. ૫ મુરશદ=ગુરૂ. ૬ માર આસન=આસન કરીને.

ફીર વહાં જોગ સિદ્ધિ કરો તુમ, ધ્યાન ચેતનકા અપને ધરો તુમ,
તુમ ઉલટ આપમેં જા સમાઓ રે, જોગકી૦ ૨૫
તબ તો પિયુજીકા હો તુમકો દર્શન, ઓર પિયુજી રહે તુમપે પરસન,
ફીર તુમે આપ પિયુજી હો જાવો રે, જોગકી૦ ૨૬
ફીર તો તુમહી પિયુ તુમહી જોગી તુમહી મઢીયાં હો ઓર તુમહીભોગી
તુમ બિના ઓર કોઈ ન પાવો રે, જોગકી૦ ૨૭
લેકીન સિખો એ રસ્તા ગુરૂસેં, ઓર કરો સિદ્ધિ તુમ રૂબરૂસેં,
ગુરૂકે કહેને પર સુરતા[1] લગાવો રે, જોગકી૦ ૨૮
તબ તો નિશ્ચે તુમારા બને કામ, ઓર **જ્ઞાની** તુમારા રહે નામ,
ફીર ના કરના પડે કુછ બનાવો રે, જોગકી૦ ૨૯

ભજન ૨૮.

નિશ્ચે સત માનો અલખ નિરંજન.[2]

(ચોપાઈની રાહ.)

સાધુ જો તમે ઇચ્છો છો દર્શન, નિશ્ચે સત માનો અલખ[3] નિરંજન,
તેથી થાશે હરિ તમને પરસન, નિશ્ચે સત માનો૦ ટેક.
તે છે નિશ્ચે નિરંજન[4] અનાદિ,[5] તેથી થઇ છે આ સર્વે આબાદી,
તેને લાગે નહીં કાંઈ લંછન,[6] નિશ્ચે સત માનો૦ ૧
તે તો છે સર્વે સૃષ્ટિનો કર્ત્તા, તેની શક્તિથી સર્વેને સત્તા,
તે વિના કોઈ ઠાલી ન હોય તન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૨
ચર્મ ચક્ષુથી[7] તે ન જણાય, તુચ્છ બુદ્ધિ તો ત્યાં નવ જાય,
તેથી નાસ્તિક[8] થાય મૂરખ મન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩

---

૧ સુરતા=ધ્યાન, ચિત્ત. ૨ નાસ્તિક મત ખંડન સંબંધી ભજન છે. ૩ અલખ (અલક્ષ્ય)=લક્ષમાં ન આવે તેવા. ૪ નિરંજન=નિર્મળ, દોષ રહિત ૫ અનાદિ=જેની શરૂઆત નથી તેવા. ૬ લંછન=એબ, ડાઘ, કલંક. ૭ ચર્મ ચક્ષુ=કાયાની આંખ, બાહ્યદૃષ્ટિ. ૮ નાસ્તિક=ઈશ્વરને નહીં માનનાર.

જ્ઞાન બુદ્ધિથી તે સમજાય, માંહેલી આંખોથી[1] દર્શન થાય,
જ્યારે સદ્‌ગુરૂ મળશે હરિજન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪
કેવો ચાલે છે આ કારખાનો સર્વે સૃષ્ટિનો અચરજ માનો,
તેનો માલક છે મોટો કોઈ જન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫
તે વિના કેમ બને આ બનાવો ! વિના માલક ન થાય નિભાવો,
એટલું મૂરખ પણ જાણે ખરે મન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૬
એની લીલાને જોઈને જાણો, ઘાટ જોઇને કારીગર પિછાણો,
આપા પંથી ન થાઓ ગુણી જન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૭
ભીંત કેડે ધૂમાડો દેખાય, ત્યાં છે અગ્નિ એવું સમજાય,
હરની માયાને દેખી મહા જન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૮
ઘરમાં બેઠે જો દેખાય તડકો, સૂર્ય ઉદય છે એવુંજ પરખો,
ત્યારે આ રચના રચવાનાં કારણ, નિશ્ચે સત માનો૦ ૯
વાટમાં દેખી લોકોનાં પગલાં, સમજો કોઈ ગયા ભરતા ડગલાં,
ત્યારે જોઇને કુદરતનાં લંછન,[2] નિશ્ચે સત માનો૦ ૧૦
ઘરની અંદર કદી કોઈ ઉચરે, સુરતે માણસ છે એવુંજ સમજે,
ઘટમાં આત્મા બોલે છે ગુંજન,[3] નિશ્ચે સત માનો૦ ૧૧
એવી લાખો છે હરની નિશાની, જ્ઞાન બુદ્ધિથી સમજો હે જ્ઞાની,
સૃષ્ટિ છે હરને જોવાનું દર્પણ, નિશ્ચે સત માનો૦ ૧૨
ઘણા લોકો માગે છે પુરાવો, કહે છે વણ દેખી વાત ન માનો,
આંધળાને તે શું કરે અંજન ? નિશ્ચે સત માનો૦ ૧૩
તેને પુછો કે તારા જનકને,[4] તેં ક્યાં જોયો છે સંજોગ[5] કરતે ?
તું કેમ જાણે તું એ બીજનું તન ? નિશ્ચે સત માનો૦ ૧૪
એ તો લોકોના કહેવાથી જાણ્યું, સાંભળીને નિશ્ચે મન આણ્યું,
તેનો પુરાવો છે સર્વે સાજન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૧૫

---

૧ માંહેલી આંખો=અંતર્ દૃષ્ટિ, જ્ઞાનચક્ષુ. ૨ લંછન=નિશાની.
૩ ગુંજન=ગુંજન કરતો અવાજ. ૪ જનકને=બાપને. ૫ સંજોગ=સંભોગ.

એવા હરિના પુરાવાનાં કારણ, સર્વે શાસ્ત્ર ને પુસ્તક ને દર્શન,[1]
મોટા રૂષિ ને જ્ઞાની હરિજન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૧૬
એવા લાખો કરોડો થયા છે, સર્વે અલખ છે સત કહી ગયા છે,
તેને કેમ જૂઠ કહીએ નૂરી જન[2]? નિશ્ચે સત માનો૦ ૧૭
ઘણા લોકો કહે છે જે વાત, જોયા કરતાં તે અદકી સાક્ષાત,
સૌથી શ્રેષ્ઠ પુરાવો મહા જન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૧૮
થાય ઈનસાફ કોરટમાં જ્યારે, લોકોને પૂછે મુનસફ ભી ત્યારે,
તે કયાં જોવા ફરે વસ્તી ને વન ! નિશ્ચે સત માનો૦ ૧૯
એવું લોકોના કહેવાથી જાણો, મનમાં નિશ્ચે કરીને પિછાણો,
ખોટું ન હોય મહા જનનું ભાષણ, નિશ્ચે સત માનો૦ ૨૦
એને જોનાર છે બ્રહ્મજ્ઞાની, એના જોનાર આતમધ્યાની,
તેને અર્પણ કરો જઈ તન મન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૨૧
તે ગુરૂ જો કદી સમજાવે, માનવામાં તમારે તો આવે,
નહીં તો થાશે નરક માંહી વાસન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૨૨
હિન્દમાં મહારાણીનું છે નામ, તેના હુકમથી ચાલે સૌ કામ,
તેનાં અમને થયાં નથી દર્શન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૨૩
તેમ કળનો જ્યાં છે કારખાનો, ત્યાં કળો બધી હાલે છે માનો
પહેલી કળથી છે સર્વેનું બંધન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૨૪
તેમ આકાશ ધરતી ને તારા, નથી ઈશ્વરના હુકમથી ન્યારા,
તે કરે કામ હુકમથી નિશ દન[3] નિશ્ચે સત માનો૦ ૨૫
જેમ વાદી પુતળીઓ નચાવે, તેમાં પોતાનો લટકો બતાવે,
લોક થાય પુતળીઓને પરસન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૨૬
એમ આત્માની ઈચ્છા જો થાયે, સર્વે તનની કળોને હલાવે,
તન માંહે આત્માનું છે આસન,[4] નિશ્ચે સત માનો૦ ૨૭

---

૧ દર્શન=શાસ્ત્ર. ૨ નૂરી જન=સમજવાળા માણસો. ૩ નિશ દન=રાત દિવસ. ૪ આસન=સ્થાન, રહેવાનું ઠેકાણું.

આત્મા ઈશ્વરથી જૂદો ન જાણું, તે છે તડકો અને જેમ ભાનુ,[1]
જેવાં બરફ ને પાણી છે એક તન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૨૮
આત્મા જ્યારે શરીરમાંથી જાય, ત્યારે શરીરનો શો હાલ થાય?
જાતાં રહે સર્વે ક્રિયા ને કારણ, નિશ્ચે સત માનો૦ ૨૯
કેવી સિદ્ધિ હતી આત્મામાં? કેવી શક્તિ હતી આત્મામાં?
એ વિચારો તમે આપણા મન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩૦
તે વિચારીને પોતાને જાણો, કોણ છો તમે તે મન આણો,
ત્યારે તમને પડે કાંઇ સમજણ, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩૧
પણ જો મળે સદ્ગુરૂ સાચો, બ્રહ્મજ્ઞાની ને પ્રેમરંગ રાચ્યો[2],
ત્યારે રંગી દે તે આપણું મન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩૨
પણ ત્યાગી પહેલાં સર્વે સંસાર, મુકી માયા ને મમતા ને ઘરબાર,
છોડી દુનિયા તણાં સર્વે બંધન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩૩
પછી ચરણે ગુરૂના પધારો, પહેલાં તન મન ગુરૂ પર વારો,
ગુરૂને અર્પણ કરો માલ ને ધન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩૪
પછી ગુરૂ તમને જ્ઞાન બતાવે, સર્વે પાપથી તમને છોડાવે,
નામની તે બતાવે પછી ધુન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩૫
પછી દુનિયાની ઈચ્છાને મુકી, વાસના[3] મનની દો સર્વે ફુંકી,
એક ઇચ્છો તે ઈશ્વરનું દર્શન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩૬
ખાવું પીવું તે સૂક્ષ્મજ[4] રાખો, નામ વિના વચન નવ ભાખો,
ઉંઘ આહારને મારો ગરદન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩૭
પછી એકાંતે બેશી અંધારે, કોઈથી મળવું નહીં એક વારે,
કરો એકાગ્ર થઇને સમરણ, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩૮
જ્યારે તમને હાર ધ્યાન લાગે, ઘટમાં પ્રેમ હરિનો જાગે,
ત્યારે ગુરૂ આપે સુરતીનું સાધન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૩૯

૧ ભાનુ=સૂર્ય. ૨ પ્રેમરંગરાચ્યો=પ્રેમરંગથી રંગાયલો, સંપૂર્ણ પ્રેમી.
૩ વાસના=ઈચ્છાઓ. ૪ સૂક્ષ્મ=થોડું, અલ્પ.

તમને ત્રિવેણી ધ્યાન ધરાવે, સુરતી ઉલટી આકાશે ચડાવે,
ત્યારે સુખમણુમાં આવી થાઓ સુન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪૦
ચોર ઘટમાંથી નાસે તમારે, સર્વે પાંચ પચીસ એક વારે,
પછી પ્રેમ લેહેર ઉઠે તન મન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪૧
પછી પ્રેમ લેહેરની સંગાથે, સુરતી બંકનાલ થઇને જાશે,
ખોળો અગમ અગોચર દર્શન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪૨
મહાસુનમાં પછી તમે જાશો, ત્યાં તો આવશે એક અંધારો,[1]
પછી મેદાન આવે હરિજન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪૩
ત્યાં તો દેવતાનાં દરશન થાશે, વળી રસ્તામાં સ્વર્ગ દેખાશે,
ત્યાં ન રહેજો તમે થઇને પરસન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪૪
તેથી આગળ અલખનું છે ધામ, મહા તેજ છે પ્રકાશ તે ઠામ,
તુર[2] વાજાંની છે ધુમ ચેતન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪૫
ત્યાં થશે તમને અલખનાં દર્શન, મહા આનંદમાં થાશો પરસન,
ત્યાં જે પહોંચે તેને ધન્ય ધન્ય, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪૬
જ્યારે આપાને ભુલશો સાધુ, ત્યારે આત્માજ દેખશો સાધુ,
તમો આપ છો નિર્મળ કંચન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪૭
જેવો દુધમાં ઘૃત[3] સમાયો, તેવો આ તનમાં આત્મા આવ્યો
તમે તે આત્મા છો હરિજન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪૮
જેમ બહુરૂપીઓ રૂપ બદલે, તેમ આત્મા સર્વેમાં સ્વરૂપ લે,
તે બતાવે છે પોતાનાં જોબન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૪૯
તમને આપાનો વ્હેમ રહ્યા છે, એ તો દોરડીનો સર્પ થયો છે
નહીં તો પ્રગટ છે અલખ નિરંજન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫૦
તમે આપ નથી કોઈ ઠામ, એ તો જુઠું ધરાયું છે નામ,

૧ અંધારો=અંધારૂં; રચનારની માતૃભાષા મુસલમાની હોવાથી આવા જાતિભેદ ઘણે સ્થળે જોવામાં આવે છે. એવી રીતે કારખાનો શબ્દ પણઆ ભજનમાં વાપર્યો છે. ૨ તુર=પ્રેમ, મસ્તી. ૩ ઘૃત=ઘી.

સર્વે નૂર નિરંજન છે સજ્જન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫૧
તમે ક્યાં હતા પહેલાં બતાવો? આ તો કુદરતનો છે કારખાનો,
એક પાણીના[1] છાંટાનું આ તન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫૨
જ્યારે કૃપા ગુરૂતણી થાશે, ત્યારે તમને નિરંજન દેખાશે,
ત્યારે કરશો તમે હરનાં કીર્તન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫૩
આત્માનો છે હ્રદયમાં વાસ, તેનો ત્રિવેણીમાં છે પ્રકાશ,
તેને સમજીને સાધો હરિજન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫૪
જ્યારે તમને સમાધિ જો થાશે, શુદ્ધ શરીરની સઘળી જો જાશે,
ત્યારે થાશે અગમ ગઢ આસન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫૫
નૂર પ્રકાશ ત્યાં તો દેખાશે, ગેબી[2] લીલાનાં દર્શન થાશે,
પરચા[3] મળશે ઘણા તમને દન દન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫૬
ગેબી લીલામાં નિત્ય નિત્ય ફરશો, દેવતાઓનાં દર્શન કરશો,
કરશો આશ્ચર્ય લીલાનાં દર્શન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫૭
ત્યારે વિશ્વાસ તમને જ થાશે, વ્હેમ બધો તમારો ત્યાં જાશે,
ત્યારે સત માનશો આ મૂરખ મન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫૮
તમે આપ છો જો તમને ખોશો, આપ વિના બીજું કોઈ ન જોશો,
બીજું હોય તો દેખાય દર્શન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૫૯
ઈશ્વર દરિયો છે એવું જાણો, તમે મોજ દરિયાની પિછાણો,
થાય મોજ સમાઇને એક તન, નિશ્ચે સત માનો ૬૦
તનમાં ઈશ્વરનું આસન જાણો, ઘટમાં બધો સમુદ્ર સમાણો,
બહાર ખોળેથી થાય ન દર્શન, નિશ્ચે સત માનો૦ ૬૧
ઈશ્વર મળશે તમારા આ તનમાં, એવું નિશ્ચે કરી જાણો મનમાં,
તન છે ઇશ્વરને જોવાનું દર્પણ, નિશ્ચે સત માનો૦ ૬૨
આપ જોવાને ઈશ્વરે ચાહ્યું, ત્યારે મનુષ્યનું રૂપ ધરાયું,

---

૧ પાણી=વીર્ય. ૨ ગેબી=અદ્દશ્ય, નહિ જણાય તેવી. ૩ પરચા=સત્ય સ્વરૂપ, દાખલા, ચમત્કાર.

તેથી આનંદ થયો હરને પૂરણુ, નિશ્ચે સત માનો૦ ૬૩
તમે અંદર જુઓ આપનું મુખ, તેથી થાશે ઘણું તમને સુખ,
દિલનું દર્પણ છે જોવાના કારણુ, નિશ્ચે સત માનો૦ ૬૪
આપો ત્યાગી જો સુનમાં સમાશો, ફોડી બ્રહ્માંડના ગગને[1] જાશો,
ત્યારે **જ્ઞાની** થશે તમને દર્શન, નિશ્ચે સત માનો. ૬૫

ભજન ૨૯.

જરા મોતસેં ડર.[2]

સમજ મન મેરા રે જરા મોતસેં ડર,
એ તો જુઠી બાત નહીં હે નિશ્ચે જાયગા મર; સમજ૦ ટેક.
ખાતા પીતા ખુશીયાં કરતા ગફલતમેં બેડર,
મોત તો તુજ પર તાક રહી હે ઉસકી નહીં ખબર, સમજ૦ ૧
માન બડાઈ ખુદીકે અંદર રહેતા હે તું મસ્ત,
એક જરા મરનેકી તુજકો દિલમેં નહીં ફિકર, સમજ૦ ૨
પેસે પીછે ફીરતા હે તું ઢુંડતા દેશ બદેશ,
અય મૂરખ એ કામ નહીં આવે મરનેકા ગમ કર, સમજ૦ ૩
માલ ખઝાના ઓર મગરૂરી[3] ધરી રહેગી યહાં,
ગરીબ હોકર તું જાયગા **જ્ઞાની** બંદગી[4] રબકી[5] કર, સમજ૦ ૪

ભજન ૩૦.

મરના હે બેશક.[6]

સમજ મન મેરા રે મરના હે બેશક,
ગરીબ તવંગર[7] સબ મર જાવે નહીં હે ઉસમેં શક, સમજ ટેક.

---

૧ બ્રહ્માંડના ગગને=બ્રહ્મરંધ્રમાં. ૨ મનને ઉપદેશ સંબંધી ભજન છે.
૩ મગરૂરી=અભિમાન. ૪ બંદગી=પ્રાર્થના. ૫ રબકી=પરમેશ્વરની.
૬ આ ભજનમાં મનને ઉપદેશ દીધો છે. ૭ તવંગર=શ્રીમંત.

કયું ભુલા ગફલતમેં મૂરખ સમજ સમજ કુછ ચેત,
તેરે જીવકે ઉપર ગાફલ મોત રહી હે તક, સમજ૦ ૧
તું ભુલા ફીરતા હે બંદે ગફલતમેં દિન રાત,
લોકોંકે અંદર બેઠકે નિશ દિન કરતા હે બક બક, સમજ૦ ૨
છોડ દે સબ ગફલતકો બંદે હો જા તું હુંશિયાર,
ઇસ દુનિયાકી મોહ જાલમેં[1] રહેગા તું કબ તક? સમજ૦ ૩
ઉમર ગમાઇ સબ ગફલતમેં કરી ન બંદગી કુછ,
કયું રહેતા ગફલતમેં **જ્ઞાની** ચેતા નહીં અબ તક, સમજ૦ ૪

ભજન ૩૧.

કયું ગફલત કરતા?[2]

સમજ મન મેરા રે કયું ગફલત કરતા?
ખરચી થોડી રાહ કઠણ હે જરા નહીં ડરતા, સમજ૦ ટેક.
બીચમેં દરિયા બ્હોત બિકટ હે ઉસસેં પાર ઉતરના,
નાવ[3] પુરાની[4] હેગી તેરી ભાર બ્હોત હે ભરતા, સમજ૦ ૧
માલકકે દરબારમેં તુજકો હિસાબ દેને જાના,
ખિસા તેરા હેગા ખાલી દામ[5] નહીં સંગ ધરતા, સમજ૦ ૨
કરઝદાર[6] તું હેગા બંદે થોડા તો સંગ લે જા,
બિના દામકે દોનું જગતમેં[7] કોઇ કાજ નહીં સરતા, સમજ૦ ૩
પીડ પરાઇ કાયકો કરના અપની આપ સમજના,
જ્ઞાની તું હર શ્વાસકે અંદર સાહેબ નામ સમરતા, સમજ૦ ૪

---

૧ મોહજાલમેં=માયાની જંજાળમાં. ૨ મનને ઉપદેશ સંબંધી ભજન છે. ૩ નાવ=વહાણ. ૪ પુરાની=જુની, જીર્ણ. ૫ દામ=પૈસો, પુન્ય, સત્કર્મ વિગેરે સારાં કૃત્યરૂપી પૈસો. ૬ કરઝદાર=દેવાદાર, દુષ્કર્મી. ૭ દોનું જગતમ=આ લોકમાં અને પરલોકમાં.

ભજન ૩૨.

હો જા તું હુંશિયાર.

સમજ મન મેરા રે હો જા તું હુંશિયાર,
જો દુનિયામેં ભુલ રહેગા બીગડ જાયગા કાર,[1] સમજ૦ ટેક.
ઈસ દમકા કુછ નહીં ભરોંસા અય મૂરખ નાદાન,
એકા એકી જાના હોગા સાહેબકે દરબાર, સમજ૦ ૧
ફીર પસ્તાના કામ નહીં આવે પહેલેસેં તું ચેત,
જો બિન ચેતે ચલા જાયગા પડેગી તુજકો માર, સમજ૦ ૨
યહાં તુજસેં કુછ હો સકે બંદે રબકી[2] બંદગી કર લે,
વ્હાં તો તુજકો નબી[3] નામ બિન નહીં હે કુછ આધાર, સમજ૦ ૩
જો કરના સો આજ હી કર લે **જ્ઞાની** મત કર દેર,[4]
ઉમર જો તેરી ચલી જાયગી કામ ન આવે બિચાર, સમજ૦ ૪

ભજન ૩૩.

અબ કેસા કરના ?

સમજ મન મેરા રે અબ કેસા કરના ?
દુનિયાસેં મત પ્રીત લગાના આખર હે મરના, સમજ૦ ૧
પિયા અપનેકો જીને પીછાના ફીર નામ નહીં લેતા,
જીને પાયા ઉને છુપાયા કોઈ ભ્રમ નહીં દેતા, સમજ૦ ૨
બગલમેં લડકા શહેર ઢંડેરા ચુંહી ભટકતે હે ફીરના,
બુરે ભલે સબ ભેશ બનાકે દેખે લોક ફજેતા, સમજ૦ ૩
હરહર દમકે અંદર સંતો ઉસકા હી દમ ભરના,
સમજણુ હોય તો સમજ લે પ્યારે મેં સમજાવું કેતા ? સમજ૦ ૪
આગે રસ્તા બ્હોત કઠણુ હે ચેતા સો નર જીતા,
કયું ગફલતમેં સુતા **જ્ઞાની** હજુ નહીં તું ચેતા, સમજ૦ ૫

---

૧ કાર=કામ. ૨ રબકી=પ્રભુની. ૩ નબી=પેગંબર. ૪ દેર=વાર.

ભજન ૩૪.[1]

સાંભળોને સંતો સત બચન.

સાંભળોને સંતો સત બચન બોલું જ્ઞાન અપારી જી,
કાષ્ટનું સમરણ શું કરો ? માળા મનની તે સારી જી, સાંભળો૦ ૧
કાશી હીમાળે જઈ કરી શીદ દેહને પાડી જી ?
જુલમ ન કરીએ જીવ ઉપર, બેસો આપાને મારી જી, સાંભળો૦ ૨
ગંગા ને જમના જઈ કરી શુદ્ધ થયા બ્રહ્મચારી જી,
મેલ તો મનનો ઉતર્યો નહીં, જ્ઞાન કોટડી અંધારીજી, સાંભળો૦ ૩
જ્ઞાની તે એને જાણીએ બેસે ધ્યાન લગાવી જી,
ખબર ન રાખે સંસારની મુકે દેહને વિસારી જી, સાંભળો૦ ૪
દોરી રે તાણી પ્રેમની સુનમાં સુરતી લગાડી જી,
તાર ન તુટે તાણતાં કહે છે જ્ઞાની ઉચારી જી, સાંભળો૦ ૫

ભજન ૩૫.

આ રે કળજુગના માનવી.[2]

આ રે કળજુગના માનવી મુખે કીર્તન ગાવે જી,
કહેણી[3] છે રહેણી[4] નહીં તેમાં શું ફળ પાવે જી ? આ રે૦ ૧
કંઠી રે બાંધે કાષ્ટની તાલ મૃદંગ બજાવે જી,
ભેદ ન જાણે ભજનનો જુઠી ભક્તિ ચલાવે જી, આ રે૦ ૨
ભગવાં રે રંગે લુગડાં અંગ ભભૂત લગાવે જી,
રંગ ન જાણે અલખનો રૂપ આપનું બનાવે જી, આ રે૦ ૩
ધૂણી રે તાપે ધૂપમાં શીષ તિલક લગાવે જી,
હરથી તો હેત કરે નહીં અબધૂત કહાવે જી, આ રે૦ ૪

---

૧ આ ભજન અંતર્ જ્ઞાન અને આત્મશુદ્ધિ સંબંધી છે. ૨ આ ભજન દુનિયાનું પાખંડ દર્શાવી ખરૂં બ્રહ્મજ્ઞાન બતાવે છે. ૩ કહેણી=કહેવું તે. ૪ રહેણી=વર્તવું તે, વર્તન.

સર્વેનો નાશ તે જે કરે આપને ભુલી જાવે જી,
કોઈને બાકી તે રાખે નહીં હરને તે નર પાવે જી, આ રે૦ ૫
સુન મહાસુનમાં તે ધામ છે ત્યાં કોઈ વિરલા રે જાવે જી,
પિંડ બ્રહ્માંડ ફોડી કરી સુરતા આઘી ચલાવે જી, આ રે૦ ૬
જ્ઞાની રે દાસ અલોપમાં હરથી હેત વધાવે જી,
પ્રેમ રસ નિત્ય પીયે ઘણો મન મગન હોઇ જાવે જી, આ રે૦ ૭

ભજન ૩૬.

કાયા નગરના કોટમાં.[1]

કાયા નગરના કોટમાં જે કોઈ ધ્યાન લગાવે જી,
અંતર ખોજે આપનું સત સ્વામીને પાવે જી, કાયા૦ ૧
પંથ ધર્મ ને જાત્રા પાઠ પૂજા ને પોથી જી,
એ ઝઘડા સંસારના તેમાં જન્મ ગુમાવે જી, કાયા૦ ૨
મરવા રે પહેલાં જે મરે કોઇની ગણુતી ન રાખે જી,
સર્વેનો નાશ નિશ્ચે કરે તે નર જ્ઞાની કહાવે જી. કાયા૦ ૩
એક વિના બીજું જે જુએ તેનો ફોકટ ફેરો જી,
દોઈતા[2] એજ અજ્ઞાનતા એનો પાર ન આવે જી, કાયા૦ ૪
એકજ એક જે કોઇ જુએ બીજું નામ ન જાણે જી,
આપ વિસારે આપને આપો આપ હો જાવે જી, કાયા૦ ૫
પાંચ પચીસ ચોર વશ કરો પૂજા પુસ્તક મેલો જી,
સદ્ગુરૂના પાયે નમો તમને જ્ઞાન બતાવે જી, કાયા૦ ૬
એટલો અર્થ જે નિશ્ચે કરે સોઈ સદ્ગુરૂ અમારો જી,
દાસ **જ્ઞાની** એમ આપના મનને સમજાવે જી, કાયા૦ ૭

---

૧ આ કાવ્ય દુનિયાના વ્યવહારની જંજાળ મિથ્યા જણાવી બ્રહ્મ સ્વરૂપ સમજાવે છે. ૨ દોઈતા (દ્વિતીયા)=બે, હું અને તે.

ભજન ૩૭.

આ રે કળજુગના ૨હોરમાં.[૧]

આરે કળજુગના ૨હોરમાં કુડાં થયાં રે સંસારી જી,
હવે રે અમારા સદ્દગુરૂ લાજ રાખે અમારી જી, આ રે૦ ૧
કામ ક્રોધ ઘણો વાપર્યો મોહ મમતા અપારી જી,
ઘણા રે અભિમાન આવીયા સંતો ચાલો વિચારી જી, આ રે૦ ૨
ઓહંગ સોહંગ પર ચિત ધરો પેલા આપાને મારી જી,
અખંડ અમર જયોત[૨] જાગશે તેને લોને સંભારી જી, આ રે૦ ૩
સુન મહાસુનમાં જઈ રહો પાંચ પચીસને મારી જી,
ત્યાં નિર્મળ નૂર દેખશો સુણો સત બ્રહ્મચારી જી, આ રે૦ ૪
ત્યાં તુર વાજાં છે ઘણાં ધુમ ધામ છે ભારી જી,
તે ઘર અલખ બિરાજીયા માનો વાત અમારી જી, આ રે૦ ૫
પ્રેમ પ્યાલા સંતો ચાખીએ મેલ મનનો ઉતારી જી,
અગમ અગોચર ખોળીએ ત્યાં મળે મઠધારી[૩] જી, આ રે૦ ૬
સાચા શબ્દ છે બોલીયો દાસ **જ્ઞાની** ઉચ્ચારી જી,
સદ્દગુરૂ સાહેબના ચરણ પર નિત્ય જાઉં હું વારી જી, આ રે૦ ૭

ભજન ૩૮.

શબ્દોનો અર્થ ખુલાસો.[૪]

સાધુ સુણો શબ્દોનો અર્થ ખુલાસો,
કોના પાસે વાત પૂછવા જાશો ? સાધુ૦ ટેક,

---

૧ આ ભજન કામ ક્રોધ મોહ વિગેરે દુર્ગુણો દૂર કરી સમાધિ-સ્વરૂપ સમજાવી બ્રહ્મજ્ઞાન બતાવે છે. ૨ જયોત=બ્રહ્મતેજ. ૩ મઠધારી=પરમાત્મા. ૪ આ ભજનમાં સમાધિ સંબંધીના શબ્દના અર્થની સમજુતી કરવામાં આવી છે, સમજુતી સ્પષ્ટ અને સરળ હોવાથી, વળી ઘણા ખરા શબ્દોના અર્થ આગળ ટીકામાં થઈ જવાથી, તેમજ રચનારે ઉપોદ્ઘાતમાં સંપૂર્ણ વિવેચન કરેલું હોવાથી આ સ્થળે ફરી અર્થ લખી ટીકા કરી નથી.

તરવેણી તો બે ભમરો વચ્ચે જાણો,
તિરખુટી પણ તેનેજ સંતો વખાણો,
તેને સમજી મનમાં ઘણું સુખ માણો, સાધુ૦ ૧
સાધુ તમે અણી રે **અગ્રને** વિચારો,
તેને અણી નાકની મનમાં તે ધારો,
તેને તમે જાણી મનખો સુધારો, સાધુ૦ ૨
સુરતી તો છે આત્મા તણો પરકાશ,
તરવેણીમાં રાખ્યો છે તેનો તે વાસ,
તે સુરતી તો ઉડીને જાય આકાશ, સાધુ૦ ૩
કહું **બંકનાલ** તરવેણી માંહ,
કાણું એક વાંકું ને ઝીણું છે ત્યાંહ,
તેમાં થઇને સંત બ્રહ્માંડમાં જાય, સાધુ૦ ૪
જેને તમે સુપનામાં દેખો તે સુરતી,
તેની તો છે તમારા જેવીજ મૂરતી,
તેથી થાશે સિદ્ધિ સાધુ કામ પૂરતી, સાધુ૦ ૫
સુખમણ જેને કહીએ તે નાડી વખાણો,
નાભિથી તે માથાના તાળુમાં જાણો,
તેમાં સૂર આવે ત્યારે સુખ માણો, સાધુ૦ ૬
તેમાં સૂર આવ્યાથી મન થાય સ્થિર,
નાસિકા બેમાં સૂર આવે બરાબર,
ત્યારે વ્હેમ જાય ને સુન થાય તે નર, સાધુ૦ ૭
તમે **સુનને** મહા અંધકાર રાખો,
મહાસુનને તમે તેવીજ ભાખો,
ત્યાંથી બ્હાર નિકળી અમૃત રસ ચાખો, સાધુ૦ ૮
તાળુ વચ્ચે કાણું તે **દસમો દ્વાર,**
ત્યાં થઇને નિકલશો જ્યારે બહાર,

ત્યારે જોશો અલખ તણો દરબાર, સાધુ૦ ૯
માથાના બે ભાગ છે સાધુ સંભાળો,
આગળના તો ભાગમાં છે અજવાળો,
પાછળ ભાગમાં છે અંધારો નિરાળો, સાધુ૦ ૧૦
જ્યારે ઉંઘ સાધુ તમને રે થાય,
દસમા દ્વારમાં ઝીણું વાદળ છવાય,
ધૂમાડો તે આંખોમાં આવી ફેલાય, સાધુ૦ ૧૧
પછી છેક હૃદય કમળ સુધી આવે,
ત્યારે તમને તે થડી ઉંઘ જ આવે,
કરી દે બેશુદ્ધ ને તમને ઉંઘાવે, સાધુ૦ ૧૨
જેનું ધ્યાન દસમા દ્વારમાં લાગે,
સુરતી તેમાં રાખીને બેઠા તે જાગે,
તેની ઉંઘ તેના શરીરથી ભાગે, સાધુ૦ ૧૩
સાધુ જેને અનહદ વાજું કહ્યું છે,
માથા વાચે તે વાજું વાગી રહ્યું છે,
તેનું નામ અનહદ નાદ થયું છે, સાધુ૦ ૧૪
કાનને જો બંધ કરે તો સુણાયે,
ભીતર વાજું તરેહ તરેહનું થાયે,
તુર વાજું સુન થયા કેડે બજાએ, સાધુ૦ ૧૫
અજંપા જાપ તે શ્વાસ વિચારો,
તેના સાથે હરદમ સ્વામીને સંભારો,
તે હું છું એવું તમે ચિત્તમાં ધારો, સાધુ૦ ૧૬
અગમ જેની ગમ નથી કોઈને તે ઘર,
નથી જેનું ઠામ તે જાણો અગોચર,
અંધારાને સુન જાણજો હે ચતુર નર, સાધુ૦ ૧૭
છે અવઘટ ઘાટ એવું મન આણો,

જેનું કોઈ ઠામ ઠેકાણું ન જાણો,
તે સુન માંહી જોઈને તેને વખાણો, સાધુ૦ ૧૮
જેવા કાચમાં તમે સામા દેખાઓ,
કયા ઠામ છો કાચમાં તે બતાવો ?
છો બેઠા તમે ક્યાં મને સમજાવો ? સાધુ૦ ૧૯
શિખર એ તો મસ્તક માથું કપાળ,
મુરશદ એ તો સદ્‌ગુરૂ દાતા દયાળ,
ઈશક એ તો પ્રેમ હરિનો નિહાળ, સાધુ૦ ૨૦
આશક એ તો પ્રેમી ને ભાવી જ જાણો,
સંસારથી થઈ જાય અળગો અજાણો,
તેને તમે **ત્યાગી વૈરાગી** વખાણો, સાધુ૦ ૨૧
આત્મા એ તો ચેતન બ્રહ્મ સ્વરૂપ,
સાક્ષી રૂપ સર્વેનો જાણ અરૂપ,
રાજાઓનો રાજા ને ભૂપનો ભૂપ, સાધુ૦ ૨૨
રામ એને જાણો જે સૌમાં રમે છે,
જેને સર્વે લોક તે નિત્ય નમે છે,
નિરંજન નામ તે સૌને ગમે છે, સાધુ૦ ૨૩
બીજાં એવાં આવ્યાં છે જેટલાં નામ,
હરિ ગિરધારી ને વિઠ્ઠલશ્યામ.
અલખ ને શિવ ને સ્વામી તમામ, સાધુ૦ ૨૪
તે સર્વેને અલખ નિરંજન ધારો,
તે છે એક સર્વેનો માલીક વિચારો,
તેને શ્વાસોશ્વાસ તે ઘટમાં સંભારો, સાધુ૦ ૨૫
મરવું એ તો મનના સૌ વ્હેમને મૂકી,
સર્વે જ્ઞાન ઇંદ્રિ તણાં ભાન ચુકી,
થાય સુન શરીરને દે સર્વે ફુંકી, સાધુ૦ ૨૬

જીવે એ તો ઘટ માંહીં ચેતન થાય,
પોતાનું તે સ્વરૂપ પોતાને દેખાય,
સુરતી સાથે જ્યાં ધારે ત્યાં જાય, સાધુ૦ ૨૭
તમને પાંચ જ્ઞાન ઇંદ્રિ હું બતાવું,
આંખો નાક કાન ને જીભ્યા સુણાવું,
શરીરની ખાલ છે તે સમજાવું, સાધુ૦ ૨૮
બીજી પાંચ ક્રિર્મે ઇંદ્રિ તમે જાણો,
જીભ્યા હાથ પગ અને ઇંદ્રિ પ્રમાણો,
પછી મળદ્વાર તમે મન આણો, સાધુ૦ ૨૯
યકીન છે નિશ્ચય સમજો બરાબર,
સર્વે સિદ્ધિ થાય છે સંતોને તે ઘર,
તેના ત્રણ પ્રકાર સમજોને ચાતર, સાધુ૦ ૩૦
પહેલો જેવો દેખીને સમજે પિતાને,
બીજો લોકના કહેવાથી બાપ તે માને,
ત્રિજો ખરો બાપજ માતા જે જાણે, સાધુ૦ ૩૧
જે માતાનો નિશ્ચય તે દૃઢ જાણો,
બીજા બેમાં શક છે તમે મન આણો,
માતાને છે નિશ્ચય ને બાળક અજાણો, સાધુ૦ ૩૨
ગઝલમાં જે આવ્યો છે પૂલનો ઉચ્ચાર,[1]
તે તો બંકનાલથી દસમો દ્વાર,
સમાધિની વાત તે કરી લો વિચાર, સાધુ૦ ૩૩
નિરંજન તે જેને નથી કાંઈ અંજન,
છે બેએબ[2] પાક ને નિર્મળ નિરંજન,
તેને સર્વે શીષ નમાવો હરિજન, સાધુ૦ ૩૪

૧ પુલ=નદી ઉપર પુલ બાંધે છે તે, એટલે આ ઠેકાણે સુરતીની દૃષ્ટિનો પુલ. જુઓ ગજલ ૧૩. ૨ બેએબ=એબ વગરનો.

અલખ કોઈના સમજ્યામાં આવે નહીં તે,
છે વસ્તુ પણ કોઈના જેવી નહીં તે,
જે છે સર્વે સત્તા ને શક્તિ સહિત તે, સાધુ૦ ૩૫
જ્ઞાની પાંચ પચીસ ચોર નામ જેનાં,
તે છે પંચ ભૂત પચીસ ગુણ તેના,
જૂદાં જૂદાં નામ છે શાસ્ત્રમાં એનાં, સાધુ૦ ૩૬

ભજન ૩૯.

કોઈ કરશે આ કષ્ટ સમાધિ.[1]

સાધુ જે કોઈ કરશે આ કષ્ટ સમાધિ,
તેણે જોગ સિદ્ધિ ખરેખરી સાધી, સાધુ૦ ટેક.
જ્યારે સ્વર સુખમણુની નાસિકા ચાલે,
અગર તત્વ અગ્નિ ચાર આંગળ જો હાલે,
તે હોય સૂર્યના ઘરમાં તેને સંભાળે, સાધુ૦ ૧
તે વારે તો નાભિથી ખેંચીને શ્વાસા,
લાવે ઠેઠ બ્રહ્માંડમાં રાખી આશા,
પછી બંધ રાખે ત્યાં દેખે તમાશા, સાધુ૦ ૨
કરે બંધ શરીરના નવ દરવાજા,
વાગે બ્રહ્માંડમાં અનહદ વાજાં,
સુરતી સાધી બેસે સ્થિર થઇને રાજા, સાધુ૦ ૩
જ્યારે શ્વાસ એનો ઘણો તે રૂંધાયે,
ત્યારે થોડો થોડો તે છોડે કળાએ,
ઘણા ધીરે શ્વાસને મુકે કે જાયે, સાધુ૦ ૪
અગર શ્વાસ જલદીથી જોરથી છોડે,
વધે પેટ એનું એ છે તેમાં ખોડ,

---

૧ ક્રિયાની વિધિ સાથે કષ્ટ સમાધિની સમજણ આપવામાં આવી છે.

વગર સમજે મૂરખ જે હોય માથું ફોડે, સાધુ૦ ૫
પછી શ્વાસ ખેંચી ફરી પાછા બેસે,
અગમ ધુન બાંધે કે ચોર ન પેસે,
એવી રીતે સાધે તે મહાપદ[1] લેશે, સાધુ૦ ૬
એવી રીતે નિત્ય કરે સાધના જે,
કરે તેમાં મહેનત હરખી તે કાજે,
ઘણી વાર બેસે હરખે પોતાના જે, સાધુ૦ ૭
તે વારે આહાર ઘણો થોડો ખાયે,
નરમ આહાર દુધ કે ખીર બનાવે,
સૂક્ષ્મ આહાર ખાય તે જોગ કમાયે, સાધુ૦ ૮
અગર કોઈ પેટ ભરી ઘણું ખાશે,
શરીરમાં વ્યાધિ તેને ઘણી થાશે,
થશે રોગ સુખ સર્વે તેનું જાશે, સાધુ૦ ૯
સૂક્ષ્મ આહાર ખાઈને મહેનત બધાવે,[2]
તેના પેટમાં કોઈ રોગ ન આવે,
પાકે[3] પેટ તેનું તે મહા સુખ પાવે, સાધુ૦ ૧૦
પછી તે જે ખાય તે સહુ ભસ્મ થાય,
ન ખાય તો ભુખ તેને નવ ધાય,
વધે જોર શરીરમાં તે સમજાય, સાધુ૦ ૧૧
ઘણા દહાડા એવી રીતે તમે સાધો,
પછી બીજા તત્વને સાધુ આરાધો,
એવો ચારે તત્વનો કરજો ઈરાદો, સાધુ૦ ૧૨
તેથી તમને દેખાશે ભીતર ઉજાલો,
ઘણા નૂર પરકાશ થાશે તે ભાળો,

---

૧ મહાપદ=મોક્ષ. ૨ બધાવે=વધારે. ૩ પાકે=ભુખ તથા તરસ સહન કરવા તેમજ જે ખાય તે પાચન કરવા શક્તિમાન થાય.

સર્વે સિદ્ધિ તેમાંથી થાશે સંભાળો, સાધુ૦ ૧૩
તેથી તમે ઉડીને આકાશે જાશો,
તમને જયાં કહીં જાવું હોય ત્યાં ધાશો,
બ્રહ્મ રૂપ દેખી ઘણા ખુશી થાશો, સાધુ૦ ૧૪
ઉડીને જે જાય તે નથી આ શરીર,
એ તો આત્માનું છે સ્વરૂપ ગંભીર,
તેને તમે સાધો તો થઈ જાશો પીર, સાધુ૦ ૧૫
તે આત્મા પરમાત્માથી મીલાવે,
પછી પરમાત્મા અલખ બતાવે,
પછી સર્વે દુઃખ તમારૂં જ જાયે, સાધુ૦ ૧૬
તેના સારૂ બેસો તમે પદ્માસન,
સાધો આત્માને ને ભુલો આ તન મન,
નમું મહા પુરૂષો તમને મહા ધન ધન, સાધુ૦ ૧૭
સદા મહા પુરૂષોનો દાસ છે **જ્ઞાની**,
એણે બધી વાતો કહી છે આ છાની,
કરો એવું ધ્યાન સદા તમે ધ્યાની, સાધુ૦ ૧૮

ભજન ૪૦.

અગમ ગઢ હાલોને.[૧]

અગમ[૨] ગઢ હાલોને રે સંતો ભાઈ,
રૂડી રીતે કરી લો આ શુભ કમાઈ, અગમ૦ ટેક.
અંતર માંહી ધીર ગંભીરતા રે રાખો,
ઘટડામાંના ચોર સર્વે કાઢી નાખો,
પછી તમે બેઠા પ્રેમ રસ ચાખો, અગમ૦ ૧
તરવેણીમાં પોતાનું ધ્યાન ધરાવો,

---

૧ સમાધિ વિષે ભજન છે. ૨ અગમ=જેની ગમ પડે નહીં તેવો.

સુરતા સાધી સુખમણુ સેજમાં આવો,
આપાનું[1] તે ભાનજ સર્વે ગુમાવો, અગમ૦ ૨
પછી તમને પ્રેમ લહેર ચઢી આવે,
સુરતીને તે સુન ઘર માંહે પ્હોંચાવે,
ત્યાંથી બંકનાલ જઈને ચઢાવે, અગમ૦ ૩
પછી તમે પિંડ બ્રહ્માંડ ફોડી ચાલો,
ગગન ગઢ ઉપર મેદાન ભાળો,
ત્યાંથી તમે વૈકુંઠમાં જઈને મ્હાલો, અગમ૦ ૪
ત્યાંથી આગળ આવશે અલખનું ધામ,
મહા તેજ દેખો અપાર તે ઠામ,
થાય તુર વાજાંની બહુ ધુમ ધામ, અગમ૦ ૫
ત્યાં તમને અલખનું દર્શન થાશે,
પછી બધું દુઃખ તમારૂં જ જાશે,
કરી છે આ વિનંતી **જ્ઞાની** દાસે, અગમ૦ ૬

ભજન ૪૧.

પ્રેમરસ પીઓને.[2]

પ્રેમરસ પીઓને રે સંતો ભાઈ,
તે પીને મુક્તિની કરી લો કમાઈ, પ્રેમરસ૦ ટેક.
પ્રેમ તમને મહાપદને પહોંચાડે,
અલખ કેરૂં નૂર તે તમને દેખાડે,
અજ્ઞાન અંધકાર તમારૂં તે કાઢે, પ્રેમરસ૦ ૧
પ્રેમ થકી તરવેણી ધ્યાન ધરાવો,
ગુરૂ કેરૂં સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લાવો,
એકાગ્ર થઇને આપો ભુલી જાઓ, પ્રેમરસ૦ ૨

૧ આપાનું=મારાપણાનું. ૨ સમાધિ સાથે પ્રેમરસ વિષે ભજન છે.

સુરતી તમે ગુરૂના સ્વરૂપ પર રાખો,
મનના બધા વ્હેમ તમે કાઢી નાખો,
પછી તમે બેઠા પ્રેમરસ ચાખો, પ્રેમરસ૦ ૩
જરા તમે સુરતીને ડગવા ન દેજો,
એક ચિત્તે ગુરૂનું સ્વરૂપ જોઈ રહેજો,
તમને ભુલી ગુરૂનું રૂપ ગ્રહી લેજો, પ્રેમરસ૦ ૪
સુરતી એવી રીતે તે રાખો તમારી,
જેવી રીતે ઉંદરને તાકે બિલાડી,
સુરતી ચુકશો ન કદાપિ ખેલાડી, પ્રેમરસ૦ ૫
સુરતી જેવી રાખે શિકારી શિકારે,
નજર, દિદવાન,[1] મખ્ખી,[2] મૃગ,[3] ચારે,[4]
રોકી શ્વાસ એક કરે છે તે વારે, પ્રેમરસ૦ ૬
એવી સુરતી જે ગુરૂ ઉપર ઠરાવે,
ત્યારે તેને પ્રેમ લ્હેર ચઢી આવે,
ઉડાડીને તેને આકાશે ચડાવે, પ્રેમરસ૦ ૭
પછી તેનું કારજ સૈ સિદ્ધ થાશે,
આત્મા તેનો ઉડી આકાશે જાશે,
પછી તેને તેજ હરિનું દેખાશે, પ્રેમરસ૦ ૮
ગુરૂને ન દેખો તો દેખો પોતાને,
ધારો નિજ સ્વરૂપ તરવેણી સ્થાને,
કરો ધ્યાન આપનું આપ તે ઠામે, પ્રેમરસ૦ ૯
જેવું છે આ જાહેર તમારૂં સ્વરૂપ,

૧ દિદવાન=બંદૂક તાકતી વખતે નજર રાખવાનું ઘોડા પાસેનું સ્થાન. ૨ મખ્ખી=બંદૂકની નળીના છેડે નજર જોડવાનું સ્થાન. ૩ મૃગ=હરણ (તાકવાનું નિશાન). ૪ ચારે=ચાર વસ્તુઓ. શિકારી શિકાર વખતે જેવી રીતે બંદૂક તાકતી વખતે નજર, દિદવાન, મખ્ખી અને નિશાન એ ચારે, શ્વાસ બંધ કરી, એક બીજા સાથે સીધી રીતે જોડે છે તેવી રીતની સુરતી.

એવું દેખો તરવેણીમાં બ્રહ્મરૂપ,
બીજું કાંઈ ધારો ન છાયા કે ધૂપ, પ્રેમરસ૦ ૧૦
તેના ગુણ ઉપર કહ્યા તે જણાશે,
તેથી તમને લાભ ઘણાએક થાશે,
થાશે સુખ, કર્મ તમારાં ખપાશે,[૧] પ્રેમરસ૦ ૧૧
સુરતી બ્હારથી તાણી અંદર ઠરાવો,
બ્રહ્મરૂપ અંદર તમે લીન થાઓ,
ત્યારે ભેદ હરિ મળવાનોજ પાઓ, પ્રેમરસ૦ ૧૨
એ માર્ગ છે સૂક્ષ્મ સંતોના કાજે,
નથી કષ્ટ એમાં જરા મહારાજે,
તરવેણીમાં નૂર નિરંજન બિરાજે, પ્રેમરસ૦ ૧૩
એવી રીતે લીન કલાક જો થાશે,
આપો ભૂલી પોતાપણું જો ગમાશે,
ત્યારે **જ્ઞાની** સ્વામીનું દર્શન થાશે, પ્રેમરસ૦ ૧૪

ભજન ૪૨.

ધ્યાન કરો આત્માનું.[૨]

આત્મજ્ઞાની ધ્યાન કરો આત્માનું,
બીજું સર્વે નિશ્ચે છે નાશ થવાનું, આત્મજ્ઞાની૦ ટેક.
સુરતી બ્હારથી માંહી લાવી આ ઘટમાં,
જુઓ આત્માને આ દેહના ઘુંઘટમાં,
પોતે બેઠો ખેલ કરે છે આ મઠમાં,[૩] આત્મજ્ઞાની૦ ૧
તમે તો આ જડ[૪] કાયાને ન જોજો,

---

૧ કર્મ તમારાં ખપાશે=તમારાં પાપ દૂર થશે. ૨ આ ભજન સૂક્ષ્મ સમાધિ બતાવે છે. ૩ મઠમાં=દેહરૂપી વાસમાં. ૪ જડ=ચેતન રહિત.

માટીની આ મૂર્તિ છે તેને ન મ્હોજો,
ભીતર જોઈ શરીર તણું ભાન ખોજો, આત્મજ્ઞાની૦ ૨
ભીતર આત્મા સર્વે ખેલ કરે છે,
શરીરને તે લઇને રમતો ફરે છે,
અમર છે તે આત્મા, શરીર મરે છે, આત્મજ્ઞાની૦ ૩
આત્મજ્ઞાની તમે તો તે આત્મા છો,
તમે જડ શરીરને શિદને જુઓ છો ?
ભુલા પડી ગાંઠનું ગર્થ[1] ખુઓ છો, આત્મજ્ઞાની૦ ૪
સુરતી ઘટ ભીતર સદા સ્થિર રાખો,
આત્મા દેખી બેઠા અમૃત રસ ચાખો,
અહં બ્રહ્મ[2] વિના બીજું નવ ભાખો,[3] આત્મજ્ઞાની૦ ૫
એકાંતમાં બેશીને ધ્યાન ધરાવો,
સુરતી બ્હારથી ઘટ ભીતર લાવો,
આંખો મીંચી અંતરમાં ધ્યાન લગાવો, આત્મજ્ઞાની૦ ૬
તેથી જ્ઞાની તમને સમાધિ જ થાશે,
મનના વ્હેમ તુરંગ સૌ મટી જાશે,
તેથી તમને થાશે આત્મ પ્રકાશ, આત્મજ્ઞાની૦ ૭
પછી તમને પ્રેમ લહેર ચડી આવે,
આત્માને તે આકાશ માર્ગે ઉડાવે,
નિશ્ચે પરમ ઈશ્વરનાં દર્શન કરાવે, આત્મજ્ઞાની૦ ૮
તે પણ એક સૂક્ષ્મ સમાધિ છે જ્ઞાની,
તમે નિત્ય ધ્યાન કરો એનું ધ્યાની,
તમ પર થાશે અલખની મ્હેરબાની, આત્મજ્ઞાની૦ ૯
અંદર બહાર સર્વેમાં આત્મા દેખો,

---

૧ ગર્થ=પૈસો, મુડી. ૨ અહં બ્રહ્મ (अहं ब्रह्मास्मि)=હું પોતેજ બ્રહ્મ છું. ૩ ભાખો=બોલો, ધ્યાન કરો.

ઘટ પટ માંહે નૂર નિરંજન પેખો,
બીજી જડ વસ્તુનો રાખો ન લેખો,[1] આત્મજ્ઞાની૰ ૧૦
જેના સામું જુઓ તે જડને ન જોજો,
અંદર આત્મા દેખીને તે પર મ્હોજો,
ચેતન આત્મા વિષે ચિત્ત પરોજો,[2] આત્મજ્ઞાની૰ ૧૧
દેખો તમે જે કોઈ નર કિંવા[3] નારી,
તેના અંદર આત્મા જોજો વિચારી,
ઉપરની તે દેહ ન જોજો નકારી, આત્મજ્ઞાની૰ ૧૨
ઉપરની કાયા તે મૂર્તિ મૃતિકાની,[4]
તે તો જડ છે નિશ્ચે નાશ થવાની,
એના ઉપર ધ્યાન ન રાખશો જ્ઞાની, આત્મજ્ઞાની૰ ૧૩
એને જોઈ કારીગર એનો પિછાણો,
ચેતન આત્માને તે અંદર જાણો,
તેને જોઈ રૂપ હરિનું વખાણો, આત્મજ્ઞાની૰ ૧૪
પ્રાણી સહૂમાં જુઓ આત્મા સમાન,[5]
ત્યારે તમને થાશે આત્મ બુદ્ધિ જ્ઞાન,
પછી કોઈનું કરશો નહીં અપમાન, આત્મજ્ઞાની૰ ૧૫
પછી તમે કોઈને દુઃખ નહીં દેશો,
સહુના ઉપર દયા ને ભાવ કરી રહેશો,

---

૧ લેખો=લેખું, હિસાબ. ૨ પરોજો=પરોવજો, ધરજો. ૩ કિંવા=અથવા. ૪ મૃતિકા=માટી. ૫ પશુ પંખી વીગેરે તમામ પ્રાણીઓમાં આત્મા સરખો છે, એવું તમે જ્યારે જોશો ત્યારે તમને આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે અને ત્યારેજ હું મોટો અને બીજા જીવો નાના એવું બીજા પ્રત્યેનું તમારા મનમાં રહેલું અપમાન એટલે કે તિરસ્કાર દૂર થશે અને સર્વ પ્રાણીઓને સરખા સમજશો; સમાન=સરખા; “ आत्मवत्सर्वभूतानि यः पश्यति स पश्यति । અર્થાત્ જે પુરૂષ પોતાના આત્મા સમાન સર્વ પ્રાણીઓને જુએ છે તેજ જુએ છે.” આ વિચારને અનુસરતો ઉપરનો ભાવ જણાય છે.

તેથી સુખ આનંદથી તમે બેસો, આત્મજ્ઞાની૦ ૧૬
પછી તમે આનંદથી ધ્યાન કરશો,
ખપાવીને કર્મને આ ભવ તરશો,
પછી થાશો અમર, કદી નહીં મરશો, આત્મજ્ઞાની૦ ૧૭
જ્ઞાની એવું ધ્યાન કરો આત્માનું,
તેથી સર્વે કારજ નિશ્ચે થવાનું,
તે વિના તો જીવતર અકારજ જવાનું, આત્મજ્ઞાની૦ ૧૮

ભજન ૪૩.

સુરતા શિખર ગઢ રાખો.[1]

સાધુ તમે સુરતા શિખર ગઢ રાખો,
આનંદથી બેઠા અમૃત રસ ચાખો. સાધુ૦ ટેક.
સુરતા જેવી રાખે ઉપર પાણીઆરી,
માથા ઉપર બેડીલું લઈ ચાલે ભારી,
રાખે ધ્યાન બેડીલા ઉપર તે નારી, સાધુ૦ ૧
એવી રીતે સુન શિખર ધ્યાન લાવો,
બીજા સર્વે મનમાંથી વ્હેમ ભુલાવો,
તમે સુન થઈને શિખર પર જાઓ, સાધુ૦ ૨
ત્યાં તમને મળશે તે દસમો દ્વાર,
ત્યાંથી તમે નિકળીને જાશો બહાર,
પછી તમે જોશો તે બ્રહ્મ ઝળકાર, સાધુ૦ ૩
એવું ધ્યાન તમને કદાપિ ન લાગે,
કરો બંધ જ્ઞાન ઇંદ્રિ ચાર જાગે,[2]
સુણો નાદ તરવેણીમાં જે વાગે, સાધુ૦ ૪

---

૧ સમાધિનું ભજન છે. ૨ ચાર જાગે=પાંચ ઇંદ્રિઓ પૈકી આંખ, કાન, નાક અને મોં એ ચાર જગોએ. પાંચમી ત્વચા (ખાલ)ની જગોએ નહીં.

તરવેણીમાં તમરાનો સાદ સુણાશે,
પછી બીજાં વાજાં તે પ્રગટ થાશે,
વીણા મૃદંગ ને તાલ બજાશે, સાધુ૦ ૫
ઘણા પ્રકારનાં વાજાં ત્યાં વાગે,
સર્વે વ્હેમ ભુલીને ત્યાં ચિત્ત લાગે,
પછી ત્યાંથી ચાલો સાધુ તમે આગે, સાધુ૦ ૬
તે વાજામાં છે એક શબ્દ રણુંકાર,
તેમાં તમે સુરતીનો બાંધશો તાર,
થશો તમે લીન તેનામાં તે વાર, સાધુ૦ ૭
પછી બીજાં વાજાં સર્વે બંધ થાશે,
રણુંકાર એકલો તમને સુણાશે,
તેના સાથે સુરતી શિખર ગઢ જાશે, સાધુ૦ ૮
પછી રણુંકાર વાજું બંધ થાશે,
સુરતી સુન મંડળમાં જઈને સમાશે,
પછી તમને અંધારૂં આગે દેખાશે, સાધુ૦ ૯
પછી તમને આવશે આગે ઉજાળો,
ત્યાંથી તમે હરખથી આગળ ચાલો,
ત્યારે તમે બ્રહ્મના ઝળકાર ભાળો, સાધુ૦ ૧૦
તે પણ સાધુ સૂક્ષ્મ સમાધિ છે સારી,
તેમાં કષ્ટ થોડું ને લાભ છે ભારી,
તે માર્ગ છે સંતોને સુખકારી, સાધુ૦ ૧૧
સાધુ તમને જ્ઞાનીએ સાન બતાઈ,
તેમાં તમે કરશો જો ખુબ કમાઈ,
નિશ્ચે હરથી મળશો તમે સાધુ ભાઈ, સાધુ૦ ૧૨

ભજન ૪૪.

કરો શુભ અજંપા રે જાપ.[1]

સાધુ કરો શુભ અજંપા રે જાપ,
જેથી હર મળશે, જાશે બધું પાપ, સાધુ૦ ટેક.
સુરતી તમે નાભિ કમળ[2] માંહી લાવો,
ત્યાંથી સોહં શબ્દનો શ્વાસ ઉઠાવો,
શ્વાસોશ્વાસ આત્માનું ધ્યાન ધરાવો, સાધુ૦ ૧
મનમાં તમે હું આત્મા છું તે ધારો,
શરીરનું ભાન તે સર્વે વિસારો,
શ્વાસોશ્વાસ આત્મારામ સંભારો, સાધુ૦ ૨
એવું ધ્યાન કરવાથી સહુ વ્હેમ જાશે,
તમને પ્રેમ મનમાં હરિ તણો થાશે,
પછી બ્રહ્મ સ્વરૂપ તમને દેખાશે, સાધુ૦ ૩
રાખો રાત દહાડો એવો અભ્યાસ,
ત્યારે સ્વામી મળશે તમારા પાસ,
પછી સર્વે પૂરણ થાશે આશ, સાધુ૦ ૪
તેવું નવ થાય તો આ ધ્યાન કરજો,
અગમ માંહે ધ્યાન હરિનું તે ધરજો,
તુંહી તુંહી અંતર માંહી સમરજો, સાધુ૦ ૫
સુરતા કહીં જાવા ન દેજો બહાર,
મનને તમે ડગવા ન દેજો લગાર,
સ્વામી સાથે બાંધી દો સુરતીનો તાર, સાધુ૦ ૬
સન્મુખ થઈને એકાગ્ર ચિત્ત રાખો,
તુંહી તુંહી અંતરમાં પ્રેમથી ભાખો,

---

૧ સમાધિનું ભજન છે. ૨ નાભિકમળ=ડુંટી.

હેતે કરી બેઠા પ્રેમ રસ ચાખો, સાધુ૦ ૭
એમાં કશું કામ નથી બોલવાનું,
નથી ઉંચું કે નીચું એમાં થવાનું,
એ તો પિયુથી પ્રેમરસ ઘોળવાનું, સાધુ૦ ૮
એ માર્ગ તો છે ઢુંકડો ઘણો સારો,
તેમાં થાશે કારજ સાધુ તમારો,
કમર કસી બાંધો ને હિંમત ન હારો, સાધુ૦ ૯
તેમાં પણ કષ્ટ નથી જ લગાર,
મનમાં તમે કરી લોને સાધુ વિચાર,
તે છે એક સૂક્ષ્મ સમાધિનો સાર, સાધુ૦ ૧૦
જ્ઞાની એને ભાવથી નિત્ય કરે છે,
હરખે કરી પ્રેમનાં ઘુંટ ભરે છે,
એમાં એનો આત્મા ખુબ ઠરે છે, સાધુ૦ ૧૧

ભજન ૪૧.

અણી રે અગ્રે ધ્યાન લાવો.[૧]

સાધુ તમે અણી રે અગ્રે[૨] ધ્યાન લાવો,
અણી ઉપર નાકની સુરતા જમાવો, સાધુ૦ ટેક.
આંખો ખુલ્લી રાખીને દેખે તે વારે,
આંખો બંધ થાવા ન દે તે લગારે,
અણી ઉપર તેજ દીવાનું તે ધારે, સાધુ૦ ૧
તેથી દર્દ માથા ને આંખોમાં થાશે,
આંખોમાંથી પાણી તમારે તે જાશે,
થોડા દહાડા કરવાથી તે મટી જાશે, સાધુ૦ ૨

૧ સમાધિ વિષે ભજન છે. ૨ અણી રે અગ્રે=છેક આણી સુધી.

પછી સાધુ સુરતી ત્યાં સ્થિર થાશે,
પછી સામો ચહેરો તમારો દેખાશે,
તેથી તેજ ચહેરા ઉપર આવી જાશે, સાધુ૦ ૩
પછી તમે નૂર ઝીણું ઝીણું જોશો,
થાશે પ્રેમ તમને ને તે પર મ્હોશો,
ત્યારે તમે તે માંહી ચિત્ત પરોશો, સાધુ૦ ૪
તેમાં થોડું કષ્ટ છે પહેલાં સુણાવું,
સમાધિ હું બીજી તે સૂક્ષ્મ બતાવું,
ખુલ્લી રીતે કહીને તમને સમજાવું, સાધુ૦ ૫
તમે ધ્યાન હૃદય કમળ માંહે ધારો,
તેમાં તેજ બ્રહ્મનું મનથી વિચારો,
તેમાં મન લીન કરી દો તમારો, સાધુ૦ ૬
તેનું ઠામ છે ડાબી છાતીના નીચે,
સદાય તે હાથ ધર્યાથી ત્યાં ધડકે,
તેનું રૂપ એવું છે જેવું કમળ છે, સાધુ૦ ૭
તે માંહે છે આત્માનો તે વાસ,
એવો તમે રાખો સદા વિશ્વાસ,
ન માનો તો કરી જુઓ આપ તપાસ, સાધુ૦ ૮
શરીરમાં તો તેનો પડે પ્રકાશ,
જેવો ઘરમાં દીવા તણો અજવાસ,
ત્યાંથી સર્વે પૂરણ થાશે આશ, સાધુ૦ ૯
તેના સામું ગરદન ને શીષ નમાવો,
તેમાં તમે પોતાની સુરતી લગાવો,
આપો ભુલી તેમાં તમે લીન થાઓ, સાધુ૦ ૧૦
તેમાં હરને સમરો તમે વણ બોલે,
તેમાં બ્રહ્મ દેખો વગર આંખ ખોલે,

તેમાં તમને મળશે તે હીરો અમોલે,[1] સાધુ૦ ૧૧
તેમાં તમને બ્રહ્મનું તેજ દેખાશે,
નવા નવા તેજના પ્રકાશ થાશે,
પછી મનની આશા સર્વે પૂરી થાશે, સાધુ૦ ૧૨
જ્ઞાનીની આ વાત સાચી વિચારો,
કદી મન ડગવા ન દેજો તમારો,
નિશ્ચે વિશ્વાસથી આ ધ્યાન ધારો, સાધુ૦ ૧૩

ભજન ૪૬.

સુણો સર્વે સાધુનાં લક્ષણ સાર.[2]

સુણો સર્વે સાધુનાં લક્ષણ સાર,
જેને એક નામ તણો છે આધાર, સુણો૦ ટેક.
સાધુ શુભ આચરણ શીલ સ્વભાવ,
ગંભીરતા ને નિસ્પૃહ દયા અને ભાવ,
ત્યાગી નિજકામી[3] રહે નિરધાર, સુણો૦ ૧
જેની પાસે હું અને મારૂં ન હોય,
રાગ દ્વેષ ક્રોધ અભિમાનને ખોય,
દેખે એક આત્મા સૌ સંસાર, સુણો૦ ૨
સદા પરમાર્થ મન માંહી રાખે,
કડવું વેણ કોઇને કદી નવ ભાખે,
ભાવે કરી નિજ અધ્યાતમ[4] ધારે, સુણો૦ ૩
કાયા શોધી જાણે તે આત્મજ્ઞાન,
અનુભવ પામી કરે નિત્ય ધ્યાન,
સાધે આત્માને તે સાધુનો સાર. સુણો૦ ૪

---

૧ અમોલે=અમૂલ્ય. ૨ સંત પુરૂષનાં લક્ષણ વિષે આ ભજન છે.
૩ નિજકામી=શીલ પાળનાર. ૪ અધ્યાતમ (અધ્યાત્મ)=આત્મધ્યાન.

સદા સન્મુખ રહી સ્વામીને જાણે,
ઘણા પ્રેમ ભાવ મન માંહે આણે,
કદી નવ તોડે તે સુરતીનો તાર, સુણો૦ ૫
આત્માને સાધે તે સાધુ કહાવે,
અનુભવ પામીને મોક્ષે સિધાવે,
વિના જ્ઞાન કોઈ ન ઉતરે પાર, સુણો૦ ૬
સાધુ મનમાં સંશય ને ભ્રાંતિ ન રાખે,
જ્ઞાને કરી બેઠો અમૃત રસ ચાખે,
જ્ઞાન વિના વાસના રહે, ભવ હારે, સુણો૦ ૭
સાધુ કલ્પ વૃક્ષ સરીખો હોય,
દુખીઓ કોઈ આવે તેનું દુઃખ ખોય,
અમૃત વેણે સંશય કરે સૌ બ્હાર, સુણો૦ ૮
સાધુ હોય આંબાના વૃક્ષ સમાન,
વેરી મિત્ર બેને કરે ફળ દાન,
કોઈ દુઃખ દે તો તે મનમાં ન ધારે, સુણો૦ ૯
સાધુ નીર નિર્મળ મોટો સમુંદર,
મિઠો અને શીતળ છે જેવો ચંદર,
ધુએ મેલ મેલો ન થાય લગાર. સુણો૦ ૧૦
સાધુ જેવો વરસાદ સૌ પર વરસે,
સૌને કરે તૃપ્ત કોઈ નહીં તરસે,
ખોટું ખરૂં મનમાં કોઈને ન ધારે, સુણો૦ ૧૧
સાધુનો સુસંગ કરે રંગ લાગે,
મનના સર્વે સંશય ભ્રાંતિઓ ભાગે,
થાયે જ્ઞાન જાયે સૌ અંધકાર, સુણો૦ ૧૨
એવો સિદ્ધ હોય તેને સાધુ કહેજો,
સદા ચરણ ધોઈ ચરણામૃત લેજો,

તેથી થાય કલ્યાણ પાપ નિવારે, સુણો૦ ૧૩
કરે છે આ વિનંતી દાસનો દાસ,
કદી નથી રાખતો કોઈની આશ,
જ્ઞાની થઈ રાખે છે મોક્ષ વિચાર, સુણો૦ ૧૪

ભજન ૪૭.
ભજન કરો ભાવે કરી.[૧]

ભજન કરો ભાવે કરી નર નાર,
ભજન થકી આનંદ હોય અપાર. ભજન૦ ટેક.
ભજન કરે તે નર આનંદી હોય,
ભજન કરી દુઃખ દારિદ્ર ખોય,
ભજન કરી સફળ કરે અવતાર, ભજન૦ ૧
કોને કહીએ આનંદી પુરૂષ સારો?
જેને લોભ લાલચ ન હોય વિચારો,
કોઈની તે પરવા[૨] ન રાખે લગાર, ભજન૦ ૨
સદા તેના મનમાં રહે સંતોષ,
અંતરમાં ન રાખે તે હરખ ન શોષ,
લોકોથી તે અળગો રહે નિરધાર, ભજન૦ ૩
પોતાના તે ધ્યાનમાં સાબિત હોય,
સદા સન્મુખ રહે ગફલત ખોય,
સદા રાખે સાબિત તે સુરતીનો તાર, ભજન૦ ૪
માયાની તે વાસના મનમાં ન રાખે,
મુનિ થઈ બેઠો પ્રેમ રસ ચાખે,
રાખે એક અલખ તણો આધાર, ભજન૦ ૫

---

૧ આ કાવ્યમાં ભજનનો મહિમા તથા સાધુ પુરૂષનાં લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યાં છે. ૨ પરવા=દરકાર.

કોઈની ન રાખે કદાપિ તે આશ,
હરિનો તે રાખે સદા વિશ્વાસ,
લોભે કરી ભટકે ન લોકોના દ્વાર, ભજન૦ ૬
કરે નહીં કોઈની તે તો ખુશામત,
ચાહે તેવો આવે કોઈ શૂરો કે સામત,
હરખે નહીં આવ્યાથી ભૂપ દરબાર, ભજન૦ ૭
ઉપાધિ ન રાખે તે લોભી ન થાય,
અનાસુરતી[1] આવે તો ખરચે ને ખાય,
જ્ઞાની બેઠો સોહં શબ્દ મન ધારે, ભજન૦ ૮

ભજન ૪૮.

કળજુગ આવ્યો ખોટો.[2]

કળજુગ આવ્યો ખોટો સુણો સંતો ભાઈ,
હવે તમે મુકી દો માન બડાઈ. કળજુગ૦ ટેક.
કરો હવે જ્ઞાન ધ્યાન આત્માનો,
સંસારનો સર્વે પદાર્થ જવાનો,
કરો તમે ભજનની શુભ કમાઈ, કળજુગ૦ ૧
હવે લોક નાસ્તિક થાય છે ચુકી,
આપા પંથી થાય છે ધર્મને મુકી,
હવે લોકે પોતાની બુદ્ધિ ચલાઈ, કળજુગ૦ ૨
ભજનનો ભાવ નથી કોઈના મનમાં,
કપટનો કૂપ[3] છે સર્વેના તનમાં,

---

૧ અનાસુરતી=અચાનક. ૨ ધર્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ બતાવવામાં આવ્યો છે, નાસ્તિક અને મોટા લોકો સંત સાધુની નિંદા કરે છે અને જો તે કાંઈ પુન્યદાન કરે છે, તો તે પોતાની મોટાઈ અને નામનાની ખાતર કરે છે, તેઓ સાધુ માણસ આગળ વાત કરતાં પણ શરમાય છે, વિગેરે કળજુગના જમાનાની હકીકત જણાવી છે. ૩ કૂપ=કુવો.

નથી સત્ય, કુડ રહ્યું વર્તાઈ, કળજુગ૦ ૩
મુખથી બોલે ધર્મની વાતો બરાબર,
નથી વિશ્વાસ તો ધર્મના ઉપર,
જીભ્યા[1] ભક્તની ને મન તો કસાઈ, કળજુગ૦ ૪
મહા કુડ કપટ ઠગી[2] વર્તાણી,
નથી બીક ઈશ્વરની કંઈ મન આણી,
સમજતો નથી પાપ તો કોઈ ભાઈ, કળજુગ૦ ૫
હવે જેવું મનમાં આવે તે કરે છે,
ઠગી અને કુડથી પેટ ભરે છે,
દયા તો છે કહેવાની, મનમાં ઠગાઈ, કળજુગ૦ ૬
હવે હેત માયા નથી કોઈના મનમાં,
કપટ છળ ભેદ છે સૌના તનમાં,
મુખ પર મીઠાઇ મનમાં કડવાઈ, કળજુગ૦ ૭
હવે ધર્મનું નામ માત્ર રહ્યું છે,
અંતરમાંથી આંધળું લોક થયું છે,
હૈયાની તો સર્વેની આંખો મુંઝાઈ, કળજુગ૦ ૮
મોટા લોક તો થયા મહા અભિમાની,
ભજન ભાવની નથી ત્યાં તો નિશાની,
રહ્યું નામકર્મ[3] છે મનમાં સમાઈ, કળજુગ૦ ૯
ભકતો અને સાધુને ભિક્ષુક જાણે,
જ્ઞાની અને ભાવીને તુચ્છ પ્રમાણે,[4]
કરે જ્ઞાન ભેખ તણી હલકાઈ, કળજુગ૦ ૧૦
સાધુ તમે એવાની પાસે ન જાશો,
એવાને તો મળવાથી ધર્મ ગમાશો,

---

૧ જીભ્યા (જીહ્વા)=જીભ. ૨ ઠગી=ઠગાઇ. ૩ નામકર્મ=પોતાના નામની ખાતર દાન કરવું તે. ૪ પ્રમાણે=ગણે, માને.

એવા લોક માને છે તુચ્છ ભક્તાઈ, કળજુગ૦ ૧૧
એવાને છે કામ ક્રોધ અભિમાન,
ચોથું નામકર્મ એ મોટાનું ધ્યાન,
નથી ભાવ ભક્તિ નથી નરમાઇ,[1] કળજુગ૦ ૧૨
કરે પુન્ય ધર્મ તો નામના ભાવી,
કરે દાન તો મહા અભિમાન લાવી,
નથી ધ્યાન ઈશ્વર તણું એક રાઈ, કળજુગ૦ ૧૩
મરવા કેડે પાપથી દુઃખ પડે ત્યાં,
એવી નથી બીક તે મોટાના મનમાં,
મોટાને છે મમતા ને માન બડાઈ, કળજુગ૦ ૧૪
મોટા કોઇ ભેખની પાસે ન જાય,
સાધુ પાસે બેસતાં બહુ શરમાય,
એવું જાણે જાતી રહેશે આ મોટાઇ, કળજુગ૦ ૧૫
એવો કાળ આવ્યો છે સાંભળો સંતો,
તમે નવ મોટાની માયાને મ્હોજો,
નહીં તો બધી ભક્તિ જશે ભેળાઇ, કળજુગ૦ ૧૬
મોટાથી તો નાના ગરીબ છે સારા,
મનમાં બીક ઈશ્વરની રાખે બિચારા,
સાચા ભાવે ભક્તિ કરે સામા ધાઈ, કળજુગ૦ ૧૭
તેને કાંઇ માન મોટાઇ ન હોય,
અભિમાનનું નામ મન થકી ખોય,
માને વાત સાધુની તે સુખ પાઇ, કળજુગ૦ ૧૮
હળવા કર્મી[2] ભોળો ગરીબ તો હોય,
રાખે ભાવ ભજનનો કપટને ખોય,

૧ નરમાઈ=નરમાશ, નમ્રતા. ૨ હળવા કર્મી=જેનાં કર્મ ઓછાં છે તે, જેને પાપરૂપી બોજો ઓછો છે તેવો.

રાખે પ્રેમ પ્રીત સાધુ પર સવાઈ, કળજુગ૦ ૧૯
જ્ઞાની કેરી વાણીને સાંભળી સંતો,
મનમાં ઘણા ભાવથી સત્ય જ માનો,
ન માનો તો જોજો તમે અજમાઈ, કળજુગ૦ ૨૦

ભજન ૪૯.

માયાના લોભી ન થાઓ.[1]

સાધુ તમે માયાના લોભી ન થાઓ,
ફકીરીમાં જેવું બને તે નિભાવો, સાધુ૦ ટેક.
માયા તમને ભજન થકી દૂર રાખે,
માયા તણા લોભ થકી જુઠ ભાખે,
માયામાં છે ઘણી રે ઘણી દુગ્ધાઓ,[2] સાધુ૦ ૧
માયાવાળા લોકો તો છે સૌ મજૂર,
માયા કેડે ભટકે ને ભજનથી દૂર,
તમે કદી માયાના કેડે ન જાઓ, સાધુ૦ ૨
માયાના તે લોભમાં ધર્મને મૂકે,
કરે કુડ કપટ ને વચનથી ચૂકે,
મનમાં રાખે માયાના નિશ દિન ભાવો, સાધુ૦ ૩
એના મનમાં પ્રેમ હરિનો ન આવે,
પૈસો કદી જાય તો ધાન ન ભાવે,
માયા લીધે કુડા કરે તે બનાવો, સાધુ૦ ૪
કૃપણ[3] હોય માયાનો લોભી ધૂતારો,
એનો ભવ બગડે ને થાય નઠારો,
છેવટ એનો નરકમાં હોય ઠરાવો, સાધુ૦ ૫

---

૧ માયાનો ત્યાગ કરવા સંબંધી આ ભજન છે. ૨ દુગ્ધાઓ=ઉ-પાધિ, જંજાળ. ૩ કૃપણ=કંજુસ, ધન છતાં ધન ન ખરચે તે.

માયા એના સાથે ન જાશે વિચારો,
છેવટ માયા છોડીને જાશે બિચારો,
અરે મૂઢ મૂરખને કોઈ સમજાવો, સાધુ૦ ૬
માયા તમને ઈશ્વરે આપી છે ભાઈ,
આપો સુખ લોકોને કરી લો કમાઈ,
કરો પરમાર્થ ખરચો ને ખાઓ, સાધુ૦ ૭
માયા કદી કૃપણના કામ ન આવે,
છેવટ હાથ ઘસતો મુકીને જાયે,
ત્યારે થાય મનમાં ઘણો પસ્તાવો, સાધુ૦ ૮
માયાને તે ઈશ્વરની તોલે ગણે છે,
ભજન સાટે માયાનું નામ ભણે છે,
માયા ઉપર દેવ ધર્મ જેવા ભાવો, સાધુ૦ ૯
માયા ભેગી કરવાનું છે એનું કામ,
ગણી ગણી જોડે છે પાઈ બદામ,
છેવટ માયા મુકી જાશે મૂરખાઓ, સાધુ૦ ૧૦
માયા ભેગી કરવાનો હોય એને ચોશ,
માયા થકી કદી નહીં હોય સંતોષ,
માયા કેડે ભટકે તે શ્વાનસ્વભાવો,[1] સાધુ૦ ૧૧
માયાવાળો હોય મહા અભિમાની,
ભજન ભાવ જાણે નહીં અજ્ઞાની,
કરે કુડ કપટના મનમાં ઉઠાવો, સાધુ૦ ૧૨
માયા તો જ્યાં હોય ત્યાં ભજન ન હોય,
ન હોય ભાવ ભક્તિ ને ધર્મને ખોય,
તેને હોય માન બડાઈના ભાવો, સાધુ૦ ૧૩
સાધુનો તે સંગ કદી નવ રાખે,

૧ શ્વાનસ્વભાવો=કુતરાના જેવા સ્વભાવવાળો.

બ્રહ્મજ્ઞાન અમૃત રસ નવ ચાખે,
સદા મોંથી ખોટી કરે બકવાઓ, સાધુ૦ ૧૪
જ્ઞાની નિત્ય સાહેબનું નામ સંભારે,
માયાને તો મનમાંથી બિલકુલ વિસારે,
ત્યારે મનમાં આવશે ભક્તિના ભાવો, સાધુ૦ ૧૫

ભજન ૫૦.

નામ નિરંજન ભજ લો.[1]

સંતો તુમ નામ નિરંજન ભજ લો,
વ્હો હૈ સબકા માલક એક સમજ લો, સંતો૦ ટેક.

---

૧ આ ભજન પરમાત્મા સચ્ચિદાનંદ પરબ્રહ્મ નિરંજન નિરાકારની સ્થિતિ સમજાવે છે અને તેનો ભાવાર્થ શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યે રચેલાં નિર્વાણ-સ્તોત્રને અનુસરતો છે; તે સ્તોત્ર નીચે પ્રમાણે છે:—(ભુજંગી વૃત્ત) निर्वाणदशकम् ॥ न भूमिर्न तोयं न तेजो न वायुः । न खं नेंद्रियं वा न तेषां समूहः । अनैकांतिकत्वात्सुषुप्त्येकसिद्धः तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥ न वर्णा न वर्णाश्रमाचारधर्मा । न मे धारणाध्यानयोगादयोपि । अनात्माश्रयोहं ममाध्यासहानात् । तदेको० ॥ न माता पिता वा न देवा न लोकाः । न वेदा न यज्ञा न तीर्थं ब्रुवंति । सुषुप्तौ निरस्तातिशून्यात्मकत्वात् । तदेको० ॥ न सांख्यं न शैवं न तत्पांचरात्रं । न जैनं न मीमांसकादेर्मतं वा । विशिष्टानुभूत्या विशुद्धात्मकत्वात् । तदेको०॥ न शुक्लं न कृष्णं न रक्तं न पीतं । न पीनं न कुब्जं न ह्रस्वं न दीर्घम् । अरूपं तथा ज्योतिराकारकत्वात् । तदेको० ॥ न जाग्रन्न मे स्वप्नको वा सुषुप्तिः । न विश्वो न वा तैजसः प्राज्ञको वा । अविद्यात्मकत्वात्त्रयाणां तुरीयम् । तदेको० ॥ न शास्ता न शास्त्रं न शिष्यो न शिक्षा । न च त्वं न चाहं न चायं प्रपंचः । स्वरूपावबोधाद्विकल्पासहिष्णुः । तदेको० ॥ न चोर्ध्वं न चाधो न चांतर्न बाह्यं । न मध्यं न तिर्यङ् न पूर्वा परादिक । वियद्व्यापकत्वादखंडैकरूपः । तदेको० ॥ अपि व्यापकत्वादितत्वा-

જ્હો હે સબકા માલક ને સબકા મદદગાર,
કરે કામ સબકે ઔર આપ નિરાકાર;
નહીં કીસકી પરવા નહીં કીસકા આધાર, સંતો૦ ૧
નહીં ઉસકા કોઇ મદદગાર ભાઇ,
નહીં ઉસકે મા બાપ ઔર ન લુગાઇ,
નહીં બેટા બેટી ન સગપણ સગાઇ, સંતો૦ ૨
નહીં ઉસકે જેસા હે કોઇ બિચારો
ન ઉસકો કીસી વસ્તુ જેસા ધારો,
જ્હો હે પાક સબસેં નિરાકાર યારો, સંતો૦ ૩
નહીં ઉસકે પ્રધાન ન ચાકર ન ચેલા,
નિરંજન નિરાકાર હે જ્હો એકીલા,
જ્હો હે આપસેં, નહીં હે કીસકા કરેલા, સંતો૦ ૪

त्प्रयोगात् । स्वतः सिद्धभावादनन्याश्रयत्वात् । जगत्तुच्छमेतत्समस्तं तदन्यः । तदेको० ॥ न चैकं तदन्यद्द्वितीयं कुतः स्यात् । न चाकेवलत्वं न वा केवलत्वम् । न शून्यं न चाशून्यमद्वैतकत्वात् । कथं सर्ववेदांतसिद्धं ब्रवीमि ॥१०॥ निर्वाणषट्कम् ॥ मनोबुद्ध्यहंकारचित्तानि नाहं । न च श्रोत्रजिह्वे न च घ्राणनेत्रे । न च व्योमभूमिर्न तेजो न वायुः । चिदानंदरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम् ॥ न च प्राणसंज्ञो न वै पंचवायुः । न वा सप्तधातुर्न वा पंचकोशः । न वाक्पाणिपादं न चोपस्थपायू । चिदानंद० ॥ न मे द्वेषरागौ न मे लोभमोहौ । मदो नैव मे नैव मात्सर्यभावः । न धर्मो न चार्थो न कामो न मोक्षः । चिदानंद० ॥ न पुण्यं न पापं न सौख्यं न दुःखं । न मंत्रो न तीर्थं न वेदा न यज्ञाः । अहं भोजनं नैव भोज्यं न भोक्ता । चिदानंद० ॥ न मृत्युर्न शंका न मे जातिभेदः । पिता नैव मे नैव माता च जन्म । न बंधुर्न मित्रं गुरुर्नैव शिष्यः । चिदानंद० ॥ अहं निर्विकल्पी निराकाररूपी । विभुत्वाच्च सर्वत्र सर्वेंद्रियाणाम् । न चासंगतं नैव मुक्तिर्न मेयः । चिदानंद० ॥ ६ ॥

નહીં ઉસકા કોઇ સગા ન સીયારી,[1]
નહીં ઉંચા નીચા ન હલકા ન ભારી,
વ્હો હે બેમીસ્લ,[2] નહીં હે નર નારી, સંતો૦ ૫

ન ખાવે ન પીવે ન આલસ ન સોવે,
ન ઉઠે ન બેઠે ન હસે ન રોવે,
ન મેલા ન ઉજલા ન ન્હાવે ન ધોવે, સંતો૦ ૬

ન કાલા ન પીલા ન લાલ વ્હો જાનો,
ન ઉદા ન લીલા ન હરીઆ[3] બખાનો,
કોઇ રૂપ રંગ ઉસકા મનમાં ન આણો, સંતો૦ ૭

ન આગે ન પીછે ન પાસે ન દૂર,
ન ઉપર ન નીચે ન ચંદા ન સૂર,[4]
ન ખુશબો ન બદબો[5] ન કેસર કપૂર, સંતો૦ ૮

ન હે ઘર મંદિર ન જાયગા ઠામ,
નહીં ઉસકા કોઈ જગા બિશ્રામ,[6]
નહીં ઉસકો કોઈ જગામેં હે ધામ, સંતો૦ ૯

મરે ના ન અવતરે ન વ્હો દેખાયે,
ન ચિંતા કરે વ્હો ન વ્હો દુઃખ ઉઠાવે,
ન બિમાર હોવે દવા વ્હો ન ખાવે, સંતો૦ ૧૦

ન ઝાલમ[7] ન જુઠા ન લાચાર હે વ્હો,
વ્હો હે સબકા હાકમ મદદગાર હે વ્હો,
વ્હો સબકા કરનહારક કરતાર હે વ્હો, સંતો૦ ૧૧

ન પેદા હુવા હે વ્હો રબ[8] કોઈ કાલ,

---

૧ સીયારી=ભાગીદાર. ૨ બેમીસ્લ=અદ્વિતીય, જેના બરાબર બીજો નથી એવો. ૩ હરીઆ=વનસ્પતી જેવો લીલો. ૪ સૂર=સૂર્ય. ૫ બદબો=ખરાબ વાસ. ૬ બિશ્રામ (વિશ્રામ)=આરામ લેવાનું સ્થાન. ૭ ઝાલમ (ઝાલીમ)=જુલમ કરનાર. ૮ રબ=પરમેશ્વર.

ન ઘટતા ન બઢતા ન ઉસકો જવાલ,[1]
વ્હો હેગા હમેશાં સદા એક હાલ, સંતો૦ ૧૨
જેસી જાત ઉસકી હમેશાં હે કાયમ,
સિફાત[2] ઉસકી એસી હમેશાં હે દાયમ,[3]
વ્હો કાદર[4] હે સબ કામ પર આપ હરદમ, સંતો૦ ૧૩
નહીં ઈબ્તેદા[5] ઉસકી ન ઈન્તેહા[6] હે,
વ્હો હે આપ ઉસકો ન કીસને કીયા હે,
નહીં કીસકા મોહતાજ[7] સબકા ખુદા હે, સંતો૦ ૧૪
બિના જીવ જીતા હે બિન આંખ દેખે,
બિના કાન સુનતા હે બિન જીભ બોલે,
બિના દિલસેં સબકે દિલોંકી વ્હો જાને, સંતો૦ ૧૫
જો ચાહા કીયા ઓર કરે વ્હો જો ચાહે,
કીસે જીવ દેતા કીસે મારતા હે,
નહીં કીસકી પરવા વ્હો શાહુંકા શાહ હે, સંતો૦ ૧૬
બિચાર ઓર વ્હેમ દિલમેં જો કુછકે આવે,
વ્હો હે પાક સબસેં નિરંજન કહાવે,
હે બાવનસેં બહાર[8] ઓર લીખેમેં ન આવે, સંતો૦ ૧૭
યે શાસ્ત્રકી હે રીત સમજો અય ભાઈઓ,
ના સમજેમેં આવે તો નાસ્તિક મત હો,[9]
ગુરૂ કર કે સમજાવે તુજકો જો હે સો, સંતો૦ ૧૮

---

૧ જવાલ=જીર્ણતા. સૂર્ય જ્યારે માથા ઉપર આવે ત્યારે કમાલ કહે છે અને ત્યાર પછી જ્યારે નમવા માંડે છે ત્યારે જવાલ કહે છે. ૨ સિફાત=વખાણ, તારીફ. ૩ દાયમ=નિત્ય. ૪ કાદર=શક્તિમાન. ૫ ઈબ્તેદા=આદિ, શરૂઆત. ૬ ઇન્તેહા=અંત, છેડો. ૭ મોહતાજ=લાચારી. ૮ બાવનસેં બહાર=બાવન અક્ષરથી દૂર, મતલબ કે લખી શકાય નહીં તેવો. ૯ મત હો=થઇશ નહીં.

ગુરૂ તેરે દિલમેં કરે જ્ઞાન પેદા,
સમજનેમેં આવે તુજે ભેદ ઉસકા,
યે જ્ઞાની સમજતા હે કેહ નહીં સકતા, સંતો૦ ૧૯

ભજન ૫૧.

મેં હું ગરીબ બિચારા.[1]

માલક મેરે મેં હું ગરીબ બિચારા,
પામર જીવ લાચાર ખોટા નઠારા, માલક૦ ટેક.
માલક મેં હું મૂઢ ઓર મહા અજ્ઞાની,
જુઠા ઓર લોભી મહા અભિમાની,
મહા દુષ્ટ પાપી દ્વેષી નકારા, માલક૦ ૧
સદા મોહ માયાકા ધ્યાન હું ધરતા,
પ્રપંચ ઓર કુડ કપટ બ્હોત કરતા,
તુજે ભૂલ બેમુખ[2] હુવા તુજસેં ન્યારા, માલક૦ ૨
મૂરખતાસેં[3] જીવ ઘણેંાકે દુઃખાયા,
દયા ઓર ડર કછુ મનમેં ન લાયા,
હવે બ્હોત રો રોકે તુજકો પોકારા, માલક૦ ૩
મેં હું તેરા ચોર ગુન્હેગાર ભારી,
હુવા નારકીકા[4] હું મેં અધિકારી,
તું છોડે તો આશા હે તેરી અપારા, માલક૦ ૪
તેરે પાસ મંગતા હું હોકર અનાથ,
મુજે મોક્ષ દે તું પકડ મેરા હાથ,
તેરે બિના કોઈ જગો નહીં ઠારા, માલક૦ ૫

૧ આ ભજનમાં કરેલાં પાપોના પશ્ચાત્તાપ સાથે ઈશ્વરપ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. ૨ બેમુખ=અવળું મોઢું કરવું તે, બેદરકાર. ૩ મૂરખતા=મૂરખાઈ. ૪ નારકીકા=નરકનો.

જગતમેં કોઈ નહીં અબ હે મેરા,
સબકો છોડ પલ્લા[1] મેં પકડા હે તેરા,
ફરીઆદી હું લાયા તેરે દરબારા, માલક૦ ૬
દયા મુજ પર કરકે અય દીનદયાલ,[2]
ગુન્હા માફ કર મેરે નાથ કૃપાલ,
તું હે પાપીઓકા ભી તારણુહારા,[3] માલક૦ ૭
તું હે દીનદયાલ સબકા દાતારી,
મેં દુષ્ટ પાપી ઓર તેરા ભિખારી,
આયા દાસકા દાસ અબ તેરે દ્વારા,[4] માલક૦ ૮
દયા મુજપર કરકે તું કર મ્હેરબાની,
છુડાવ પાપસેં મુજકે કર તેરા ધ્યાની,
તેરે હાથમેં હે નહીં મેરા ચારા,[5] માલક૦ ૯
મુજે જ્ઞાન દેકર તું અબ કર દે જ્ઞાની,
તુજે સબમેં દેખું મેં અંતરજામી,
યે કરતા સદા દીન[6] જ્ઞાની પોકારા, માલક૦ ૧૦

ભજન ૫૨.

મેં તો સબસેં બૂરા હું નકારા.[7]

માલક મેં તો સબસેં બૂરા હું નકારા,
મહા પાપ મેંને કીયે હેં અપારા, માલક૦ ટેક.
કભી મેરે મનમેં તેરા ભાવ હોતા,

---

૧ પલ્લા=છેડો, અર્થાત્ શરણુ. ૨ દીનદયાલ=ગરીબ ઉપર દયા કરનાર. ૩ તારણુહારા=તારવાવાળો. ૪ દ્વારા=બારણે, દરબારમાં. ૫ ચારા=ઇલાજ. ૬ દીન=ગરીબ. ૭ આ ભજનમાં કરેલાં પાપોના પશ્ચાત્તાપ સાથે ઈશ્વરપ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

તો દુનિયાંકી માયામેં કયું કર મેં મ્હોતા?
તેરે બિન ન દૂજા કોંઇ હોતા પ્યારા, માલક૦ ૧
કભી મેરે મનમેં દયા ધર્મ આતા,
તો મેં જીવ લોકોંકે કયું કર દુઃખાતા?
હુવા લોભ ખાતર મેં જુઠા ધુતારા, માલક૦ ૨
કભી તેરે ડરસેં જરા મેં ન રોયા,
સદા હોકે બેફિકર રાતોંકો સોયા,
જો ડરતા તો કયું નિંદ કરતા નઠારા? માલક૦ ૩
કભી શાસ્તર મેં પઢા હોતા થોડા,
તો લોકોંકી નિંદામેં કયું સિર મેં ફોડા?
તેરા નામ લેતા મેં સાંજ સવારા, માલક૦ ૪
કભી તુજકો સચ્ચા મેં અંતરમેં જોતા,
તો કાયકો બેમુખ મેં તેરેસેં હોતા?
તેરે ધ્યાનમેં રહેતા દિન રાત સારા, માલક૦ ૫
કભી થોડી બુદ્ધિ જો હોતી મેરેમેં,
તો લોકોંકે કયું છિદ્ર[1] દેખતા મેં?
મેરે એબ મેં દેખતા કર બિચારા, માલક૦ ૬
કભી મોક્ષકા ભાવ મનમેં હું ધરતા,
તો સબ ત્યાગકર આત્મધ્યાન કરતા,
બિના જ્ઞાનકે હોય કયું છુટકારા? માલક૦ ૭
કભી જ્ઞાન મુજકો જો હોતા જરાભર,
તો સબમેં તુજે દેખતા મેં બરાબર,
અનુભવ બિના હેગા ઘટમેં અંધારા, માલક૦ ૮
કભી મોતકા ડર મેરે મનમેં આતા,
તો દિન રાત કયું પેટ ભરભર મેં ખાતા?

---

૧ છિદ્ર = અવગુણ, એબ.

જો ડરતા તો રોતા મેં કર આહ નારા,[1] માલક૦ ૯
બૂરેમેં બૂરા સબસેં મૈં હું અય માલક,
મેરે પાપકો મૈં કહું તુજસેં કહાં તક ?
મહા પાપી પ્રપંચી જુઠા ઠગારા, માલક૦ ૧૦
સદા લોભ મોહ માયાકે ખાતર,
કીયે કામ ક્રોધ કપટ સબમેં મીલકર,
કીયે ઢોંગ પાખંડ પ્રપંચ અપારા, માલક૦ ૧૧
કપટ મેરે મનમેં ઘણા મૈંને રાખા,
ઠગે લોક મૈંને મહા જુઠ ભાખા,
કીયે ઢોંગ મૈંને જગતમેં અપારા, માલક૦ ૧૨
ગુન્હા માફ કર મેરે સારે અય માલક,
રહુંગા મૈં પાપ પ્રપંચમેં કહાં તક ?
કે અબ મૈંને છેવટમેં તુજકો પોકારા, માલક૦ ૧૩
કે અબ પલ્લા તેરા મૈં પકડા આકે,
તેરે બિન કહું દુસરે કીસકો જાકે ?
કીયા મૈંને અબ તો હે સબસેં કિનારા,[2] માલક૦ ૧૪
તુંહી માફ કર દે ગુન્હા મેરે સારે,
રેહમ[3] કર મેરે પર તું અય મેરે પ્યારે,
મૈં ચાકર હું તેરા તું ઠાકર હમારા, માલક૦ ૧૫
કભી અબ ન છોડું મૈં તુજકો જરાભર,
રખું મેરે મનમેં તુજે મૈં છુપાકર,
બતાયા હે જ્ઞાનીને મુજકો ઈસારા, માલક૦ ૧૬

---

૧ આહ નારા=પોકાર કરી રડવું તે, અતિ રૂદન. ૨ કિનારા=આરો છેડો; કીયા મૈંને અબ તો હે સબસેં કિનારા=હવે હું સર્વને છોડી એક બાજુએ આવ્યો છું. ૩ રેહમ=દયા.

ભજન ૫૩.

માલક સબમેં તું હે.[1]

માલક સબમેં તું હે ઓર સબ કુછ તુંહી તું,
સીવા[2] તેરે દુજા નહીં કુછ ના મેં હું, માલક૦ ટેક.
તું અવ્વલ તું આખર તું ઝાહર તું બાતન,[3]
તું ચંદા તું સૂરજ તું તારે તું દરપન,
તું ગેસુ[4] તું મુખડા તું આંખેં તું અંજન, માલક૦ ૧
તું બેરંગ તું એહમદ તું આદમ તું હવા,[5]
તું ચાકર તું સેવક તું બંદા તું મવલા,
તું ગુલશન[6] તું ગુંચા[7] તું બુલબુલ તું ભમરા, માલક૦ ૨
તું આશક તું માશૂક તું નાઝો[8] અદા[9] તું,
તું ઇશ્ક ઓર મ્હોબત હે ઓર દિલરૂબા[10] તું,
તું હે નૂર સાયા[11] તું શાહો ગદા[12] તું, માલક૦ ૩
તું દોલત તું દાતા ગની[13] બેનવા[14] તું,
તું ખાદમ[15] તું ચેલા ગુરૂ પેશવા[16] તું,
તું મીસકીન[17] ફુકરા[18] તું ઓર બેનવા તું, માલક૦ ૪
તું દીવા તું મશાલ તુંહી ધૂપ સાયા,

---

૧ આ ભજનમાં પરમેશ્વરની સાકાર સ્થિતિ વર્ણવી સ્તુતિ કરી છે, તેનો ભાવ નીચેના શ્લોકને મળતો છે:—त्वमेव माता च पिता त्वमेव । त्वमेव बंधुश्च सखा त्वमेव । त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव । त्वमेव सर्वं मम देवदेवं ॥ ૨ સીવા=શિવાય. ૩ બાતન=છાનો. ૪ ગેસુ=વાળ. ૫ હવા=આદમની સ્ત્રી. ૬ ગુલશન=બાગ. ૭ ગુચા=ફૂલનો ગુચ્છ. ૮ નાઝો=ચાળા, હાવભાવ. ૯ અદા=ચાળા. ૧૦ દિલરૂબા=દિલને ખેંચનાર, મોહિની. ૧૧ સાયા=છાયા. ૧૨ ગદા=ફકીર. ૧૩ ગની=દાતાર પુરૂષ, સખી મરદ. ૧૪ બેનવા=નિર્ધન. ૧૫ ખાદમ=નોકર. ૧૬ પેશવા=અગ્રેસર. ૧૭ મીસકીન=ગરીબ. ૧૮ ફુકરા=ફકીર.

તું મુલ્લાં તું પીરે મુગાં અનકે ઓયા,
તું બ્રાહ્મન ઓર શેખ[1] તુંહી કહાયા, માલક૦ ૫

તું રાજા તું પરજા તું કાસદ[2] તું પેગામ,[3]
તું રાવન તું રૂષિ તું લખમન તુંહી રામ,
તું ઝાહદ[4] તું આબદ[5] તું દાતા હે તું દામ, માલક૦ ૬

તું કાન્હા તું કુબ્જા તું જાદવ તું ગોપી,
તું ઝાહર તું બાહર તું છાના અલોપી,[6]
તું તન હે તું જાન હે તું આતમ સ્વરૂપી, માલક૦ ૭

તું દરિયા તું હીરા તું પન્ના તું મોતી,
તું સોના તું રૂપા તુંહી બ્રહ્મજયોતી,
ન હોતા જો તું કોઈ વસ્તુ ન હોતી, માલક૦ ૮

જો કુછ હે સો તું હે મુજે ખુબ સુઝા,
જીધર દેખતા હું મેં તું હે ન દુજા,
તુંહી હે તુંહી હે તુંહી મેંને બુઝા, માલક૦ ૯

જો તુજકો મેં ઢુંડું તો મુજકો હું પાતા !
જો મુજકો મેં ઢુંડું તો તું હે દિખાતા !
મુજે અબ તો દુજા નહીં કુછ દિખાતા, માલક૦ ૧૦

તું અનવર હે યે તો નહીં નામ મેરા,
મેં કુછ ભી નહીં હું યે ઈસરાર[7] તેરા,
ન પાયા મેં ઢુંડા તો[8] મુજકો ઘણેરા, માલક૦ ૧૧

---

૧ શેખ=શેઠ, મોટો માણુસ. ૨ કાસદ=ખેપીઓ. ૩ પેગામ=સંદેશો. ૪ ઝાહદ=પરેઝગાર, ધર્મચુસ્ત. ૫ આબદ=પ્રાર્થના કરનાર. ૬ અલોપી=અદૃશ્ય, નહીં દેખાય તેવો. ૭ ઈસરાર=ભેદ. ૮ તો=તો પણ.

ભજન ૫૪.

અંતર અપના ખોજોને.[1]

અંતર અપના ખોજોને મેરે ભાઈ,
આત્મા ઉસમેં દેવેગા તુમકો દિખાઈ, અંતર૦ ટેક૦
તુમે કોન હો અપને મનમેં બિચારો,
જો કહેતા હે મેં કોન હે મનમેં ધારો,
સમજતા હે મેં હું વ્હો હે કોન યારો? અંતર૦ ૧
યે તો તુમ આપ હો જો તુમને ખોજા,
તુમ બિન ઓર નહીં કોઈ દુજા,
ઈતની રોશનીમેં ભી તુમકો ન સુઝા, અંતર૦ ૨
તુમી જાગતેમેં ઓર સોતેમેં તુમ હો,
સપન બીચ હુંશીયાર હોતે ભી તુમ હો,
જો જાગે તો સમજે કે મેં હું વ્હો તુમ હો, અંતર૦ ૩
તુમે સેર[2] કરતે હો સપનમેં સારા,
યે હે રૂહકા[3] અકસ[4] સૂક્ષ્મ તુમારા,
વહી તુમ હો તુમસેં નહીં હે વ્હો ન્યારા, અંતર૦ ૪
જો હે આત્મા રૂહ વ્હો તુમ હો ભાઈ,
ન વ્હો મરદ હે ન વ્હો હે લુગાઈ.
નિરંજન હે વ્હો બેમીસ્લ[5] બેસગાઈ, અંતર૦ ૫
જો તુમ ધ્યાન અંતરમેં અપને લગાવો,
તો સૂક્ષ્મકો પાવો ઓર આત્માકો ધાવો,
તો તુમ આપ અપનેમેં આપસકો પાવો, અંતર૦ ૬
તુમારી સમજ તુમકો પૂરી જો આઈ,

૧ આત્મસ્વરૂપ સંબંધી ભજન છે. ૨ સેર=સહેલ, ફરવું તે. ૩ રૂહ=જીવ. ૪. અકસ=પડછાયો. ૫ બેમીસ્લ=જેની ઉપમા આપી શકાય નહીં તેવો, અદ્વિતીય, જેના જેવો બીજો કોઇ નથી તેવો.

તો સારા જુગત તુમમેં દેવે દિખાઈ,
હો તુમ હી તુમ સબ હે તુમમેં સમાઈ, અંતર૦ ૭
ગુરૂસેં તુમ જ્ઞાન સિખો અય ભાઈ,
તો ફીર આત્મા સબમેં દેવે દિખાઈ,
યેહી રાહ જ્ઞાનીને તુમકો બતાઈ, અંતર૦ ૮

ભજન ૫૫.

બોલતા નર કોન થા રે ?[1]

માટી કેરે બંગલેમેં બોલતા નર કોન થા રે ?
માટી તો કુછ બોલે નહીં ઉસકે અંદર કોન થા રે ? ૧
કીસકે થે યે છલબલ સારે કીસકા નાઝ[2] ગુમાના[3] રે ?
કીસકો માન અભિમાન આતા કરતા આકર કોન થા રે ? ૨
કોન થા પંડિત કોન થા મુલ્લાં કીસને વેદ બિચારા રે ?
કીસને કથા બખાન[4] બિચારા પઢતા શાસ્તર કોન થા રે ? ૩
કોન થા લડતા કોન ઝગડતા કોન રાજપુત્ર સિપાહી રે ?
કોન થા રનમેં[5] મારતા ખાંડા[6] યે શૂરા નર કોન થા રે ? ૪
કોન વણીક થા કોન કસાઈ કોન થા ઢેડ ચમારા રે ?
કોન થા ઈસિમેં નીચ ઓર ઉત્તમ યે થાનેસર[7] કોન થા રે ? ૫
કીસકે થે યે રંગ ઢંગ સારે કીસકી થી યે લીલા રે ?
પરદે અંદર ખેલ યે સારે કરતા છુપકર કોન થા રે ? ૬
આપ કરે સબ ખેલ તમાશે નામ ધરાવે ઓરકા રે,
હાથ કીસીકે આવે ન જો એસા તસ્કર[8] કોન થા રે ? ૭
કોન સમજતા થા સબ બાતેં દેખતા સુનતા કોન થા રે ?

---

૧ આત્મા તથા કાયાના ભિન્ન ભાવ સંબંધી આ ભજન છે. ૨ નાઝ=ચાળા. ૩ ગુમાના=ગર્વ. ૪ બખાન=વ્યાખ્યાન. ૫ રનમેં=લડાઈમાં. ૬ ખાંડા (ખડ્ગ)=તરવાર. ૭ થાનેસર=સ્થાનેશ્વર, જગાનો માલેક. ૮ તસ્કર=ચોર.

કોન કરતા થા મીઠી બાતેં એસા સુંદર કોન થા રે ? ૮
કોન કરતા મનસુબે[1] મનમેં કરતા કામ મન ધારે રે ?
કીસકી શક્તિ થી તન અંદર ઈસકા ઈશ્વર કોન થા રે ! ૯
કોન થા સોતા કોન થા જાગતા હલતા ચલતા કોન થા રે ?
કીસકા થા ઘટ બીચ ઉજાલા પૂનમ ચંદ્ર કોન થા રે ? ૧૦
કોન થા ચેતન કોન થા જીતા કોન થા કરતા કામા રે ?
કોન થા ઇસ મંદિરકે ભીતર માલક મંદિર કોન થા રે ? ૧૧
કીસને યે મંદિર થા બાંધા ઝીણી જાલી બારીયેં રે ?
એસા સુંદર મ્હેલ બનાયા યે કારીગર કોન થા રે ? ૧૨
કોન થા ઈસમેં આકર રહેતા કરતા હરતા કોન થા રે ?
એસી જડ કાયામેં ચેતન છાના અક્ષર કોન થા રે ? ૧૩
યે કાયા થી ઘોડા કીસકા કીસકે હાથ લુગામાં રે ?
જહાં ચાહા વહાં ઉસે દુડાયા ઘોડે ઉપર કોન થા રે ? ૧૪
જબ વોહ નીકલ ગયા કાયાસેં કાયા કેરા સ્વામી રે,
પડા રહા માટીકા ઢીગલા ઇસમેં તનવર[2] કોન થા રે ? ૧૫
કીસકે થે સબ કરતબ ઈસમેં કીન્ને યે નાચ નચાયા રે ?
મહા બલી મહા શક્તિવાલા મસ્ત કલંદર[3] કોન થા રે ? ૧૬
અબ તો કાયા બોલે નહીં સુને નહીં ના દેખે રે,
હલે નહીં ઓર ચલે નહીં યે ઇસકા ઠાકર કોન થા રે ? ૧૭
ઉસકો ઢુંડો ઉસે પીછાનો ઉસકો સમજો બુઝો રે,
ઘડેમેં જો દરિયા ભરા થા મહા સમુંદર કોન થા રે ? ૧૮
જ્ઞાની કયા તું મેં મેં કરતા તું તો નહીં યે કાયા રે,
વોહી તું હે જો હે ઉસમેં દુજા અફસર[4] કોન થા રે ? ૧૯

---

૧ મનસુબે=વિચાર, ૨ તનવર=કાયાનો સ્વામી, આત્મા. ૩ કલંદર=બેપરવા. ૪ અફસર=ઑફીસર, માલેક.

ભજન ૫૬.

હરિજન જ્ઞાન વિચારો રે.[1]

હરિજન જ્ઞાન વિચારો રે તેથી થશે મોક્ષ તમારો જી,
ભજન કરી આ ભવ તારો રે આત્માનો ખોજ નિકાલો જી. ટેક.
અગમથી આત્મા આવીયો રે પ્રકટ થયો પ્રકાશ,
અનેક સ્વરૂપ બનાવીયાં કહીં સ્વામી થયો કહીં દાસ, હરિ૦ ૧
જેવો બને બહુરૂપીઓ રે સ્વાંગ[2] બનાવી અનેક,
અંતરમાંથી જો ઓળખો તો આખર એકનો એક, હરિ૦ ૨
ખાંડની કંદોઇ હાટની માંહે કંઈ કંઈ વસ્તુ કરે જ,
નામ ધરે તેનાં જૂદાં જૂદાં પણ ખાંડ તો એકજ છે જ, હરિ૦ ૩
ઘહુંને દળીને મેદો કરે તેના અનેક પદાર્થો થાય,
રૂપ ભાસે તેનાં જૂદાં જૂદાં પણ ઘહું તો એકજ કહેવાય, હરિ૦ ૪
જ્ઞાની જો હોય તો પારખે રે સર્વેને પોતાની જાત,
બુંદ સમુદ્રમાં જઈ મળી તેની ન રહે જાત કે ભાત, હરિ૦ ૫
પૃથ્વી પવન જળ તેજની રે કયાંથી થઈ પેદાશ!
સર્વે પદાર્થો એક છે તમે નિશ્ચે રાખો વિશ્વાસ, હરિ૦ ૬
બ્રહ્મથી અગ્નિ પ્રકટ થઇ રે અગ્નિથી વાયુ કરીજ,
વાયુથી પાણી સમારીયો પછી પાણી પર પૃથ્વી બનીજ, હરિ૦ ૭
ચારે પદાર્થો બની કરી રે ઘડીયો માણુસનો ઘાટ,
ત્યાર પછી આત્મારામ[3] બેઠો રે રાજા થઈ તેમાં પાટ, હરિ૦ ૮
સકલ સૃષ્ટિ એક છે રે અજ્ઞાને જૂદી દેખાય,
વૃષ્ટિની[4] બુંદો જૂદી જૂદી સર્વે સમુદરીએ એક થાય, હરિ૦ ૯

---

૧ આ ભજન આત્મજ્ઞાન સંબંધી છે અને સર્વ વસ્તુ જો કે જૂદા જૂદા રૂપમાં જણાય છે પણ તત્ત્વ જોતાં તે એકજ છે એ સમજાવે છે. ૨ સ્વાંગ = પોતાનાં સ્વરૂપ. ૩ આત્મારામ = આત્મા; જીવ. ૪ વૃષ્ટિ = વરસાદ.

જડ[1] થડ સર્વેનું એક છે રે પત્ર ડાળાં જૂદાં થાય,
જ્ઞાને કરીને પારખો તો સર્વે એકજ દેખાય, હરિ૦ ૧૦
એક બીજની અંદરથી રે વડનું ઝાડ જ થાય,
બીજાં બીજ છે તેમાં ઘણાં પણ પહેલું બીજજ દેખાય, હરિ૦ ૧૧
સૃષ્ટિ સકળ મુજ માંહે છે રે હું છું સકલની માંહ,
એક બ્રહ્મ અને દ્વિતીય નાસ્તિ શ્લોક જ્ઞાની એ ગાય, હરિ૦ ૧૨

ભજન ૫૭.

સાધુ તમે સુરતા સંભાળો રે.[2]

સાધુ તુમે સુરતા સંભાળો રે અગમ ગઢ આનંદ મ્હાલો જી,
ગરૂ ગમ મારગ ચાલો રે સાહેબકો ખોજ નિકાલો જી. ટેક૦
સાહેબ ઘટમેં યું રહે રે જેસા તીલુંમેં તેલ,
જ્ઞાનકી ઘાણી ફેરકે તુમે દેખો કુદરતકા ખેલ, સાધુ૦ ૧
આત્મા તનમેં યું રહે રે જ્યું દુધમેં ઘૃત[3] સમાય,
જ્ઞાન વલોણું જો કરે વોહી પુરૂષ માખણ ખાય, સાધુ૦ ૨
પથ્થરમેં જ્યું આગ હે રે યું આત્મા તનમેં સમાય,
ચકમકકી ઝપટાં લગે તબ અગ્નિ પ્રકટ હો જાય, સાધુ૦ ૩
ફૂલુંમેં હે જ્યું વાસના રે યું તન બીચે જીવ પ્રાણ,
જ્ઞાન ગુરૂકી ભાઠી કરો ખેંચો અત્તર ચતુર સુજાણ, સાધુ૦ ૪
કાષ્ઠમેં જ્યું અગ્નિ રહે યું ચેતન હે ઘટ માંહ,
કાષ્ટકો કાષ્ટસેં જો ઘસે દોનું અગ્નિ રૂપ હો જાય, સાધુ૦ ૫
આત્મા અંતર યું રહે રે જ્યું શેલડીમેં રસ હોય,
ગુરૂ કલાસેં રસ ખેંચ લે વાકી મીસરી[4] કરે તો હોય, સાધુ૦ ૬

૧ જડ=મૂળ. ૨ આત્મજ્ઞાનના ઉપદેશ સંબંધી ભજન છે, અને શરીરમાં આત્મા કેવી રીતે રહેલો છે તેની સમજુત આપવા માટે જૂદાં જૂદાં દૃષ્ટાંતો આપી ખુલાસો કર્યો છે. ૩ ઘૃત=ઘી. ૪ મીસરી=ખાંડ.

આત્મા અંતર યું રહે જયું ગોળમેં ગળપણ સાર,
જ્ઞાની જો હોવે સો દેખલે પોતે આપ હી આપ દિદાર, સાધુ૦ ૭
આત્મા અંતર ખોજીયો રે ખોજે સો નર પાય,
આનંદ હોય અતિ ઘણા વાકા પાપ કર્મ મીટ જાય, સાધુ૦ ૮
સમજ સમજ મન મૂરખા રે જ્ઞાન જો તુજકો હોય,
તુંહી હે તેરા રૂપ હે એ તો તુજ બિના દુજા ન કોય, સાધુ૦ ૯
અગમ પંથ ઘણા દોહલા[1] રે અનુભવ ધીરે હોય,
ઉતાવળ કરી આળસે[2] તો વાકા મનખા અકારજ ખોય, સાધુ૦ ૧૦
ધન માલ હોય તો દીજીએ રે એ તો દીયા નહીં જાય,
સાનમેં જો સમજે નહીં વ્હો તો મૂરખ ગોધે ખાય, સાધુ૦ ૧૧
શૂરા તો સન્મુખ લડે રે કાયર ભાગા જાય,
જુગ હારે ગઢ ના મીલે એ તો આખર પીઠકી ખાય, સાધુ૦ ૧૨
હિંમત હારો ના ભાઈઓ રે હિંમતસેં સબ કુછ હોય,
હિંમત હારે જો મૂરખા તો વ્હો હીરલા ગમાકર રોય, સાધુ૦ ૧૩
જ્ઞાની યું બોલા વિનતી રે સબ સંતનકે પાસ,
દયા કરીને કૃપા કરો મેં તો હું દાસનકા દાસ, સાધુ૦ ૧૪

ભજન ૫૮.

ગુરૂને મુજકો જ્ઞાન બતાયા રે.[3]

ગુરૂને મુજકો જ્ઞાન બતાયા રે મેરે મન અચરજ આયા જી,
સાહેબ મેરા મુજમેં સમાયા રે ગુરૂને દરશ દીખાયા જી. ટેક.
મન દરિયાકી મોજમેં રે હીરલા લગા મેરે હાથ,
અંતર ખોજા મેં આપકા વામેં મીલયા મુજે દીનાનાથ, ગુરૂ૦ ૧
બાસણમેં જયું દુધ હે રે મ્યાનમેં જયું તલવાર,

---

૧ દોહલા=કઠણ, મુશ્કેલ. ૨ આળસે=આળસમાં કાઢે. ૩ આત્મ-સ્વરૂપ સંબંધી ભજન છે.

ખલકેમેં જ્યું તેરી દેહ હે એસા કાયામેં કીરતાર, ગુરૂ૦ ૨
દરિયા ઘડેમેં સમા ગયા રે જ્યું બીજમેં વડકા ઝાડ,
સુઈકે નાકેમેં જ્યું હસ્તિ[1] સમાયા ચું તૃણકે[2] ઓઠે હે પ્હાડ, ગુરૂ૦ ૩
કાયા હમારા હે ઘોડલા રે આત્મા હે અસવાર,
ચાહે ઉધર વાકો લે ચલેં વાકા કોઇ ન પાયા પાર, ગુરૂ૦ ૪
કાયા હમારા મ્હેલ હે રે ખાસા ઝરૂખેદાર,
વામેં હમારા વાસ હે તખ્ત તીર્થ તીરખુટી દ્વાર, ગુરૂ૦ ૫
કાયા હમારી ગોદડી રે ઓઢે ફીરે દિન રાત,
જ્ઞાની કહે અમ ઓર હેં, નહીં કાયા હમારી જાત, ગુરૂ૦ ૬

ભજન ૫૯.

ગુરૂ ગમ હાથમેં આયા રે.[3]

ગુરૂ ગમ હાથમેં આયા રે સંતો મેં સાહેબકો પાયા જી,
સાહેબ મુજમેં મેં સાહેબસેં તો સાહેબ મુજમેં સમાયા. ટેક.
સાહેબ મેરા જલ ભયા રે જલથી મેં બરફ ભયા,
બરફ ગલા તબ જલ ભયા વામેં અંતર કછુ ન રહા, ગુરૂ૦ ૧
સાહેબ સમુંદર જાણીએ રે મેં સમુંદરકી મોજ,
મોજ સમુંદરમેં મીલ ગઇ વાકા કોઇ ના પાયા ખોજ, ગુરૂ૦ ૨
સાહેબ સાગર જલ ભયા રે મેં પરપોટે સમાન,
પરપોટા ફુટા ને જલ ભયા વાકા મીટ ગયા નામ નિશાન, ગુરૂ૦ ૩
આતમ ઈશ્વર એક હે રે ભિન્ન કછુ નવ જાન,
ગોલ કહો કે શેરડી એ તો ખાંડ કહો કે પકવાન, ગુરૂ૦ ૪

---

૧ હસ્તિ=હાથી. ૨ તૃણકે=ઘાસની. ૩ આત્મસ્વરૂપ સંબંધી ભજન છે; જીવ, આત્મા, પરમાત્મા, ઈશ્વર, પરમેશ્વર એ એકજ વસ્તુ છે, તેમાં જરા પણ ભિન્ન ભાવ નથી તેવું જુદા જુદા દાખલાઓ આપી રચનારે સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યુ છે.

પાંચ તત્વકા હે પુતળા રે વામેં હે ભેદ અપાર,
વાકો ખોજા સો અમર હુઆ ઉસને દેખ લીયા દિદાર, ગુરૂ૦ ૫
જ્ઞાની કહે કર જોડકે રે સુનાયો સભી સંસાર,
એહી ઉતરનેકો ઘાટ હે દુજી રાહ નહીં કોઇ ઠાર, ગુરૂ૦ ૬

ભજન ૬૦.

કોણ ઘટડામાં બોલે છે?[1]

સાધુ કોણ ઘટડામાં[2] બોલે છે તારે?
તેનો તારા અંતરમાં કરને વિચાર, સાધુ૦ ૧
જે બોલે તે જુદો નથી તુજથી સાધુ,
જો અંતરમાં ખોજીને તું તુંજને ધારે, સાધુ૦ ૨
તારા વીના બીજો નહીં કોઈ બોલે,
ના હોય તું તો મડદું ન બોલે લગારે, સાધુ૦ ૩
તું બોલે તું દેખે તું હાલે તું ચાલે,
ના બોલે કોઈ તું જો તનથી પધારે,[3] સાધુ૦ ૪
જેવું દુધમાં ઘૃત પથરામાં અગ્નિ,
એવો આત્મા તનમાં છે હે ગમાર, સાધુ૦ ૫
તું ભુલો ભમે છે નથી જ્ઞાન તુજને,
તું સમજી લે તારા ગુરૂના આધારે, સાધુ૦ ૬
તને જ્ઞાન થાશે ગુરૂથી હે **જ્ઞાની**,
પછી વ્હેમ તુજને ના રહેશે લગારે. સાધુ૦ ૭

---

૧ આત્મજ્ઞાન સંબંધી ભજન છે, ૨ ઘટડામાં=શરીરમાં. ૩ પધારે=વિદાય થાય, જતો રહે.

ભજન ૬૧.

જેને ખોળે છે તે આપ તું છે.[1]

સાધુ જેને ખોળે છે તે આપ તું છે,
તારા હુંપણામાં તે છાનું રહ્યું છે, સાધુ૦ ૧
જે બોલે છે તુજમાં તે બીજું નથી કોઈ,
એવું સર્વે શાસ્ત્રના અંદર કહ્યું છે, સાધુ૦ ૨
તારા વિના બહાર નથી કોઈ બીજું,
અનુભવ એવું જ્ઞાનીઓને થયું છે, સાધુ૦ ૩
તારા ઓઠે ઇશ્વર છુપાયો છે જો તું,
કનક જેમ કુંડલમાં ઢંકાઈ ગયું છે,[2] સાધુ૦ ૪
તું જાગીને જો તારા અંદર હરીને,
કે ચેતન જે હ્રદયમાં ચમકી રહ્યું છે, સાધુ૦ ૫
તું તુજને જો ભુલે તો આતમને દેખે,
એવું જ્ઞાની દાસે તો નિશ્ચે કહ્યું છે, સાધુ૦ ૬

ભજન ૬૨.

જીવતાં લોનેજ ચેતી.[3]

સાધુ તમે જીવતાં લોનેજ ચેતી,
પછી મરવા કેડે તો થાશે ફજેતી; સાધુ૦ ટેક.
જેટલા જન્મ્યા તે તો નિશ્ચેજ મરશે,
માયા મુકી વનમાં જઈ ઘર કરશે,
કોઈને બાળે કોઈને માટીમાં ધરશે, સાધુ૦ ૧

---

૧ આત્મજ્ઞાન સંબંધી આ ભજન છે. ૨ સોનું જેમ કુંડળના નામમાં ઢંકાઇ ગયું છે અર્થાત્ જેમ કુંડળ સોનાનું હોવા છતાં તેને કોઇ સોનું કહેતું નથી પણ કુંડળ કહે છે તેમ. ૩ જીંદગીમાં સદ્દકર્મ કરવા સંબંધી ભજન છે.

પછી માયા કોઈના કામ ન આવે,
જેવું કામ કરશે તેવું ફળ પાવે,
હીણું કામ કરવાથી ભક્તિ લજાવે; સાધુ૦ ૨
કરો શુભ કર્મ ને માયાને છોડો,
પોતાના તે સ્વામી થકી મન જોડો,
માયા અને મમતામાં માથું ન ફોડો; સાધુ૦ ૩
તમે ઉંઘ અહારમાં ઉમર ગુમાવી,
અભિમાન હુંપણું માન બડાઈ,
તમે બધી કીધી છે એવી કમાઈ; સાધુ૦ ૪
જ્ઞાની હવે પોતાની સુરતી સંભાળો,
સારા અને શુભ મારગમાંજ ચાલો,
કુબુદ્ધિને મારોને જ્ઞાનનો ભાલો; સાધુ૦ ૫

ભજન ૬૩.

તમે સદગુરૂ વશ થાઓ.[1]

સાધુ તમે સદ્‌ગુરૂ વશ થાઓ,
પછી અંતરમાં તમે ધ્યાન લગાવો; સાધુ૦ ટેક.
કંઈ કાળનો તમને લાગ્યો છે રોગ,
થયો તેથી તમને હરીનો વિયોગ,
તેથી નથી થાતો હરીનો સંજોગ; સાધુ૦ ૧
ગુરૂના જો કહેવા ઉપર ચિત્ત ધરશો,
ત્યારે તમે તે રોગનો નાશ કરશો,
પછી ભવસાગરથી પાર ઉતરશો; સાધુ૦ ૨
ગુરૂ તમને જ્ઞાન હરીનું બતાવે,

---

૧ સદ્‌ગુરૂ કરવા સંબંધી આ ભજન છે, સદ્‌ગુરૂ કરવાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

તમે કોણ છો તે ગુરૂ સમજાવે,
પછી બધો વ્હેમ તમારો તે જાયે; સાધુ૦ ૩
પછી આત્મજ્ઞાન તમને તે થાશે,
તો જોશો હરીને તમારીજ પાસે,
હરીરંગ મનમાં તમારા ભરાશે; સાધુ૦ ૪
નહીં રંગ લાગે કંઈ મુંડ મુંડાએ,
નહીં ભીખ માગે કે ભગવાં રંગાએ,
જ્ઞાની એ તો થાય છે જ્ઞાન કમાએ; સાધુ૦ ૫

ભજન ૬૪.

ખોજ હરીનું કરોને.[1]

સાધુ તમે ખોજ હરીનું કરોને,
તે સમજીને નિશદિન ધ્યાન ધરોને, સાધુ૦ ટેક.
લોકો તો ચાલે છે ગાડરીઆ પ્રવાહે,[2]
હરી શું છે એની સમજમાં ન આવે,
અંધારામાં ભટકીને જનમ ગુમાવે, સાધુ૦ ૧
ગુરૂને તે પુછીને નિશ્ચે કરો તુમ,
પછી એનું અંતરમાં ધ્યાન ધરો તુમ,
ત્યારે તમને ઓળખાશે પોતાનો આતમ; સાધુ૦ ૨
ગુરૂ વીના જ્ઞાન કોઈને નવ થાયે,
ભ્રમણામાં ભટકે ને મનમાં મુઝાયે,
વગર જ્ઞાન મુક્તિ એની કેમ થાયે? સાધુ૦ ૩
જ્ઞાની તમે ગુરૂના ચરણ[3] નિત્ય સેવો,

---

૧ ગુરૂની ભક્તિ કરવા સંબંધી ભજન છે. ૨ ગાડરીઆ પ્રવાહે=ઘેટાંના ટોળાની માફક. ૩ ચરણ=પગ.

ત્યારે તમને મળશે તે મોક્ષનો મેવો,
સર્વે જ્ઞાનીઓનો તો ધર્મ છે એવો; સાધુ૦ ૪

ભજન ૬૫.

યહાં કોઈ નહીં તેરા.[1]

સમજ મન મેરા રે યહાં કોઈ નહીં તેરા,
ક્યા ગફલતમેં કહેતા હે તું નાહક મેરા મેરા? સમજ૦ ટેક.
બાપ ભાઈ ઓર લડકા લડકી ઓરત કુટુંબ કબીલા,
દોસ્ત આસ્ના[2] સબ દુનિયાકે[3]! ક્યું ગફલતને ઘેરા? સમજ૦ ૧
મ્હેલ ઝરૂખા કામ નહીં આવે સાહેબકી દરઘામેં,
એક દીન એસા આયગા બંદે જંગલ હોગા ડેરા, સમજ૦ ૨
ખાઓ પીઓ ઓર ખરચો પ્યારે ધર્મપુન્ય કુછ કર લો,
સંગ તમારે હોય ઉજાલા આગે રસ્તા અંધેરા, સમજ૦ ૩
જ્ઞાની તુમ બેપારકો આયે કુછ તો સોદા કર લો,
જબ મુડીમેં ખોટ પડેગી ફોગટ જાયગા ફેરા, સમજ૦ ૪

ભજન ૬૬.

ક્યું રહેતા ગાફલ?[4]

સમજ મન મેરા રે ક્યું રહેતા ગાફલ?
કોઈ તેરે જબ કામ નહીં આવે આવ બને મુશ્કલ, સમજ૦ ટેક.
જંતર મંતર દોરા ધાગા એ હે સબ ઠગ વિદ્યા,
સચ્ચા મુસલમાન હોય તો પ્યારે ઢુંડ કલમેકી કલ[5], સમજ૦ ૧

૧ આ ભજનમાં ચેતનને ઉપદેશ છે. ૨ આસ્ના=ઓળખાણવાળા, મેળાપી. ૩ દુનિયાકે=સ્વાર્થના. ૪ આ ભજનમાં ચેતનને ઉપદેશ દેવામાં આવ્યો છે. ૫ કલમેકી કલ=મુસલમાનના ધર્મનો મુળ મંત્ર કલમાની કુંચી. વાંચો ભજન ૧૯ મું.

માલ ખજાના કામ નહીં આવે માલકકી દરઘામેં[1],
જમડા તુજકો લેને આવે ઘડી ન જાવે ટલ; સમજ૦ ૨
જો કુછ તુજકો કરના હોવે કર લે આજ ઘડીમેં,
ઇસ કાયાકા નહીં ભરોંસા આજ પડે કે કલ! સમજ૦ ૩
હાથસેં નેકી[2] મુખસેં નેકી પાઉંસેં નેકી કર જા,
એ સોદા તો મુફત હે મીલતા જબલક હે હલચલ; સમજ૦ ૪
જ્ઞાની તુમ દુનિયામેં આકે કુછ તો સુરત સમાલો,
સુરત જો ચુકા બાજી હારા નીકલ ગઇ ન્હો પલ; સમજ૦ ૫

ભજન સંગ્રહ સમાપ્ત.



---

૧ દરઘા=દરબાર. ૨ નેકી=સારાં કામ, પુન્ય.

ગરબી સંગ્રહ.

ગરબી ૧.

વ્હાલે વાંસળી વગાડી રે.[1]

(કહું એક વાતલડી—એ રાહ.)

વ્હાલે વાંસલી વગાડી રે મોહી રહી હું મનમાં,
રળીઆમણા રાગે રે પ્રેહ જાગી મુજ તનમાં, વ્હાલે૦ ૧
હું તો વ્યાકુળ થઈને રે સાહેલીઓનો સંગ તજી,
રસિયાજીને જોવા રે સખી ગઈ હું વનમાં, વ્હાલે૦ ૨
પાતળીયાના ડેરે રે નગારાંની ઠોર પડે,
રૂડાં વાજીંત્ર વાગે રે વીણા વાગે મહા ધુનમાં, વ્હાલે૦ ૩
એને સાંભળી દોડી રે શ્યામળીયાની સેજ ભણી,

---

૧ ભક્તિમાં મસ્ત બનેલા પુરૂષો ઘણા પ્રસંગે પરમાત્માને પોતાનો પરમ પ્રેમી પતિ કલ્પી પોતે તેની પ્રેમાળ સ્ત્રી બની શૃંગારરસથી ભક્તિ કરે છે ત્યારે એવી કવિતાને ભક્તિશૃંગારરસની કવિતા કહેવામાં આવે છે; આ અને આ પછીની ઘણી ગરબીઓમાં તેજ પ્રમાણે કરેલું છે માટે તે ભક્તિશૃંગારરસની ગરબીઓ છે; મીરાંબાઈ, દયારામ વિગેરે કવિઓએ આવી ઘણી ગરબીઓ લખેલી છે. ભક્તિશૃંગારરસમાં શૃંગારરસ ધ્યાનમાં લેવાનો નથી પણ શૃંગારરસ દ્વારાએ બતાવેલી ભક્તિ ઉપર વિચાર કરી સાર ગ્રહણ કરવાનો છે. મુસલમાન કવિઓ પણ ફારસી ભાષામાં આવાં ભક્તિ-શૃંગારનાં ઘણાં કાવ્યો લખે છે, પરંતુ ફેર માત્ર એટલો છે કે તેઓ પરમે-શ્વરની ખુબસુરત અપ્સરારૂપે કલ્પના કરી તેની ખુબસુરતીનું વર્ણન કરી ભક્તિભાવ જાહેર કરે છે (તે પ્રમાણે રચનાર અનવર મીયાંએ પણ આ-ગળ કેટલીક ગઝલોમાં સારી રીતે વર્ણન કરેલું છે તે વાંચવાથી સમજ-વામાં આવશે.) અને ગુજરાતી કવિઓ ગુજરાતી ભાષામાં પરમેશ્વરની પતિ તરીકે કલ્પના કરી ભક્તિભાવ જાહેર કરે છે. બન્ને કવિઓનો હેતુ શૃંગારરસદ્વારાએ ભક્તિ કરવાનો હોય છે. આ બાબતનો ઈસારો રચનારે પણ બીજી ગરબીના વિવેચનમાં કરેલો છે.

સુખમણુ જઇ પોઢી રે આનંદથી મહા સુનમાં, વ્હાલે૦ ૪
હરખે હારવર ભેટચા રે દુઃખા મારી દૂર થઈ,
અતિ આનંદ પામી રે વ્હાલાજીના દર્શનમાં, વ્હાલે૦ ૫
રંગરસિયાની સાથે રે પ્રેમથી હું રંગ રમી,
પ્રીતમજીને જોયા રે જ્ઞાનીએ દિલ દર્પણમાં, વ્હાલે૦ ૬

વિવેચનઃ[1]—**વ્હાલે** યાને પ્યારેને. **વાંસલી** યાને બાંસલી. **મોહી ગઇ** યાને આશક હો ગઈ. **રળીયામણા** યાને ખુશગવાર, બહોત અચ્છા. **પ્રેહ** યાને ઈઝ્ૂતીરાબ ઇસ્કકા. **વ્યાકુળ** યાને દીવાનપન. **સાહેલીઓ** યાને સાથ રહેનેવાલી સઈયેં; નફસકે, મનકે, હવાસુંકે, અનાસરૂકે, ખવાસ ઓર ખ્યાલાત. **રસિયા** યાને આશક, શરાબે મહોબત પીનેવાલા. **સખી** યાને સઈ મુરાદ વુજુદ. **વન** યાને સુનસાન જંગલ, વેરાન, જાએ મહવીયત, બેખુદી. **પાતળીયા** યાને નાઝુક, લતીફ, યેહ સીફત માશુકકી હે. **ડેરા** યાને મકાન. **નગારાં** યાને નક્કારેહ, નોબત, મુરાદ આવાઝ સદાએ સરમંદ. **વાજીંત્ર** યાને શાઝ, બાજે. **વીણા** યાને બીન. **ધુન** યાને ખ્યાલ જમાના તસવ્વરેકા. **શ્યામળીયા** યાને પિયુ, સીફત માશુકકી હે. **સેજ** યાને

---

૧. મુસલમાન લોકો આવી ભક્તિશૃંગારરસની કવિતાઓનો અર્થ સમજી શકતા નથી અને ઉલટો અર્થનો અનર્થ કરે છે એટલા માટે તેમને ઉર્દુ ભાષામાં ગરબીઓનુ રહસ્ય સમજાય અને ખરો અર્થ શું છે તે બરાબર લક્ષમાં આવે એવા હેતુથી આ વિવેચન રચનાર કાજી અનવર મીયાંએ શબ્દોના અર્થ અને ખુલાસા સાથે ઉર્દુ ભાષામાં લંબાણથી કરેલું છે. વળી શા હેતુથી આવી ગરબીઓ અને ગઝલો લખાય છે, શા કારણથી આવી રીતે શૃંગારરસ દ્વારાએ ભક્તિ કરવામાં આવે છે, શા માટે રાગ ગાઇ ભક્તિ કરવી વિગેરે તમામ બાબતનો ખુલાસો કરવા સારૂ રચનારે પોતાની મુસલમાન કોમમાં પ્રખ્યાત થઈ ગયેલા પ્રાચીન વિદ્વાન્ લેખકોના ઉત્તમ લેખના ઉતારા સાથે આ અને આ પછીની ચાર ગરબીઓનું વિવેચન કરેલું છે; હિન્દુ લોકો આવી ભક્તિશૃંગારરસની કવિતાથી વાકેફગાર હોવાથી ગુજરાતીમાં ટીકા કરવાની જરૂર જણાઈ નથી; તો પણ હિંદુ લોકોને આ વિવેચન સમજાય તે માટે કઠણ ઉર્દુ શબ્દોના અર્થ નીચે બતાવ્યા છે.

બીસ્તર, પથારી, આરામકી જગાહ; મુરાદ મહવીયત ઓર બેખુદી દર સુખમના (સુખમણકે બીચ). **સુખમણ** યાને રગ ઓર નાડીકા નામ હે (દેખો ભજન ૨–૩ કી ટીકા ઓર દિબાચા). **પોઢી** યાને સો ગઈ, બેખુદ હો ગઈ. **મહાસુન** યાને મહવીયત, બેખુદી, ફના દર ફના, યાને "મુતુ કબ્લા અન્ત મુતુ" યેહ કુરાન શરીફમેં કહા હે સો યેહ ફના હે, યાને કસરે નફસી કરકે નફસકો[1] કતલ કરે, જયસા હદીસમેં ફરમાયા હે "ઉફ્તુલુ અન્ ફોસેકુમ બેસુયુફીલ મુજાહેદાતે વલ્ મુખાલેફાતે" યાને તમામ વસ વસે,[2] ઓર ખ્વાહેશાત,[3] ઓર અફઆલે[4] ઝમીમા[5] દુર હો જાવેં, નફસ અમ્મારેકા મુકામ છુટ જાવે તો યેહ ફના હે, ઓર કુલ ખ્યાલાત[6] ઓર ખવાસ હવાસુંકે,[7] ઓર અનાસરૂંકે[8] ઓર નફસકે જાતે રહેં, ઓર ફના હો જાવેં, યાને સુર ઓર મહો ઓર બેખુદ હો જાયે. **હરિ** યાને ખુદા. **વર** યાને પિયુ. **ભેટ્યા** યાને મીલીયા. **દુગ્ધા** યાને દુઃખ, ફીકર. **અતિ** યાને બહોત. **રંગરસિયા** યાને માશુક. **પ્રેમ** યાને ઈસ્ક. **રંગરમી** યાને નાઝ ન્યાજ કીયે. **પ્રીતમજી** યાને મેહબુબ.

જયસા કે મસ્નવી શરીફમેં હઝરત મવલાના સાહબ રહમતુલ્લા અલયહેને અવ્વલ શુરૂઅ શેઅરમેં ફરમાયા હે–

શેઅર[9]:—બીશ્નવ અઝ્ નય્ ચે હીકાયત મી કુનદ,
વઝ જૂદાઈ હા શીકાયત મી કુનદ.

યાને બાંસલીસેં સુનકે કયા બાતાં કરતી હે ? વોહ અપની જુદાઈકી શીકાયત[10] કરતી હે, યાને બાંસકે જંગલસેં ઉસકો કાટકર યહાં લાએ હે, ઇસ વાસ્તે વોહ જુદાઈકે ફીરાકમેં ઓર હુબ્બુલ વતનકી[11] મહોબતમેં રોતી હે, ઓર ચીલ્લાતી હે, ઓર વાવેલા[12] ઓર શોર-

---

૧ નફસ=મન. ૨ વસવસે=વહેમ, ભ્રમણાઓ. ૩ ખ્વાહેશાત=વૃત્તિઓ. ૪ અફઆલ=કૃત્ય, કામ. ૫ ઝમીમા=અશુભ. ૬ ખ્યાલાત=વ્હેમ. ૭ હવાસ=જ્ઞાન ઇંદ્રિઓ. ૮ અનાસર=પંચભૂત. ૯ શેઅર=કાવ્ય ૧૦ શીકાયત=ટીકા, પાછળ અગર રૂબરૂમાં ઠપકો આપવો તે. ૧૧ હુબ્બુલ વતન=સ્વદેશ પ્રેમ. ૧૨ વાવેલા=દુઃખનો પોકાર.

સાર કરતી હે કે ઉસને અવ્વલ અપના તન જલાયા હે, ઓર જીગ-રમેં દાગ ખાએ હેં ઓર છેદ પડાએ હેં, ઈસ વાસ્તે ઉસ જુદાઈકી બેકરારીમેં અપના સોઝ જીગર ઈઝહાર[1] કરતી હે, ઓર લોગ ઇસીકી દર્દનાક[2] આવાઝ સુનકર રોતે હેં, ઓર દિલ જલાતે હેં, ઓર આહો[3] ફિગાં[4] કરતે હેં, ઓર બેકરારી કરતે હેં. ઓર મસ્નવીકે શરેહમેં બાંસલીસેં મુરાદ[5] ઇનસાન કામીલ[6] લીયા હે કે વોહ અપને અસલી વતનકો છોડકર દુનિયામેં આય હેં, યાને તઇઅન અવ્વલકે હકીકતે મહંમદી હે, વહાંસેં રૂહ[7] જુદા હોકર કાલબે[8] ઇનસાનમેં આકર અંધેરી કોટડીમેં કેદ હુઇ હે, સો વોહ અપના હુબ્બુલ વતન યાદ કરકે શોર મચાતી હે, ઓર ઉસકા આવાઝ સુનકર લોગ દર્દ ઓર બેકરારીસેં જલતે હેં, યાને ઉન લોગુંકે અશઆર સુનકર લોગુંકે દિલુંમેં ઇશ્ક, મહોબત ઓર દર્દ પેદા હોતા હે. ઓર મસ્નવી શરીફકી શરેહમેં માઅને ઓર લીયે હેં, ઓર કીસ્સા બહોત તુલો તવીલ[9] બ્યાન કીયા હે, ઓર યહાં મુખ્તસર[10] ઇશારાહ મુરા-કબેહકા[11] કીયા જાતા હે, યાને વક્ત મુરાકબેહકે ખ્યાલકો દીમા-ગકી[12] તરફ દીમાગમેં આવાઝ અનહદકા યાને સદાએ સરમદકા સુનતા હે, બહોત ઇકસામકે[13] આવાઝ હોતે હેં, બાંસલીસેં મુરાદ વોહ આવાઝ હેં. ઓર નફસ નાતકાસેં જો નુતકે મહંમદી યાને કીસમ કીસમકા બોલનેકા આવાઝ હોતા હે વોહ ભી બાંસલી હે. ઓર બાંસલીકે અંદરસેં જો આવાઝ આતા હે વોહ બાંસલીકા આવાઝ નહીં હે, વોહ આવાઝ બજાનેવાલેકા હે કે બાંસલીસેં મુંહ લગાકે વોહ બજાનેવાલા ફુંકતા હે તો બાંસલીકે અંદરસેં આવાઝ આતા હે. ઈસી તરહ ઉસ બોલનેવાલેકા આવાઝ બુલાનેવાલેસેં નીકલતા હે, ઓર

૧ ઈઝહાર=જાહેર. ૨ દર્દનાક=શોક પેદા કરનાર. ૩ આહો=નિશાસા. ૪ ફિગાં=પોકાર. ૫ મુરાદ=એટલે કે, અર્થાત્. ૬ કામીલ=સિદ્ધ. ૭ રૂહ=આત્મા, જીવ. ૮ કાલબ=શરીર, ખોળીયું. ૯ તુલો તવીલ=વિસ્તારથી, લંબાણથી. ૧૦ મુખ્તસર=ટુંકામાં. ૧૧ મુરાકબેહ=સમાધિ, ધ્યાન. ૧૨ દીમાગ=મગજ. ૧૩ ઈકસામ=પ્રકાર.

મોહક્કક[1] ઓર આરફું[2] પર ઉસકા હાલ ખુલતા હે. યહાં મુખ્તસર મોહમીલ[3] લીખ્ખા હે, સો ઇનસાનકે અંદર રૂહ હે વોહ સબ નાઝો[4] ન્યાજ,[5] ઓર રેનાઈ,[6] ઓર ખુશ ખેરામી[7] સબમેં કર રહી હે, ઓર વોહ રૂહ અપને વતનસેં કે હકીકતે મહંમદી હે કે વોહ રૂહ કુલ ઓર રૂહ હુર રૂહ હે. ઉસ વતનકો પહોંચનેકે વાસ્તે શોરો શીગાં કર રહી હે, સો વોહ નાય યાને નયકા યાને બાંસલીકા બજાનેવાલા જો ઉસકો બજાતા હે સો યેહ સુનકર અપને અસલી વતનકો યાદ કરતી હે, ઓર બેકરાર હોતી હે, ઓર ઝાર બ ઝાર રોતી હે, ઓર ઉસકા મઝા ઓર ઉસકી લજ્ઝત આશકુંકો ઓર આરફુંકો હાંસલ હોતી હે, ઓર જીસકો અલ્લાહકા ઇશ્ક ઓર ઉસકી મારેફત[8] ન હોવે ઉસકો ઇનિ બાતુંકી કયા ખબર? ઓર વોહ ઇનિ બાતોંકો કયા જાને? સો વોહ લોગ આશકુંકે ઓર આરફુંકે ઉપર તોહમતેં રખતે હેં, ઓર ઉનકો બુરા કહેતે હેં; મગર વોહ લોગ મુરદા દિલ[9] હે. જીસકો ઇશ્ક નહીં હે વોહ આશકુંકે રાઝકો[10] કયા જાને? જયસા કે સાદી સાહબ ફરમાતે હેં—

શેઅર:—શુતરરાકે શોરો તરબ દર સર અસ્ત,
અગર આદમીરા ન બાશદ ખર અસ્ત,
ન હોવે ઇશ્ક જીસકે દિલકે અંદર,
સરાસર જાનવરસેં હે વોહ કમતર,

યાને હઝરત સાદી સાહબ રહમતુલ્લા અલયહે ફરમાતે હેં કે ઉંટુંકે દીમાગમેં ઇશ્ક હે કે અરબમેં ઉંટ મંઝલમેં થક જાતે હેં તો ઉનકે આગે ઉંટુંવાલે હુદા[11] ગાતે હેં તો ઉંટ મસ્ત હો જાતે હેં, ઓર મંઝલ ખુશીસેં કાટતે હેં. દુસરી શેઅરમેં કીસીને કહા હે કે જો આદમીકે દિલમેં ઇશ્ક ન હોવે વોહ જાનવરૂંસેં બી કમતર હે. ઓર મસનવી

૧ મોહક્કક=સર્વજ્ઞ, સર્વ હકીકત જાણનાર. ૨ આરફ=જ્ઞાની બ્રહ્મજ્ઞાની. ૩ મોહમીલ=માંધમ. ૪ નાઝ=ચાળા, હાવભાવ. ૫ ન્યાજ=આજીજી, લાચારી. ૬ રેનાઇ=બેપરવાઈના ચાળા. ૭ ખેરામી=ખુશીના ચાળા. ૮ મારેફત=જ્ઞાન, સમજ, ઓળખાણ. ૯ મુરદા દિલ=મરી ગયેલું મન. ૧૦ રાઝ=ભેદ. ૧૧ હુદા=રાગ.

શરીફમેં મવલાના સાહબને ફરમાયા હે કે—

મીસરાહ:[1]—હરકે ઇં આતશ ન દારદ નેસ્ત બાદ.

યાને જીસકે દિલમેં ઇશ્કકી આગ ન હોવે વોહ નેસ્ત યાને ફના હો જાવ. ઝાહેરન યેહ બદ્દુઆ હે, મગર હકીકતન આપને દુઆકી હે કે બુઝુર્ગ[2] લોગ કીસીકો બદ્દુઆ નહીં કરતે હેં; લેહાઝા યેહ કહા હે કે ખવાસે નફસાનીસેં ફના હો જાઈઓ. ઓર મવલાના જામી સાહબ રહમતુલ્લા અલયહે ઝલીખાકે દીબાચેમેં યેહ ફરમાતે હેં કે—

શેઅર:—ગમે ઇશ્ક અઝ દિલે કસ કમ મ બાદા,
દિલે બેઇશ્ક દર આલમ મ બાદા.

યાને યા ઇલાહી! ઇશ્કકા ગમ કીસીકે દીલમેં કમ મત હોઇઓ! ઓર બગેર ઇશ્કકા દિલ જહાંમેં[3] મત હોઇઓ! ઓર ઇસસેં આગે ઇશ્કકી સીફત[4] કરતે હેં—

શેઅર:—શુનીદમ શુદ મુરીદે પેશ પીરે,
કે બાશમ દર સલુકશ દસ્ત ગીરે;
બ ગુફત અરપા નશુદ દર ઇશ્કત અઝ જાયે,
બીરવ આશક શવ વાંગેહ પેશે મન આયે;
મતાબ અઝ ઇશ્ક રૂ ગરચે મીજાઝેસ્ત,
કે આં બેહેરે હકીકત કાર સાઝેસ્ત;
બ લોહ અવ્વલ અલેફ બે તે ન ખ્વાની,
ઝે કૂરઆં દરસ ખ્વાન્દન કય તવાની?

યાને આપ ફરમાતે હેં કે મેં સુના હે કે એક મુરીદ[5] પીરકે[6] પાસ ગયા કે મેં ઉનકા મુરીદ હો જાઉં. સો પીરને ઉસકો કહા કે તું આશક નહીં હે, જા કીસીકે ઉપર આશક હો, ઓર ફીર મેરે પાસ આ તો મેં તુજકો મુરીદ કરૂં, અભી તેરેકો ઇશ્ક મીજાઝીકી[7] ભી ખબર નહીં હે, ફીર તું ઇશ્ક હકીકીકો[8] કીસ તરહ પહોંચેગા? ઇશ્ક મીજાઝીસેં ભી મુંહ મત ફીરા કે યેહી ઇશ્ક મીજાઝી ઇશ્ક હકી-

---

૧ મીસરાહ=પદ. ૨ બુઝુર્ગ લોગ=મોટા પુરૂષો. ૩ જહાં=દુનિયા. ૪ સીફત=તારીફ, વખાણ. ૫ મુરીદ=ચેલો. ૬ પીર=ગુરૂ. ૭ મીજાઝી=સાંસારિક. ૮ હકીકી=સત્ય, પરમેશ્વરનો.

ફીકો પહોંચાનેવાલા હે, ઇસકે બગેર દરિયાએ હકીકીકો નહીં પહોંચ સકતા હે, યાને જબકે તું અવ્વલ તખતીકે[1] અંદર અલેફ એં તે નહીં પઢે તો કુરાન કીસ તરહ પઢ સકેગા ? ઓર હદીસ શરીફમેં ભી ફરમાયા હે કે "અલ મીજાઝો કનતર તુલ હકીકતે" યાને ઇશ્ક મીજાઝી ઇશ્ક હકીકીકી સીડી હે, સો બગેર સીડીકે ઝીને પર હરગીજ[2] ચડા નહીં જાતા હે. ઓર ઇશ્ક યેહ હે કે "અલ ઇશ્કો જુનોનુન રફદો બીના ઉલ અકલે," ઓર "અલ ઇશ્કો નારૂન યીલ્કબ્બે તહર્રકો મા સેવલ્લ મેહબુબે," યાને ઇશ્ક જુનુન હે કે અકલકી બીનાકો ઉખાડ દેતા હે, ઓર ઇશ્ક આગ હે કે સીવા મેહબુબકે[3] સબકો જલા દેતા હે, યાને મા સેવલ્લા કુછ બાકી નહીં રહેતા. ઇશ્ક એસા રેહબર[4] હે કે અલ્લાહ તાઆલા તક પહોંચા દેતા હે, ઓર દુસરી કોઇ ઇબાદત[5] એસી નહીં હે કે ઇતના જલદીસેં ખુદાસેં મીલા દેવે; અગરચે વોહ ઇશ્ક મીજાઝી હોવે, મગર ઇશ્ક સચ્ચા હોવે, ઓર મહોબત દીલી હોવે, ઇશ્ક એસી ચીઝ હે. એસા નહીં કે જયસા ઇસ ઝમાનેમેં હરામખોરીકે વાસ્તે, યા કીસી ઓર મતલબકે વાસ્તે ફરેબસેં[6] ઓર દગાસેં મહોબત કરકે ઉસસેં અપના કામ નીકાલ લેવે, ઉસકો ઇશ્ક નહીં કહેતે. ઇશ્ક વોહ હે કે ઉસકા હી હો જાવે, ઓર ઉસકે સીવા ઓર કીસીકો ન દેખે, વોહ સચ્ચા ઇશ્ક હે. ઇશ્ક બઢાનેવાલા ઓર ઇશ્કકા ઉભારનેવાલા હુસ્ન[7] ખુબ[8] ઓર રાગ હે. જીસકે દિલમેં ઇશ્ક હો ઉસકો રાગ ઉભારતા હે, ઓર ઉસકે અંદરસેં ઇસરાર[9] પોશીદાહ[10] ઝાહેર કરતા હે, ઓર રાગ મુતલક હરામ નહીં હે. હઝરત મવલાના અબદુલ અઝીઝ સાહબ રહમતુલ્લાસેં શાહ બુખારાને રાગકે બારેમેં સવાલ કીયા થા, સો હઝરતને મજમુએ રસાયલ ખમશાહકે અંદર જવાબ દીયા હે કે "અસહ કોલ[11] યાને બહોત સહી કોલ યેહ હે કે ગીના મુજર્રદ અઝ મઝામીર બીચ

---

૧ તખતી=પાટી, સ્લેટ. ૨ હરગીજ=કદી પણ. ૩ મેહબુબ=પરમેશ્વર. ૪ રેહબર=ભોમિયો. ૫ ઈબાદત=બંદગી. ૬ ફરેબ=દગો. ૭ હુસ્ન=રૂપ, કાંતિ. ૮ ખુબ=સુંદર. ૯ ઈસરાર=છુપો ભેદ. ૧૦ પોશીદાહ=ગુપ્ત, છાનો. ૧૧ કોલ=શાસ્ત્ર વચન.

મઝહબ ઈમામ અબુ હનીફાકે જાયઝ હે, ઓર દફ બજાના ભી જાયઝ હે, ઓર બહોત હદીસાં મોઅઇયદ ઈસ રીવાયતકી હેં." યહાં મુખ્તસર લીખ્ખા હે, ઉસ રીસાલેમેં[1] દેખ લે. ઓર મઝાકુલ આરફીન તરજુમા અહયાઉલ ઉલુમકી જીલ્દ દોઅમકે આઠવેં બાબમેં હઝરત ઈમામ મહંમદ ગીઝાલી સાહબ રહમતુલ્લાને લીખ્ખા હે કે "અલગીનાઓ ગીઝા અર રૂહે, કમા તઆમા ગીઝા ઉન નફસેં." યાને રાગ રૂહકી ગીઝા[2] હે; જયસા કે ખાના નફસકી ગીઝા હે; ઓર ઇસ કીતાબમેં બહોત શરેહ તફસીલવાર રાગકે દુરસ્ત હોનેકે બારેમેં ઈમામ મહંમદ ગીઝાલી સાહબ રહમતુલ્લાને લીખ્ખી હે ઉસમેં દેખ લે. ઓર લીખતે હેં કે રાગકે હરામ હોને પર કોઈ નસ[3] દલાલત[4] નહીં કરતી હે ઓર ન કયાસ[5] ઓર નસસેં હમારી ગરઝ યેહ હે, જીસકો આં હઝરત સલ્લલ્લાહો અલયહે વસલ્લમને અપને કોલ[6] યા ફેલસેં[7] ઝાહેર ફરમાયા હો, ઓર કયાસસેં વોહ માઅને મુરાદ હેં કે જો આપકે અલફાઝ[8] ઓર અફઆલસેં[9] સમજમેં આતે હોં. પસ કીસી ચીઝમેં ન નસ હો, ન કયાસ રાસ્ત[10] આતા હો તો ઉસ ચીઝકી હુરમતકા[11] કોલ બાતીલ[12] હે, બલ્કે વોહ ચીઝ દુસરી મુબાહાતકી તરફ મુતસવ્વર હોગી ઉસકે ફેલમેં કુછ હર્જે[13] નહીં, ઓર નસ ઓર કયાસ દોનું રાગકે મુબાહ[14] હોને પર દલાલત કરતે હેં, ઓર રાગસેં જીસકે દિલકો હરકત ન હો તો વોહ આદમી નાકસ[15] હે, ઓર એતેદાલસેં[16] હટા હુવા હે, ઓર રૂહાનીયતસેં[17] દૂર હે, ઓર ઉંટુંસેં ઓર પરંદુસેં[18] બલ્કે તમામ બહાયમસેં[19] તબીયતમેં કસીફતર[20] ઓર ખરાબ હે, ઓર જીસકો સતાર ઓર ઉસકે નગમેંસેં[21] દિલકો અસર ઓર હરકત ન હોવે વોહ શખ્સ

---

૧ રીસાલા=ચોપડી. ૨ ગીઝા=ખોરાક. ૩ નસ=કુરાનની આયત અથવા શ્લોક. ૪ દલાલત=સાબીતી, પુષ્ટિ. ૫ કયાસ=કલ્પના. ૬ કોલ=વચન. ૭ ફેલ=કામ, ક્રિયા. ૮ અલફાઝ=શબ્દો. ૯ અફઆલ=કામ. ૧૦ રાસ્ત=સત્ય. ૧૧ હુરમત=હરામ. ૧૨ બાતીલ=નકામું, ખોટું. ૧૩ હર્જે=હરકત. ૧૪ મુબાહ=છુટ. ૧૫ નાકસ=નુકશાનવાળો, ખોડવાળો. ૧૬ એતેદાલ=ડહાપણ, સમજ. ૧૭ રૂહાનીયત=માણસપણું. ૧૮ પરંદ=પંખી. ૧૯ બહાયમ=પશુ. ૨૦ કસીફતર=વધારે ખરાબ. ૨૧ નગમા=રાગ, ગાયન.

મીજાઝકા ખરાબ હે. ઓર ઉસકી કોઇ તદબીર[1] નહીં હે, યેહ સબ ઇમામ મહંમદ ગીઝાલી સાહબ રહમતુલ્લા અલયહેકે કોલ હે, ઉનકી કીતાબમેં ઉસકા ખુલાસા દેખ લે; યહાં તો ફક્ત મુખ્તસર લીખ્ખા હે.

હઝરત કાઝી શેખ સનાઉલ્લા સાહબ પાનીપતી રહમતુલ્લા અલયહે આપકે રીસાલેમેં લીખતે હેં કે "બીચ હીલ વ હુરમત ગીનાકે નસુસ મુતઆરઝ આયે હેં." સો હઝરત અબુ હનીફા રહમતુલ્લાને હુરમત ગીનાકે ઉપર એહથીયાતન ફતવા[2] દીયા હે. જયસા કે કાયદા ઉસુલકા હે કે "ઇન્દત તારૂઝે હુરમતરા બર ઇબાહત મુકદમ મી દારન્દ," યાને વાસ્તે એહતીયાતકે હુરમતકા ફતવા દીયા હે, હકીકતન નહીં. ઓર મોલવી અબદુલ હઇ સાહબને મજમુએ ફતાવેકી જીલ્દ દોઅમકે સફે ૨૫૩ મેં લીખ્ખા હે કે "કોલ ફેસલ ઇસ બાતમેં જો મઓકદ બીલ અહાદીસ યેહી હે કે નફસ ગીના ઉમુમન મમનુઅ નહીં હે, બલ્કે ઉસમેં હુરમત યા કરાહત બ વજે અવારઝ ખારજીયેકે હે કે ઉસમેં હો." ઓર મઝામીર સબ મમનુઅ હે બજુઝ દફકે. ઓર કાશી ઓર ખઝાનેકે અંદર રીવાયત કી હે કે "રાગ વગેરાકી હુરમત મુકૈયદ હે સાથ લહોકે ઓર જોકે બગેર લહો કે હો વોહ જાયઝ હે." ઓર હઝરત શેખ શહાબુદ્દીન સહરવરદી સાહબ રહમતુલ્લા અલયહે કે વોહ અકાબર ઉલ્માએ ઝાહેરકે ભી થે, ઓર સરદાર ઔલીયા અલ્લાહકે ભી થે, ઉન્હુને બીચ અવારીફકે કહા હે કે "અસ સમાઓ યસ તજલે બુર રહમતે મીનલ્લા હીલકરીમ," યાને રેહમત ખુદાએ કરીમસેં રાગ ખેંચતા હે. ઓર હઝરત ખ્વાજા બહાવોદીન નકશ બંદી રહમતુલ્લાને ફરમાયા હે કે "મેં ન ઇનિકાર કરતા હું સમાસેં ઓર ન યેહ કામ કરતા હું." ઓર ઇમામ શાફી રહમતુલ્લા અલયહે શતરંજકો મુબાહ જાનતે હેં ઓર હાલાંકે વોહ લહો[3] હે. ઓર હુરમત ઉસકી અહાદીસસેં[4] સાબીત હે. ઓર શાફઇ[5] તાવીલ[6] કરતે હે કે મુસફરાત[7] સીવાએ ખમરકે[8] કલીલ[9] હો ઓર નશા ન લાવે, નજદીક

૧ તદબીર=ઉપાય. ૨ ફતવા=હુકમ. ૩ લહો=ખેલ. ૪ અહાદીસ=શાસ્ત્રવચનો. ૫ શાફઈ=ધર્મોપદેશ કરનાર. ૬ તાવીલ=દ્રષ્ટાંત. ૭ મુસફરાત=નિશાની ચીજો. ૮ ખમર=દારૂ. ૯ કલીલ=થોડો.

હઝરત ઈમામ આઝમ સાહબ રહમતુલ્લા અલયહેકે હલાલ કે હાલાં કે હઝરત રસુલે મકબુલ સલ્લલ્લાહ અલયહે વસલ્લમને ફરમાયા હે કે "મા અસકરો કસીરહુ વ કલી લહુ હરામુન" ગરઝકે મુસ્તહલ મઝામીરકો[1] હલાલ જાનનેવાલેકો કાફર કહેના હરગીઝ જાયઝ[2] નહીં હે. ઓર જો કુછ કે બીચ હાવીકે કુદસીને કહા હે કે "ઝકરા ઈસિમુલ્લાહે ઈન્દા દરબુલ મઝામીર કુફરન." સો મુરાદ ઈસિસેં યેહ હે કે મુતરબ યાને ઢાઢી લોગ વાસ્તે લહોકે દફ બજાતે હેં, ઓર વક્ત દપ બજાનેકે ઓર વક્ત તંબુરે બજાનેકે બીસમીલ્લાહ કહેતે હેં, યેહ કુફ્ર હે, વાસ્તે તર્ક કરને તાઝીમ[3] ઈસ્મિ અલ્લાહકે નઝદીક માસીયતકે,[4] ન યેહ કે કોઈ દફ બજાવે, ઓર દુસરા શખ્સ સાથ અલ્લાહકે મશગુલ[5] હોવે, ઓર હક હક[6] કેહવે, યેહ હાલ સબ શેખ સનાઉલ્લા સાહેબને અપને રીસાલેમેં લીખ્ખા હે. ઓર હઝરત શેખ શહાબુદ્દીન સહરવરદી સાહબ રહમતુલ્લા બીચ અવારે કુલ મારીફકે લીખતે હેં કે "જો શખ્સ સમાકા[7] મુતલક મુનકર[8] હે બગેર ઉસકે કે તફસીલ કરે વોહ ઈન તીન બાતુંસેં એકસેં ખાલી ન હોગા; યા તો વોહ સુનન[9] ઓર અહાદીસસેં જાહેલ[10] ઓર નાવાકેફ હે, ઓર યા તો વોહ ફરેફ્તા[11] ઉન આમાલ[12] અખયાર પર હુવા હે જો ઉસકે લીયે મુકદર હુવે હેં, ઓર યા તો વોહ તબીયતકા ગબી[13] હે, ઉસે ઝોક[14] નહીં હે, ઈસ લીયે વોહ ઈનકાર પર ઈસરાર[15] કરતા હે. ઓર સમાકા ઈનકાર વોહ શખ્સ કરતા હે કે જીસકી તબીઅત જામદ[16] યાને બસ્તા હે ઓર અફસુરદાહ[17] હે કે ઉસે મુતલક[18] ઝોક હી નહીં હે તો ઉસકો નામર્દ કહા જાતા હે, જયસા કે જીસકો

---

૧ મઝામીર=વાજાં. ૨ જાયઝ=બરોબર, યોગ્ય. ૩ તાઝીમ=અદબ, સત્કાર,આદરમાન. ૪ માસીયત=ગુનોહ. ૫ મશગુલ=તલ્લીન. ૬ હક હક= તત્સત્, પરમેશ્વર. ૭ સમા=રાગ. ૮ મુનકર=ઈનકાર કરવાવાળો. ૯ સુનન=શાસ્ત્ર. ૧૦ જાહેલ=અભણ. ૧૧ ફરેફ્તા=પ્રેમાધીન. ૧૨ આમાલ=કર્મ, કૃત્યો. ૧૩ ગબી=મૂઢ. ૧૪ ઝોક= રસ, સ્વાદ. ૧૫ ઈસરાર= આગ્રહ ૧૬ જામદ=બંધાઈ ગયેલી. ૧૭ અફસુરદાહ=દીલગીર. ૧૮ મુતલક=જરા પણ.

જમાકી[1] લજ્ઝતસેં કુછ વકફીયત હી નહીં હે વોહ કયા જાને ? ઓર અંધેકો જમાલે[2] ફાયકસેં[3] કુચ નફા નહીં હે. ઓર શેખ અબુતાલીબ મક્કી રહમતુલ્લાને અપની કીતાબમેં લીખ્ખા હે કે "અગર સમાસેં મુજમીલ મુતલક ગેર મુફસ્સીલ ઇનિકાર કરે તો ૭૦ સીદીકકે ઉપર ઇનિકાર હોતા હે," યેહ અવારફમેં દેખ લે. મજમુએ ફતાવાકી ૭૯૬ સોયમકે સફે ૧૩૦ મેં મોલવી અબદુલ હઇ સાહબ લીખતે હેં કે "અગર કોઈ બ વજદ સાદીક બેરીઆ વ તસન્નો ખડા હોવે માઝુર હે, ઓર આદાબે સહોબતસેં હે કે હાઝરીને મજલીસ ઇત્તેબા ઉસકી કરેં યાને સબ ખડે હોવેં" ઓર જનાબ મૌલાના ફરહુદ્દીન સાહબ કંદહારી અપને રીસાલેમેં લીખતે હેં કે "મોલુદ શરીફકે પઢનેવાલે હઝરતકી પેદાયશકી ઝીકર જબ આતી હે તો કયામ ફરમાતે હેં, યાને કયામા કરતે હેં, યેહ બેશાશક મુસ્તહસન નઝદીક ઉલ્માએ એહલે સુન્નતકે હે. ઓર જો ઉલ્માને મુસ્તહસન જાના હે વહી અલ્લાહ તાઅ-લાકે નઝદીક મુસ્તહસન હે. બ દલીલ કોલ ઇબ્ને મસઉદ રદી અલ્લાહો તાઅલા અનહોકે 'કાલા મા રાહુલ મુસ્લેમુન હસનન ફહોવા ઇન્દ-લ્લાહે હસનન.' ઓર મુસલમાનુંસેં મુરાદ ઉલ્મા હેં કે જીસને પહેલા મઝાહેબ અરબાકા સબુત લીખ્ખા જાતા હે, ઓર બરઝંજી ઓર હલબી વગેરાને બ ખુબી સાબીત કીયા હે કે 'ઇસિ તેહસાન કયા-મકા વક્ત વીલાદત આં હઝરત સલલ્લાહો અલયહે વસલ્લમકે.' ઓર અકસર અવતાનમેં ઉલ્મા કયામ કરતે હેં." યેહ મોલવી સાહબ ફર-હુદ્દીનને અપને રીસાલે મુનવ્વરૂલ ઇમાન ફી રદયે એહલે તુગીઆ-નમેં લીખ્ખા હે.

રાગ ઇસ્કિકો ઉભારનેવાલા હે એસા હુસ્ન ભી ઇસ્કિકો બઢાનેવાલા હે, ઓર ઇશ્ક ઓર હુસ્નમેં હમેશાંસેં લાગ[4] હે, અગર કોઇ ઓરત યા લડકા બહોત હસીન[5] કીસી આશકકે સામને આ જાવે તો ઉસે ઇસ્કિ ઉસકા જોશ કરતા હે, ઓર અપના માશુક ઉસકો યાદ આતા હે,

૧ જમા = સંસારવિલાસ, સંભોગ. ૨ જમાલે = કાંતિ, રૂપ. ૩ ફાયક = સુંદર, મોહકારક. ૪ લાગ = સંબંધ. ૫ હસીન = ખુબસુરત.

યાને પરવરદિગારકી કુદરત કામેલા[1] દેખકર ઉસકો આતશે હીજ્ર[2] જલાતી હે, ઓર ઉસકા દિલ ખુદાકી તરફ રૂજુ હોતા હે, ઓર વોહ અલ્લાહ તાઆલાકા વીસાલ ચાહતા હે, યા કોઈ હઝરત મેહબુબ સલ્લલ્લાહો અલયહે વસલ્લમકા આશક હો તો ઉસકા દિલ ઉધર રૂજુ હોતા હે, ઓર યેહ મહોબતકા કાયદા હે કે અગર કોઈ અચ્છા કારીગર ઓર બેમીસ્લ સુનઅતમેં[3] હો, ઓર ઉસસેં જીસ કીસીકો મહોબત ઓર દોસ્તી દીલી હો જાવે, ઓર વોહ કીસી દૂર દેસકો ચલા જાવે, ઓર ઉસકી જુદાઇસેં વોહ શખ્સ બેકરાર રહેતા હોવે, ઓર ઉસકે મીલનેકી આરઝુ[4] અપને દિલમેં રખતા હોવે, ઓર ઉસ કારીગરકી બનાઈ હુઈ બહોત ખુસ્નુમા કોઈ ચીઝ હોવે, ઓર ઉસ પર બહોત અચ્છે નકશો નિગાર[5] હોવેં, ઓર વોહ ચીઝ ઉસ શખ્સકે સામને કીસી વક્ત આ જાવે તો ઉસી વક્ત ઉસ ચીઝકે દેખતે હી ઉસકો વોહ અપના દોસ્ત યાદ આ જાયગા, ઓર ઉસકા દિલ ઉસકી તરફ રૂજુ હો જાયગા. હાલાંકે વોહ ચીઝકી તરફ નઝર ઉસકી હોગી મગર ઉસકા દિલ અપને મેહબુબકી તરફ લગા હોગા, ઓર ઉસ ચીઝકા ઉસકો ખ્યાલ નહીં હોવે, ઓર વોહ ઉસ ચીઝકે નકશો નિગારકો નહીં જાને કે ઇસ પર કયા કયા નકશ હેં, ઓર વોહ જબ અપને ઉસ યારસેં દિલકો ફીરાકે ઉસ ચીઝકી તરફ ખ્યાલસેં દેખેગા તબ ઉસકો ઉસ ચીઝકે નકશો નિગાર માલુમ હોંગે. ઇસી તરહસેં અલ્લાહકા આશક યા અલ્લાહકી મારેફત સમજનેવાલા કીસી ખુબસુરત ઓરત યા લડકેકો દેખેગા તો ઉસી વક્ત ઉસકો અપના માશુક યાદ આવેગા. ઓર વોહ અપને મેહબુબકી તરફ રૂજુ હો જાવેગા, ઓર ઉસકા ઇશ્ક ઉભર આયગા, ઓર ઉસકી નઝર ખ્વામખ્વા[6] ઉસ લડકેકે સામને યા ઉસ ઓરતકે સામને લગી રહેગી, મગર ઉસકા દિલ અપને ખુદાકે યા રસુલે ખુદાકે સામને હાઝર હોગા. હકીકતન ખુદાહીકે સામને વોહ રૂજુ હોગા, ઓર ઉસકી તરફ ઉસકા ખ્યાલ નહીં હોગા, ઓર

---

૧ કામેલા=અકળિત પ્રભાવ, કળા. ૨ હીજ્ર=જૂદાઈ. ૩ સુનઅત=કારીગરી. ૪ આરઝુ=આશા. ૫ નકશો નિગાર=ચિત્ર. ૬ ખ્વામખ્વા=ચહાઇને અગર નહીં ચહાઇને, સ્વાભાવિક રીતે.

ઉસકા કોઇ આઝા[1] ઉસકે દિલમેં યાદ નહીં હોગા કે આંખ એસી, ઓર નાક એસી હે, ઓર મુંહ એસા હે, યેહ કુછ ઉસકો ખબર નહીં હોગી, ફક્ત આંખેં ઉસકી તરફ હોંગી, ઓર ટકટકી બાંધકર ઉસકી તરપ દેખા કરેગા, એસા આશકુંકા હાલ હોતા હે; ઓર અગર ખુદાકી મારેફતવાલા આરફ હે તો ઉસકો વોહ આદમી આયના હો જાવેગા, ઓર ઉસકે અંદર વોહ આરફે બીલ્લાહકો ખુદાહી નઝર આવેગા, ઓર વોહ ઉસ આદમીકો નહીં દેખેગા. ઓર ઉસસેં વોહ આરપ જો રાઝ રમ્ઝ ઓર નાઝ ન્યાજ કરેગા વોહ ખુદાહીકે સાથ કરેગા કે અ-લ્લાહને આપ ફરમાયા હે કે "ફ અય નમા તો વલ્લુ ફસમ્મા વજહુલ્લા" ઓર મા મુકીમાકે અંદર ભી જાબ જા ગઝલકે નીચે યેહ શેઅર કહી હે—

શેઅર:—કે બ ચશ્માને દિલ મુંબિ જ્યુઝ દોસ્ત,
હરચે બીની બીદાંકે મઝહરે ઓસ્ત.

યાને દિલકી આંખુંસેં સિવાય ખુદાકે દુસરેકો મત દેખ, જો કુછ દેખે ઉસકો ખુદાકો દેખનેકા આયના દેખ. મગર હરેકકે વાસ્તે એસા નહીં હે કે ઝમાને હાલમેં એસે લોગ હેં કે નફસકે તાલિબ[2] ઓર શેહવત[3] ગાલિબ[4] ઓર બદ્દનૈયતીસેં કીસીકી તરફ દેખે યેહ હરામ હે. ઓર કયામતમેં[5] અલ્લાહ તાઅલા કલઇ ગરમ કરકે ઉનકી આંખોમેં ડાલેગા, યેહ અઝાબ[6] ઉનકો હશરમેં[7] હોગા, ઓર આદમી નેક યા બદ ઉસકે અકવાલસેં[8] ઓર અફઆલસેં ઓર ચલનસેં માલુમ હો જાતા હે, ઓર આશક ઓર આરફતો પોશીદા રહેતા હી નહીં હે, વોહ તો જો હોશિયાર લોગ હેં, વોહ ઉસકો સમજ હી લેતે હેં, મગર ઉસકે દેખનેકો આંખેં ચાહીએ, યાને જો હસદકી[9] આંખસેં દેખેગા ઉસકો માલુમ ન હોગા, ઓર જો મહોબતકી આંખસેં દેખેગા તો ઉસકો માલુમ હોગા. જો હસદકી આંખસેં દેખતા હે ઉસકો અપને એબ ઉસકે અંદર નઝર આતે હેં, ઓર ઉસ પર વોહ બદ્દગુમાની કરતા હે; કયું કે હદીસ શરીફમેં

૧ આઝા=શરીરનો ભાગ, અવયવ. ૨ તાલિબ=આધીન. ૩ શેહવત=કામદેવ. ૪ ગાલિબ=જીતાયેલો. ૫ કયામત=મહા પ્રલય. ૬ અઝાબ=શિક્ષા, દુ:ખ. ૭ હશર=મહાપ્રલય પછી તમામ મરેલાં પ્રાણીઓની પાપ પુણ્યનો જવાબ દેવાને ઉઠવાની દશા. ૮ અકવાલ=બોલચાલ. ૯ હસદ=ઇર્ષા.

લીખ્ખા હે કે "અલ ઇનિસાનો મીરઅતુલ ઇનિસાન," યાને આદમી આદમીકા આયના હે, ઇસિ વાસ્તે વોહ અપની બુરાઇયેં ઉસકે અંદર દેખેગા, ઔર ઉસ પર બદ્દગુમાની કરેગા, ઔર હઝરત મેહબુબ સલ્લલ્લાહ અલયહે વસલ્લમકી હદીસ હે "ઝન્નુલ મોમીનીન ખેરા" સેં વોહ મુંહ ફેર લેગા, ઔર ઉસકી એબ જોઇ ઔર ગીબત[1] ગોઇ કરેગા. જયસા કે અબીલહબ હઝરતે મેહબુબ સલ્લલ્લાહો અલયહે વસલ્લમકો જબ દેખતા થા તો વોહ અપની બુરાઇયેં ઉનકે અંદર દેખતા થા, ઔર ઉનકો બુરા કહેતા થા. ઔર જો મહોબતકી આંખસેં દેખેગા, ઔર ખુદ નેક આદમી હોગા તો ઉસકો ઉસકે અંદર નેકીયં નઝર આયેંગી કે યેહ એસે ચલનકા હે, ઔર નેક હોગા, ઉસમેં બુરાઇયેં નહીં હોવે, વોહ ખુદ નેક હોગા તો ઉસકે અંદર નેકીયેં નઝર આવેંગી. ઔર "ઝન્નુલ મોમીનીન ખેરા" પર ઉસકા અમલ હોગા. જયસા કે સૈયદના હઝરત અબાબકર સીદ્ધીક રદીઅલ્લાહો અનહો મેહબુબ સલ્લલ્લાહો અલ્લયહે વસલ્લમકો દેખતે થે તો બહોત ખુશ હોતે થે, ઔર બહોત સીફત કરતે થે, સો જયસા જીસકે દિલકે અંદર હોગા વયસા ઉસકો દુસરેકે અંદર નઝર આયગા, યાને જો ચીઝ હંડીકે અંદર હોગી વોહ જબ હંડી જોશ કરેગી યા હીલેગી તો વહી ચીઝ હંડીકે અંદરસેં બહાર પડેગી, યેહ કાયદા હે.

ગરબી ૨.

મારા મ્હોલે આવો રે.[2]

(કહું એક વાતલડી—એ રાહ.)

આવો આવોને અલબેલા મારા મ્હોલે આવો રે,
દાસી જાણીને દયાળા દયા દિલમાં લાવો રે, આવો૦ ૧
હાથ જોડીને કહું છું હું મારા સમ માનોને,
સાચા સ્વામી શ્યામળીયા સુંદરને મનાવો રે, આવો૦ ૨

---

૧ ગીબત=નિંદા. ૨ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે, પ્રેમી વિયોગીના દુઃખના ઉદ્ગાર છે.

હું તો દાસી છું તમારી દયાળાજી દિલ રાખો,
વ્હાલા છાતી લગાડીને પ્રેમથી બોલાવો રે, આવો૦ ૩
આગ લાગી છે અંતર માંહ વ્રેહ ઘણો બાળે રે,
મુજ બળતીને વાલમજી આવીને રીઝાવો રે, આવો૦ ૪
કોના ઘેર રહો છો રાત સાચું બોલો શ્યામળીયા ?
આવી જ્ઞાનીને પ્રભાત શા માટે જગાવો રે ? આવો૦ ૫

વિવેચનઃ—અલબેલા યાને ખુબસુરત નાઝુક બદનવાલા. **મ્હોલ** યાને ઘર. **દાસી** યાને બાંદી. **દયાળા** યાને રહેમવાળા. **દયા** યાને રહેમ. **સમ** યાને કસમ, સોગંદ. **સ્વામી** યાને મીયાં, માલક. **શ્યામળીયા** યાને ઝાતે પાક ખુદાસેં મુરાદ લી હે, લાહુતકા મુકામ હે કે ગંજ મખફીસેં એક નૂર બા જુમલે સીફાત અલ્લાહને ઝાહર કીયા માનીંદ રાતકે યાને યેહ મરાતબ ગેબકા હે, ઈસિકો હકીકતે મહંમદી કહેતે હેં, વોહ ઉસકી પહેલી તજલ્લી હે; અવ્વલ ગંજ મખફી થા કે " કુંતો કંઝન મખફીયન " યાને મેં ખઝાના છુપા હુવા થા, વોહ શ્યામલીયા હે, દિલ ચાર કિસમ પર હે, એક દિલ ઉમ્યુદ્દીમાગમેં એક નુકતા સ્યાહ માનીંદ આંખકી કીકીકે હે, સો જબ મુરાકબા કરકે ઉસકા તસવ્વર બાંધકે ઉસકા મુશાહદા કરે તો વોહ સ્યાહી તમામ બદનકો ઘેર લેતી હે, ઓર યેહ અમલ કરનેસેં લાહુતકે મુકામ પર પહોંચતા હે, વોહ શ્યામલીયા હે. **સુંદર** યાને ઓરત. **પ્રેમ** યાને મહોબત, ઈશ્ક. **અંતર** યાને દિલ, કલ્બ. **વ્રેહ** યાને ઇશ્કકા સોઝ. **બાળે** યાને જલાવે. **વાલમજી** યાને પ્યારા. **રીઝાવો** યાને ખુશ કરો. **પ્રભાત** યાને સુબ્હે સાદીક. **શા માટે** યાને કીસ વાસ્તે.

વાઝે[1] હોકે શેઅરકા ઇસ્તીલાહ[2] શાઅરૂંને[3] તીન કીસમ પર બાંધા હે. ફારસકે શાઅરૂંને જવાન લડકા બેરીશેકા[4] ઇસ્તીલાહ બાંધા હે ઓર ઉસીકી સીફત કી હે, ઓર હિન્દુસ્તાનકે શાઅરૂંને ઓરત જવાન ખુબસુરતકા ઇસ્તીલાહ બાંધા હે ઓર શેઅરમેં ઉસીકી સીફત

૧ વાઝે=માલુમ. ૨ ઈસ્તીલાહ=રીત, પદ્ધતિ. ૩ શાઅર=કવિ. ૪ લડકા બેરીશેકા=દાઢી વગરના છોકરાનો.

કી હે, ઓર ગુજરાતકે શાયરૂંને મર્દકા ઇસ્તીલાહ શેઅરમેં બાંધા હે જયસા ગોપી ઓર કહાન. ઇસી તરહ આશકુંને ભી મર્દકા ઇસ્તીલાહ બાંધા હે કે અપને મેહબુબ સલ્લલ્લાહો અલયહે વસલ્લમકો અપના મીયાં બનાયા હે ઓર અપની તરફ મોઅંનસકા[1] સેગા લગાયા હે, યાને અપનેકો ઓરત બનાયા હે, ઓર મેહબુબસેં નાઝો ન્યાજકી બાતેં કી હેં. ઓર યેહ મેહબુબકી કમાલ તાઝીમ[2] હે, ઓર અપની નિહાયત[3] ન્યાજ યાને આજઝી ઓર ખાકસારી[4] હે, ઓર ઇસમેં જયાદા લુત્ફ[5] ઓર ન્યાજ હાંસલ હોતા હે, ઓર કુરાન શરીફમેં ૯૯ નામ અલ્લાહ તાઅલાકે હેં, વોહ સબ મુઝક્કરકે પુકારે હં, કોઇ નામ મોઅંનસકે સેગેસેં નહીં લીયા હે. ઇસ વાસ્તે ભી ઉસકા નામ લેનેમેં અદબ ચાહીએ; લેહાઝા આશકુંને ઉસકો મુઝક્કર બનાયા હે, ઓર નિહાયત ઇજઝ ઓર ઇન્કેસારીકે[6] વાસ્તે ખુદાકો મોઅંનસકે સેગેસેં પુકારા હે. ફક્ત દો નામ ખુદાકે મોઅંનસકે સેગેસેં હેં; ૧ રૂહ ઓર ૨ ઝાત યાને ઝાતે મુતલક, યેહ દો નામ મોઅંનસકે સેગેસે હેં; ઓર આશકુંકે અશઆરૂંમેં ઇશ્ક ઓર મહોબત બઢાનેકે લીએ નાઝ ઓર ન્યાજકી બાતેં હોતી હેં, ઓર યેહ ઉનકી ઇબાદત ખાસ ઓર ઇખલાસ[7] કી હે; ઓર ઇસસેં અલ્લાહ તાઅલા ખુશ હે. જયસા હઝરત મૌલાના સાહબ રહમતુલ્લા અલયહે મસ્નવી શરીફમેં એક ચરવાહેકી[8] હીકાયત લાયે હેં કે "હઝરત મુસા પેગંબર અલયહીસ સલામકે વક્તમેં એક ચરવાહા થા, વોહ કીસી જંગલમેં રાતકે વક્ત અપને પ્યારે મેહબુબકે સાથ ઇસ્કકી મસ્તીમેં ઓર મહોબતકે ઝોકમેં નાઝ ઓર ન્યાજકી બાતેં કર રહા થા. ઓર યેહ કહેતા થા કે "યા પરવરદિગાર મેરા! અય મેરે મીયાં! તું કહાં હે? તું મુજસેં મીલતા નહીં? અગર તું મુજસેં મીલે તો મેં તેરી જુતીયુંકો થીગલે દું, ઓર તેરે કપડે ધો લાવું, ઓર તેરે સરમેંસે જુવાં ચુનું, ઓર કંગઇ કરૂં,[9] ઓર તુજકો નીલાઉં, ઓર તું

---

૧ મોઅંનસ=સ્ત્રીજાતિ. ૨ તાઝીમ=માન, મોટાઈ, ૩ નિહાયત=ઘણીજ. ૪ ખાકસારી=લાચારી; ગરીબાઈ. ૫ લુત્ફ=આનંદ સાથે પ્રેમનો આવેશ. ૬ ઇન્કેસારી=લાચારી. ૭ ઈખલાસ=નિષ્કામ બંદગી. ૮ ચરવાહા=ગોવાળ. ૯ કંગઈ કરૂં=માથું ઓળાવું.

બિમાર હોવે તો તેરી દવા કરૂં, ઓર તેરા ઘર મુજકો બતલાવે તો તેરે વાસ્તે બકરીયેં દોકર દુધ લાઉં, ઓર તેરે વાસ્તે રોટી પકાકે લાઉં, ઓર તુજકો ખીલાઉં, ઓર ઠંડા પાની તુજકો પીલાઉં, ઓર તેરે પાઉં દાબું, ઓર તેરી ખીદમત કરૂં," એસા વોહ ચરવાહા મહોબતકે ઝૉક ઓર શૉકમેં[1] કેહ રહા થા; ઓર હઝરત મુસા નબી અલયહીસ સલામ ઉધરસેં નીકલે; તો ઉન્હુને યેહ સબ સુના તો બહોત ગુસ્સેહ હુવે કે યેહ કયા વાહી તબાહી[2] શરીઅતસેં[3] ખીલાફ[4] કુફ્ર[5] બકતા હે! ફીર હઝરત મુસા અલયહીસ સલામ ઉસકે પાસ ગયે ઓર ઉસકો કહા કે "અય બેવકુફ! યેહ કયા કુફ્ર બક રહા હે? તું તોબા કર, અલ્લાહ તાઅલાકી ઝાત પાક મુનજ્ઝા[6] સબ ચીઝુંસેં હે, ઓર તું એસે કુફ્ર કલમે બક રહા હે;" એસા મુસાને ઉસકો ડરાયા; સો વોહ તો બિચારા ખામોશ[7] હો ગયા, ઓર ઉસકા વોહ મુકામ છુટ ગયા, યાને વોહ મહોબતકી બાતેં છુટ ગઈ, ઓર હઝરત મુસા ચલે ગયે. ફીર ઉસી વક્ત હઝરત મુસા અલયહીસ સલામકે ઉપર અલ્લાહ તાઅલાકી તરફસેં વહી[8] આઈ, ઓર ઠપકા કહેલાયા કે "અય મુસા! હમારે દોસ્તકો તુમને હમસેં જુદાં કર દીયા, હમને તુમકો હમારે બંદુકો હમારેસેં મીલાનેકે વાસ્તે ભેજે હેં યા જુદા કરનેકે વાસ્તે? જાઓ, હમારે દોસ્તકો ખુશ કરો" એસા ઠપકા આયા. ઈસિ લીયે હઝરત મુસા ઉસી વક્ત ઉસ ચરવાહેકે પાસ દોડે ગયે, ઓર ઉસકે આગે ઉઝ્રખાહી[9] કી. સો આશકુંકા એસા હાલ હોતા હે.

મૌલાના સાહબને ઉસી મુકામમેં મસ્નવી શરીફમેં ફરમાયા હે કે હરેકકો અપની ઈસ્તીલાહ જુદી હોતી હે. સીંધીયુંકો સીંધી ઈસ્તીલાહ ઓર હીંદીયુંકો હીંદકી ઈસ્તીલાહ હોતી હે. હરેક અપની ઈસ્તીલાહકે મુજબ અપને રબકી બંદગી કરતા હે. ઓર હદીસ શરીફમેં

---

૧ શૉક=મનની ઇચ્છા, ઉમેદ. ૨ વાહી તબાહી=બકબકાટ, ફોકટ લવારો. ૩ શરીઅત=મુસલમાનના ધર્મનો રસ્તો. ૪ ખીલાફ=વિરૂદ્ધ. ૫ કુફ્ર=પરમેશ્વરને નહીં માનવું તે, નાસ્તિકપણું ૬ મુનજ્ઝા=નિરંજન. ૭ ખામોશ=ચૂપ. ૮ વહી=દેવતાની મારફત મોકલેલો સંદેશો. ૯ ઉઝ્રખાહી=આજીજી કરી માફી માગવી તે.

બી ફરમાયા હે "ઇન્નિલ્લાહા લા યન ઝુરો ઇલા સોવરે કુમ વ આમાલ કુમ વલાકીન યન ઝુરો ઇલા કુલુબે કુમ વ નૈયાતે કુમ" યાને અલ્લાહ તાઅલા તુમારી સુરતુંકો નહીં દેખતા હે કે તુમને ઉપરકા સબ બનાવ લોગુંકે દેખનેકે વાસ્તે કર રખ્ખા હોવે. લંબી દાઢી, ઓર બડી તસ્બીહ,[1] ઓર બડા ઝુબ્બા, ઓર બડા દસ્તાર[2] બાંધા હોવે, ઓર વોહ તુમારે આમાલુંકો નહીં દેખતા હે કે ઝાહરમેં લોગુંકો દીખાનેકે વાસ્તે લંબી નમાઝાં પઢો, ઓર બહોત નફલાં પઢો, ઓર બહોત તસ્બીહ ફીરાઓ; યેહ સબ લોગુંકે બતલાનેકે વાસ્તે કરતે હો, ઓર દિલમેં ઉસકી મહોબત ઓર ઇખ્લાસ નહીં રખતે તો વોહ તુમારે યેહ આમાલુંકો બી નહીં દેખતા હે, મગર વોહ તુમારે દિલુંકો ઓર તુમારી નૈયતુંકો દેખતા હે, એસા હદીસ શરીફમેં બી ફરમાયા હે. ઇસ લીયે આશક લોગ ઉસીકી મહોબત ઓર ઇખ્લાસસેં ઉસકે સામને નાઝો ન્યાજ કરતે હેં, ઓર ઉસકે ઇશ્ક ઓર મહોબતકે કલામ[3] કરતે હેં, ઓર ઉસસેં ન્યાજ હાંસલ કરનેકે વાસ્તે ઓર ઉસસેં દિલ લગાનેકે લીયે અપને તઇં ઉસકે સામને મોઅંનસકે સેગેસેં ઝાહર કરતે હેં. ઓર એસે આશક બહોત હુવે હેં. જયસે કે કાઝી મેહમુદ દરિયાઇ સાહબ, જીનકા મઝાર શરીફ કસ્બે બીરપુરમેં હેં, ઓર હઝરત મુસા સોહાગ સાહબ, જીનકા મઝાર શરીફ શેહર એહમદાબાદમેં હે વગેરહ દુસરે બી એસે આશક બહોત હુવે હેં કે ઉન્હુને અપને તઇં મોઅંનસકે સેગેસેં પુકારા હે. જયસા એક આશકને સાથ ન્યાજકે ઓર ઇજઝકે યેહ દોહરા કહા હે—

દોહરા—જીન ઢુંડા તીન પાઇયા ઘેરે પાની પેઠ,
મેં પાપન ડુબન ડરી રહી કિનારે બેઠ.

યેહ દોહરા મુરાકબેકે હાલમેં કહા હે, મગર યેહ કમતર વાસ્તે તુલ હોનેકે શરેહ[4] ઉસકી નહીં લીખતા હે. કયું કે યેહ કિતાબ મુખ્તસર હાલસેં લીખનેકી હે, ઓર ઇસ કીતાબમેં ફક્ત ઇસ કમતરકી હીં તસનીફાતસેં[5] સબ ચીઝેં હે; દુસરે કીસીકી બી તસનીફકી એક ચીઝ બી નહીં

૧ તસ્બીહ=માળા. ૨ દસ્તાર=મુગટ, પાઘડી. ૩ કલામ=વાત. ૪ શરેહ=ટીકા. ૫ તસનીફાત=કાવ્ય, લેખ.

લી હે, મગર આયાત, હદીસ, મકુલા, બુઝુર્ગાં ઓર કોઈ શેઅર અશઆર તમસીલકે વાસ્તે ઓર મુનાસબતકે વાસ્તે ઇસમેં લીખ્ખી હે.

ગરબી ૩.

દિલડાં પિયુજીને દીધાં રે.[૧]

(કહું એક વાતલડી—એ રાહ.)

દિલડાં પિયુજીને દીધાં રે પ્રેમ રસ ભર પીવા,
હરિએ હરખથી લીધાં રે થયાં અમે મરજીવાં, દિલડાં૦ ૧
થઈ આનંદ હેલી રે રંગીલાથી રાસ રમી,
હૈડે હરખ ન માયે રે પિયુના હું મનમાં ગમી, દિલડાં૦ ૨
મોહન મંદિર આવ્યા રે મહા પદ હું પામી,
મેલી સખીઓની ટોળી રે ભાવે ભેટીયા સ્વામી, દિલડાં૦ ૩
સુખમણુ સેજમાં પોઢી રે રંગીલાથી રસ પીધા,
વ્હાલે પ્રેમરસ પાઈ રે મનડાં હેરી લીધાં, દિલડાં૦ ૪
મને હરિ રંગ લાગ્યો રે આપો મારો ભુલી ગઈ,
મારૂં તન મન ધન સૌ રે અર્પણ કરી અળગી રહી, દિલડાં૦ ૫
હવે હું મને ખોળું રે હું તો કહીં જડતી નથી,
મારો પિયુ મને દરસે રે સર્વે વસ્તુમાં સખી, દિલડાં૦ ૬
મારૂં હુંપણું ખોઈ રે પિયુનું હું અંગ બની,
જ્ઞાની આતમ ઈશ્વર રે મળી એક રંગ બની, દિલડાં૦ ૭

વિવેચનઃ—**દિલડાં** યાને દિલ. **પિયુજી** યાને માશુક. **પ્રેમરસ** યાને શરાબે ઇશ્ક વ શૉક. **હરિ** યાને માલક. **મરજીવાં** યાને મુતુ કબલા અન્ત મુતુ યાને મરનેસેં પહેલે મરના. **હેલી** યાને રેલ, બારીશકા જારી હોના એસા ઇશ્કકા ઉભાર રંગ રેલ હો જાના. **રંગીલા** યાને માશુક. **રાસ રમી** યાને નાઝો ન્યાજ ઓર શૉકકી બાતેં કરી.

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે, સંયોગ સ્વરૂપમાં સમાધિ ધ્યાન બતાવ્યું છે.

પિયુ યાને માશુક. **મોહન** યાને મેહબુબ. **મંદિર** યાને ઘર, દિલ. **મહાપદ** યાને બહોત બડા મરાતબ ફના ફીલ્લા ઓર બકા બિલ્લાકા. **સખીઓ** યાને વસ વસે નફ્સાની વ ખવાસેં અનાસરા. **ભાવે** યાને મહોબતસેં. **ભેટીયા** યાને મીલ ગયા. **એક રંગ** યાને મારેફત કમાલસેં મન અરફા નફ્સહુ ફકદ અરફા રબ્બહુકી હકીકત માલુમ હુઈ, ઓર અનીયત ખાસકો સમજમેં આઈ. જયસે મનસુર બાયઝીદ ઓર શમસોદ્દીન તબરેઝી રહમતુલ્લા અલયહેને જાના. અય અઝીઝો ! ઇસ્તીલાહ આશકુંકી ઓર આરફુંકી સમજના ચાહીયે કે ઇશ્ક સીવાય ઝાતે બારીકે[1] નહીં હે, મગર ઇસ્તીલાહ હરેકકી જૂદી જૂદી હે ઓર મારેફત ભી સબકી બરાબર નહીં હોતી હે. કીસીકો કમ કીસીકો જયાદા હોતી હે, મગર રૂજુ સબકા અલ્લાહીકી તરફ હોતા હે, ઓર ઝાત મુતલક ગેબ હુયતમેં તો કુછ કલામ હી નહીં હે કે કોઇ કુછ કેહ સકે, ગોકે વાજેબુલ વુજુદ હે, ઓર હમા સીફાત[2] ઉસમેં મોજુદ હે, મગર યહાં સુલબે સીફાત હે કે કુછ કહા નહીં જાતા હે, ઓર જબ પહેલા મરાતબ તવહીદકા[3] ઝુહુરમેં આયા કે હકીકત મહંમદી હે વોહ તુખ્મ[4] હે, કુલ મોજુદાત[5] ઓર જુમલે મખલુકાતકા[6] ઓર દુસરે મરાતબમેં કે ઇલાહીયત હે. કુલ અસમા જલાલી વ જમાલીકી સીફાત ઝાહર હોકર ઝુહુર કસરતકા હુવા હે, મગર યેહ દો મરાતબ ગેબકે હેં, ફીર તીસરા મરાતબ રૂહકા હુવા, તબ યેહ નીદા[7] હુઈ કે "અલસ્તો[8] બે રબ્બે કુમ" તબ તમામ રૂહુને ગવાહી[9] દી, ઓર ઇકરાર કીયા કે "કાલુ[10] બલા શહેદના" સો વોહ રૂહ સબ વુજુદ[11] ઇઝાફીકે[12] અંદર નાઝો ખીરામ[13] કર રહી હે, ઓર ઉસીકી ચારૂં તરફ ધુમધામ હે, ઓર વોહ રૂહ બેમીસ્લ ઓર બેમાનીંદ[14] હે, ઓર

---

૧ બારી=પરમેશ્વરેનું નામ. ૨ હમા સીફાત=તમામ ગુણો. ૩ તવહીદ=એક બ્રહ્મ. ૪ તુખ્મ=બીજ. ૫ મોજુદાત=દુનિયાની ચીજો. ૬ મખલુકાત=તમામ જીવ. ૭ નીદા=આકાશવાણી. ૮ અલસ્તો બે રબ્બે કુમ=શું હું તમારો પરમેશ્વર નથી? ૯ ગવાહી=સાક્ષી. ૧૦ કાલુ બલા શહેદના=હા અમે કબુલ કરીએ છીએ. ૧૧ વુજુદ=શરીર. ૧૨ ઈઝાફી=વધારો. ૧૩ ખીરામ=લટકો. ૧૪ બેમાનીંદ=અદ્વિતીય, જેની બરોબર બીજો કોઈ નથી એવો.

એમકાન હે કે ફલાની જગાહ ઉસકા મુકામ વુજુદમેં હે એસા નહીં હે, મગર ઉસકા લગાવ[1] વુજુદકે સાથ એસા હે જયસા આશક ઓર માશુક એક હેં; સો અવ્વલ હકીકત સબહઝરાત ખમસાહકી સમજે ઓર અસમાઉંકી સીફાતુંસેં વાકેફ હોવે, ઉસકે બાદ જો કોઇ આશકુંકે ઓર આરફુંકે કલામમેં કુછ સુખન[2] કરે તો બજા[3] હે, વ ઇલ્લા નહીં તો ખામોશ રહેના બહેતર હે કે કીસી આરીફને યા આશકને કુછ કલામ કીયા હોગા તો ઉસને કુછ સમજકે હી કીયા હોગા, સો જીતની બાતેં આશકુંકી ઓર આરફુંકી હેં વોહ ઉનકી ઇસ્તીલાહકે મુજબ રાસ્ત હોંગી ઓર યેહ સબ બાતેં નાઝો ન્યાજકી હેં, કીસીને વુજુદ ઓર રૂહકી ઇસ્તીલાહ દી હે, કીસીને દિલકી ઓર હઝરત મેહબુબ મહંમદ મુસ્તુફા સલલ્લાહો અલયહે વસલ્લમકી ઇસ્તીલાહ કી હે.

ગરબી ૪.

પ્રેમ પિયુજીથી પીધા રે.[4]

(કહું એક વાતલડી—એ રાહ.)

પ્રેમ પિયુજીથી પીધા રે વ્હાલા વિના કેમ રહીએ?
નામ નાથનાં લીધાં રે બીજાં નામ શિદ લઈએ? પ્રેમ૦ ૧
પિયુજી પ્રીત લગાડી રે મારૂં મન હેરી ગયા,
મને વ્યાકુળ કીધી રે ઓળંબા શું દઈએ? પ્રેમ૦ ૨
સ્વપ્ના માંહે આવી રે મારૂં ચિત્ત ચોરી ગયા,
વરણાગી છે કીધી રે વ્હાલા તમને શું કહીએ? પ્રેમ૦ ૩
મારા મંદિર ન આવ્યા રે વ્હાલા મારા વરણાગીયા,
મને મુખડું દેખાડો રે તમને મુકી કયાં જઈએ? પ્રેમ૦ ૪
મારો જીવડો તલપે રે વ્હાલા વિના હે રે સખી,
મને રજની[5] ન જાયે રે હમે દુ:ખ કેમ સહીએ? પ્રેમ૦ ૫

---

૧ લગાવ=મેળાપ. ૨ સુખન=વાત. ૩ બજા=ખરી, સાબીત. ૪ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે, ઘાયલ પ્રેમીના વિયોગદુ:ખના ઉદ્ગાર છે. અતિ ભક્તિભાવ બતાવે છે. ૫ રજની=રાત.

હવે કોઈ મનાવો રે રૂઠ્યા રસિયા વરને,
મારી વાર ન કીધી રે સખી મારી કોઈ સઇએ, પ્રેમ૦ ૬
જ્ઞાની પ્રેમ રસ પીને રે પિયુ સાથે પ્રીત કરી,
ચાહે જીવડો જાયે રે હવે જૂદાં કેમ થઇએ? પ્રેમ૦ ૭

વિવેચનઃ—**પ્રેમ** યાને શરાબે ઇશ્ક. **પિયુજી** યાને હકીકતન ઝાતબારી, ઉરફન હઝરત મેહબુબ મહંમદ મુસ્તુફા સલ્લલ્લાહો અલયહે વસલ્લમ, કીનાયતન રૂહ, કે રોઝે અઝલસેં "અલસ્તો બે રબ્બે કુમ" કી નીદા સુનકે યહાં આઈ હે, સો નાઝો બીરામ હર સેમેં હકીકતે મહંમદી બતલા રહી હે, વહી રૂહ જો કુછ હે સો હે; ઓર ઉસકી હરેક જો ધુમધામ હે, ઓર ઉસકી હકીકત હઝરતે મેહબુબ સલ્લલ્લાહ અલયહે વ આલેહી વ અસહાબેહી વસલ્લમને પોશીદા રખ્ખી હે, ઇસિ લીયે યહાં કોઇ કુછ કલામ નહીં કર સકતા, એસા હકીકતે રૂહ ઇન્સાનીમેં કહા હે. ઓર બાઝે મશાયખ રહમ અલ્લાહને યેહ કહા હે, જયસા હઝરત ખ્વાજા જુનેદ બુગદાદી સાહબ રહમઅલ્લાહ ઓર ઉનકે મુત્ત તબેઇનિને ઇસિમેં કલામ હી નહીં કીયા હે. ઓર યેહ કહા કે હમ મોજુદ કે સીવા ઓર કુછ તાબીર[1] નહીં કર સકતે હેં, ઓર બાઝે લીખતે હેં કે હઝરતને બીચ અવામુન્નાસકે "કુલીર રૂહો મીન અમ્રે રબ્બી" ફરમાયા હે, ઓર જો કાફ્રૂંકા સવાલ થા, ઓર ઉનકે દિલકા જો મનસા[2] થા ઉસ મુજબ હઝરતને જવાબ દીયા થા, ઓર અપને અસહાબુંકે[3] રૂબરૂ જો કે ઇસિકે અહલ[4] થે ઉનકે સામને "બ વાઝે અર રૂહ હો વલ્લાહ" ફરમાયા હે; એસા તસવ્વુફકી કીતાબુંમેં લીખતે હેં. ઓર હઝરત જુનેદ રહમ અલ્લાહકી ભી યેહી બાત થી કે "હમ મોજુદકે સીવા ઓર કુછ તાબીર નહીં કર સકતે યાને લા મોજુદો ઇલ્લલ્લાહ." ઓર હઝરત મનસુર રહમ અલ્લાહકા ઇસી મારેફતસેં "અનલ હકકા" દાવા થા. ઓર હઝરત બાયઝીદ ઇસી મારેફતસેં "સુભહાની મા આઝમો શાની" કહેતે થે. ઓર શમ્સ તબ-

---

૧ તાબીર=અર્થ, ખુલાસો. ૨ મનસા=આશા. ૩ અસહાબ=દોસ્ત, મિત્ર. ૪ અહલ=લાયક, પાત્ર.

રેઝીને ઇસી મારેફતસેં "કુમ્બે ઇઝની" કહા થા. શેખ ફરીદુદીન અત્તારને ઈસી મારેફતસેં "મેં ખુદા હું, મેં ખુદા હું, મેં ખુદા હું," કહા થા. ૩૯ બેચું વ બેચગુ વ બેશુબેહ વ બેનમું હે બા અકલન વ નકલન ઓર યેહ સીફાતે ઝાતકી હે ઓર યેહ સીફાતે ઝાતસેં જુદી નહીં હોતી. અલ આકીલો તકફીયેતુલ ઈશારાહ, મગર યેહ બાત ઉન લોગુંકે વાસ્તે હે કે જીનકો અલ્લાહકી ઝાત ઓર સીફાતકી ઓર ઉસકે અસમાઉંકી કુછ મારેફત હોવે, ઓર હઝરત ખમસાસેં વાકીફ હોવે, ઓર હકીકતે મહંમદીકો જાનતા હોવે, ઉન લોગુંકી યેહ બાતાં હે કે વોહ આશક અલ્લાહ ઓર આરેફે બીલ્લાહ ઓર વલીયુલ્લા હેં, ઓર અંજાને ઓર જાહેલ ઓર નાવાકેફુંકે વાસ્તે કુફર હે, ઓર "મન અરફા નફસહુ ફકદ અરફા રબ્બોહુ" ઈસીકા ઈશારાહ હે. ઓર "નહનો અકરબો ઇલિયહે મીન હબલીલ વરીદ," યેહી ઈશારાહ હે. ઓર ઇસ શેઅરકા ભી યેહી ઈશારાહ હે—

શેઅર:—કે બ ચશ્માને દિલસુબી જુઝ દોસ્ત,
હરચે બીની બીંદાંકે મઝહરે ઓસ્ત.

નાથ યાને માલક. **પ્રીત** યાને મહોબ્બત. **હેરી ગયા** યાને છીન લીયા. **વ્યાકુળ** યાને દિવાના. **ઓળંબો** યાને ઠપકો. **સ્વપ્ના માંહે** યાને ખ્વાબમેં, દિલમેં. **વરણાગી** યાને લાડ ઓર નાઝ. **મંદિર** યાને ઘર. **વરણાગીયા** યાને લાડલા, દુલ્હારા. **જીવડો** યાને જાન. **તલપે** યાને બેકરાર રહે. **સખી** યાને સાહેલી (પાંચ તત્વકે પચીસ ગુણ, ઓર મનકી બ્રમણાયેં, ઓર ગોપીયેં ભી ઉસીકો કહેતે હેં). **રજની** યાને રાત. **રસિયા** યાને આશક. **વાર** યાને મદદ. **સખી** ઓર **સઇ** યાને જવારે વુજુદ, નફસ અકલ જો કરીબકે હેં, યાને કીસીને મેરી મદદ ન કરી કે મેરા પીયુ મુજસેં ખુશ હોવે, ઓર મુજકો ઉસકા કુર્બ[1] હાંસલ હોવે, યાને મુજસેં રીયાઝત[2] ઓર ઇબાદત ઓર તકવા કુછ ન હો સકી; ઓર સબ જવારે અકલ ઓર નફસ દુનિયાકી હવામેં[3] ગાફીલ રહે, ઓર મેં અપને મીયાંસેં દૂર રહા

૧ કુર્બ=પાસે પાસે જોડાવલું તે, મેળાપ. ૨ રીયાઝત=સેવા. ૩ હવા=માયા.

ઓર વસ્લ[1] ન હુવા. **જ્ઞાની** યાને આરફે મારેફતવાલા, યેહ તખ-લ્લુસ[2] ઇસ મુસન્નફકા[3] હે, યાને ઇસને શરાબે મહોબત પીકર મીયાંકે સાથ મહોબત કરી હે, સો અબ તો ચાહે ઇતના દુઃખ સર પર પડે, ઓર ચાહે જીતની આફતેં આવેં, ઓર ચાહે તો મીયાંકી મહોબતમેં ઓર ઉસકે ઇશ્કમેં જાન ભી ચલી જાવે તો ભી ઉસકી મહોબત નહીં છોડનેકા, ઓર ફકીરૂંકે ઓર આશકુંકે વાસ્તે મહોબતકી યેહ આઝ-માયશ હે કે દુનિયામેં ઉનકો તીન ચીઝેં હોતી હેં—એક કીલ્લત, દુસરી ઝીલ્લત, તીસરી ઇલ્લત; યાને ઉનકો દુનિયામેં તંગી ઓર તકલીફ પેસેસેં, ઓર દુનિયાકે આરામસેં રહે, ઓર ઝીલ્લત રહે લોગુંમેં કે લોગ ઉસકો ઝલીલ ઓર બુરા કહે, ગીબતાં કરે, ઓર તોહમતેં રખ્ખેં, ઓર ઉસકે બદનમેં હમેશાં કુછ ન કુછ ઇલ્લત યાને બિમારી રહા કરે કે બદનસેં ભી ઉસકો રાહત ન હોવે, કયું કે યેહ હુકમ ફરમાયા હે કે "અદ્ દુનિયા સીજનુલ મોમનીન વજન્નતુલ કાફરીન" યાને દુ-નિયા ઇમાનવાલુંકે વાસ્તે કેદખાના હે, ઓર કાફરૂંકે વાસ્તે જન્નત હે, સો યેહ ફરમાન જુદા કીસ તરહસેં હોવે? ઓર દુનિયામેં ઉસકે દોસ્તુકો રાહત કીસ તરહ હોવે? ઓર દુનિયાંકો હઝરતને મુરદાર કહા હે, ઓર દુનિયાકે તાલીબકો[4] કુત્તા કહા હે, સો આશક અલ્લાહકે દુનિયાકે તાલીબ નહીં હે, ઓર દુનિયાકી મહોબત ઉનકે દિલુંમેં નહીં હે.

ગરબી ૫.

મોહન મોરલી વગાડી રે.[5]

(કહું એક વાતલડી—એ રાહ.)

મોહન મોરલી વગાડી રે મારૂં મન વશ કરવા,
તેના શબ્દે હું જાગી રે સ્વામી સાથે ચિત ધરવા, મોહન૦ ૧

---

૧ વસ્લ=મેળાપ. ૨ તખલ્લુસ=કવિતામાં જે નામ મુકાય છે તે નામ. ૩ મુસન્નફ=રચનાર. ૪ તાલીબ=દુનિયાની ઈચ્છા રાખનાર. ૫ આ ગરબીમાં ભક્તિશૃંગારરસ દ્વારાએ સમાધિના ધ્યાનની હકીકત જણાવી છે.

અનહદ નાદનાં વાજાં રે વગાડીને વશ કીધી,
એવી રચના રચાવી રે મોહન મારૂં મન હરવા, મોહન૦ ૨
હું તો સાંભળી સુન થઈ રે શરીરનું ભાન તજી,
મેલી સખીઓની ટોળી રે જમના ગઈ જળ ભરવા, મોહન૦ ૩
જમનાજીને તીરે રે સામો ઉભો શ્યામળીયો,
હું તો હરખથી ચાલી રે લટકે લાગી ડગ ભરવા, મોહન૦ ૪
પહોંચી અવઘટ ઘાટે રે જોયો મારો શ્યામ હરિ,
જ્ઞાની હરખથી દોડ્યા રે ચરણુ પર શિર ધરવા, મોહન૦ ૫

વિવેચનઃ—મોહન યાને આશક, પ્યારા. **મોરલી** યાને સદાએ સરમદકી, જીસકો હિન્દુ અનહદ નાદ કહેતે હેં. **શબ્દ** યાને આવાઝ. **સ્વામી** યાને મીયાં. **ચિત્ત** યાને સુરત, ધ્યાન, ખ્યાલ, તસવ્વર. **અનહદ નાદ** યાને આવાઝ સદાએ સરમદકી. **વશ કીધી** યાને મુતી કર લી. **રચના** યાને ઝીનત, મુસવ્વરી. **મોહન** યાને મોહીબ. **મન હરવા** યાને દિલ લેનેકે વાસ્તે. **સુન થઇ** યાને બેહોશ હુઈ. **શરીર** યાને બદન. **ભાન** યાને અક્લ, સુરત, હોશ. **સખીઓ** યાને હમનશીન, મુરાદ તમામ ખ્યાલ, ઓર વસવસે, ઓર તમામ ખવાસ અનાસરૂંકે[1] યાને પાંચ ખવાસ આતશકે, પાંચ બાદકે[2] પાંચ આબકે, પાંચ ખાકકે[3] ઓર પાંચ આકાશકે યાને ખાલીકે, યેહ પાંચ તત્વ યાને પાંચ અનાસરૂંકે પચીસ ગુન હેં, યાને પચીસ ખવાસ હેં, યાને તમામ તહવ્વમાત[4] જો સંગ થે વોહ સબ છુટ ગયે.

ટોળી યાને સબકા મજમા. **જમના** યાને નદીકા નામ હે, મુરાદ વુજુદમેં તીન રગેં—ઈડા પિંગલા ઓર સુખમણાકી જડ—કઝેબમેં[5] હેં, ઓર ટોચ ઉસકી સરકે બીચ તાલુંમેં હે, જહાં એક સુરાખ[6] હે, જીસ્કો જોગી લોગ દસ્વાં દ્વાર કહેતે હેં, ઓર ઈડા પિંગલા સુખમણાકે દોનું બાજુ ઉસકી દો શાખેં હેં, ઓર ઈડા પિંગલામેં સાંસ આતા હે તો નાકકે દોનું નથનુંમેં ડાબે જમને દમ આતા હે, ઓર

૧ અનાસર=પંચભૂત. ૨ બાદ=વાયુ. ૩ ખાક=પૃથ્વી. ૪ તહવ્વમાત=વ્હેમ. ૫ કઝેબ=ઇંદ્રિ, લિંગ. ૬ સુરાખ=છીદ્ર, કાણું.

સુખમણામેં દમ આતા હે તો દોનું નથનું કે દરમ્યાન મખફી આતા હે. ઓર વસવસે ઈનસાનકે બંદ હો જાતે હેં, ઓર આદમી સુન હો જાતા હે, ઓર મહવીયત[1] હાંસીલ હોતી હે, ખુદી મીટ જાતી હે. યહાં સબ બાતેં ઈશારેહસેં મુખ્તસર લીખી જાતી હે. ભજન ઓર પદમેં ઓર દિબાચેમેં યેહ સબ બાતુંકા તુલો તવીલ બ્યાન કીયા હે.

જળ યાને પાની. **તીર** યાને ઘાટ, આરા. **શ્યામળીયા** યાને મુરાદ ઝાતે બારી. **હરખ** યાને શૌક. **લટકે** યાને અદાકે સાથ. ડગ યાને કદમ. **અવઘટ ઘાટ** યાને નિહાયત મુશ્કીલ જગા, લા મકાં, બેઠિકાના. **શ્યામ હરિ** યાને ખુદા. **જ્ઞાની** યાને મુસન્નફકા તખલ્લુસ હે. **ચરણ** યાને પાઉં, પગ. **શિર** યાને સર, માથું. યેહ કલામ મુરાકબેકા હે યાને મુરાકબા કરકે ખાલીં જગામેં જહાં કુછ શોરસાર ન હોવે વહાં વસવસે બંદ કરકે તસવ્વર[2] ઉમ્મુદ દિમાગમેં સદાએ સરમદકા કરકે ચુપકા હો બેઠે, મગર દોનું કાનુંકો રૂઈસેં ખુબ બંદ કરે, ઓર મુરાકબા કરે તો દિમાગમેં તરહ તરહકી આવાઝ આયગી, ઓર વોહ આવાઝ રોઝ બ રોઝ બઢતી જાયગી. એ મુરાકબા હઝરત મેહબુબ સલ્લલ્લાહો અલયહે વસલ્લમને ગારે[3] હેરામેં[4] કીયા હે; ઓર હઝરત ગવસલ આઝમ સાહબ કદસલ્લાહો સિર હુલ અઝીઝને ભી કીયા હે, ઓર બહોત બુઝુર્ગુને યેહ અમલ કીયા હે, ઈસિમેં હાતફ[5] ભી હોતા હે, ઓર કામીલ ઓર વાસીલે હક[6] ભી ઈસિ અમલસેં હોતા હે. યેહ મુરાકબેકા નામ સુલતાનુલ અઝકાર હે.

ગરબી ૬.

પાલવ શિદ ઝાલો રે?[7]

(કહું એક વાતલડી—એ રાહ.)

જાઓ જાઓને પાતળીયાજી પાલવ શિદ ઝાલો રે?
રોકી રાખો છો પારકી નાર એવી તારી આળો[8] રે, જાઓ૦ ૧

---

૧ મહવીયત = સુન, મહાસુન. ૨ તસવ્વર = સુરતી. ૩ ગાર = ગુફા. ૪ હેરા = પર્વત. ૫ હાતફ = આકાશ વાણી. ૬ વાસીલે હક = પરમેશ્વરથી મળવું તે. ૭ ભક્તિશૃંગારરસની આ ગરબી છે. ૮ આળો = ટેવ.

મુકો મુકોને મોહનલાલ પાલવ મારો મુકો રે,
અમથી અળગા રહો મહારાજ પરે[1] થઈ ચાલો રે, જાઓ૦ ૨
સાચી વાત કહું છું હું સુરત શિદ ચુકયા રે ?
હૈડું હાથ રાખો મહારાજ ન કરો એવો ચાળો[2] રે, જાઓ૦ ૩
જુઠા સમ શિદ દો અમને વાતો નહીં સારી રે,
એવાં વેણુ ન વદો[3] વ્હાલા બોલો છો કાલો[4] રે, જાઓ૦ ૪
સાચાં છે દાસ જ્ઞાનીનાં વેણુ સાંભળજો સ્વામી રે,
બીજો કોઈ નથી મન માંહ તમારાથી વ્હાલો રે, જાઓ૦ ૫

ગરબી ૭.

મને શિદ મારી રે ?[5]

કહું એક વાતલડી—એ રાહ.)

વ્હાલા પ્રેમ કટારી[6] રે મને શિદ મારી રે ?
લાગી લાગી છે હૈડાના માંહ ઘાયલ થઈ નારી રે, વ્હાલા૦ ૧
તેનું દુઃખ ખરે છે અપાર મને બહુ સાલે રે,
વ્હાલો મારો નથી મારી પાસ હું કન્યા કુંવારી રે, વ્હાલા૦ ૨
વ્હાલા વિના તે રાત ન જાય હું રોઈ રોઈ થાકી રે,
છાતી ફાટે છે વ્હાલા વિના છે રજની[7] અંધારી રે, વ્હાલા૦ ૩
મને મંદિર ખાવાને ધાય સેજે બળે અગ્નિ રે,
મારી સુરત છે સ્વામીની પાસ આવો ગિરધારી રે, વ્હાલા૦ ૪
અતિ દુઃખ ન દો અમને દયાવંત આવો રે,
શા માટે શ્યામળીયાજી જ્ઞાનીને વિસારી રે ? વ્હાલા૦ ૫

---

૧ પરે=દૂર. ૨ ચાળો=અડપલું. ૩ વદો=બોલો. ૪ કાલો (કાલું)=પ્રિય, મધુર, વ્હાલું લાગે એવું. ૫ આ ગરબી ભક્તિશૃંગારરસની છે, વિયોગી પ્રેમીના ઉદ્‌ગાર છે. ૬ પ્રેમ કટારી=પ્રેમરૂપી કટારી, કટાર વાગવાથી જેમ શરીર ઘાયલ થઈ પીડાય છે તેમ પ્રેમદૃષ્ટિ હૃદયને ઘાયલ કરી આકુળ વ્યાકુળ કરે છે, અને દુનિયાનું ભાન ભુલાવે છે. ૭ રજની=રાત્રિ, રાત.

ગરબી ૮.

મંદિરીયાં સુનાં રે.[1]

(કહું એક વાતલડી—એ રાહ.)

મ્હોલે આવોને મોહનલાલ મંદિરીયાં સુનાં રે,
સેજે અગ્નિ બળે મહારાજ કાળજડાં ઉનાં રે, મ્હોલે૦ ૧
શા માટે રીસાણા રે સાચું બોલો શ્યામળીયા ?
શું હું ગમતી નથી તમને હવે મળવું ના રે ? મ્હોલે૦ ૨
આવો તો ચરણ ચાકર થઈ સેજલડી સમારૂં રે,
લવીંગ સોપારી ને પાન લાવું કાથા ચુના રે, મ્હોલે૦ ૩
રાત્રી જાગું કરૂં રોશની પ્રસાદો વહેચું રે,
ઉભી રહું જોડીને હાથ આગળ હું પ્રભુના રે, મ્હોલે૦ ૪
અરજ સાંભળો જ્ઞાની છે સ્વામી તારી દાસી રે,
મને દર્શન દોને તમે શ્યામળીયા સલુણા રે, મ્હોલે૦ ૫

ગરબી ૯.

મન મારૂં મોહ્યું રે.[2]

(ઘણું ઓપે આરાસુરીરાય રે અંબિકા દેવી રે—એ રાહ.)

મોહ્યું મોહ્યું મોહનના સાથ રે મન મારૂં મોહ્યું રે,
મેં તો કામ કાજ ને સંસાર સર્વે ખોયું રે, મોહ્યું૦ ૧
મેં તો મુકયો સાહેલીઓનો[3] સાથ રે ઘરબાર મુકયું રે,
મેં તો જગજીવનના[4] સાથ ચિતડું પરોવ્યું રે, મોહ્યું૦ ૨
હું તો શુધ બુધ સર્વે ખોઇને વ્યાકુળ થઈ રે,
મેં તો જગજીવનનું રૂપ જ્યારથી જોયું રે, મોહ્યું૦ ૩

---

૧ આ ગરબી ભક્તિશૃંગારરસની છે, વિયોગી પ્રેમીના ઉદ્ગાર છે. ૨ આ ગરબીમાં ભક્તિશૃંગારરસ દ્વારાએ સમાધિની સુન સ્થિતિ સમજાવી છે. ૩ સાહેલીઓ=મનની ભ્રમણાઓ અને ઇંદ્રિયોની વાસનારૂપ સાહેલીઓ. ૪ જગજીવન=બ્રહ્મ.

આવો આવોને વિઠ્ઠલરાય રે મારા મ્હોલે આવો રે,
મારૂં મનડું હરીને મહારાજ લોકમાં વગોવ્યું રે, મોહ્યું૦ ૪
દાસ જ્ઞાનીના સ્વામીનાથ રે ઘણું શું કહીએ રે?
રોઇ રોઇને મુખ મહારાજ આંસુએ ધોયું રે, મોહ્યું૦ ૫

ગરબી ૧૦.

આપણે સુખ માણીએ જો.[1]

(ઓધવનંદનો છોરો તે—એ રાહ.)

હરિ આવોને આપણે સુખ માણીએ જો,
વાતો પ્રેમની તે આપણે જાણીએ જો, હરિ૦ ૧
હાથ હાર[2] કરી ગળા વચ્ચે નાખીએ જો,
આપણે પ્રેમ નેત્રો[3] સામસામી તાણીએ જો, હરિ૦ ૨
મને કામ કાજ કશું હવે ના ગમે જો,
મને વ્યાકુળ કીધી છે પિયુ આણીએ જો, હરિ૦ ૩
મારા હરિનું તે સ્વરૂપ શું અપાર છે જો!
અમે કોઇને તે શિદને વખાણીએ જો? હરિ૦ ૪
દાસ જ્ઞાનીના હૃદયમાં હરિ વસે જો,
નહીં જાણીયું તે કોઈ અજાણીએ જો, હરિ૦ ૫

ગરબી ૧૧.

શા માટે રીસાયા મારા કંથજી?[4]

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને—એ રાહ.)

શા માટે રીસાયા મારા કંથજી? ટેક.
પડવે મુજથી પિયુડે લીધાં રૂસણાં,

૧ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે. ૨ હાથ હાર=બે હાથની બાથ રૂપી હાર. ૩ નેત્રો=આંખ, નજર, દૃષ્ટિ. ૪. ભક્તિશૃંગારરસની તિથિઓ છે.

હવે તે હમથી ઘરમાં કેમ રહેવાય જો ?
આંસુડાં ચાલે રે મારી આંખમાં,
પિયુ વિના મને મંદિર ખાવા ધાય જો, શા માટે૦ ૧
બીજે મુજને બહુ દુઃખમાં નાખી ગયા,
રાત્રે રોવું દહાડે થાય ઉચાટ જો,
અન્ન પાણી મેં મુકયું મારા વાલમા,
બેઠી જોઉં ચાર દીશા તમ વાટ જો, શા માટે૦ ૨
ત્રિજે હમને તાણીને તરછોડીયાં,
હવે તો એનો શું કરીએ ઉપાય જો ?
કૂવામાં કાપી રે રાશો[1] શ્યામળા,
એવો ગજબ તો ગરીબ ઉપર નવ થાય જો, શા માટે૦ ૩
ચોથે તે ચિંતા ઘણી મારા ચિત્તમાં,
રોઈ રોઈને કયમ જાશે મારી રાત જો ?
દહાડે તો ઉઠે રે દુઃખના ડુંગરા,
કોના આગળ કહીએ દુઃખની વાત જો ? શા માટે૦ ૪
પાંચમે પિયુના કારણ હું ઘેલી થઈ,
ગામમાં મુજને જંપ[2] ઘડી નવ થાય જો,
સખીઓમાં બેશીને હવે હું શું કરૂં ?
પિયુ વિના એળે જન્મારો જાય જો, શા માટે૦ ૫
છઠ્ઠે છુટે કેશે વનમાં હું ગઈ,
ઘર મુકયું ને મુકયો સખીનો સાથ જો,
સાહેલીઓ સહુ કહે સખી ઘેલી થઈ,
ભાન ભુલી ને હૈયું નથી મુજ હાથ જો, શા માટે૦ ૬

---

૧ કૂવામાં કાપી રે રાશો=કૂવામાંથી કાઢવા મને દોરડાં બાંધી ખેંચવા લાગ્યા અને પાછા તમે અધવચમાં તે દોરડાં કાપી નાખ્યાં, હવે અમારી શી દશા ? એ મતલબ છે. ૨ જંપ=શાંતિ, કળ.

સાતમે શુદ્ધિ[1] ગઇ શ્યામળીયા કારણે,
એકલી વનમાં ભટકું ઠામો ઠામ જો,
વ્હાલાજી આવો તો જાઉં વારણે,[2]
હાથ જોડીને કહું છું મારા શ્યામ જો, શા માટે૦ ૭
આઠમે અબળા નારી વનમાં આથડે,
રેત ઉડે કાંઈ લાગે અદકો તાપ જો,
કાંટા ને કચરામાં વિપત્તિ[3] પડે,
ભોગ થયા કાંઈ પૂરણ જાગ્યાં પાપ જો, શા માટે૦ ૮
નુંમે મારા નાથ ઘણું શું કીજીએ ?
મ્હેર કરીને આવો અમારી પાસ જો,
એકલડી દાસીને દુઃખ નવ દીજીએ,
આવો હવે બે આપણ રમીએ રાસ જો, શા માટે૦ ૯
દશમે દહાડા જાય ઘણા રે દોહલા[4],
પિયુ વિના મુજ નિકળી જાશે પ્રાણ જો,
દેહ તો દાઝીને થઈ ગઈ છે કોયલા,
એવો દગો ના દઈએ ચતુર સુજાણ જો, શા માટે૦ ૧૦
એકાદશીએ અલબેલા હું શું કહું ?
તમ દાસીને શું બાળો છો શ્યામ જો ?
રાતો ને દહાડા રે દુઃખમાં હું રહું,
ઘડી નથી હે નાથ મને વિશ્રામ જો, શા માટે૦ ૧૧
બારસે બાળાવેશ મને મેલી ગયા,
અહીં નથી મુજ પરદેશણનું કોઈ જો,
મુજ ઉપર તે રાખે કોણ હવે મયા ?
હું તો રહી છું વ્હાલા તુજને મોહી જો, શા માટે૦ ૧૨

---

૧ શુદ્ધિ ગઈ=હુંપણું નાશ પામ્યું. ૨ વારણે=વારી, બલિહારી.
૩ વિપત્તિ=આપદા, દુઃખ. ૪ દોહલા=કઠણ, દુઃખદાયક.

તેરશે તારા કાજે હું ત્યાગી થઈ,
ઘર તજીને મેં મુકયો સૌ સંસાર જો,
મોહનજી તમને રે હું મોહી રહી,
હું તારી દાસી ને તું મુજ ભરથાર જો, શા માટે૦ ૧૩
ચૌદશે ચતુરાઈ કરી રે મેં ઘણી,
ન્હાઈ ધોઈને શણગાર સજીયા સોળ જો,
કૃપા કરીને સેજે આવો રે ધણી,
ગળે વળગીને બોલો મીઠડા બોલ જો, શા માટે૦ ૧૪
પુનમે તો પુન્યદાન કીધું મેં ઘણું,
ન્હાઈ ધોઈને નિત્ય લીધું હરિનામ જો,
કામકાજ સૌ મુકયું રે સંસારનું,
ત્યારે હરિ મેં જોયા ઠામો ઠામ જો, શા માટે૦ ૧૫
પંદર તિથિઓ ગાઈને પૂરી કરી,
સંવત ઓગણીસો છવ્વીસની સાલ જો,
જેઠ વદી ચોથે રે બેશી બે ઘડી
જ્ઞાની થઈને કહું છું મારા લાલ જો, શા માટે૦ ૧૬

ગરબી ૧૨.

મારા મ્હોલે પધારો વાલમા.[1]

(પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમની રે—એ રાહ.)

વાલમા વાલમા વાલમા રે મારા મ્હોલે પધારો વાલમા,
ઘણો લટકો કરો છો ચાલમાં રે, મારા મ્હોલે૦ ટેક.
પહેલી તે વાર વ્હાલા પ્રીતિ કરીને
નાખી ગયા છો જંજાળમાં રે, મારા મ્હોલે૦ ૧

---

૧ આ ગરબી ભક્તિશૃંગારરસની છે, વિયોગી પ્રેમીના ઉદ્‌ગાર છે.

મ્હોલે આવો તો વ્હાલા તમને વધાવું
મોતી ભરીને થાળમાં રે, મારા મ્હોલે૦ ૨
પ્રેમની પીડા તે વ્હાલા કોને રે કહીએ?
સમાઈ રહી છું ખ્યાલમાં રે, મારા મ્હોલે૦ ૩
પિયુજીથી પ્રેમરસ પીધો છે જ્ઞાની,
મસ્ત થઈ રહી છું હાલમાં રે, મારા મ્હોલે૦ ૪

ગરબી ૧૩.

વાટો જોઉં છું તમારી.[1]

(પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમની રે—એ રાહ.)

વાટો જોઉં છું તમારી, મોહન વ્હાલા, વાટો જોઉં છું તમારી,
તમે આવો તો જાઉં હું વારી, મોહન વ્હાલા૦ ટેક.
મારા મંદિરીએ આવો અલબેલડા,
મને દર્શન દોને દાડી દાડી, મોહન વ્હાલા૦ ૧
રાત રે ઉઠીને હું તો રૂદન કરૂં છું,
સુના મંદિરમાં એકલી નારી, મોહન વ્હાલા૦ ૨
દયા કરીને મને દર્શન દોને,
ઉભી અરજ કરૂં છું બિચારી, મોહન વ્હાલા૦ ૩
મારા ગરીબ પર મહેર કરીને,
મારા સ્વપ્નામાં આવો એક વારી, મોહન વ્વાલા૦ ૪
તમને જોવાને મારો જીવ ઘણો તલપે,
મારા કાળજામાં લાગી કટારી, મોહન વ્હાલા૦ ૫
જળ વિના મીન જેમ ખાય છે પછાડીઓ,
તેમ તમ વિના દાઝે દેહ મારી, મોહન વ્હાલા૦ ૬

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે, વિયોગી પ્રેમીના દુઃખના ઉદ્ગાર છે.

કોના સંગાથે હવે કહાવું સંદેશો ?
કોઈ મળતું નથી ઉપકારી, મોહન વ્હાલા૦ ૭
મારૂં ગુજર હવે નથી દરબારમાં,
મને ગરીબને શિદને વિસારી ? મોહન વ્હાલા૦ ૮
કીરપા કરીને આવો મારા મંદિરીએ,
મને બળતી રાખશો ઉગારી, મોહન વ્હાલા૦ ૯
દાસ **જ્ઞાની**ના પર દયા રે કરીને,
મને દર્શન દોને જાઉં વારી, મોહન વ્હાલા૦ ૧૦

ગરબી ૧૪.

આવો તો જાઉં હું વારી.[1]

(પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમની રે—એ રાહ.)

આવો તો જાઉં હું વારી, મોહન તમે, આવો૦ ટેક.
ચરણે તમારા વ્હાલા શીષ નમાવું,
મુખડા પર જાઉં બલીહારી, મોહન તમે૦ ૧
તમે આવો તો વ્હાલા પ્રેમ રસ પીજીએ,
પ્રેમના તમે અધિકારી, મોહન તમે૦ ૨
પ્રેમનું તે ધામ મને પ્યારૂં લાગે છે,
ત્યાં છે તમારી સ્વારી, મોહન તમે૦ ૩
તમારા ઉપર મને પ્રેમ ઘણો છે,
શું જાણે તે દુનિયા નઠારી! મોહન તમે૦ ૪
પ્રેમની તે લ્હેર મને ઉઠે છે ઉરમાં,
આનંદ થયો છે બહુ ભારી, મોહન તમે૦ ૫
પ્રેમ નગરનો વાસી આ **જ્ઞાની**,
પ્રેમની ઈચ્છા છે મન ધારી, મોહન તમે૦ ૬

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે.

ગરબી ૧૫.

મારી છે પ્રેમની કટારી.[1]

(પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમની રે–એ રાહ.)

મારી છે પ્રેમની કટારી, મોહન મને, મારી છે૦
કાળજામાં લાગી છે કારી, મોહન મને૦ ટેક.
પ્રેમનાં તે બાણુ તમે માર્યા છે વાલમા,
વીંધી પાંસળીઓ અમારી, મોહન મને૦ ૧
પ્રેમનો તે રસ પાઈ વ્યાકુળ કીધી,
ખોઇ છે શુધ બુધ મારી, મોહન મને૦ ૨
તમારા વિના મને ઘડી નથી ગમતું,
મનમાં છે યાદી તમારી, મોહન મને૦ ૩
તાણીને મને વ્હાલા શિદ તરછોડી ?
મેલી રઝળતી નઠારી, મોહન મને૦ ૪
ગરીબ અનાથ છું દાસી તમારી,
મુજને તે શિદને વિસારી ? મોહન મને૦ ૫
મારા મંદિર હરિ શિદ નથી આવતા ?
વાટો જોઉં છું રાત સારી,[2] મોહન મને૦ ૬
દયા રે કરીને મારા મ્હોલે રે પધારો,
દર્શન દોને એક વારી, મોહન મને૦ ૭
જ્ઞાનીને દયા કરી દર્શન દેજો,
દીન દયાળ છો દાતારી, મોહન મને૦ ૮

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે. ઘાયલ પ્રેમીના વિયોગદુઃખના ઉદ્ગાર છે; જેમ કટાર શરીરને ઘાયલ કરી દુઃખ આપે છે તેમ પ્રેમકટારી હૃદયને ઘાયલ કરી બેશુદ્ધ કરે છે. ૨ સારી=આખી.

ગરબી ૧૬.

મહંમદ મીઠડું નામ છે તમારૂં.[1]

(પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમની રે—એ રાહ.)

મીઠડું નામ છે તમારૂં, હે મહંમદ! મીઠડું૦ ટેક.
મીઠું લાગે છે મને નામ હે મહંમદ,
રૂદીયામાં ઘણું પ્યારૂં પ્યારૂં, હે મહંમદ૦ ૧
બીજો તે એવો કોઇ નથી રે પદાર્થ,
સૌથી તમારૂં નામ સારૂં, હે મહંમદ૦ ૨
મેવા મીઠાઇ દુધ સાકર ને સુખડી,
સર્વે તમારા ઉપર વારૂં, હે મહંમદ૦ ૩
જેટલાં જગતમાં છે નામ ધરાયાં,
સર્વેમાં રૂપ છે તમારૂં, હે મહંમદ૦ ૪
તમારા અંગથી તો સૃષ્ટિ રચી છે,
તમારૂં રૂપ છે અપારૂં, હે મહંમદ૦ ૫
જે જે પદાર્થો છે આ જગતમાં
કોઈ નથી તમથી ન્યારૂં, હે મહંમદ૦ ૬
તમે તે પ્રેમથી આ લીલા કરી છે,
સર્વેમાં તમને હું ધારૂં, હે મહંમદ૦ ૭
તમે તો પ્રથમમાં અલોપ રહીને
પછી તમે બ્રહ્મ રૂપ ધાર્યું, હે મહંમદ૦ ૮
તે છેજ બ્રહ્મનું નામ આ મહંમદ,
તેથી આ જગત સમાર્યું, હે મહંમદ૦ ૯
સર્વેમાં વ્યાપક[2] છે નૂર તમારૂં,

---

૧ બ્રહ્મસ્વરૂપની ગરબી છે. તમામ દેવ એકજ છે, માત્ર વ્યવહારમાં નામ જુદાં જુદાં પડેલાં છે. ૨ વ્યાપક=મળી રહેલું.

તમ ઉપર જીવ હું વારૂં, હે મહંમદ૦ ૧૦
સકલ સૃષ્ટિમાં રમી રે રહ્યા છો,
રૂપ ધરીને ન્યારૂં ન્યારૂં, હે મહંમદ૦ ૧૧
રામમાં[1] તમે રમ્યા કૃષ્ણમાં તમે,
બ્રહ્મા મહેશ નામ તારૂં, હે મહંમદ૦ ૧૨
તમે રે કેસરીઆ[2] ને તમે રે શ્યામળીયા,
સર્વેમાં તમને સંભારૂં, હે મહંમદ૦ ૧૩
પ્રેમ તમારો વ્હાલા મને રે ઘણો છે,
મનમાંથી કદી ન વિસારૂં, હે મહંમદ૦ ૧૪
તમારા બોલાવ્યાથી બોલ્યો છું વાલમા,
વાંક નથી કાંઈ મારૂં, હે મહંમદ૦ ૧૫
જ્ઞાનીના સ્વામી તમે રસિક રંગીલા,
રંગી દો દિલડું અમારૂં, હે મહંમદ૦ ૧૬

ગરબી ૧૭.

લાગી છે પ્રીતડી તમારી.[3]

(પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમની રે—એ રાહ.)

લાગી છે પ્રીતડી તમારી, નબીજી[4] મને, લાગી છે૦
તમો ઉપર જાઉં વારી, નબીજી૦ ટેક.
નામ છે તમારૂં વ્હાલા નબી રે મહંમદ,
અગમથી આવ્યા અવતારી, નબીજી૦ ૧
આદ[5] તો બ્રહ્મ રૂપ તમે હતા વાલમા,
અંત મુક્તિના થયા અધિકારી, નબીજી૦ ૨

---

૧ રામ, કૃષ્ણ, બ્રહ્મા, મહેશ એ વૈષ્ણવ તથા બ્રાહ્મણના દેવનાં નામ છે. ૨ કેસરીઆજી, શ્યામળીઆ એ જૈન લોકોના દેવનાં નામ છે. ૩ આ ગરબીમાં પેગંબરની સ્તુતિ કરી છે. ૪ નબીજી=પેગંબર. ૫ આદ=આદિ, પ્રથમ.

દિન[1] છે તમારો વ્હાલા સર્વેથી સાચો,
તેની શું ઉપમા અપારી! નબીજી૦ ૩
તેના તે ગુણ કોઈ જ્ઞાની રે જાણે,
જાણે શું મૂરખ અનાડી ? નબીજી૦ ૪
લોભ મોહ કામ ક્રોધ કર્મને હણવા,
રાખો છો ખડગ દો ધારી, નબીજી૦ ૫
ત્રેસઠ વરસમાં અન્ન સવા મણ ખાધું,[2]
ઉંઘ ને અહાર નાખ્યો કાઢી, નબીજી૦ ૬
તપ જપ પુન્ય દાન ધ્યાન માંહે રહેતા,
મહા દયાવંત છો બલિહારી, નબીજી૦ ૭
તમારા જેવો કોઈ થયો નહીં થાશે,
તમે સર્વના છો ઉપકારી, નબીજી૦ ૮
જ્ઞાની તો નિશ્ચે છે દાસ તમારો,
મને દેખાડો સુરત પ્યારી, નબીજી૦ ૯

ગરબી ૧૮.

ચાલો જઇએ રે.[3]

(સખી પડવેની પડપ્રીત—એ રાહ.)

સખી હરિ મળવાના કાજ ચાલો જઇએ રે,
હવે ત્યાગી સૌ સંસાર સન્મુખ રહીએ રે. ૧
સખી નિવૃત્તિથી ધ્યાન હરિનું ધરીએ રે,
મન તુરંગ કેરા વ્હેમ સૌ વશ કરીએ રે. ૨
સખી સુન સમુદ્ર માંહ ડુબકી ખાઇએ રે,

૧ દિન=ધર્મ. ૨ પેગંબર ૬૩ વર્ષો સુધી જીવ્યા અને તે દરમીઆન તેમણે માત્ર સવા મણ અનાજ ખાધું હતું. ૩ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે, સમાધિસ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે.

ત્યાં ચડે પ્રેમની લ્હેર ધામે જઇએ રે. ૩
સખી આપો જે કોઈ ખોય આત્મા દેખે રે,
તે વિના તો મહેનત જાય સર્વે અલેખે રે. ૪
સખી આત્મા ઈશ્વર રૂપ નિશ્ચે જાણો રે,
તે સમજીને નિજ ધ્યાન મનમાં આણો રે. ૫
સખી બહાર ભટકે ક્યાંહિ હાથ ન આવે રે,
જે અંતર ખોજે આપ તે નર પાવે રે. ૬
સખી દિલ દરિયાની માંહ ડુબકી મારો રે,
ત્યાં હીરલો લાગે હાથ નિશ્ચે ધારો રે. ૭
સખી સુનમાં ઝળકે નૂર નિશાન ફરકે રે,
તે જોઇને આનંદ થાય મનડું હરખે રે. ૮
સખી આત્મજ્ઞાની જે હોય તે નર પૂરો રે,
તે વિના તો બીજો કોઈ સર્વે અધૂરો રે. ૯
સખી આત્મા ઈશ્વર એક અભેદ જાણે રે,
તે મોક્ષ ધામના માંહ મોજો માણે રે. ૧૦
સખી જ્ઞાની સૌનો દાસ આત્મજ્ઞાની રે,
તે સુનમાં લ્હેરો ખાય હરનો ધ્યાની રે. ૧૧

ગરબી ૧૯.

શું કહું અલખ મ્હારાજ વાતો તારી રે ?[1]

(સખી પડવેની પડપ્રીત—એ રાહ.)

શું કહું અલખ મ્હારાજ વાતો તારી રે ?
ઘણું અચરજ પામી આજ બુદ્ધિ મારી રે. ૧
તું અદ્દભુત રૂપ અખંડ આદિ અનાદિ રે,

---

૧ આ ગરબીમાં નિરાકાર સ્વરૂપે પરમેશ્વરની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, અને તે સાથે સમાધિનું સ્વરૂપ પણ સમજાવ્યું છે.

તું નિર્લેપ નિશ્ચળ નૂર નિરાકારી રે. ૨
તુજ અગમ અગોચર વાસ વસવું ભારી રે,
જ્યાં વાજાં વાગે તુર ધુમ અપારી રે. ૩
ઝીણું નિર્મળ વરસે નૂર વરસે મોતી રે,
ત્યાં અનહદનો છે શોર અખંડ જ્યોતી રે. ૪
તું પ્રેમ ધામના માંહિ મોજો માણે રે,
તને જ્ઞાની પ્રેમી કોઈ વિરલો જાણે રે. ૫
કરે અવઘટ ઘાટ મેળાપ મારો વ્હાલો રે,
જ્યાં ઘણી રે વસમી વાટ ઉલટી ચાલો રે. ૬
તું એવો નિરંજન રૂપ અંતરજામી રે,
તને કેમ કરી પ્હોંચે કોઈ મારા સ્વામી રે ? ૭
હું તો જોઉં પ્રત્યક્ષ રૂપ સૌમાં તારૂં રે,
અતિ આનંદ પામ્યું આજ મનડું મારૂં રે. ૮
મેં તો ઘટપટ પરગટ આજ તુજને દીઠો રે,
તારો છલબલ લાગ્યો શ્યામ મુજને મીઠો રે. ૯
તું તો રમી રહ્યા સૌ માંહ સૌથી ન્યારો રે,
ના જાણે તારો કોઈ ભેદ અપારો રે. ૧૦
દાસ જ્ઞાની કહે છે વાત સાચી માનો રે,
મારો હરિ વસે મુજ માંહ રહે છે છાનો રે. ૧૧

ગરબી ૨૦.

સખી જ્ઞાનીની વાણી સાર.[૧]

(સખી પડવેની પડપ્રીત—એ રાહ.)

સખી જ્ઞાનીની વાણી સાર જ્ઞાની જાણે રે,
અજ્ઞાનીના મન ભાર અદકો આણે રે. ૧

૧ ભજનના મહિમા અને તેના અધિકારી વિષે આ ગરબી છે.

જેવું ઘી સાકર ને દુધ ત્રણે ભેળી રે,
એવી જ્ઞાનીની વાણી હોય સુણ સાહેલી રે. ૨
સખી સાજો માણસ ખાય પુષ્ટી લાવે રે,
સખી રોગી જે કોઈ ખાય રોગ વધાવે રે. ૩
સખી પ્રેમી ભાવી હોય તે સુણી હરખે રે,
સખી જ્ઞાની એનો ભેદ મનમાં પરખે રે. ૪
સખી અજ્ઞાની આ વાત તે શું જાણે રે ?
જેવો ગર્ધવ[1] હોય અબુધ[2] સાકર ભાણે રે. ૫
સખી ઘી ઘોડાના મન કડવું લાગે રે,
સખી દુધથી રોગી દૂર અદકો ભાગે રે. ૬
સખી એવી છે આ વાણ મૂઢ મૂરખને રે,
અતિ ખોટી લાગે વાત મનમાં તેને રે. ૭
સખી પ્રેમીને હરખ ન મ્હાય વાણી સુણતાં રે,
અતિ પ્રેમ લ્હેર ચડી જાય અક્ષર ભણતાં રે. ૮
સખી જેવી જેની બુદ્ધ તેવું જાણે રે,
સખી જેવું જેનું જ્ઞાન તે મન આણે રે. ૯
સખી હંસો મોતી ખાય સમુંદર આરે રે,
સખી કાગો વિષ્ટા ખાય બેશી ઝાડે રે. ૧૦
સખી પ્રેમીને ઉપજે પ્રેમ વાણી સુણતાં રે,
સખી ભાવીને આવે ભાવ અક્ષર ભણતાં રે. ૧૧
સખી જ્ઞાનીને ઉપજે જ્ઞાન સુરતી લાગે રે,
અતિ આનંદ હોય મન માંહ અજ્ઞાન ભાગે રે. ૧૨
સખી મૂરખના મન ખેલ તે શું જાણે રે ?
તે તો માથું કુટે મૂઢ પથ્થર ન્હાણે રે. ૧૩
સખી ખાખર વનની ખલી ખાખર મન આણે રે,

---

૧ ગર્ધવ=ગધેડો. ૨ અબુધ=બુદ્ધિ વગરનો, અજાણ, અજ્ઞાન.

કાબુલની દ્રાક્ષનો સ્વાદ તે શું જાણે રે ? ૧૪
સખી મહા દરિયાનો મચ્છ આતમજ્ઞાની રે,
અધ્યાતમી અનુભવી હોય આતમધ્યાની રે. ૧૫
તે તો જ્ઞાન સમુંદર માંહ અમી[1] રસ ચાખે રે,
તે તો પ્રેમ લ્હેરના માંહ અગમ ગુણ ભાખે રે. ૧૬
અજ્ઞાની મૂરખ મૂઢ પશુ સંસારી રે,
શું જાણે જ્ઞાનની વાત તુચ્છ વ્હેવારી રે ? ૧૭
તે તો મેંડક[2] ખાડાનો જ મહા અજ્ઞાની રે,
શું જાણે સમુંદરની જ વાતો છાની રે ? ૧૮
કેવો લાંબો પ્હોળો હોય કેવો ઉંડો રે ?
તેમાં શું શું પદાર્થો હોય જ્ઞાની ઢુંડો રે. ૧૯
તે તો દેડકો ખાડાનો કશું નવ જાણે રે,
એ તો કાદવ કચરો મેલ મનમાં આણે રે. ૨૦
સખી પાંચ હાથથી દૂર તે નવ દેખે રે,
સખી સમુદ્રનો તો પાર તે શું પેખે રે ? ૨૧
એવો અજ્ઞાનીના મન હોય અંધારો રે,
તેને મુક્તિ ક્યાંથી હોય મનમાં વિચારો રે ? ૨૨
સખી જ્ઞાની કહે છે વાત માનો સાચી રે,
જેમાં આત્મજ્ઞાન નવ હોય તે બુધ કાચી રે. ૨૩

---

૧ અમી=અમૃત. ૨ મેંડક=દેડકો. દેડકાને જેમ માત્ર તેના રહેવાના પાણીના ખાડાનું અને કાદવનું ભાન હોય છે અને સમુદ્રને સમજતો નથી તેમ અજ્ઞાની માણસ માત્ર તેના સંસારની માયાની જંજાળને જાણે છે અને તેને આત્મજ્ઞાનની કાંઈ ખબર હોતી નથી.

ગરબી ૨૧.

સખી મહાપદની તે વાત કોને કહીએ રે?[1]

(સખી પડવેની પડપ્રીત—એ રાહ.)

સખી મહાપદની તે વાત કોને કહીએ રે?
ચાલો અલખ નિરંજન ધામ ત્યાં જઈ રહીએ રે. ૧
સખી પાંચ તત્વનો મ્હેલ ખાસો બનીયો રે,
તેમાં વસ્તુ મેલી સાર સુંદર ચણીયો રે. ૨
સખી સોહું શબ્દનો તાર નાભિ ચાલે રે,
ત્યાં જપે અજંપા જાપ હંસો મ્હાલે રે. ૩
સખી મારી પાંચ પચીસ આપે મરીએ રે,
સખી સુખમણુ સેજે સાર આનંદ કરીએ રે. ૪
સખી સુરત સુંદરી સાથ ઉલટા ફરીએ રે,
સખી પ્રેમ લ્હેરના સાથ ગઢ પર ચડીએ રે. ૫
સખી ત્રિવેણીમાં જ્યોત અખંડ દરસે રે,
ત્યાં ઝળકે ઝળહળ નૂર મોતી વરસે રે. ૬
સખી ગગન મંડળના માંહિ નિશાન ફરકે રે,
ત્યાં ધરતાં સુરતનું ધ્યાન મનડું હરખે રે. ૭
સખી બંકનાળની વાટ વસમી વાંકી રે,
તમે ત્યાં થઈ જાજો દેશ જોજો ઝાંકી રે. ૮
સખી સાંભળી અનહદ નાદ ખુશી ના થાજો રે,
તમે રણુંકારના સાથ ઉપર જાજો રે. ૯
સખી પિંડ બ્રહ્માંડના પાર અગમ ગઢ ચડીએ રે,
ત્યાં સુનમાં પગલાં સાર ધીરે ધરીએ રે. ૧૦

---

૧ આ ગરબી સમાધિની છે. વિશેષ ખુલાસા માટે બીજા તથા ત્રીજા ભજનની ટીકા અથવા ઉપોદ્‌ઘાત જુઓ.

સખી પછી મહાસુન માંહિ પગલાં ધરીએ રે.
ત્યાં પ્રેમ લહેરની સાથ ડગલાં ભરીએ રે. ૧૧
સખી તે કેડે મેદાન આવે આગે રે,
ત્યાં દિસે સ્વર્ગનું રૂપ મૂર્તિ જાગે રે. ૧૨
સખી મહા સુંદર ત્યાં રૂપ દેવતાઈ જોશો રે,
તમે ત્યાંથી જાજો પાર ત્યાં ના મ્હોશો રે. ૧૩
સખી પછી અલખનું ધામ આગળ આવે રે,
ત્યાં વાજાં વાગે તુર ધુમ મચાવે રે. ૧૪
સખી વરસે નૂર અપાર આપણુ જોઈએ રે,
ત્યાં ભુલી શરીરનું ભાન અલખ પર મોહીએ રે. ૧૫
સખી જોઈએ નિરંજન રૂપ સાચું નિરખી રે,
નથી કહેવા જેવી વાત જોવા સરખી રે. ૧૬
સખી જોવા જેવો ખેલ દીઠો હરખી રે,
ત્યાં ધુમ મચી છે અપાર જોવા સરખી રે. ૧૭
સખી અલખ નિરંજન જોઈ મુજ મન મોહ્યું રે,
મારૂં દુઃખ વિયોગનું આજ સર્વે ખોયું રે. ૧૮
સખી થયો ઘણો આનંદ દુગ્ધા છુટી રે,
સખી પ્રેમ લ્હેર મન માંહિ મારે ઉઠી રે, ૧૯
સખી મગન થયું મન આજ પ્રેમ રસ પીધો રે,
તજી આપો અલખનો આજ દર્શન દીઠો રે. ૨૦
સખી અંજાણ્યા જન વાત તે શું જાણે રે?
દાસ જ્ઞાની પિયુના સાથ મોજે માણે રે. ૨૧

ગરબી ૨૨.

સખી પડવે લીધો પંથ.[1]

(સખી પડવેની પડપ્રીત—એ રાહ.)

સખી પડવે લીધો પંથ હરિએ ભારી રે,
મને મેલી બાળાવેશ અબળા નારી રે. ૧
બીજે બહુ દુઃખ થાય ગયા પતિ વ્હાલા રે?
હવે અમથી કેમ રહેવાય જોબન બાળા રે? ૨
ત્રીજે તજીને ઘરબાર ગયા છે સ્વામી રે,
હું એકલી મંદિર માંહિ ઘણું દુઃખ પામી રે. ૩
ચોથે ચતુરાઈ ચિત્તથી હું ચુકી રે,
મેં તજીયા સોળ શણગાર સહીઅર મુકી રે. ૪
પાંચમે પીડા અપાર કોને કહીએ રે?
સુણ સુણને સખી મારી વાત હવે કેમ રહીએ રે? ૫
છઠ્ઠીના લખીયા લેખ સખી કોણ ટાળે રે?
મારે કાળજે લાગ્યાં બાણ વ્રેહ બહુ બાળે રે. ૬
સાતમે શુદ્ધ બુદ્ધ ગઈ સખી સઘળી રે,
હું તો ભુલી સર્વે ભાન ચુકી ડગળી રે. ૭
આઠમે આઠ પહોર ફરૂં હું રોતી રે,
મારૂં મુખડું લાલ ગુલાલ આંસુડે ધોતી રે. ૮
નુમે ન મળીયા નાથ અગમના વાસી રે,
હું તો ચાકર ચરણોની તમારી દાસી રે. ૯
દશમે દાઝે દેહ તપે મારૂં તનડું રે,
મને થયો ઘણો ઉચ્ચાટ રૂંધાય મનડું રે. ૧૦
એકાદશીના આજ હું અપવાસે રે,

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસની પંદર તિથિઓ છે, પ્રેમી વિયોગીના ઉદ્ગાર છે.

કહો મળવું મારા નાથ ક્યારે થાશે રે ? ૧૧
દ્વાદશીના દિન દુઃખ મને ઘણું થાશે રે,
હું બાર વરસની નાર દિવસ કેમ જાશે રે ? ૧૨
તેરસ ત્રિયા થાય ભર જોબનમાં રે,
હરિ આવો મારે મ્હોલ વિચારો મનમાં રે. ૧૩
ચૌદશે ચંચળ નાર ચતુરાઈ લાવી રે,
મેં તો સજ્યા સોળ શણગાર વધાઇ આવી રે. ૧૪
પુનમે પિયુજી પાસ અમારી આવ્યા રે,[1]
દુઃખ કીધાં સર્વે નાશ સુખરસ લાવ્યા રે. ૧૫
આ જ્ઞાની બોલ્યો વેણુ તિથિ થઈ પુરી રે,
હું ચાકર ચરણોનો જ રહું છું હજુરી રે. ૧૬

ગરબી ૨૩.

પડવે કીધી પ્રીત પિયુના સાથે રે.[2]

(સખી પડવેની પડપ્રીત—એ રાહ.)

પડવે કીધી પ્રીત પિયુના સાથે રે,
મારા વ્હાલે આપ્યાં વેણુ મુજને હાથે રે. ૧
બીજે બહુ દુઃખ થાય ગયા શું વ્હાલા રે ?
હવે મુજથી કેમ રહેવાય જોબન બાળા રે ? ૨
ત્રીજે તમારા કાજ થઈ છું ઘહેલી રે,
સુણને સખી મારી વાત પ્રીતિ પહેલી રે. ૩
ચોથે ચતુર વર આજ વહેલા ચાલો રે,

---

૧ આ ચરણ સમાધિની સંપૂર્ણતા એટલે પરબ્રહ્મના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનું ભાન કરાવે છે, અને પરમાત્માનું દર્શન સમજાવે છે. ૨ ભક્તિશૃંગારરસની પંદર તિથિઓ છે, પ્રેમસ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

મને બળતીને મારા નાથ શિદને બાળો રે? ૪
પાંચમે પિયુ વિણ પીડ કોને કહીએ રે?
સુણને સખી મારી વાત હવે કેમ રહીએ રે? ૫
છઠ્ઠી રે રાતના લેખ લખ્યા કેમ મટશે રે?
મારે દુઃખડાના ડુંગર હવે કેમ ટળશે રે? ૬
સાતમે શુદ્ધ ને સાન સખી ચુકી સઘળી રે,
હું ભામા ભુલી ભાન ખસી મુજ ડગળી રે. ૭
આઠમે આઠ પહોર વાટો જોતી રે,
રહું રોતી મારૂં મુખ આંસુડે ધોતી રે, ૮
નુમે ન આવ્યા નાથજી મારા વ્હાલા રે,
હવે આવો જોડું હાથ કરૂં કાલાવાલા રે. ૯
દશમે દાઝે દેહ અગન ઘણી બાળે રે,
હું જોબનવંતી નાર પ્રીતિ ઘા સાલે રે. ૧૦
એકાદશીના શુભ દિન હું અપવાસી રે,
ધરૂં એક તમારૂં ધ્યાન હું દીન દાસી રે. ૧૧
દ્વાદશીના શુભ દિન સેજ સમારી રે,
તમો મ્હોલે આવો લાલ જાઉં વારી રે. ૧૨
તેરશે તમારા કાજ સંસાર ત્યાગી રે,
હું સુતી નિદ્રા માંહિ ઝબકી જાગી રે. ૧૩
ચૌદશે દિશા ચાર વાટ નિહાળું રે,
જ્યોતિ સ્વરૂપ મારા નાથ ચો દિશ ભાળું રે. ૧૪
પુનમ તણા પ્રભાત અનવર જાગો રે,
તમે ત્યાગી સૌ સંસાર દર્શન માગો રે. ૧૫

ગરબી ૨૪.

કક્કા કામ ક્રોધ સર્વે ત્યાગો રે.[1]

(રઘુપતિરામ હૃદેમાં રહેજો રે—એ રાહ.)

સાધુ સન્મુખ થઈ હવે ચેતો રે. ટેક.
કક્કા કામ ક્રોધ સર્વે ત્યાગો રે, કુડ કપટ કુસંગથી ભાગો રે,
નિજ આત્મા ખોજવા લાગો, સાધુ સન્મુખ૦ ૧
ખખ્ખા ખોજો અંતર ઘટ માંહે રે, નવ જાજો ભટકવાને ક્યાંહે રે,
આપો ત્યાગો તો દર્શન થાયે, સાધુ સન્મુખ૦ ૨
ગગ્ગા જ્ઞાન કરો આત્માનો રે, તેને અલખ નિરંજન માનો રે,
તેથી કારજ નિશ્ચે થવાનો, સાધુ સન્મુખ૦ ૩
ઘઘ્ઘા ઘટપટ પરગટ સૌમાં રે, નૂર દરશે હરિનું જ્યાં ત્યાં રે,
જેવાં બીજોમાં ઝાડ છે છાનાં, સાધુ સન્મુખ૦ ૪
ચચ્ચા ચિત્તમાં ધ્યાન લગાઓ રે, સુંદર સુરતીને સન્મુખ લાવો રે,
તેથી અંતર સ્વામીને પાવો, સાધુ સન્મુખ૦ ૫
છછ્છા છોડી દે મન તુરંગ રે, સુખમણુ સેજમાં જઈ રમો રંગ રે,
ત્યારે થાશે હરિનો સંગ, સાધુ સન્મુખ૦ ૬
જજ્જા જુક્તિથી ત્રિવેણી આવોરે, ઉલટી ચાલે આપસમાં સમાવોરે,
પછી બંકનાલ થઈને ધાવો, સાધુ સન્મુખ૦ ૭
ઝઝ્ઝા ઝળહળ નૂર ત્યાં વરસે રે, પ્રેમ ધામનું તેજ ત્યાં દરશે રે,
તુર વાજાં તે ધુમ ત્યાં કરશે, સાધુ સન્મુખ૦ ૮
ટટ્ટા ટપકે અમી રસ ધારા રે, મહા નૂરના ઉડે ફુવારા રે,
ત્યાં તો આનંદ હોય અપારા, સાધુ સન્મુખ૦ ૯
ઠઠ્ઠા ઠામ ઠેકાણું ન હોયે રે, ત્યાં તો સર્વે ઉપાધિને ખોયે રે,
એક આપ નિરંજન હોયે, સાધુ સન્મુખ૦ ૧૦

---

૧ બોધદાયક કક્કો છે, સમાધિની સમજણ બતાવી છે.

ડડ્ડા દીઠો જેણે પ્રેમ ધામ રે, તેને ધન ધન મહા પ્રણામ રે,
તે તો પામ્યો મહા પદ નામ, સાધુ સન્મુખ૦ ૧૧
ઢઢ્ઢા ઢોંગી ન પાવે આ વાટ રે, મહા વસમો છે અવઘટ ઘાટ રે,
એ તો નથી રે કાકાજીનો હાટ, સાધુ સન્મુખ૦ ૧૨
તત્તા ત્યાં કોઈ મરજીવો જાય રે, જે કોઈ અગમ અગોચર ધાય રે,
આપો ત્યાગીને સુનમાં સમાય, સાધુ સન્મુખ૦ ૧૩
થથ્થા થિર રાખી મન પવનને રે, કરે અચળ પોતાના જે મનને રે,
તેથી થાય સમાધિ તે જનને, સાધુ સન્મુખ૦ ૧૪
દદ્દા દીદાર ત્યાં તમને થાશે રે, સઘળા ચોર શરીરના જાશે રે,
આપો છુટે હરિ આવે પાસે, સાધુ સન્મુખ૦ ૧૫
ધધ્ધા ધ્યાન રાખો આ વાત રે, તમે પરખો પોતાની જાત રે,
નહીં છુટે હરિનો સાથ, સાધુ સન્મુખ૦ ૧૬
નન્ના ન્યાય નિરંજન નિરખો રે, તમે જ્ઞાને કરી તેને પરખો રે,
પછી આનંદ પામીને હરખો, સાધુ સન્મુખ૦ ૧૭
પપ્પા પોતે પુરૂષોત્તમ નામી રે, આપો આપ તે છો પ્રેમધામી રે,
તમે આપ છો અંતરજામી, સાધુ સન્મુખ૦ ૧૮
ફફ્ફા ફુંકી દો કુડ કપટને રે, મુકો મન માંકડાની હઠને રે,
નવ મોંઢે ચડાવો નફટને, સાધુ સન્મુખ૦ ૧૯
બબ્બા બાંધીને બેસો મનને રે, તમે ભુલો તમારા તનને રે,
રોકી રાખોને મન પવનને, સાધુ સન્મુખ૦ ૨૦
ભભ્ભા ભાન શરીરનું ખોજો રે, પછી આત્મારામને જોજો રે,
ઘણા પ્રેમથી તે પર મ્હોજો, સાધુ સન્મુખ૦ ૨૧
મમ્મા મગન થાશો તમે જોઈ રે, બીજું ગમશે નહીં તમને કોઈ રે,
રહેશો પ્રભુથી ચિત્ત પરોઈ, સાધુ સન્મુખ૦ ૨૨
યય્યા યાદી તે ઘટ માંહી ધારોરે, શ્વાસોશ્વાસ સ્વામીને સંભારો રે,
ઘડી એક ન મનથી વિસારો, સાધુ સન્મુખ૦ ૨૩

રર્રાં રાખોને સુરતીનો તાર રે, તેના સ્વામી જે પ્રાણાધાર રે,
તે તો બેડલી ઉતારે પાર, સાધુ સન્મુખ૦ ૨૪
લલ્લા લાભ ઘણો તમને થાશે રે, અજ્ઞાનનું અંધારૂં જાશે રે,
પછી ઘટપટ સ્વામી દેખાશે, સાધુ સન્મુખ૦ ૨૫
વવ્વા વાટ ઘણી છે વાંકી રે, નવ જોજો ગુરૂ વિના ઝાંકી રે,
એ તો વાટ છે સત ગુરાંકી, સાધુ સન્મુખ૦ ૨૬
સસ્સા સાબિત રહેજો સદાય રે, મન ડગવાથી વિનાશ થાય રે,
સર્વે મહેનત અકારજ જાય, સાધુ સન્મુખ૦ ૨૭
ષષ્ષા ખાતરી મનમાં આણો રે, સાચી વાત ગરૂની જાણો રે,
નિત્ય નામ હરિનું વખાણો, સાધુ સન્મુખ૦ ૨૮
શશ્શા શુદ્ધ રાખો તમે મનને રે, નિશ્ચે જાણો ગુરૂના વચનને રે,
કરી અર્પણ તન મન ધનને, સાધુ સન્મુખ૦ ૨૯
હહ્હા હાથ જોડીને ગુરૂને રે, ઘણા ભાવે ભજોને પ્રભુને રે,
પ્રભુ મહા પદ આપે લઘુને, સાધુ સન્મુખ૦ ૩૦
ક્ક્ષો ગાઈ બતાવી સમાધી રે, જે કોઈ કરશે ક્રિયા સમજી બાધી રે,
તેની જાશે આ ભવની ઉપાધી, સાધુ સન્મુખ૦ ૩૧
કર જોડી કહે કાઝી અનવર રે, નામ જ્ઞાની કવિતાની અંદર રે,
હું છું જ્ઞાનીના ચરણનો ચાકર, સાધુ સન્મુખ૦ ૩૨

ગરબી ૨૫.

મોહનજી વ્હાલા મારા ઘેર આવો રે.[1]

(રઘુપતિરામ હૃદેમાં રહેજો રે—એ રાહ.)

મોહનજી વ્હાલા મારા ઘેર આવો રે. ટેક.
કારતક મહિને કંથ અમારા રે, અમને મેલી ગયા છે ન્યારા રે,
વ્હાલા દર્શન દોને તમારાં, મોહનજી વ્હાલા૦ ૧

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસના મહીના છે, પ્રેમસ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

માગશર માસે મહા દુઃખ સહીએ રે,વ્હાલા વિના અમે કેમ રહીએ રે?
અમે વિનંતી કોને કહીએ ? મોહનજી વ્હાલા૦ ૨
પોષ માસે પિયુ પિયુ કરીએ રે, વ્હાલા વિના નિશાસા ભરીએ રે,
શીતળ ટાઢો માંહે થર થરીએ, મોહનજી વ્હાલા૦ ૩
માહ માસે મંદિરીઆં સુનાં રે, જીવ કલ્પે કાલજડાં ઉનાં રે,
મારે હરિ રે વિના મળવું ના, મોહનજી વ્હાલા૦ ૪
ફાગણ ફૂલડાં લઈ તમને નમીએરે, ખાસાં ભોજન આપણ જમીએરે,
વ્હાલા અબીલ ગુલાલથી રમીએ, મોહનજી વ્હાલા૦ ૫
ચૈતર ચુપ કરી ઘેર આવો રે, ચતુર નારીનું મન રીઝાવો રે,
રૂઠી દાસીને ફેર મનાવો, મોહનજી વ્હાલા૦ ૬
વૈશાખે તે વન તપે અદકો રે, મને વ્યાપી છે વ્રેહની ઝાળો રે,
વ્હાલા મારા વ્હેલેરા ચાલો, મોહનજી વ્હાલા૦ ૭
જેઠ માસે જીવણ નહીં આવ્યા રે, કોઈની સાથે સંદેશા ન કહાવ્યા રે,
અમને કાગળ ના મોકલાવ્યા, મોહનજી વ્હાલા૦ ૮
અષાડ માસે આશા ઘણી મનમાં રે, ઝાળો વ્યાપી સૌ મારા તનમાં રે,
હું તો ઘહેલી થઈ ફરૂં વનમાં, મોહનજી વ્હાલા૦ ૯
શ્રાવણ માસે તે વર્ષા વરસે રે, મોહન મળવાને મન મારૂં તરસે રે,
અરજીનો સાંભળનારો હર છે, મોહનજી વ્હાલા૦ ૧૦
ભાદરવો તે ભરપૂર ગાજે રે, વ્હાલા મારા રીસાણા શા કાજે રે ?
તમને નવ રે ઘટે નવ છાજે, મોહનજી વ્હાલા૦ ૧૧
આસો માસે ઉત્તમ હરિ જોયા રે, મારાં તન મનનાં દુઃખ ખોયાં રે,
પિધા પ્રેમ પ્યાલા ને મોહ્યાં, મોહનજી વ્હાલા૦ ૧૨
અધિક જ્ઞાની ચતુર સુજાણ રે, જગ્યા ઘટમાં હરિની જાણે રે,
માસ તેર થયા પરમાણે, મોહનજી વ્હાલા૦ ૧૩

ગરબી ૨૬.

સખી કોઈ કંથને સમજાવે રે.[1]

(રઘુપતિરામ હૃદેમાં રહેજો રે—એ રાહ.)

સખી કોઈ કંથને સમજાવે રે, ટેક.
કારતક માસે કહું સાહેલી રે, મોહન મુજને ગયા છે મેલી રે,
કોણ થાશે હવે મારો બેલી? સખી કોઈ૦ ૧
માગશર માસે મરણ મારૂં થાશે રે, મારો વ્હાલો નથી મારી પાસે રે,
મારો એળે જન્મારો જાશે, સખી કોઈ૦ ૨
પોષ માસે પિયુ ક્યારે પાઉં રે? કોની સાથે સંદેશા હું કહાવું રે?
વ્હાલો આવે તો વારી હું જાઉં, સખી કોઈ૦ ૩
માહ માસ મને નવ જાય રે, કોણ જાણે હવે કેમ થાય રે?
મને મંદિર ખાવાને ધાય, સખી કોઈ૦ ૪
ફાગણ માસે ફીકર ઘણી આવી રે, મારી આંખો આંસુડાં લાવી રે,
મને તેલ કઢાઈમાં[2] તાવી,[3] સખી કોઈ૦ ૫
ચૈતર ચેત્યા[4] ઉનાળાના તડકા રે, મારા અંગમાં લાગ્યા ભડકા રે,
મારૂં કાળજું ખાય છે ફડકા,[5] સખી કોઈ૦ ૬
વૈશાખે વિપત બહુ અમને રે, સખી શું કહીએ ઘણું તમને રે?
વ્હાલો માને નહીં મારા સમને,[6] સખી કોઈ૦ ૭
જેઠ માસે જીવણ પાસે જાવું રે, મંદિર માળીએ આગ લગાવું રે,
હું તો વેશ જોગીનો બનાવું, સખી કોઈ૦ ૮
અષાડ માસે ઉત્તમ હરિ કાજે રે, મને વેશ જોગીનો છાજે રે,
મારા મુખ પર ભભૂતિ બિરાજે, સખી કોઈ૦ ૯

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસના મહીના છે. છેલ્લી ટૂંક ઉપરથી જણાય છે કે આ ગરબી સં૦ ૧૯૨૬ ના જેઠ શુદ ૧ ના દિવસે બનાવવામાં આવી છે. ૨ કઢાઈ=લોઢાનું વાસણ. ૩ તાવી=ઉકાળી, સતાવી. ૪ ચેત્યા=જાગૃત થયા, તૈયાર થયા. ૫ ફડકા=ધડક ધડક થવું. ૬ સમ=સોગન.

શ્રાવણ માસે સ્વામીને મનાવું રે, મારા અંગ પર ભભૂતિ ચડાવું રે,
હું તો ઘેર ઘેર અલખ જગાવું, સખી કોઈ૦ ૧૦
ભાદરવે તો ભાન હું ચુકી રે, મારૂં શરીર ગયું સહુ સુકી રે,
મોહન મળવાની આશા મેં મુકી, સખી કોઈ૦ ૧૧
આસો માસ ઉત્તમ જ્યારે આવ્યો રે, વ્હાલાની વધામણી લાવ્યો રે,
મારા નાથે સંદેશો કહાવ્યો, સખી કોઈ૦ ૧૨
અધિક માસે જ્ઞાનીના સ્વામી રે, વ્હાલા આવ્યા વિઠ્ઠલવર નામી રે,
હું તો ત્યારથી આનંદ પામી, સખી કોઈ૦ ૧૩
સવંત ઓગણી છવીશ લખાયાં રે, માસ જેઠના વાયરા વાયા રે,
શુદ એકમે મહીના ગાયા, સખી કોઈ૦ ૧૪

ગરબી ૨૭.

આવો હરિ ઘેર ઉત્તમ અલબેલા.[1]

(રઘુપતિરામ હૃદેમાં રહેજો રે—એ રાહ.)

આવો હરિ ઘેર ઉત્તમ અલબેલા. ટેક.
કારતક માસે કરો કંથ મેળા રે, મોહન મારે મળવાની વેળા રે,
સ્વામી થાઓ સુજનીના ભેળા, આવો હરિ૦ ૧
માગશર માસે મેલી ગયા રોતી રે, વ્હાલા તારી વાટો બહુ જોતી રે,
મારૂં મુખડું આંસુડે ધોતી, આવો હરિ૦ ૨
પોષે સાલે પ્રીતિનો ભાલો રે, હૈડાં વચ્ચે હોળીની ઝાળો રે,
કાળજું બળીને બન્યું લાળો, આવો હરિ૦ ૩
માહ મહીને નારીને મળજો રે, જેવાં વેણ કહ્યાં તેવાં પળજો રે,
વ્હાલા મારા વ્હેલેરા વળજો, આવો હરિ૦ ૪
ફાગણ ફરતી ફરૂં હું વનમાં રે, વ્હાલાની વાટો જોઉં મનમાં રે,

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસના મહીના છે, પ્રેમસ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

હોળી રાત્રી દિવસ બળે તનમાં, આવો હરિ૦ ૫
ચૈતર માસે ચતુર નર આવો રે, મોહન વ્હાલા મારા મંદિર આવો રે,
સેજલડીમાં વિઠ્ઠલવર આવો, આવો હરિ૦ ૬
વૈશાખે તપે તન મારૂં રે, વ્હાલા પર હું જીવડો વારૂં રે,
મોહન મને દર્શન દે તારૂં, આવો હરિ૦ ૭
જેઠે તે જીવણથી રમીએ રે, ભોજન કરી ભેગાં જમીએ રે,
મોહન તારા મનમાં અમે ગમીએ, આવો હરિ૦ ૮
અષાડે તે અબળાના સ્વામી રે, આવો વ્હાલા વિઠ્ઠલવર નામી રે,
વ્હાલા વિના દુઃખડાં હું પામી, આવો હરિ૦ ૯
શ્રાવણે સ્વામીને શું કહીએ રે, વ્હાલા વિના સુનાં કેમ રહીએ રે ?
સ્વામી તારા ભેગાં કયાં થઈએ ? આવો હરિ૦ ૧૦
ભાદરવે તે ભરથાર બહુ વ્હાલા રે, મોહન વિના મંદિરીયાં કાળાં રે,
જીવણ કરો મંદિર અજવાળાં, આવો હરિ૦ ૧૧
આસો તે આપ આવ્યા વ્હાલા રે, જોયા મેં જીવણજીના ચાળા રે,
થયાં મારે મંદિર અજવાળાં, આવો હરિ૦ ૧૨
અધિક માસ જ્ઞાનીને સારો રે, તેમાં હરિ મતલબ મારો રે,
મોહન વ્હાલા મુખડો નિરખું તારો, આવો હરિ૦ ૧૩

ગરબી ૨૮.

કહોને સખી શ્યામ વિના કેમ રહીએ રે ?[1]

(રઘુપતિરામ હૃદેમાં રહેજો રે—એ રાહ.)

કહોને સખી શ્યામ વિના કેમ રહીએ રે ?
શનિવારે સખી મારા સ્વામી રે, મહાસુનમાં રહ્યા પ્રેમધામી રે,
મને મળતા નથી મોક્ષગામી, કહોને સખી૦ ૧

૧ સમાધિના સાત વાર છે. મુસલમાનો શનિવારને પહેલો વાર ગણે છે.

રવિવારે મળે કોઈ રૂષી રે, મને અગમ ગઢ આવે મુકી રે,
સુનમાં પહોંચીને થાઉં હું સુખી, કહોને સખી૦ ૨
સોમવારે તે સુખમણ સેજે રે, પોઢી દેખે શ્યામળીઆનું તેજે રે,
ત્યાંથી સુરત સામૈયું[1] ભેજે,[2] કહોને સખી૦ ૩
મંગળવારે તે મહાસુન માંહે રે, તાલ મૃદંગ અનહદના થાયે રે,
ધોળ મંગળ પ્રેમનાં ગાયે, કહોને સખી૦ ૪
બુધે શુદ્ધિ શરીરની ખોઈ રે, નિજ મૂર્તિ પ્રત્યક્ષ જોઈ રે,
નથી આપ વિના બીજું કોઈ, કહોને સખી૦ ૫
ગુરૂવારે બ્રહ્મ રૂપ જોયું રે, ચિત્ત મારૂં શ્યામળીયાથી મોહ્યું રે,
દુઃખ પાંચ પચીસનું ખોયું, કહોને સખી૦ ૬
શુક્રવારે શિખર ગઢ આવી રે, સુરતી અગમ અગોચર લાવી રે,
દેખ્યા અલખ નિરંજન ભાવી, કહોને સખી૦ ૭
સાત વાર કહ્યા સર્વ પૂરા રે, જ્ઞાની પ્રેમમાં થઈ ચકચૂરા રે,
રહે છે આઠ પહોર હજુરા, કહોને સખી૦ ૮

ગરબી ૨૯.

કારતકે કંથ સિધાવીયા.[3]

(બીલાવર—વૈદરભી વનમાં વલવલે—એ રાહ.)

કારતકે કંથ સિધાવીયા મેલી મને નિરધાર.
વ્હાલા વિના હું રહી એકલી, એવો બળ્યો અવતાર, કારતકે૦ ૧
માગશરે મેલી છે એકલી સુના મંદિર માંહ,
સેજલડીએ અગ્નિ બળે, મેડીઓ ખાવા ધાય, કારતકે૦ ૨
પોષે પિયુજીના કારણે, પ્રાણ તજું નિરધાર,
સુંદર નારની સેજ પર, આવો હરિ પ્રાણાધાર, કારતકે૦ ૩

---

૧ સામૈયું=આવકાર માટે સામા જવું તે. ૨ ભેજે=મોકલે. ૩ ભક્તિ શૃંગારરસના મહીનાની ગરબી છે.

માહે મળો મારા નાથજી, જેમ મળે ખાંડ દુધ,
મુજ ઘટમાં પરગટ થઈ, કરજો અમને શુદ્ધ, કારતકે૦ ૪
ફાગણુ આવ્યો હો સખી, આવી ઉનાળાની આંચ,
વ્હાલા મારા નવ આવીયા, મહીના વહી ગયા પાંચ, કારતકે૦ ૫
ચૈતર ચારે દિશા જોઉં વાટ વ્હાલાની બહુ,
કામ કશું સુઝે નહીં, ઘેલી કહે મને સહુ, કારતકે૦ ૬
વૈશાખે વ્હેલેરા આવજો વ્હાલા જોઉં તારી વાટ,
સુની રહી સુખ સેજડી, સુની હીંડોળાખાટ, કારતકે૦ ૭
જેઠે જોગ મળ્યો નહીં, વ્હાલાથી છે વિયોગ,
આવો પ્રીતમ પાતળા, મુજથી કરો સંજોગ, કારતકે૦ ૮
અષાડ આવ્યો ચાતુર માસો, આવો ઉત્તમ લાલ,
વ્હાલા તમારા વિજોગમાં છે રે ઘણી જજાળ, કારતકે૦ ૯
શ્રાવણે સુંદરી એકલી, શું કહે દુઃખની વાત ?
સરખી સાહેલી રંગે રમે, સૌ સૌના સ્વામી સાથ, કારતકે૦ ૧૦
ભાદરવો ભલે વરસીયો, ટાઢું થયું તેથી વંન,
સુકાં ઝાડ લીલાં થયાં, બળે રે અમારૂં તંન, કારતકે૦ ૧૧
આસો આવી વધામણી, વ્હાલા મળવાની આશ,
ઘટમાં મારા પ્રકટ થયા, પિયુજી પાસેના પાસ, કારતકે૦ ૧૨
અધિકે જ્ઞાનીની વિનતી જે કોઈ સમજે તેહ,
દેરાં મસીતો મંદિરમાં જ્યાં ત્યાં એનો એહ, કારતકે૦ ૧૩

ગરબી ૩૦.

પહેલાં તો સુન હતું સાંભળો.[1]

(બિલાવર–વૈદરભી વનમાં—એ રાહ.)

પહેલાં તો સુન હતું સાંભળો, કોઈ નહોતું સ્થાન,
અગમ અલોપ વસ્તુ હતી, નહોતું નામ નિશાન, પહેલાં૦ ૧

---

૧ સંસારની ઉત્પત્તિ સંબંધી આ કાવ્ય છે.

તેમાં સત્તા સર્વે હતી સૃષ્ટિ લીલા ને માય,
જેવાં બીજમાં ઝાડ છે, વળી ફૂલ ફળ તે માંહ, પહેલાં૦ ૨
તેને પ્રેમ પૂરણુ થયો પોતે જોવાના કાજ,
અગમથી બ્રહ્મ પ્રકટ થયો રૂપ લીધું મહારાજ, પહેલાં૦ ૩
તે બ્રહ્મના એક ભાગથી લીધું આત્મા રૂપ,
બીજા ભાગે તે બ્રહ્મના કીધું અગ્નિ સ્વરૂપ, પહેલાં૦ ૪
આત્મારૂપી તે બ્રહ્મથી જીવ બનાવ્યા તમામ,
ગગન મંડળની લીલા કરી, રૂપ બન્યાં પછી આમ, પહેલાં૦ ૫
અગ્નિથી વાયુ થયો, થયું વાયુથી નીર,
પાણીથી કફ ને કફથી પૃથ્વી, સાંભળો સજ્જન વીર, પહેલાં૦ ૬
અગ્નિ પવન જળ માટીથી રૂપ બનાવ્યાં અમાપ,
તે રૂપમાં બ્રહ્મ આતમા આવી સમાયા આપ, પહેલાં૦ ૭
હરિ ઇચ્છાથી તે સહુ બન્યું, લીલા માયા રૂપ રંગ,
અનેક સ્વરૂપ બની રહ્યાં, બહુ રંગીલાં અંગ, પહેલાં૦ ૮
તેમાં કોણ જૂદું થયું ? સર્વે એક છે માય,
આત્મારૂપ તો એક છે જૂદી થઈ સૌની કાય, પહેલાં૦ ૯
કાયા તમે નહીં દેખજો, દેખો આત્મા ભાઈ,
સર્વેમાં આત્મા એક છે, પશુ ને લોક લોગાઈ, પહેલાં૦ ૧૦
એવો ભેદ છે અલખનો, સંતો સુણો મારા ભાઈ,
એ રીત સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, તમને મેં સમજાઈ, પહેલાં૦ ૧૧
તે પર અનેક વસ્તી થઈ, સુર[1] અસુર[2] પરી[3] સાર,
અગ્નિ પવન જળ બ્રહ્મના જીવે ધર્યા અવતાર, પહેલાં૦ ૧૨
સર્વેના કેડે મનુષ્યનું હરિએ બનાવ્યું અંગ,
તેમાં પ્હેલો ભાગ બ્રહ્મનો આત્મા થઈ વસ્યો સંગ, પહેલાં૦ ૧૩
તે મૂર્ત્તિ હરને પ્રેમથી પ્યારી લાગી બહોત,

૧ સુર=દેવતા. ૨ અસુર=રાક્ષસ. ૩ પરી=દેવાંગનાઓ.

તેમાં પોતે પ્રકટ થયા ત્યાં જાગી બ્રહ્મજ્યોત, પહેલાં૦ ૧૪
તેમાંથી મોટા ઋષિ થયા, મોટા અવતારી સંત,
મુનિ તપેશ્વરી યતિ થયા આચારી ગુણવંત, પહેલાં૦ ૧૫
તેમાં તે જે કોઈ ખોળશે હરિ મળશે રે ભાઈ,
એથી બીજું કોઈ મોટું નથી, કહું છું હરની દુવાઈ, પહેલાં૦ ૧૬
તેમાં તમે ઢુંડો આતમા, બીજે જાશો ન ક્યાંહિ,
તે હરિ મળવાનો ઘાટ છે, ત્યાં છે અલખ ગોસાંઈ, પહેલાં૦ ૧૭
ટીકા આ વાતની બહુ હતી, પણ ટુંકામાં આ સાર,
જ્ઞાને વસ્તુ સહુ એક છે, બીજી ક્યાંથી થનાર? પહેલાં૦ ૧૮
એવું સમજી હર ખોળજો, ધરજો શાસ્ત્ર મરજાદ,
શાસ્ત્રથી ડગશો તો દુઃખ થશે, લોકો કરશે વિવાદ, પહેલાં૦ ૧૯
જ્ઞાની પોતાના ધર્મમાં ખૂબ રહે મજબૂત,
છાનો માનો પિયુ શોધી લે મન રાખી સાબૂત, પહેલાં૦ ૨૦

ગરબી ૩૧.

દયાળા ઓરા આવો રે.[1]

(હું પાય પડું છું—એ રાહ.)

દયાળા ઓરા[2] આવો રે હું દરશન માગું,
દરશન માગું વ્હાલાના પાયે લાગું, દયાળા૦ ટેક.
દરશન વિના તે મારો જીવ ઘણો કલ્પે રે,
નિદ્રામાંથી[3] ઉઠી ઉઠી જાગું, દયાળા૦ ૧
દરશન દેખું તો વ્હાલા તન મન વારૂં રે,
મનડાની ભ્રાંતિ હું ભાગું, દયાળા૦ ૨
જીવડો અમારો વ્હાલા તમ સંગ બાંધ્યો રે,
સંસાર સર્વે હું ત્યાગું, દયાળા૦ ૩

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે. ૨ ઓરા=પાસે. ૩ નિદ્રા=ઉંઘ.

પ્રેમ પીડાથી મારી દેહ ઘણી દાઝે રે,
ન ચાલે દોરડું કે ધાગું,[1] દયાળા૦ ૪
સન્મુખ આવો તો વ્હાલા પ્રેમ લ્હેરથી રે,
ધાઈ ધાઈ તારા ગળે લાગું, દયાળા૦ ૫
જ્ઞાની કહે છે મને દરશન દેજો રે,
બીજું કશુંએ હું ન માગું, દયાળા૦ ૬

ગરબી ૩૨.

મને દાડી દરશન દેજો રે.[2]

(હું પાય પડું છું—એ રાહ,)

મને દાડી દરશન દેજો રે પ્રીતમ પ્યારા,
પ્રીતમ પ્યારા સકળથી છો ન્યારા, મને દાડી૦ ટેક.
દરશન આપો તો મારો જીવડો હું વારૂં રે,
ધોઈ પીઉં ચરણુ તમારા, મને દાડી૦ ૧
રાંક દુર્બળ હું દાસ તમારો રે,
તમે છો નાથ અમારા, મને દાડી૦
રૂપ તમારૂં વ્હાલા ઘણું શું વખાણું રે ?
નિશ્ચે છો બ્રહ્મ અવતારા, મને દાડી૦ ૩
તમારા મુખ પર વ્હાલા શું હું વારૂં રે ?
ચંદ્ર સૂરજ ને સર્વે તારા, મને દાડી૦ ૪
સ્વરૂપ તમારૂં વ્હાલા સર્વેથી ન્યારૂં રે,
નામ નિરંજન નિરાકારા, મને દાડી૦ ૫
તમારા કાજે તો વ્હાલા આતમ જ્ઞાની રે,
ત્યાગ્યા છે સૌ સંસારા, મને દાડી૦ ૬

---

૧ દોરડું કે ધાગું=મંત્રેલા દોરા. ૨ આ ગરબીમાં ભક્તના પ્રેમના ઉદ્‌ગાર બતાવી પ્રેમસ્વરૂપ સમજાવ્યું છે.

ગરબી ૩૩.

અલબેલા અળગા રહોને રે.[1]

(હું પાય પડું છું—એ રાહ.)

અલબેલા અળગા રહોને રે, હું દાણ નહીં આલું,
મારગમાં મનખો શું લોને ! અલબેલા૦ ટેક૦
વ્હાલા રે મારા મારગ જાતે શું પાલવ પકડો !
તે કારણ અમને કહોને, અલબેલા૦ ૧
વ્હાલા રે મારા હું છું ગોકુળની ગોવાલણ,
મને મારગ જાવા દોને, અલબેલા૦ ૨
વ્હાલા રે મારા તમે તે દાણ શાનું માગો ?
તમે ન્યાય કરી બોલોને, અલબેલા૦ ૩
વ્હાલા રે મારા તમે છો અંતર જ્ઞાની,
મને મારગમાં શું રોકોને ? અલબેલા૦ ૪

ગરબી ૩૪.

ગોવાલણ ઘુંઘટ ખોલો રે.[2]

(હું પાય પડું છું—એ રાહ.)

ગોવાલણ ઘુંઘુટ ખોલો રે હું દાણ નહીં માગું,
હશીને હમથી બોલો, ગોવાલણ૦ ટેક.
છબીલી તમે અધર[3] બાંધીને શિદ ઉભાં ?
મુખમાંથી માણુક રોલો, ગોવાલણ૦ ૧
છબીલી તમને રાસ રમાડું રૂડી રીતે,
મોરલીના શબ્દે ડોલો, ગોવાલણ૦ ૨

---

૧ આ ગરબી ભક્તિશૃંગારરસની છે. ૨ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે.
૩ અધર બાંધી=ઓઠ બંધ કરી, બોલ્યા વગર.

છબીલી કરો હાથે તાળી ને મુખ હાંસી,
માયાનાં મોતી તોળો, ગોવાલણું૦ ૩
છબીલી તમે જ્ઞાની તણા રે ગુણ ગાઓ,
ગિરધારી મળીયો ભોળો, ગોવાલણું૦ ૪

ગરબી ૩૫.

હરિ મારા મ્હોલે પધારો રે.[1]

(બેડો બાઈ બુડતો તારો રે—એ રાહ.)

હરિ મારા મ્હોલે પધારો રે લાગ્યો મને પ્રેમ તમારો જી,
મોહનજી આ પ્રાણ અમારો રે, હવે નહિં લાગે સારો જી. ટેક.
તમો વિના પ્રાણ હવે નહીં રહે લાગ્યો છે તમથી સ્નેહ,
અંતરમાં અગ્નિ બળે વ્હાલા દાઝે છે મારી દેહ, હરિ૦ ૧
ચિત્તડું મારૂં ચોરી ગયા રે ભુલી છું સર્વે ભાન,
વ્યાકુળ થઇ વનમાં ફરૂં મને લાગ્યું તમારૂં ધ્યાન, હરિ૦ ૨
કર જોડીને અરજી કરૂં છું હું રંક તમે રાઓ,
હાથ છોડાવીને જાઓ છો મારા હૈડેથી કદી નવ જાઓ, હરિ૦ ૩
ઘેલી થઈ હું શુદ્ધિ વિસરી ચિત્તડું વ્યાકુળ થાય,
વ્હાલા વિના રહું એકલી મારો જીવડો બળી બળી જાય, હરિ૦ ૪
સન્મુખ આવજો સાહેબા રે તલપે છે મારો પ્રાણ,
હૈડા વચ્ચે તો હોળી બળે મારા કાળજામાં લાગ્યાં બાણ, હરિ૦ ૫
વિનંતી કરીને ખોળા પાથરૂં નયણાંમાં નીર ન મ્હાય,
દયા કરીને વ્હેલા આવજો તમ વિના ઘડીએ ન જાય, હરિ૦ ૬
મ્હોલે આવો તો સેવા કરૂં રે શીષનું આલું દાન,
તન મન ધન વારૂં સહી મારો જીવડો કરૂં કુરબાન, હરિ૦ ૭

1 ભક્તિશૃંગારરસ દ્વારાએ સમાધિ સાથે પ્રેમસ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

ભાવ તણાં ભોજન કરાવું પ્રેમ તણું જળપાન,
વ્હાલા તમારા શ્રીચરણે રહું રાખી તમારૂં ધ્યાન, હરિ૦ ૮
સુખમણ સેજ સમારીએ રે સુરત સમાગમ થાય,
પોઢીએ આપણ એકલાં પછી અમૃત રસ પીવરાય, હરિ૦ ૯
જ્ઞાનીના સાથે પ્રેમથી રે રાસ રમો મહારાજ,
બેડીલું પાર ઉતારજો મારી બાંય પકડયાની લાજ, હરિ૦ ૧૦

ગરબી ૩૬.

હરિ મારા હૈડામાં વ્હાલા રે.[1]

(બેડો બાઈ બુડતો તારો રે—એ રાહ.)

હરિ મારા હૈડામાં વ્હાલા રે મારા મ્હોલે આવો લટકાળાજી,
મોહન તમે છો મતવાળા રે ગમે મારા ચિત્તમાં ચાળા જી. ટેક.
હરિ મ્હોલે પધારોને સાહેબા રાખોને મારૂં માન,
એકે પગે હું તપશ્ચ કરી વ્હાલા ધરૂં તમારૂં ધ્યાન, હરિ૦ ૧
રાત્રિ દિવસ રૂદન કરૂં રે સુરતા શ્યામળીયાની સાથ,
હાથ જોડીને હજુરમાં ઉભી અરજ કરૂં દીનાનાથ, હરિ૦ ૨
વ્હાલા તમારા વિજોગમાં રે એળે જન્મારો જાય,
આ રે ટાણે વ્હેલા આવજો મારો મનખો અકારજ થાય, હરિ૦ ૩
સેજલડીમાં અગ્નિ બળે રે મંદિર ખાવાને ધાય,
વ્હાલા અતિ ઉચાટમાં મને મહા જમ[2] રાત ન જાય, હરિ૦ ૪
રાત્રે ઉઠીને રૂદન કરૂં રે આંખે આંસુડાની ધાર,
વ્હાલાજી મારા ગરીબની હવે વ્હેલી કરો તમે વાર,[3] હરિ૦ ૫
ઘરનો ધંધો મને ના ગમે ને ત્યાગ્યાં છે ઉંઘ આહાર,

---

૧ ભક્તિ શૃંગારરસની ગરબી છે. ૨ જમ=જમ જેવી ભયંકર.
૩ વાર=મદદ.

વ્યાકુળ મારો જીવ થયો નથી તમ વિના એક આધાર, હરિ૦ ૬
હરિ તમે છો મારા સાહેબા હું છું તમારી દાસ,
વાયદો તમે મુજથી કર્યો તેની મનમાં છે મારે આશ, હરિ૦ ૭
શીલ સંતોષ ને તપ ને ભાવનું નાવ છે મારૂં સાર,
તેથી તારા મળવા તણો મનમાં જ્ઞાનીને મોહ અપાર, હરિ૦ ૮

ગરબી ૩૭.

હરિ મારા ભાવના ભોગી રે.[1]

(બેડો બાઈ બુડતો તારો રે—એ રાહ.)

હરિ મારા ભાવના ભોગી રે મારે ઘેર આવો સંજોગી જી,
નિરંજન નાથ નિરોગી રે મને ના રાખો વિજોગી જી. ટેક.
તનડું મારૂં કાંઈના ઠરે જ્યારથી થયો છે સ્નેહ,
સંસાર સૌ અલગો થયો મને કડવી લાગે મારી દેહ, હરિ૦ ૧
સ્વર્ગનું સુખ મને ના ગમે વ્હાલા વિના છે વિનાશ,
આઠ પહોર હજુરમાં મને રાખો તમારી પાસ, હરિ૦ ૨
વ્હાલા તમારી જૂદાઇના રે ડાઘ ખમ્યા નવ જાય,
છાતીમાં દુઃખની શાયડી મારૂં કાળજું કડકા થાય, હરિ૦ ૩
આવું પીવું ને પહેરવું રે સેજલડીનું સુખ,
એ સર્વે કાંઇ ના ગમે મારા વ્હાલા વિના ઘણું દુઃખ; હરિ૦ ૪
આઠ પહોર આનંદથી રે કરૂં છું તમારૂં હું ધ્યાન,
સુરતા રાખું છું હજુરમાં નથી બીજું કશું મને ભાન, હરિ૦ ૫
સંસાર સૌ ત્યાગી કરી રે મુકયો છે સૌ સંતાપ,
રાત દિવસ તારા નામનો જપે જ્ઞાની અજંપા જાપ, હરિ૦ ૬

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસની ગરબી છે, પ્રેમસ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

ગરબી ૩૮.

મોહન મને શિદને વિસારો રે.[1]

(બેડો બાઈ બુડતો તારો રે—એ રાહ.)

મોહન મને શિદને વિસારો રે કૃપા કરી મંદિર પધારો જી.
વ્હાલા મારા વેણુના હારો રે દર્શન મને દોને તમારો જી. ટેક.
તમારા મોકલવાથી આવીયો હું લીલા જોવાના કાજ,
વાયદો ફરી મળવા તણો તમે મુજથી કર્યો મહારાજ, હરિ૦ ૧
શ્વાસોશ્વાસ તમે સાંભરો રે તમો વિના પળ ન જાય,
પ્રાણ બંધાયો છે તમ થકી હવે તમો વિના ન રહેવાય, હરિ૦ ૨
આઠ પહોર લાગી રહી છે સુરતા તમારી પાસ,
મનમાંથી ઘડીએ નથી વિસરતા રૂદિયામાં કીધો વાસ, હરિ૦ ૩
તમો વિના કાંઇ મને ના ગમે સંસારીયાનું સુખ,
એક ગમે હરની ભાવના બીજી દર્શનની છે મને ભુખ, હરિ૦ ૪
રાત દિવસ ફરૂં એકલો રે કોઇથી મળે નહીં ચિત્ત,
વાત ચીત કોઇની ના ગમે મને લાગી છે તમ સાથ પ્રીત, હરિ૦ ૫
પ્રેમ પીડા હું કોને કહું રે મનમાં રહું છું ઉદાસ,
કદી ફરૂં ઘેલો ગામમાં કદી વ્યાકુળ થઈ વનવાસ, હરિ૦ ૬
કામ કશું સુઝે નહીં રે ભુલી ગયો છું હું ભાન,
લોક જાણે કે ઘહેલો થયો મને લાગ્યું તમારૂં ધ્યાન, હરિ૦ ૭
જ્ઞાની કરે એમ વિનંતી રે સાંભળો સ્વામીનાથ,
કોઈની મને પરવા નથી, મને મતલબ તમારી સાથ, હરિ૦ ૮

---

૧ ભક્તિભાવની ગરબી છે, હૃદયના પ્રેમરસનો ઉભરો બતાવ્યો છે.

ગરબી ૩૯.

કહું પ્રેમની વાત હું સુણ સખી.[1]

(ઝુલના—ઠુમરીની રાહમાં.)

કહું પ્રેમની વાત હું સુણ સખી, મને વ્રેહની પીડ છે બહુ ઘણી,
મારા દુઃખની વાતો કોણ જાણે? તમે સુખમાં રમતી સહુ જણી, ૧
પીધા પ્રેમના રસ મેં હેત કરી, લાગ્યાં વ્રેહનાં બાણો ઉર મહીં,
તમે કોઈ ન જાણો વાત સખી, મારી વીનતી માનશો કોઇ નહીં.૨
મારી પ્રેમની પીડ ન કોઈ જાણે, સર્વે સખી શુદ્ધ બુધ ખોઇ રહી,
જેને પ્રેમનો ઘા છે તે જાણે, છાની વાત ન કોઈને જાય કહી. ૩
કદી પ્રેમ વિના પિયુ નહીં મળે, કહો દુઃખ વિના સુખ હોય કહીં?
જ્યાં ગુલાબનું ફૂલ છે સુણ સખી, ત્યાં તું જોને કાંટા છેજ સહી.૪
તમે પ્રેમની પીડા મન આણો, અતિ વ્રેહનું દુઃખ તે શુભ જાણો,
પછી ઘટમાં મળશે પિયુ સખી, તમે બહાર ન ભટકો સુખ માણો.૫
આદિ પ્રેમની લહેર તો છે મને, જ્યાંથી જીવનું નામ ધરાવીયું,
હવે તન વારીને પિયુ ઉપર, ફરી જીવ પિયુ ભણી આવીયું. ૬
મારા પિયુડે મુજ પર દયા કરી, મારા સામું જોયું છે પ્રેમથી,
હું ફરૂં છું પ્રેમની મદમાતી, હવે કોઈની પરવા મને નથી. ૭
ઘણી સખીઓ પિયુને શોધવાને ફરે દેશ વિદેશ વિજોગથી રે,
ઘણા વેશ કરી પરદેશ ફરે, નહીં સ્વામી મળે સંજોગથી રે. ૮
કોઈ અંગ ભભૂત ઘસે ઘણી, કોઇ તિલક કરે કપાળ મહીં,
કોઈ કરમાં માળા લઈ ફરે, સર્વે મસ્ત છે આપના હાલ મહીં. ૯
કોઈ લઈ જનોઈના તાર ખાસા, નાખે આપ ગળામાં હાર કરી,
કોઈ શિર મુંડાવીને સુખ કરે, કોઈ શીષ જટાનો ભાર કરી. ૧૦

---

૧ આત્મજ્ઞાન અને બ્રહ્મસ્વરૂપ આ ગરબીમાં સમજાવ્યું છે.

કોઈ તસ્બી[1] ફેરવે કર મહીં, કોઈ રહે મસીદમાં થઈ વલી,
કરે પોતાના પેટનાં સહુ જતન, ફરે પિયુને ખોળતા હર ગલી. ૧૧
કોઈ કાશીમાં તીર્થ જઈ કરે, કોઈ જાય દ્વારકા દુઃખ કરી,
કોઇ મક્કે જઈ તવાફ[2] કરે, સખી એમ તો નહીં મળે હરિ. ૧૨
સખી દેશ પિયુનો કોઈ નથી, નથી ઠામ ઠેકાણું આ જગમાં,
તું શું ભુલીને ભટકે છે સખી! પિયુ મળશે નિશ્ચે જો તુજમાં. ૧૩
તને ખોજ સખી પિયુ તુજમાં છે, આપો ત્યાગ પછી તને પિયુ મળે,
જેવું દુધમાં ઘૃત સમાઈ રહ્યું, એમ તુજ મહીં તુજ પિયુ ભળે. ૧૪
સખી સુનમાં શોધને પિયુને તું, જા અગમના માર્ગે હેત કરી,
દેશ પિયુનો આવશે પાસ સખી, મહા સુનમાં મળશે લાલહરિ. ૧૫
મેલ મોહ માયા તારા મનથી તું, છોડ દોઇતા ડાકણી હે સખી,
જાણુ એક બ્રહ્મ તારા ઉર મહીં, નામ હરિનું હૈડે રાખ લખી. ૧૬
ઘણા પ્રેમથી ઘટ ફેરવ માળા, તારી શુદ્ધ શરીરની ખો સખી,
તારા મન તરંગનો નાશ કરી, તારા મનનો મેલ તું ધો સખી. ૧૭
પછી સુનમાં સુરતી રાખ સખી, કર ધ્યાન તું પિયુના નામનું,
ચડ ગઢ અગમનો ગમ પડે, થાય દર્શન પિયુના ધામનું. ૧૮
તારા ઘટમાં દીવડો નિત્ય બળે, તને કેમ અંધાપો આવીયો?
તારા નેનમાં નૂર છે પિયુ તણું, તને પિયુડે બોલ બોલાવીયો. ૧૯
તને સોચને સહી તું કોણ હતી? કયાંથી આવી ચડી આ દેશ મહીં?
તું કાંઇ નથી સાચું માન સખી, એ પિયુ વસે તારા વેશ મહીં. ૨૦
જ્ઞાની જ્ઞાનથી પારખે સહુ પિયુ, અજ્ઞાની આંધળો સરખો જી,
દેખો એક સોનાના ઘાટ ઘણા, સર્વ ઘાટતે હેમ છે પરખો જી. ૨૧

ગરબી સંગ્રહ સમાપ્ત.

---

૧ તસ્બી=માળા. ૨ તવાફ=પ્રદક્ષિણા, આસપાસ ફરવું તે.

પદ સંગ્રહ.

પદ ૧.

જાગો જાગો પ્રેમી સ્નેહી.[1]

(પ્રભાતિયું—જીભલડી રે—એ રાહ.)

જાગો જાગો પ્રેમી સ્નેહી ભોર[2] થઈ ઉઠી જાગો રે,
આ વેળા તો સ્વામી ભજ્યાની ઉંઘ આળસ સર્વ ત્યાગો રે,જા૦૧
શું સુતા છો મોહ માયામાં અજ્ઞાન અંધકાર ઓઢી રે,
ગઈ જુવાની હવે પળી[3] આવ્યાં હજી ન જાગ્યા બળભાગો[4] રે,જા૦૨
અજ્ઞાન અંધારૂં ઘટમાંથી કાઢો જ્ઞાનનો દિવડો બાળો રે,
ગફલત મુકી હવે ચેતો ચિત્તમાં સદ્‌ગુરૂના પાયે લાગો રે. જા૦ ૩
હવે તમે નિત્ય નિરંજન સમરો માન અભિમાન મુકો રે,
ધ્યાન કરો તમે સાચા ધણીનું હવે તો મુક્તિ માગો રે, જા૦ ૪
દયા ભાવ તમે ચિતમાં આણો કોમળ રાખો મનડું રે,
પુન્ય દાન હવે કરોને હરખી પાપથી તમે દૂર ભાગો રે, જા૦ ૫
ભાવભાલો[5] લઈ પ્રેમતુરી[6] ચઢો સુરતીનું બાણુ ચલાવો રે.
પાંચ પચીસ ચોર ઘટમાંથી કાઢો કરો કેસરીઓ વાઘો રે, જા૦ ૬
આ ટાણે ભુલશો તો બગડશે મનખો જાશે તમારો રે,
જ્ઞાની તમે હવે સાહેબ સમરો નહિં તો થશે હંસ કાગો રે, જા૦ ૭

પદ ૨.

શું રે કહું પ્રેમ વાતડી.

(પ્રભાતિયું—સુખ દુઃખ મનમાં—એ રાહ.)

શું રે કહું પ્રેમ વાતડી કોને હું સમજાવું ?

---

૧ જ્ઞાનદશા ઉત્પન્ન કરનાર બોધ એ આ પદનો ભાવાર્થ છે.
૨ ભોર=પ્રભાત. ૩ પળી=ધોળા વાળ. ૪ બળભાગો=મોટા ભાગ્યવાળા, નશીબવાન. ૫ ભાવભાલો=ભાવરૂપી ભાલો. ૬ પ્રેમતુરી=પ્રેમરૂપી ઘોડો.

પ્રેમ થકી હું પેદા થયો પ્રેમના ગુણ ગાઉં, શું રે કહું૦ ૧
પ્રેમ થકી મારો સાહેબો આપ પ્રગટ થઇ આવ્યો,
રૂપ લીધું રે રળીઆમણું તે પર મોહ્યો તે ઠાઉં,[1] શું રે કહું૦ ૨
પ્રેમ થકી મારા સાહેબે સર્વે લીલા રચાવી,
પ્રેમથી સહુમાં રમી રહ્યા હું તે કોને બતાવું ? શું રે કહું૦ ૩
પ્રેમની લહેર જેને ચઢે તે તો પિયુજીને પાવે,
પ્રેમ રસ છે ઘણો મીઠડો હું તો કોને ચખાવું ? શું રે કહું૦ ૪
સૌ સખીઓ પ્રેમ પ્રીતથી મારા પિયુને મનાવે,
જ્ઞાની કરી પ્રેમ પ્રીતડી મારા પિયુજીને પાઉં, શું રે કહું૦ ૫

પદ ૩.

એસા રે નવશાહ કોન હે.[2]

(પ્રભાતિયું–સુખ દુઃખ મનમાં—એ રાહ.)

એસા રે નવશાહ[3] કોન હે જીન્ને જગત ઉજાલા,
કુફરકી[4] શેહાહી[5] કાટકર ઝુલ્મ જડસેં નીકાલા, એસા રે૦ ૧
સર પર છત્ર લવ લાકકા[6] નવશેહકે બિરાજે,
પીર પેગંબર ઓલીઆ સબમેં રૂતબા[7] હે બાલા,[8] એસા રે૦ ૨
કરકે સવારી બુરાકકી[9] રબસેં મીલને સીધારા,
અપને કદમકી ખાખસેં[10] અર્શકા ધુજારા ટાલા, એસા રે૦ ૩
હુરો પરી[11] ઓર આદમી ઓર જીન્નો[12] મલાયક,[13]
ઉસ નવશેહકે નામકી સારે જપતે હેં માલા, એસા રે૦ ૪
દોનું જહાંકા બાદશાહ બ્હોત દરજા હે આલા,[14]

---

૧ ઠાઉં=વખતે. ૨ આ પદમાં પેગંબરની સ્તુતિ છે. ૩ નવશાહ=વરરાજા ૪ કુફરકી=નાસ્તિકપણાની. ૫ શેહાહી=અંધારૂં, મનની કાળાશ. ૬ લવ લાક=શ્લોકનું નામ છે. ૭ રૂતબા=હોદ્દો. ૮ બાલા=ઉંચો, મોટો, સારો. ૯ બુરાકકી=ઘોડાની. ૧૦ કદમકી ખાખસેં=પગની રજથી. ૧૧ હુરોપરી=દેવાંગના, અપ્સરાઓ. ૧૨ જીન્નો=જન, પ્રેત. ૧૩ મલાયક=યમ. ૧૪ આલા=સારો, મોટો.

જો સમરે ઈસ નામકો ઈસકા હોય બોલ બાલા,[1] એસા રે૦ ૫
ઓહી છુડાવે અજાબસેં ઓહી જન્નત[2] દીલાવે,
ઓહી હે માલક ભેહશ્તકા[3] દુજા કોન દેનેવાલા? એસા રે૦ ૬
કર લે ઉસીકી પેરવી સચ્ચે દિલસે તું જ્ઞાની,
જો હલકા[4] તેરે કાનમેં ઉસકી બંદગીકા ડાલા, એસા રે૦ ૭

પદ ૪.

સુણુ લે મીયાં મેરી વિનતી.[5]

(પ્રભાતિયું—સુખ દુઃખ મનમાં—એ રાહ.)

સુણુ લે મીયાં મેરી વિનતી અર્ઝ કરતા હે બંદા,
તું તો બડા હે બાદશાહ મેં તો બંદા હું ગંદા, સુણુ૦ ૧
દોનું જહાંમેં આબરૂ રખ લે આજીઝકી[6] અલ્લાહ,
મેં તો બિચારા ગરીબ હું તું હે રોઝી દેહંદા[7], સુણુ૦ ૨
ચારૂં તરફસેં મેં ભાગ કર તેરી દરગાહમેં આયા,
અબ તો તું મુજસેં દૂર કર મેરી ગફલતકા ફંદા, સુણુ૦ ૩
પાણી પર ધરતી બીછાઈ તેં ઓર આસમાન બનાયે,
તારૂંકી જ્યોત લગાયકર કીયે સૂરજ ચંદા, સુણુ૦
આઠું ભેહશ્તાં સમારીયાં તેરે બંદુંકે ખાતર,
હુરાં બની ઉસ બાગમેં ઝાડ મેવા પરંદા,[8] સુણુ૦ ૫
એ તો કછુ મેં નહીં માંગતા મેં તો તાલબ[9] હું તેરા,
જ્ઞાની ફકીરકો વિનતી સુણુ લે પેદાકુનંદા,[10] સુણુ૦ ૬

---

૧ બોલ બાલા=સારી વાણી, સારૂં. ૨ જન્નત=સ્વર્ગ. ૩ ભેહશ્ત=સ્વર્ગ. ૪ હલકા=કાને નાખવાનું કુંડળ; પ્રથમ બાદશાહી વખતમાં ગુલામોના કાનમાં ગુલામીની નિશાની તરીકે કુંડળ પહેરાવતા હતા. ૫ આ પદમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના છે. ૬ આજીઝકી=પામર જીવની. ૭ રોઝી દેહંદા=અન્નદાતા. ૮ પરંદા = પક્ષીઓ. ૯ તાલબ=ઈચ્છા રાખનાર. ૧૦ પેદા કુનંદા=પેદા કરનાર.

પદ ૫.

ધન ધન માલી બાગકે.[1]

(પ્રભાતિયું—સુખ દુઃખ મનમાં—એ રાહ.)

ધન ધન માલી બાગકે બાગ અચ્છા બનાયા,
ગુલ બુટ્ટા હરેક ભાતકા તુને સોહણું લગાયા, ધન૦ ૧
તેરે હુંનરકા પાર નહીં કોઇ કયું કર વખાણે ?
ઘાટ જુદા હરેકકા તુને કરકે બતાયા, ધન૦ ૨
લાખું કરોડું ઘાટ હે તેરી બાડીકે અંદર,
સબકો ન્યારા તેં કર દીઆ કોઈ મીલને ન પાયા, ધન૦ ૩
રંગ રૂપ રસ બાસ ગુણ સબમેં ન્યારે કીયે તેં,
એસા હુંનર કોઈ ઓરકા દેખનેમેં ન આયા, ધન૦ ૪
ગગનમેં કહીં કહીં ભાતકી તુને રચના રચાઈ,
આભામંડલકે ભેદકા કોઈ પાર ન પાયા, ધન૦ ૫
ધરતીકે ઉપર બ્હોતસી તુને લીલા બનાઈ,
પાર નહીં તેરે કામકા હે અપારી એ માયા, ધન૦ ૬
કહાં તક વખાણું મેં કામકો તેરી કુદરતકે મૌલા ?
સુકી ઝમીકી ખાકસેં લાખું રૂપ બનાયા, ધન૦ ૭
દુનિયાકા બાગ બનાયકર આપ કરતા તમાશા,
આપ રખવાલી બાગકા આપ માલી કહાયા, ધન૦ ૮
પાણીકા પુતલા પેટમેં તુને કુદરતસેં બાંધા,
રંગ રૂપ ઉસે બક્ષકર આપ ઉસ પર લુભાયા, ધન૦ ૯
નામ રખા ઈનસાનકા ઉસકો બંદા બનાકે,
ઉસકે ભીતર તુને પ્યારસેં ભેદ અપના છુપાયા, ધન૦ ૧૦
એસા બગીચા બનાયકર આપ ઝાહેર હો આયા,

---

[1] આ પદમાં ઈશ્વરને માળીની ઉપમા અને દુનિયાને બાગની ઉપમા આપી દુનિયાની રચનાનું વર્ણન કર્યું છે.

ધન ધન તેરે કામકો એ મેરે મન ભાયા, ધન૦ ૧૧
એ બાગ તેરે ઈશ્કકા મૌલા રખીએ તું કાયમ,
તરોતાઝા[1] ઓર હરાભરા[2] ઈસકો રખ તું ખુદા યા, ધન૦ ૧૨
મેં બુલબુલ ઈસ બાગકા ખુશ રહું દેખ હરદમ,
ઇસકી બહાર[3] રહેવે સદા યેહ જ્ઞાનીને ચાહા, ધન૦ ૧૩

પદ ૬.

આ સૃષ્ટિ તો અમર નથી.[4]

(પ્રભાતિયું—સુખ દુઃખ મનમાં—એ રાહ.)

સંતો આ સૃષ્ટિ તો અમર નથી, કોઈ દિન નાશ તે થાશે,
જે રે વસ્તુ છે પેદા થઈ તે તો નિશ્ચેજ જાશે, સંતો૦ ૧
ઘણા રે કાળથી આ ખેલ છે, કોઇ દિન પ્રલય થવાનું,
મહાપ્રલય એનું નામ છે, તે દિન સર્વે જવાનું, સંતો૦ ૨
મહાપ્રલય એક દિન આવશે, થાશે સર્વેનો નાશ,
કોઈ નહીં રહે જીવતો, તમે રાખો વિશ્વાસ, સંતો૦ ૩
તે દહાડો તે કયારે આવશે તેની કહું છું નિશાની,
જેવું આગળ ભાખી ગયા મહા પુરૂષો જ્ઞાની, સંતો૦ ૪
પાપ ઘણું જગમાં વરતશે, કાળ પડશે ઘણેરા,
એક મહા પુરૂષ પેદા થશે, રાજ થાશે તે કેરા, સંતો૦ ૫
માથે વાદળ છાયા કરે, કરશે ઇનસાફ જગમાં,
રૈયતને સુખ તે આપશે, કોઈ જુલમ કરે ના, સંતો૦ ૬
તેને તે લોક મેંહદી[5] કહે નામ તેનું મહંમદ,
બોલતે થોડી જીભ અટકશે, સત્ય ચાલશે બેહદ, સંતો૦ ૭

---

૧ તરોતાઝા=પાણીથી ભરપૂર, લીલો. ૨ હરા ભરા=લીલી વનસ્પતિથી ભરપૂર. ૩ બહાર=વસંત રૂતુ. ૪ સૃષ્ટિના નાશ સંબંધી આ પદ છે. રચનારે આ હકીકત કુરાનમાંથી લીધી છે. ૫ મેંહદી=કલંકી અવતાર.

તે વારે એક દુષ્ટ આવશે નામ દજ્જાલ જાણો,
મહા અભિમાની ને દુષ્ટ છે, એક આંખે છે કાણો, સંતો૦ ૮
ગધેડા ઉપર તે બેસશે લડશે મેંહદીના સાથ,
તે કહેશે મુજને ઈશ્વર કહો, હું છું સર્વનો નાથ, સંતો૦ ૯
તે કેડે ઈસા[1] તે આવશે, થાશે આકાશ વાણી,
ઈસા તે જગ માંહી આવીયા, દુષ્ટ નાસે તે જાણી, સંતો૦ ૧૦
ઈસા આવી તેને મારશે, કરશે રાજ તે વારે,
નીતિ દયા ઘણી ચાલશે, દુઃખ નહીં રહે ત્યારે, સંતો૦ ૧૧
તે કેડે ફોજ આવશે, નામ યાજુજ માજુજ,
તેમાં તે ચાર રાજા થશે, કોઇને પડશે નહીં સુઝ, સંતો૦ ૧૨
ઈસા ને તેમના આદમી સર્વે પરબતમાં ધાઈ,
તે ફોજ કેરી તે બીકથી તેમાં રહેશે સંતાઈ, સંતો૦ ૧૩
તે ફોજના મોટા કાન છે તેના શરીર પ્રમાણે,
એક ઓઢે એક પાથરે, જગમાં રાજ તે માણે, સંતો૦ ૧૪
કોઈ તો ઉંચા ચોવીસ ગજ, કોઈ ચાલીસ જાણો,
કોઈ ઠીંગણા તે તેમાં હશે, તેવા તેમને વખાણો, સંતો૦ ૧૫
ઈસા સાહેબ અરજ કરે, તેથી તે મરી જાશે,
કોઈ તેમાં રહેશે નહીં, સર્વે ત્યાં નાશ થાશે, સંતો૦ ૧૬
પછી તે ઈસા બહાર નીકળી રાજ કરશે સદાયે,
વરસ ચાલીસ તે આ જગમાં તેમનું રાજ તે થાયે, સંતો૦ ૧૭
પછી તે સૂરજ ત્રણ રાત દિન નહીં નીકળે તે જાણો,
રાત અંધારી રહેશે સહી, સમજો ચતુર સુજાણો, સંતો૦ ૧૮
ચોથે દિવસે ચંદ્ર સૂરજ બે, ઉગે પશ્ચિમમાં કાળા,
પાછા રે ફરી ત્યાં આથમે, થાય રાતના ચાળા, સંતો૦ ૧૯
પછી જે સદા સૂર્ય ઉગતો તેવો ઉગશે ભાઈ,

૧ ઈસા=ઈસુ, પેગંબરનું નામ છે.

લોક લાગે સર્વે કામમાં, સાચી વાત સુણાઈ, સંતો૦ ૨૦
પછી રે ધરતીમાંથી જાનવર એક કારમો નીકળે,
નામ તેહેનું તે દાબા કહે, બાર ગજ ઉંચો તે છે, સંતો૦ ૨૧
અડધો નીકળે ત્રણ દિનમાં, સાત દિન માંહી સારો,
અજબ તે જીવ સ્વરૂપ છે સંતો સૌથી છે ન્યારો, સંતો૦ ૨૨
મુખ મનુષ્ય માથું બેલનું,[1] કાન હાથીના જેવા,
આંખો છે તેની ભુંડની, તેનાં દર્શન એવાં, સંતો૦ ૨૩
છાતી એની હશે વાઘની, હશે, ઉંટની ગરદન,
માથા ઉપર બાર શિંગ છે, રંગ ચિત્તાનું છે તન, સંતો૦ ૨૪
પેટ તેનું છે ગાયનું, ચાર પગ ઉંટ કેરા,
બોલી તે અરબી ભાખશે, કરશે લોકોમાં ફેરા, સંતો૦ ૨૫
એક હાથમાં વિંટી હશે, લાઠી હાથમાં દુજા,
વિંટી જેના મોં પર મુકશે મોં હોય ચંદ્ર સરીખા, સંતો૦ ૨૬
લાઠી જેના મોં પર મુકશે તેનો મોં હોય કાળો,
લાઠીવાળો કાફર થઈ જશે, સંતો સુરતી સંભાળો, સંતો૦ ૨૭
ઈમાની વિંટીવાળો હશે, એવી બેની નિશાની,
તે દિન બે જૂદા થઈ જશે, સંતો લો વાત માની, સંતો૦ ૨૮
પછી રે ધૂમાડો ઉઠશે, કાફરને હોય સલેખમ,
ઇમાનદારો સુખી રહે, બેની પડશે પછી ગમ, સંતો૦ ૨૯
યમન તરફ આગ ઉઠશે ઘણા જોરથી ભાઈ,
તે દહાડો છે ઘણો આકરો, સારી કરજો કમાઈ, સંતો૦ ૩૦
પછી ખુશબોની વાયુ ચલે, મરશે ઈમાનદાર,
કોઈ રહે નહીં તે થકી, કાફર રહેશે તે વાર, સંતો૦ ૩૧
પછી કોઈ સાહેબ નામ નહીં ભજે, ચાલ ચલસે નઠારી,
ઢોર જેવા સર્વે થઈ જશે સર્વે નર કિંવા[2] નારી, સંતો૦ ૩૨

૧ બેલનું=બળદનું. ૨ કિંવા=અથવા, અગર.

મા બેનને ના કોઈ જાણશે, સર્વેથી ભોગ કરશે,
હાડ માંસ આંત ચામડું ખાઈને પેટ તે ભરશે, સંતો૦ ૩૩
પછી તે મહા વાયુ ચાલશે, તેથી સૌ મરી જાવે,
એનું તે મહાપ્રલય નામ છે, સુણજો જ્ઞાની બતાવે, સંતો૦ ૩૪

પદ ૭.

જાગો મેરે પ્યારે રે.[1]

(પ્રભાતિયું.)

જાગો મેરે પ્યારે રે ઉઠ જાગો મેરે પ્યારે. ટેક.
આશક જાગેં ઓલીયા જાગેં જાગેં નબી રસુલ,
અલ્લાહકે સબ પ્યારે જાગેં જાગેં ઉસકે મકબુલ[2], ઉઠ૦ ૧
સુબ્હો હુઈ ઓર જાનવર બોલે રહેમત[3] હુઈ નઝુલ,[4]
નુર ઈલાહી બરસન લાગા ખીલન લાગે ફુલ, ઉઠ૦ ૨
નિંદ તુમારી બેરન હેગી ગફલતમેં રહે ભુલ,
ઉઠો કરો બંદગી બંદે દુઆ હોવે કબુલ, ઉઠ૦ ૩
ગફલતમેં સો સો કર પ્યારે ઉમર ગુમાઈ અમુલ,
સારી ઉમર જો સો રહે તું નફા નહીં બિલકુલ, ઉઠ૦ ૪
પીછલી રાત હે જાગો પ્યારે સોઓ ન સુસ્ત મલુલ,[5]
દીન દુનિયાકી દોલત ઉસમેં ઉઠકર કરો વસુલ, ઉઠ૦ ૫
ઉમરકા હાંસલ નિંદમેં ખોયા જોકે થા બેમુલ,
સારી ઉમર તું સો રહે અબ થોડીસી કરો વસુલ, ઉઠ૦ ૬
ગફલત છોડકે જાગ તું અનવર મેં મેં કર મત ફુલ,
યે દમ તેરા નિકલ જાય તો પડી રહેગી ધુલ, ઉઠ૦ ૭

---

૧ આ પદમાં ભકિત કરવા ઉપદેશ દેવામાં આવ્યો છે. ૨ મકબુલ=ઈશ્વરના ખરા ભક્ત, માનીતા. ૩ રહેમત=કૃપાવૃષ્ટિ. ૪ નઝુલ=આવવું તે. ૫ મલુલ=નરમ.

પદ ૮.

ભાન કેમ ભૂલ્યો રે.[1]

(ધીરાના પદની રાહ—ફૂલ્યો શું ફરે છે રે.)

ભાન કેમ ભૂલ્યો રે સુરતા શું બેઠો ચુકી !
માથે મોત ડોલે રે મૂરખ તારા જીવની ભુખી ! ભાન૦ ટેક.
મમતામાં તું મસ્ત થયો છે મન મોહ્યું માયા સાથ,
કામ ક્રોધ અભિમાન કરી રે હાલ્યો ઠાલી હાથ,
ગર્થ તારો ખોયે રે ઉગરવાની આશા મુકી, ભાન૦ ૧
લોભ લાલચ તારા મનથી ન મુકી કુડાં બનાવ્યાં કામ,
ઠગ વિદ્યાનો થંભજ થઇને મોટું કીધું નામ,
ધોળાં પળીઆં આવ્યાં રે કુડી કથા દેને થુંકી, ભાન૦ ૨
આ રે કાયાનો તારે શું રે ભરોંસો આજ પડે કે કાલ,
શ્વાસ તારો એક આવ્યો ન આવ્યો લેને હરિનું નામ,
સાથે તારી ચાલે રે, શરીર તારૂં જાશે સુકી, ભાન૦ ૩
સ્વાર્થમાં તારી સુરતા લાગી છે કાલે થાશે મારૂં કામ,
કાળ આવે ત્યારે કાંઈ ન પામે ભુલ્યો છે શિદને ભાન ?
વાયદો વહી જાશે રે અવધી તારી થાશે ટુંકી, ભાન૦ ૪
ચતુર હોય તે ચેતીને ચાલે મૂરખ મન મલકાય,
જ્ઞાની હોય તે મુક્તિ રે પામે પાપી ગોધા ખાય,
જમડો દેશે ફાંસી રે કોઈની ત્યાં ન ચાલે ખુખી[2], ભાન૦ ૫
પચીસમાં[3] થઈ પટેલ બેઠો પાંચનું[4] કરે તું કામ,
તે સર્વે તારા કામ ન આવે સર્વેનું ઉજડ ગામ,
દાસ જ્ઞાની કહે છે રે સર્વેને તું દેને ફુંકી, ભાન૦ ૬

---

૧ આ પદમાં માયા પ્રપંચ દૂર કરી ભક્તિ કરવા ઉપદેશ કર્યો છે.
૨ ખુખી = અભિમાન. ૩ પચીસમાં = પાંચ તત્વના પચીસ ગુણમાં.
૪ પાંચનું = પાંચ તત્વનું.

પદ ૯.

ભાવ કરી ભજીએ રે.[1]

(ધીરાના પદની રાહ—ફૂલ્યો શું ફરે છે રે.)

ભાવ કરી ભજીએ રે મૂરખ મન નામ હરિ,
રૂડો અવસર આવ્યો રે મનખા દેહની દેહ ધરી, ભાવ૦ ટેક.
સંસારીઆમાં તેં આવી કરીને વણુજ કીધું ન લગાર,
મુડીમાં તારે ખોટજ આવી ખરચી નથી તારી પાસ,
લાંબા પંથે જાવું રે નિશ્ચે તું તો જાશે મરી, ભાવ૦ ૧
કુડી છે કાયા ને કુડી છે માયા સર્વે કુડો સંસાર,
સંસારમાં તું શિદને લોભાણો કાંઈ ન ચાલે તારા સાથ,
મનખો એળે ખોયો રે એ તો નહીં આવે ફરી, ભાવ૦ ૨
ખાએ પીએ અને પ્હેરે ને ઓઢે કરે શરીરનું જતન,
ચાર દહાડાનું સ્વપ્નુ જુએ છે અંતે પસ્તાય અત્યંત,
સાથે કાંઈ ન આવે રે કાયા તારી જાશે પડી, ભાવ૦ ૩
સ્વપ્ના માંહી તું રાજ કરે છે જાગે તો કાંઇ ન જણાય,
એવું સંસારીઆનું સુખજ સમજો સ્વપ્ના જેવો સંસાર,
ફોગટ ફેરો જાશે રે કહું છું તને વાત ખરી, ભાવ૦ ૪
આ રે સંસારીઆનું સુખજ ખોટું સમજો વાદીનો ખેલ,
ઠીકરાનો રૂપીઓ કરી દેખાડે આખર ધૂળની ધૂળ,
ઠાલી મુઠી જાશો રે એ તો નહીં હોચે ભરી, ભાવ૦ ૫
આ રે સંસારીઆનો ખેલ છે ઉંધો પાણી તે અગ્નિ જણાય,
પાણીમાં પડે તે અગન કુંડ જાચે અગ્નિમાં કુદે જળ ન્હાય,
એવી બાજી ઉલટી રે જાણે કોઈ જ્ઞાને કરી, ભાવ૦ ૬

---

૧ આ પદમાં સંસારની માયાનું સુખ મિથ્યા જણાવી પરમેશ્વરની ભક્તિ કરવા ઉપદેશ કર્યો છે.

મોહ માયા ધન બાગ દેખાય છે તે તો છે નરકની આગ,
ત્યાગ વેરાગ તપ દોહેલું દેખાય છે તે કરવાથી દુઃખ જાય,
જીવ પામે મુક્તિ રે પાપનો તે નાશ કરી, ભાવ૦ ૭
દાસ જ્ઞાની તો સંસારી માયાને જાણે જેવી મુરદાર,
એક હરિની તે બીકજ રાખે બીજી હરિની રાખે આશ,
ત્રીજો તેને સમરે રે ચોથો રૂએ પાપે કરી, ભાવ૦ ૮

પદ ૧૦.

હરિ દયા આણો રે.[1]

(ધીરાના પદની રાહ—ફૂલ્યો શું ફરે છે રે.)

હરિ દયા આણો રે હું તો દુઃખ કેટલું સહું ?
તમે ધણી સાચા રે હું તમો વિના કોને કહું ? હરિ૦ ટેક.
હું તો તમને વળગી રહ્યો છું પકડયો પાલવ નાથ,
તમ વિના બીજો કોઈ નથી મારો મારે બીજાનું શું કામ ?
હું તો તમને જાણું રે બીજાને તો હું શું કરૂં ? હરિ૦ ૧
સર્વે સંસારથી અળગો થઈને બાનું મેં લીધું તૂજ,
ઘડી ઘડી ઘટમાં તમને સંભારૂં લજ્જા તમારે છે હાથ,
લાજ તમે રાખો રે હાથ જોડી અરજ કરૂં, હરિ૦ ૨
હું તો છું કપટી મહા પાપી પૂરો કામી ક્રોધી કર્મહિણુ,
લોભ લાલચનો પાર ન રાખ્યો માયામાં મન ભટકાય,
ભુંડાં કામ કીધાં રે હવે હું તો કયાંથી તરૂં ? હરિ૦ ૩
હવે એકે આરો નથી મારો કહીં કોને કરૂં પોકાર ?
કોણ હવે મારો હાથ પકડશે હરિ તમો દીનાનાથ,
હાથ મારો ઝાલો રે દુનિયાનું ટાળો દુઃખડું, હરિ૦ ૪

---

૧ આ પદમાં ભક્તિ સાથ પાપનો પસ્તાવો કરવામાં આવ્યો છે.

હવે જો હરિ મને મનથી વિસરશો પછી થશે મૂજ કોણ ?
તમે ગરીબ જાણી મારો હાથ પકડો તમને બાનાની લાજ,
હું તો પડયો છુટી રે તમે જાણો ખોટું ખરૂં, હરિ૦ ૫
સાંભળો હરિ મારી પ્રેમની વિનતી મને લડાવો લાડ,
દયા કરી મારે મંદિરે પધારો રાખું છું આપની આશ,
જ્ઞાની નિશ્ચે માને રે ઉપકાર આપનું ઘણું, હરિ૦ ૬

પદ ૧૧.

મન મસ્તાનો રે.[1]

(ધીરાના પદની રાહ—ફૂલ્યો શું ફરે છે રે.)

મન મસ્તાનો રે મારો તમે મન મારો,
મારૂં કહ્યું માનો રે મન મારી ભવ તારો, મન૦ ટેક.
મન મહા લંપટ નિર્લજ નાગો લાજ ન રાખે લગાર,
કોટી વાર એને કુટીને મારો તોએ માને ન ગમાર,
આડી વાટે ચાલે રે એને કેમ કહીએ સારો, મન૦ ૧
મન કપિ[2] મૂરખ ને મૂઢ વસમો સ્થિર નથી રહેતો નઠોર,
ક્ષણ ક્ષણમાં એ તો ઉઠીને નાસે કદીએ ન આવે પાર,
મોટા મુની છળીયા રે એવો મન નકારો, મન૦ ૨
મન મહા લોભી ને મન મહા કપટી મન કામી ક્રોધી અપાર,
મન થકી માયા ને મન થકી મમતા મન થકી હરખ ને શોક,
મન સુખ માણે રે એને તમે નિત્ય વારો, મન૦ ૩
મન થકી તારૂં ને મન થકી મારૂં મન થકી ઝેર ને વેર,
મન વશ કરે તે મગ્ન થઇ રહેશે સાંભળો સૌ સંસાર,
મન ઘણો ખોટો રે એવું તમે ઉર ધારો, મન૦ ૪

---

૧ મનને ધિક્કાર સંબંધી આ પદ છે. ૨ કપિ=વાંદરો.

મન થકી મોહ ને મન થકી માન મન થકી હોય અભિમાન,
મન થકી મોટું ને મન થકી ખોટું મન થકી નિંદા માન,
મન ચોર ખાસો રે મન રમે જારી[1] તારો, મન૦ ૫
મનની તે વાતો તમે નવ માનો ચેતન[2] રહો ઘટ માંહ,
મન કહે તેથી ઉલટા રે ચાલો દુઃખ તમને નવ થાય,
ધર્મ બુદ્ધિ રાખો રે મનથી તો નવ હારો, મન૦ ૬
કામ કાજ સર્વે આ સંસારનાં મનમાંથી નાખો દૂર,
કરનારો એ તો નિશ્ચે જ કરશે તમથી કશું નહીં થાય,
તમે સાહેબ સમરો રે મુક્તિનો કરનારો. મન૦ ૭
મન માંકડાને તમે વશ રાખો જાવા ન દો ઘર બ્હાર,
એક ઠેકાણે એને બંધજ રાખો, કરી નિજ આત્મ ધ્યાન,
સુરતી સુનમાં રાખો રે જ્યાં અગમનો અંધારો, મન૦ ૮
ઘડી એક હરિને મનથી ન વિસરો સંભારો શ્વાસોશ્વાસ,
સન્મુખ સ્વામીના સુરતી રાખો પ્રેમ કરીને મન માંહ,
બીજું સર્વે મુકો રે માયાને તો વિસારો, મન૦ ૯
જ્ઞાની કહે કોઈ સાથે ન ચાલે થોડા દિવસની પ્રીત,
છેવટ સર્વે છોડી જશો તમે પહેલાં ચેતો સરદાર,
પિયુથી પ્રીતિ જોડો રે તમથી છે વરનારો,[3] મન૦ ૧૦

---

૧ જારી=વ્યભિચાર. મનનો સ્વભાવ એવો છે કે તે એક સ્થળે સ્થિર નહીં રહેતાં ભટકે છે, ચળે છે, તે ઉપરથી મન વ્યભિચાર રમે છે એવી રચનારે કલ્પના કરી છે. ૨ ચેતન=ચેતતા, સાવધ. આ પદમાં રચનારે મન શબ્દને નરજાતિમાં ગણી તેના વિશેષણના શબ્દો વિગેરે નરજાતિમાં મુક્યા છે, જેમકે મસ્તાનો, નાગો, નકારો વિગેરે. આવી રીતે જાતિફેર થયેલા શબ્દો બીજા કાવ્યોમાં પણ કેટલેક ઠેકાણે છે. ૩ વરનારો=પરણનારો, મળનારો.

પદ ૧૨.

જીવ લલચાયો રે.[1]

(ધીરાના પદની રાહ—ફૂલ્યો શું ફરે છે રે.)

જીવ લલચાયો રે સાચી માની ખોટી માયા,
મૂરખ કેમ ભુલ્યો રે પડી જાશે તારી કાયા, જીવ૦ ટેક.
તુચ્છ સુખ છે આ સંસારનું એ પર તું શિદ મોહ્ય ?
છૈયાં છોરૂ અને કામની[2] વૈભવ ધન માલ ઇચ્છે મન માંહ્ય,
લાંબી દોરી ઇચ્છે રે સદા એ તો નહીં ડાહ્યા, જીવ૦ ૧
ખાન પાન અને ગાડી ને ઘોડા સંસારનું માગે સુખ,
ચાર દહાડાનું એ તો સુખ છે મૂરખા એમાં જન્મ શિદ ખોય ?
કુડી દુનિયા સારી[3] રે તેમાં શિદ લોભાયા ? જીવ૦ ૨
એ રે સંસાર પર શું રે લોભાયો લલચાયો જોઈ તુચ્છ સુખ,
હારી ગયો તું સૌ જન્મારો મોત ન મુકે કોઈ કાળ,
કાલે તું પસ્તાશે રે મોત વશ સહુ જાયા,[4] જીવ૦ ૩
હજી જો મુકે આ સંસારને સુધરે તારૂં કાજ,
ધ્યાન કરે ભાવે સાચા ધણીનું કાંઈ તને લાભ થાય,
જ્ઞાની કહે સાચું રે મેં તો હરિ ગુણ ગાયા, જીવ૦ ૪

પદ ૧૩.

મૂરખ માયા માગે રે.[5]

(ધીરાના પદની રાહ—ફૂલ્યો શું ફરે છે રે.)

મૂરખ માયા માગે રે માયા કહે મારી મારી,
છેવટ છોડી જાશે રે મૂરખ માયા નથી તારી, મૂરખ૦ ટેક.

---

૧ સંસાર જુઠો છે તે સંબંધી આ પદ છે. ૨ કામની=સ્રી. ૩ સારી=બધી. ૪ જાયા=જન્મ પામેલાં પ્રાણી. ૫ આ પદમાં સંસારનું સુખ ધન ઘરબાર વીગેરે મિથ્યા જણાવી માયાનો ત્યાગ કરવા બોધ કર્યો છે.

માયાને તે મહા સુખ જાણીને ભેગી કરે માગી ભીખ,
મુવા કેડે માયા કામ નહીં આવે જીવત ભોગવી જાય,
પછી પસ્તાશો રે ગઈ છે કેમ મત મારી ? મૂરખ૦ ૧
માયા મુકી કાલે મરી જઇશ તું ઉતારી લે તુજ વસ્ત્ર !
એ રે માયા પછી બીજાને જાશે શું શું રહેશે તારા હાથ ?
તારા સાથે ન આવે રે માયા મહા ધૂતારી, મૂરખ૦ ૨
એ રે માયાને તું શિદને મોહ્યો છે મુકી ઈશ્વરનો મોહ ?
ચેતને ચેત કાંઇ હવે મન મૂરખા, ભજન કરે સુખ થાય,
મોક્ષમાં તું મ્હાલે રે મોક્ષ મહા સુખકારી, મૂરખ૦ ૩
મોટા મોટા લોકે માયા છોડીને ઉઘાડચો મોક્ષનો દ્વાર,
ઘણા લોકોએ રાજ્ય મુકીને લીધી ફકીરી ભરપૂર,
માયા સર્વે ત્યાગી રે થયા મોક્ષ અધિકારી, મૂરખ૦ ૪
માયા સારી તો રાજ્ય કેમ મુકતા એવા મહા બુદ્ધિવાન ?
ખાતા પીતા અને મોજો રે કરતા ત્યાગી થવાનું શું કામ ?
માયા મહા કુડી રે ભજન કરો નર નારી, મૂરખ૦ ૫
માયાને મૂરખા મહા પદ સમજે નરક અધિકારી થાય,
ભજન ભાવ કાંઇ મનમાં ન આણે ધર્મ ન હોય મન માંહ,
મુક્તિ કયાંથી પામે રે માયા કેરો વેપારી ? મૂરખ૦ ૬
માયાને તો તમે ખરચી કરીને સુધારી લો સહુ કામ,
પુન્ય કરીને સર્વે પાપને ધુઓ એ છે માયાનું કામ,
માયા ખરચો ખાઓ રે થાઓ પર ઉપકારી, મૂરખ૦ ૭
જે ઘડી જમડો લેવાને આવશે, તે ઘડી માયા નથી તુજ,
હાથ ઘશીને પછી ઘણું પસ્તાશો તોએ ન મળે તને જુજ,
લોકો લુટી લેશે રે **જ્ઞાની** સર્વે માયા તારી, મૂરખ૦ ૮

પદ ૧૪.

અબ મત બાન ચલા.[૧]

(બિહાગ.)

બાંસરીઆ[૨] રે અબ મત બાન[૩] ચલા. ટેક.
સુનત સબદ તેરા શુદ્ધ: મોરી બિસરી,
તન મન દીયા તેં જલા, બાંસરીઆ રે૦ ૧
મેં ઘાયલ મોકો કલ ના પરત હે,
ઝટ પટ પિયાસેં મીલા, બાંસરીઆ રે૦ ૨
ઓહંગ બાંસરીઆ ! મેં તોરે વારી,
પ્રેમ રસ દીયા તેં પીલા, બાંસરીઆ રે૦ ૩
સોહંગ સબદ તેં મોકો સુનાકે,
પીયા સંગ દીયા હે મીલા, બાંસરીઆ રે૦ ૪
જ્ઞાની સુરત કર પિયા સંગ મીલ જા,
અબ નહીં થમતા[૪] દિલા,[૫] બાંસરીઆ રે૦ ૫

પદ ૧૫.

તુમ સંગ લગન લગી.[૬]

(બિહાગ.)

બાલમ મોકો રે તુમ સંગ લગન[૭] લગી. ટેક.
તુમારી લગનસેં નિદ્રા ઉચટ ગઈ,
સઘરી રેન[૮] મેં જગી, બાલમ મોકો૦ ૧

---

૧ આત્મધ્યાન વિષે ભક્તિશૃંગારરસનું પદ છે. ૨ બાંસરીઆ=વાંસળી, આ ઠેકાણે ઓહંગ (ઓમ્) સોહંગ (સોહં) શબ્દરૂપી વાંસળી. ૩ બાન= તીર. ૪ થમતા=થોભતું, અટકતું. ૫ દિલા=દિલ, મન. ૬ ભક્તિશૃંગાર- રસનું પદ છે. ૭ લગન=પ્રીતિ. ૮ રેન=રાત.

મૈં તોરી દાસી તું મોરો બાલમ,
સખીયાં નાહીં સગી, બાલમ મોકો૦ ૨
કુમતિ બેરન તોરો સંગ છુડાયો,
સોતન[1] મોકો ઠગી, બાલમ મોકો૦ ૩
અબ નહીં છોડું મૈં પલ્લો તુમારો,
જ્ઞાનીસેં નિદ્રા ભગી, બાલમ મોકો૦ ૪

પદ ૧૬.

પિયા બિના કલ ના પરે.[2]

(બિહાગ.)

સખીરી મોકો રે પિયા બિના કલ ના પરે,
મંદર અંધેરા મોરી સેજ ભી સુની,
બિન પિયા જીયરા[3] ડરે, સખીરી મોકો૦ ૧
ખાનપાન મોકો કછુ ના ભાવે,
નિસ દિન જીયરા જરે[4], સખીરી મોકો૦ ૨
બિરહુ[5] અગન મોરે તનમેં ઉઠત હે,
અખીયું નીર ઝરે, સખીરી મોકો૦ ૩
ખોજ કરોરી મોરી સુગડ સાહેલીઆં,
કોન મોરે પિયાકો હરે ? સખીરી મોકો૦ ૪
પિયાકા પતા[6] ગુરૂ દેત હે **જ્ઞાની**,
અબ કાય ફિકર કરે ? સખીરી મોકો૦ ૫

---

૧ સોતન=શોકય. ૨ ભક્તિશૃંગારરસનું પદ છે. ૩ જીયરા=જીવ.
૪ જરે=જલે, બળે. ૫ બિરહુ=વિરહ, વિયોગ. ૬ પતા=શોધ.

પદ ૧૭.

તું કયું કુ કુ કરે ?[1]

કોહરીઆ[2] રે, તું કયું કુ કુ કરે ? ટેક.
મેં બીછરી પિયા ઢુંડન નીકસી,[3]
તું બેરન દુઃખ દે, કોહરીઆ રે૦ ૧
કુક સુનત મોરા દિલ ધરકત હે,
દુઃખસેં છતીઆં ભરે, કોહરીઆ રે૦ ૨
પિયા કારન મેં બન બન ફીરતી,
કાહુ સંગ જીઆ ન ઠરે, કોહરીઆ રે૦ ૩
જ્ઞાની પિયાકા યહાં ખોજ મીલત હે,
કયું દુઃખ મનમેં ધરે ? કોહરીઆ રે૦ ૪

પદ ૧૮.

મત લે પિયુકા તું નામ.[4]

(બિહાગ.)

પપૈયા પાપી રે મત લે પિયુકા તું નામ, ટેક.
મેં સુતી સેજ બિરહુકી માતી,
પિયા સંગ કર બિશ્રામ, પપૈયા૦ ૧
તું પંખી પિયા સેજકા ભોગી,
તુજકો પિયાસેં કયા કામ ? પપૈયા૦ ૨
જો મેં ઉઠી અભી બિરહુકી માતી,
કર દુંગી કામ તમામ, પપૈયા૦ ૩

---

૧ આ પદ વૈરાગ્ય ભક્તિશૃંગારરસનું છે. ૨ કોહરીઆ=કોયલ.
૩ નીકસી=નીકળી. ૪ વૈરાગ્ય ભક્તિશૃંગારરસનું પદ છે.

કયું કુકે તું રેન અંધારી ?
કોન દેગા પિયાકો પેગામ ?[1] પપૈયા૦ ૪
કહાં ઢુંડે તું બનમેં પિયાકો ?
જ્ઞાનીકે ઘર હે મુકામ, પપૈયા૦ ૫

પદ ૧૯.

તું મોરી સેજપેં આ.[2]

(બિહાગ.)

હે સજના રે તું મોરી સેજપેં આ. ટેક.
સેરા[3] હમેલા[4] હાર હજારી,
ફૂલું દે ગજરે[5] લા, હે સજના રે૦ ૧
મેં તોરી દુલહન[6] તું મોરો સ્વામી,
હસ હસ ગરહુ[7] લગા, હે સજના રે૦ ૨
દરસન કારન તરસત નેનાં,
ચાંદસા મુખરા દિખા, હે સજના રે૦ ૩
તેરે મીલનકો જીઆ તલપત હે,
બીચસેં પરદા ઉઠા, હે સજના રે૦ ૪
જ્ઞાનીકી તો મીયાં એહી અરજ હે,
બેડલા[8] પાર લીંધા[9], હે સજના રે૦ ૫

---

૧ પેગામ=સંદેશો. ૨ ભક્તિશૃંગારરસનું પદ છે. ૩ સેરા=મુસલમાન લોકો લગ્ન વખતે માથાથી પગ સુધી ફૂલનો હાર નાખે છે તે. ૪ હમેલા=જનોઈની માફક મુસલમાન લોકો ફૂલનો હાર નાખે છે તે. ૫ ગજરે=હાથે ફૂલ બાંધવામાં આવે છે તે. ૬ દુલહન=કન્યા. ૭ ગરહુ=ગળાની સાથે. ૮ બેડલા=હોડી ૯ લીંધા=ઉતાર.

પદ ૨૦.

તુમ બિન કછુ ના સોહાય.[1]

(બિહાગ.)

આલમ મોકો રે તુમ બિન કછુ ના સોહાય.[2] ટેક.
બિરહુ અગન મોરે તનમેં લગી હે,
તુમ બિન નિદ્રા ન આય, આલમ૦ ૧
જેસે મીન[3] મરે બિન પનીઆં,
તરપ તરપ જીઆ જાય, આલમ૦ ૨
મેં તો પિયા બિન બૌરી ભઈ હું,
સૈયાં અબ કહાં પી[4] મોકો પાય, આલમ૦ ૩
જોગન બનકે મેં બન બન ઢુંઢું,
નેનુંમેં નીર ના માય, આલમ૦ ૪
પ્રેમ પીરકી[5] મેં ભઇ મસ્તાની,
અબ કહા કરીએ દવાય? આલમ૦ ૫
ઘરમાં નહીં મોકો ચેન પરત હે,
બનમેં નહીં સુખ પાય, આલમ૦ ૬
કૌરી સખી મોરે પિયુકો મિલાવે,
વાકે મેં લાગુંરી પાય, આલમ૦ ૭
તન મન ધન સબ વા પર વારૂં,
પિયાકો રખું ગલ લાય, આલમ૦ ૮
જ્ઞાની પિયા તોરા તોકો ચહત હે,
જો તું પિયાજીકો ચહાય, આલમ૦ ૯
ગુરૂકે બચનકો તું શીષ ચરા લે,
તો જીથ[6] તીથ દે વ્હો દિખાય, આલમ૦ ૧૦

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસનું કાવ્ય છે. ૨ સોહાય=ગમે. ૩ મીન=માછલું. ૪ પી=પિયુ. ૫ પીરકી=પીડકી, પીડાની. ૬ જીથ તીથ=જ્યાં ત્યાં, સર્વમાં.

પદ ૨૧.

બન ઠન બિહાને ચડા.[1]

(બિહાગ.)

તેં બનડા[2] રે બન ઠન બિહાને[3] ચડા. ટેક.
સરઘસમેં તેરે ઉતરે મલાયક,[4]
હુરૂંને[5] જલવા[6] પડા, તેં બનડા રે૦ ૧
ચંદા સૂરજ તેરે કદમું જો લાગે,
અર્શકા[7] રૂતબા[8] બડા, તેં બનડા રે૦ ૨
જા મીલા યારસેં તું લામકામેં,[9]
પરદા કછુ ના નડા, તેં બનડા રે૦ ૩
હાથ બાંધ કરે અર્ઝ એ જ્ઞાની,
હઝુરમેં હાઝર ખડા, તેં બનડા રે૦ ૪

પદ ૨૨.

હું તો પિયુ પર મોહી રે.[10]

(હોરી.)

હું તો પિયુ પર મોહી રે સખી હવે હું તો પિયુ પર મોહી. ટેક.
મુજને હવે આશ છે મારા પિયુની દુનિયાની આશા મેં ખોઈ,
જયાં રે જોઉં ત્યાં પિયુ મારો દરસે નેહ લાગ્યો તને જોઈરે, સખી૦ ૧
હું તો હવે મારા પિયુ તને ઇચ્છું ધન ઈચ્છે રે સૌ કોઈ,

---

૧ આ પદમાં પેગંબરની મ્હેરાજ વખતનું વર્ણન કર્યું છે. મ્હેરાજ એટલે ઉપર સ્વર્ગમાં જવાની સ્થિતિ. ૨ બનડા=વરરાજા. ૩ બિહાને=લગ્ન કરવાને. ૪ મલાયક=દેવતા. ૫ હુરૂં=દેવાંગનાઓ. ૬ જલવા=લગ્ન વખતની ક્રિયાનું નામ. ૭ અર્શકા=સાત આકાશ ઉપરની જગા. ૮ રૂતબા=માન. ૯ લામકામેં=નામ વિનાના મકાને એટલે પરમેશ્વરની જગોમાં. ૧૦ ભક્તિશંગારરસની હોરી છે.

હરિ હવે મુજને તું છેહ[1] મત દેજો
તું નેડે[2] ભુલા પાપ ધોઈ રે, સખી૦ ૨
હું તારી દાસી ને તું મારો સ્વામી એક થયા આપણુ દોઈ,
દયા કરીને મારી સેજે પધારો
સુખથી રહીએ આપણુ સોઈ રે, સખી૦ ૩
માફ કરોને તમે ગુન્હા મારા સૌ માગું છું લાચાર હોઈ,
હાથ જોડીને હજુરમાં જ્ઞાની
વિનતિ કરે છે રોઈ રોઈ રે, સખી૦ ૪

પદ ૨૩.

મોરો બાલમ એસો અટારો.[3]

(હોરી.)

મોરો બાલમ એસો અટારો,[4] જોબન બારો, મોરો૦ ટેક.
યા બાલમ મોસેં હોરી જો ખેલો, કછુ ના દિલમેં બિચારો,
બૈયાં પકર પિચકારી જો મારી, અંગ ભીંજો દીનો સારો,
કીયો કેસો રંગ હમારો, મોરો૦ ૧
લાખ જતનકો એ રંગ બનાયો, ખિલ રહ્યો જયું હઝારો,
જબ બાલમ હોરી ખેલન લાગો, કુમકુમો અંગીઆપેં મારો,
લરજ[5] ગયો જીયરો હમારો, મોરો૦ ૨
કેસી એ હોરી તું ખેલો પ્યારે, મોરો જીગર ચીર ડારો,
અંગીઆકો મોરી મુસક[6] દીની તુંને, સારો ગરેબાન ફારો,
જાઓ જાઓ પ્રીતમ પ્યારો, મોરો૦ ૩
બિરહકી હોરી તું ખેલો હે પ્યારે, મસ્ત ભયો મતવારો,
ઈશ્કકે રંગમેં તું ખુબ રંગાયો, અપની ખુદીકો બિસારો,

૧ છેહ=તિરસ્કાર. ૨ નેડે=પાસે. ૩ ભક્તિશૃંગારરસની હોરી છે.
૪ અટારો=અટકચાળો, અળવીતરો. ૫ લરજ=ધ્રુજી. ૬ મુસક=મસળી, ચુંથી.

ખુદાહીપેં[1] જાન મેં વારો, મોરો૦ ૪
પિયુ પિયુ કરત ફીરત હે પપૈયો, ભટકત જંગલ સારો,
પિયુજી તો જ્ઞાનીકે મંદર બસત હે પિયુજી ચાંદ મેં તારો,
બનો કેસો જોડા હમારો ! મોરો૦ ૫

પદ ૨૪.

મોરી અંગીઆ ભીજો દીની શ્યામ.[2]

(હોરી.)

તેં હોરી ખેલકે મોરી અંગીઆ ભીજો દીની શ્યામ. ટેક.
અજબ તરેહકી એ અંગીઆ બની હે,
કુદરતકા હે વાપેં કામ, તેં હોરી૦ ૧
સુરત નુરતકી બની પિચકારી,
પ્રેમકા રંગ હે તમામ, તેં હોરી૦ ૨
સન્મુખ મોરે આ ઠાડે[3] હો બાલમ,
નેનુંમેં કરકે મુકામ, તેં હોરી૦ ૩
હાથ જોરકે એ જ્ઞાની રે તોકો
ઝુક ઝુક[4] કરતા સલામ, તેં હોરી૦ ૪

પદ ૨૫.

બાલમ મોકો અબ ના છુઓ.[5]

(હોરી.)

બાલમ મોકો અબ ના છુઓ,[6]
મોરી સુરખ ચુંનર[7] મુરકાય, બાલમ૦ ૧

૧ ખુદાહીપેં=ખુદાના પણ ઉપર. ૨ ભક્તિશૃંગારરસની હોરી છે. ૩ ઠાડે=ખડે, ઉભો. ૪ ઝુક ઝુક=નમી નમી. ૫ ભક્તિશૃંગારરસની હોરી છે. ૬ છુઓ=અડો. ૭ સુરખ ચુંનર=લાલ ચુંદડી.

સીનેપેં[1] મોરે ના મારો પીચકારી,
અંગીઆકો દાગ લગ જાય, બાલમ૦ ૨
ગોરેસેં ગાલ પર મારકે થાપર,
ઝુલ્ફ[2] દીયો ઉલઝાય,[3] બાલમ૦ ૩
સન્મુખ મોરે રહો મત ઠાડે,
નિપટ[4] જીઆ લલચાય, બાલમ૦ ૪
જ્ઞાની કહત હે એ શ્યામ તુમનસેં,
જીયરા મોરા ગભરાય, બાલમ૦ ૫

પદ ૨૬.

એસો રંગ બનાયો.[5]

(હોરી.)

એસો રંગ બનાયો, બને[6] અહમદ પર ચડાયો, એસો૦ ટેક
જબ દુલા અહમદ બનાયો ખુદાને, સારો હી રંગમેં રંગાયો,
વહદતસેં[7] નિકસ ઓર આ કસરતમેં[8], ઈલમે લદુન્ની[9] શિખાયો
અહદકો[10] અહમદ કહાયો, એસો૦ ૧
શરીઅતકો[11] બાગીચો બનાકે, તરીકતકો[12] ગુલ[13] લગાયો,
હકીકતકો[14] રંગ વાકો ચડાકે મારેફતકી[15] ખુશબો ઉડાયો,
વલિયુંકે દિલમેં સમાયો, એસો૦ ૨
વ્હો રંગ હે ઓલીઆઉંકે દીલમેં, વહદતકો જીને ભેદ પાયો,

---

૧ સીનેપેં=છાતી ઉપર. ૨ ઝુલ્ફ=વાળની લટ. ૩ ઉલઝાય=ગુંચ-વાય. ૪ નિપટ=અતિશય. ૫ પેગંબરના મહીમાની અને ભક્તિની હોરી. છે. ૬ બના=વરરાજા. ૭ વહદત=એક બ્રહ્મ. ૮ કસરત=લીલા. ૯ ઈલમે લદુન્ની=કેવળ જ્ઞાની, સર્વજ્ઞ. ૧૦ અહદ=એક બ્રહ્મ. ૧૧ શરીઅત=વ્યવહારનો રસ્તો. ૧૨ તરીકત=નિશ્ચયનો રસ્તો. ૧૩ ગુલ=ફૂલ. ૧૪ હકીકત=નિશ્ચય. ૧૫ મારેફત=સમજ, જ્ઞાન.

સાકીને[1] ઉનકો પીલાકર સરાબાં,[2] નેનુંમેં સુરખી છવાયો,
રંગ દોનું જગમેં રચાયો, એસો૦ ૩
અલસ્તોકી[3] મસ્તીમેં બેહોશ હોકર, 'કાલુબલા'[4] કેહ સુનાયો,
અપની ખુદીસેં હોકરકે બેખુદ, અગમમેં દોરી લગાયો,
તબી મતલુબકો પાયો, એસો૦ ૪
કુફ્ર[5] ઈસલામકો[6] સોચકે[7] **જ્ઞાની**, આગેકો ઈશ્ક બડાયો,
વહદતકે દરીઆમેં ગોતા[8] લગાકર હુ હુકો[9] ધ્યાન ધરાયો,
એ દૂર[10] બેબહા[11] હાથ આયો, એસો૦ ૫

પદ ૨૭.

એસા નવશાહ બનાયો.[12]

(હોરી.)

એસા નવશાહ[13] બનાયો, ઉસે મ્હેરાજકો[14] બુલાયો, એસા૦
જીબ્રાઈલ[15] જન્નતસેં બુરાક[16] લે આયો, આકર નબીકો જગાયો,
ઉઠોને નબીજી ચલો અર્શ[17] ઉપર, યું હુકમ ખુદાકો સુનાયો,
ઉસે બુરાક ઉપર બિઠાયો, એસા૦ ૧
મદીનેસેં[18] સારે મલાયક[19] મીલકર, જબ આસમાનુંપેં આયો,
હુકમ ખુદાસેં ભેહસ્તાં[20] સવાંરી[21] હુરૂંને[22] સલવાત[23] ગાયો,

---

૧ સાકી=શરબત પાવાવાળો, ગુરૂ. ૨ શરાબાં=શરાબરૂપ પ્રેમરસ. ૩ અલસ્તો='શું હું પરમેશ્વર નથી?' એવી અલોપ વાણી. ૪ કાલુબલા=બોલ્યા 'હા.' ૫ કુફ્ર=એક પરમેશ્વરને છોડી બીજાને માનવું તે, નાસ્તિકપણું. ૬ ઈસલામ=મુસલમાનનો ધર્મ. ૭ સોચકે=વિચાર કરી ૮ ગોતા=ડુબકી. ૯ હુ હુ=સોહં. ૧૦ દૂર=મોતી. ૧૧ બેબહા=અમૂલ્ય. ૧૨ પેગંબરની તારીફ છે. ૧૩ નવશાહ=વરરાજા. ૧૪ મ્હેરાજ=ઉપર સ્વર્ગમાં ચઢવું તે. ૧૫ જીબ્રાઈલ=દેવતા. ૧૬ બુરાક=ઘોડો. ૧૭ અર્શ=આસમાનથી પણ ઉપરની જગા. ૧૮ મદીનેસેં=મદીના શહેરથી. ૧૯ મલાયક=દેવતા. ૨૦ ભેહસ્તાં=સ્વર્ગ. ૨૧ સવાંરી=શોભાવી. ૨૨ હુરૂં=પરીઓ. ૨૩ સલવાત=આશિર્વાદના શ્લોક.

ઉસે મોતીઉંસેં બધાયો, એસા૦ ૨
જહાંસેં ચલે જબ ગયે લામકાં પર, હીજરતકો[1] પરદો ઉઠાયો,
આશકને તબ માશુકકો અપને, દિદાર અપનો દિખાયો,
ભેદ વહદતકો[2] જતાયો,[3] એસા૦ ૩
ખુબ મીલે વહાં વીસાલે[4] યારસેં, ખુબ હી રંગ ઉડાયો,
દોઈકા[5] નામ ન થા વહાં કછુહુ તો એકહી એક કહાયો,
જામ વસલતકો[6] પીલાયો, એસા૦ ૪
કહત હે જ્ઞાની યું આજીઝ[7] હોકર, વહદતમેં અપની સમાયો,
ઓર કીસીસેં ગરઝ નહીં મોકો મેંને પિયા મોરો પાયો,
મુજે જા બ જા[8] નઝર આયો, એસા૦ ૫

પદ ૨૮.

એક બ્રહ્મ ઓર દ્વિતીયા નાસ્તિ.[9]

(સવૈયાની રાહ.)

એક બાત મેં કહું ગુણી જન સુનકર દિલમેં સમજો એક,
એક નિરંજન નિરાકારકા ધ્યાન ધરો દિલમેં હર એક,
એકસેં હમને અનેક દેખે આખરકો ફીર દેખા એક,
એકસેં ગીનતી શરૂ હોઈ હે ઉસ બિન આગે નહિ કુછ એક,
એક રંગ જો બના શાયરા[10] વહી મરદ દુનિયામેં એક,
એક બ્રહ્મ ઓર દ્વિતીયા નાસ્તિ એહી ચલન આશકકા એક. ૧
એકસેં સબ મંડાણ હુઆ હે ઈસી બાત પર ધ્યાન ધરો,
એક બીજ હર પેદાશકા હે સુનો શાયરા કાન ધરો,

---

૧ હીજરત=જુદાઈ. ૨ વહદત=એક બ્રહ્મ. ૩ જતાયો=સમજાવ્યો. ૪ વિસાલે=એકરૂપ. ૫ દોઇ=દ્વિતીયા, બેપણું. ૬ વસલત=એક થવું તે. ૭ આજીઝ=નમ્ર. ૮ જા બ જા=ઠામ ઠામ. ૯ એક બ્રહ્મ શિવાય બીજું કંઈ નથી એ આ પદનો ભાવાર્થ છે. ૧૦ શાયર=કવિ.

એક બાત સચ્ચેકી હેગી એ દિલમેં પીછાન ધરો,
એકસેં અબ હમ નહીં બદલતે મત દિલમેં અરમાન ધરો,
એકહી જાના એકહી બુજા એકહી દેખા સમજા એક, એક૦ ૨
એક પવન ઘટ અંદર ચલતા ઉસે કહેતે હરદમ સોહંગ,
એક રાત ઓર એક દિન હે ઉસે દેખ હો જા એક રંગ,
એક આગ ઓર એક પાની હે સબ જગ અંદર દેખ નિશંક,
એક અસમાન બના સબ ઉપર ઉસે દેખ હો ગયે સબ દંગ,
એકહી વ્હો દિલ અંદર પાયા નઝરૂંસેં ફીર દેખા એક, એક૦ ૩
એક મોત સબ ઉપર હેગી ઉસકા હેગા ડર ભારી,
ઉસ્સેં ના કોઇ બચનેકા હે કોન જોગી કોન સંસારી,
એક એકકો ઢુંડકે લેવે કોન ગરીબ કોન અધિકારી,
એક બ્રહ્મકો જાનકે **જ્ઞાની** બન જા અબ તું બ્રહ્મચારી,
એક વ્હો ઉસ્સેં બચનેકા હે જીને સમજા ઓર પાયા એક,એક૦ ૪

પદ ૨૯.

જબ અનુભવભાન ભયો.[1]

(કવિત–ઇંદ્રવિજય છંદની રાહ.)

જબ ઉદય અનુભવભાન[2] ભયો તબ તિમિર[3] અજ્ઞાન નઝર નહીં આવે
સબ ભ્રમના દૂર હોવે મનકી ઓર દોઇતા[4] સબ વાકી મીટ જાવે,
તબ આતમ જ્ઞાન હોવે વાકો નિજ રૂપ ઉસે સબમેં દરસાવે,
અતિ આનંદ હોય ઉસે મનમેં સબ સમજે ઓર કહા નહીં જાવે. ૧
જબ સીતાકો હેર ગયો હે દશાસુર[5] રામકો એબ લગાય દીયો,

૧ ભગવાનનો ખરો અર્થ સમજાવ્યો છે. ૨ અનુભવભાન=અનુભવરૂપી સૂર્ય. ૩ તિમિર=અંધારૂં. ૪ દોઈતા=દ્વિતીયા, બે, જૂદું સમજવું તે. ૫ દશાસુર=રાવણ.

ઓર નાગકી ફુંકસેં કૃષ્ણ કનૈયાકો શ્યામલો રંગ બનાય દીયો,
યુંહી સીતકી પ્રીતમેં શીશ કટ્યો સત[1] રાવનકો ભી ઉડાય દીયો,
ભગવાન વહી જીસેં આણુ હે ભગકી જ્ઞાની સાફ બતાય દીયો. ૨

પદ ૩૦.

આતમ ચીનો આપકો.[2]

(કુંડળીઆ છંદ.)

આતમ ચીનો આપકો નિરખ્યો નિજ સ્વરૂપ,
ઘટઘટમાં પરગટ ભયો આપ ચિદાનંદ રૂપ,
આપ ચિદાનંદ રૂપ અરૂપી જાકો કહીએ,
બહુરૂપીકા ખેલ સમજકર મનમાં રહીએ,
સમજો અનુભવ જ્ઞાન બિચારો તુમ અધ્યાતમ,
આતમ ઈશ્વર રૂપ ચીન લો અપના આતમ. ૧

---

૧ સત = સત્ય, પરાક્રમ. ૨ વિસનગરમાં રચનાર **કાજી અનવર** સાહેબને **પૂર્ણાનંદ** સ્વામી જે પાતળીઆ સ્વામી તરીકે ઓળખાતા હતા તેમની સાથે ઘણોજ સંબંધ હતો અને હમેશાં તેઓ એક બીજા સાથે ધર્મધ્યાનની વાતો કરી આનંદમાં મસ્ત રહેતા હતા. એક પ્રસંગે **કાજી** સાહેબે બ્રહ્મસ્વરૂપ સંબંધી પ્રશ્ન કરેલો તે ઉપર **પૂર્ણાનંદ** સ્વામીએ નીચેનો છંદ કહી સંભળાવ્યો—

કાજી કાજી શોધતા **કાજી** બ્રહ્મસ્વરૂપ,
મંદીર ઓર મસીદમેં દેખા આપ સ્વરૂપ,
દેખા આપ સ્વરૂપ રહા **નહીં** સંશય અંતર,
ખલક આપમેં નીરખ આપહી ખલક સ્વતંતર,
કહેતે **પૂર્ણાનંદ** રામ હે જીનસેં રાજી,
કાજી બ્રહ્મસ્વરૂપ શોધતા કાજી **કાજી**.

આ છંદ ઉપરથી **પૂર્ણાનંદ** સ્વામી **કાજી** સાહેબ પ્રત્યે કેટલો બધો ભાવ, ઉચ્ચ વિચાર અને માન ધરાવતા હતા તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આ કાવ્ય ઉપરથી ઉપરનું આત્મજ્ઞાન સંબંધનું કાવ્ય ઉદ્ભવેલું છે.

પદ ૩૧.

કયા કહેના હાલ ફકીરૂંકા ![1]

(કાલિંગડો.—કર યાદ અલિકો—એ રાહ.)

કયા કહેના હાલ ફકીરૂંકા ! ફકીરૂંકા ગુરૂ પીરૂંકા ! કયા૦ ટેક.
કોઇકો પસંદ હે મહેલ હવેલી, માલ ખઝાના હીરૂંકા ! કયા૦ ૧
કોઇકો પસંદ હે સૂકી રોટી, ઓર બિછાના હસીરૂંકા ![2] કયા૦ ૨
આશક મસ્ત ફકીર અલ્લાહકે, ભાવ ન પૂછે અમીરૂંકા ! કયા૦ ૩
ગરીબ ગુન્હેગાર આજીઝ **અનવર** પાર નહીં તકસીરૂંકા ![3] કયા૦ ૪

પદ ૩૨.

દાસ જ્ઞાની જબ ચડે અકાશા.[4]

(કટાવને મળતી રાહ.)

દાસ જ્ઞાની જબ ચડે અકાશા, અનહદ છોડ કીયા સુનમેં બાસા,
સુરતને મારગ પાયા ખાસા, અગમ અગોચર જાય તપાસા,
અવઘટ ઘાટ એક દેખા તમાશા, નિજ સ્વરૂપ ભયા પરકાશા. ૧
દાસ જ્ઞાની જપે અજંપા જાપ, પિંડ બ્રહ્માંડમેં આપો આપ,
આપા છુટા મીટા સંતાપ, ઘટમેં પિયુકા હુઆ મીલાપ. ૨
દાસ જ્ઞાની જબ મોજમેં આયા, ત્રિપુટી ભીતર ધ્યાન ધરાયા,
ઉલટ આપમેં આપ સમાયા, દરસન દેખા મહા સુખ પાયા. ૩
દાસ જ્ઞાનીકા ઉલટા પાસા, મહાસુનમેં જા કીયા બાસા,
અનહદ તુર વહાં બાજા ખાસા, નૂર નિરંજન હુવા પરકાસા. ૪
જ્ઞાની ઘટમેં સુરત લગાઈ, જબ તું ગુજરે આપ હે સાંઈ,
મનમેં દુજા કછુ ન લાઇ, ઘટ ઘટમેં હે આપ ગુસાંઈ. ૫

---

૧ ફકીરની સ્વાર્થ રહિત દશા સમજાવી છે. ૨ હસીર=ચટાઈ.
૩ તકસીર=ભુલ. ૪ સમાધિસ્વરૂપ સંબંધી પદ છે.

દાસ જ્ઞાની પ્રેમી મદમાતા, નહીં ઉસકા કોઈ નાત ન જાતા,
છુડા દીઆ સબ સગપણુ નાતા, બ્રહ્મજ્ઞાનકા હે રંગ રાતા. ૬

પદ ૩૩.

જ્ઞાની દુનિયા દીનસેં.[1]

(દોહરો.)

જ્ઞાની દુનિયા દીનસેં[2] હાથ જે કોઈ ધોય,[3]
પ્રેમ પ્યાલા વ્હો પીયે મરજીવા જે હોય. ૧
જ્ઞાની પિયાસેં પ્રેમ કર દે મરદીકી[4] દાદ,
પ્રેમ બિના પ્રીતમ કભી મીલે નહીં રખ યાદ. ૨
મન માયા ઓર લોભમેં લુભા રહા દિન રાત,
તું કયા જાને લોભીયા પ્રેમ નગરકી બાત? ૩
જ્ઞાની મંજલ દૂર હે રાહમેં બસતે ચોર,
ગફલતમેં કયું સો રહા જાગ તું હો ગઈ ભોર.[5] ૪
જ્ઞાની રસ્તા કઠણુ હે તું હે અભી અંજાન,
બેતોશે[6] બેબદરકે[7] કયું કર પ્હોંચે જાન. ૫
જ્ઞાની સ્હોબત ખલ્કકી[8] મનકી ખ્વાહશ[9] છોડ,
ફીર ખીલવતમેં[10] બેઠકર દિલકો રબસેં જોડ. ૬
જ્ઞાની રહબર[11] સાથ લે છોડ અપની મત યાર,
હાથ પકડ લે પીરકા વોહી ઉતારે પાર. ૭

---

૧ જ્ઞાનના ઉપદેશનું પદ છે. ૨ દીનસેં=ધર્મથી. ૩ હાથ ધોય=છુટો થાય, પરવારે. ૪ મરદી=બહાદુરી. ૫ ભોર=પ્રભાત. ૬ બેતોશે=ખાવા પીવાની રસ્તાની ખરચી શિવાય. ૭ બેબદરકા=તોશા વિના, ભોંમિયા શિવાય. ૮ ખલ્કકી=દુનિયાની. ૯ ખ્વાહશ=ઇચ્છા. ૧૦ ખીલવત=એકાંત, ભજન કરવાની જગા. ૧૧ રહબર=ભોંમીઓ, રસ્તો બતાવનાર.

પદ ૩૪.

જ્ઞાની મખફી ગંજ થા.[1]

(દોહરા.)

જ્ઞાની મખફી[2] ગંજ[3] થા, વહાં ન થા કોઇ ઓર,
ફીર ઉસસેં કસરત હુઇ, દોઇ કહે કીસ તોર ! ૧
જ્ઞાની ખલકતુલ ખલ્કકો દિલસેં અપને પેખ,
ઈલ્લત[4] સારી છોડ દે, અસલ અપનીકો દેખ. ૨
જ્ઞાની હદકે પાર હે બેહદકા મેદાન,
વહાં ન હું ઓર તું રહે વહાં ન અબદ[5] ઇનસાન,[6] ૩
જ્ઞાની હકીકત મહંમદી,[7] શરૂ[8] હે સબકી જાન,
વહી હકીકત જાનકર તું તુજકો પેછાન. ૪
એક બીજસેં દેખ લે કીતને બીજ હુવે,
વહી બીજ સબ એક હે કયું કર હોય જુએ ! ૫
બીજકે અંદર ઝાડ હેં ઝાડકે અંદર ફુલ,
ફુલકે અંદર બીજ હે, પાન ફૂલ શુડ ડલ. ૬
એ સબ રંગ એક બીજકે બીજ ન દેખે કોઇ,
દુજે બીજ અનેક હે, સમજ લે ઉનકો સોઇ. ૭
જ્ઞાની એ મીસલ હે એસા નહીં જ્હો રબ,
ચાતુર હોય તો સમજ લે હા હી હુ[9] એ સબ. ૮
જ્ઞાની જીસકો ઢુંડતા જ્હો તો હે તુજ માંહિ;
ભીતર ઢુંડે તો મીલે, બાહર પામે નાહિં, ૯

---

૧ કુદરત ઉપરથી જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ૨ મખફી=ગુપ્ત, છાનો. ૩ ગંજ=ખજાનો. ૪ ઈલ્લત=કુટેવ, દુર્ગુણ. ૫ અબદ=બંદગી કરવાવાળો. ૬ ઇનસાન=મનુષ્ય. ૭ મહંમદી=મહમદની. ૮ શરૂ=શરૂઆતમાં, પ્રથમ. ૯ હા હી હુ=પેલું આ અને તમામ.

જ્ઞાની કયું તું ભુલકર ફીરતા દેશ બદેશ ?
પ્રીતમ નહીં પરદેશમેં તુજમેં કીયા પ્રવેશ. ૧૦
તુજકો જો તું સમજ લે પિયા લગે તુજ હાથ,
મન અરફકો[1] સહી કર કભી ન છુટે સાથ. ૧૧
જ્ઞાની ઝાહર તું દિખે બાતન[2] હે જ્હો રબ,
ગર[3] તુજમેં જ્હો ના રહે ફીર તું હોવે કબ ? ૧૨
જ્ઞાની તેરે જ્હેમકો દિલસેં દૂર કરે,
ફીર તું રબકે નૂરસેં મન મામુર[4] કરે. ૧૩
જ્ઞાની સબ કુછ હે વહી હકીકત ઉસકી બુજ,
મેં તું દિલસેં છોડ દે તબ પડેગી સુજ. ૧૪
સમુદ્ર સમાયા બુંદમેં બુંદ સમુંદર માંહ,
જ્ઞાની ઝીલે મોજમેં મૂરખ પ્યાસેં જાય. ૧૫

પદ ૩૫.

જ્ઞાની તેરી ભૂલ હે.[5]

(દોહરા.)

જ્ઞાની તેરી ભૂલ હે તુજકો કોન કહે ?
તું ના હોવે બીચમેં વોહી આપ રહે. ૧
જ્ઞાની તુજમેં દેખ લે તું તેરા દિદાર,
તન તેરા એ મ્યાન હે તું તનમેં તલવાર. ૨
જ્ઞાની તુજમેં ઢુંડ તું જાત તેરી પિછાન,

૧ મન અરફ=હદીસ, શ્લોક, પોતાના ચેતનને જાણવો તે, આત્મજ્ઞાન. ૨ બાતન=છુપી. ૩ ગર=અગર જો. ૪ મામુર=ભરપૂર. ૫ આ પદ આત્મજ્ઞાનનું

ગેનકા નુક્તા દૂર કર એન હી તુજકો જાન. ૩*
જ્ઞાની તેરા નામ હે કરતા ખુદ કીરતાર,
ખુદીકા પરદા[1] મીટ ગયા વોહી અંદર બ્હાર. ૪*
જ્ઞાની નુક્તા[2] ખુદીકા એનકો કર દે ગેન,
જબ ન્હો નુક્તા મીટ ગયા વહી એનકા એન. ૫*

---

૧ ખુદીકા પરદા=મારાપણાના ભેદનો પડદો. ૨ નુક્તા=મીંડું, બિંદુ.

* આ પદના ત્રીજા ચોથા તથા પાંચમા દોહરાનો ભાવાર્થ એ છે કેઃ—**એન** (ع) અને **ગેન** (غ) એ બે અરબી અક્ષરો છે, તે બંને દેખાવમાં એકજ સરખા છે, માત્ર એન કરતાં ગેનમાં એક મીંડું (નુક્તા) વધારે છે, તેથી કરીને તે બે અક્ષરો જુદા પડે છે. એનનો અર્થ "ખાસ ખુદ" એવો થાય છે એટલે કે "એજ વસ્તુ, બીજી કોઈ નહીં," અર્થાત્ નિરંજન નિરાકાર આત્મા, પરમાત્મા." ગેનનો અર્થ "ગેર" એટલે "બીજું" થાય છે એટલે "ખુદ નહીં પણ બીજી વસ્તુ," અર્થાત્ આત્મા શિવાયની તમામ વસ્તુ એટલે કે શરીર પુદ્ગલ વિગેરે. આ બંને અક્ષરોના અર્થની આટલી બધી જુદાઈ માત્ર એક મીંડાથી છે એટલે એન જે નિરંજન નિરાકાર પરમાત્મા છે તેને ઇંદ્રિયો, ભ્રમણાઓ, ઇચ્છાઓ, વાસનાઓ વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલા હુંપણારૂપી મીંડું લાગવાથી તે અક્ષર બદલાઈ શરીરવાળો ગેન અક્ષર બની ગયો છે. માટે હે મનુષ્ય ! તું હાલ ગેનરૂપ છે એટલે હુંપણાની ભ્રમણાઓથી ગુંથાયેલા શરીરરૂપ છે માટે તારામાંથી હુંપણાની ભ્રમણાઓરૂપી જે મીંડું છે તે કાઢી નાખ એટલે તું એન બનીશ અર્થાત્ નિરાકાર નિરંજન પરમાત્મા બની જઈશ. હું છું, હું કરૂં છું, હું મોટો છું, એવું માન અને નામ ધરાવી જે કાંઈ તું કરે છે તે કરનાર તું નથી પણ આત્મા છે. સર્વ વસ્તુ એકજ છે પરંતુ તેના ઉપર જૂદા જૂદા પ્રકારના લેપ લાગવાથી જૂદી જૂદી જણાય છે, તે લેપ જ્યારે દૂર થાય છે ત્યારે સત્ય વસ્તુ પ્રકટ થાય છે. એન અને ગેન મૂળ સરખા અક્ષર છે પરંતુ માત્ર એક મીંડું એનને ગેન બનાવી આટલી બધી જુદાઈ ઉત્પન્ન કરે છે તેજ રીતે દેહમાં આત્મા છે છતાં હુંપણાના લેપથી તે જણાતો નથી અને આટલી બધી જૂદાઈ લાગે છે. ધીરા ભક્ત કહે છે કે "તરણા ઓઠે ડુંગર રે ડુંગર કોઈ દેખે નહીં;" પરબ્રહ્મ પરમાત્માની ડુંગરરૂપે કલ્પના કરી છે, અને તૃણને મનની ભ્રમણાઓરૂપ ગણેલાં છે.

જ્ઞાની દિલકે ભેદકો[1] કીસ્સેં તું મત બોલ,
એ હે પરદા શાહકા[2] કીસ્સેં ભેદ ન ખોલ. ६
જ્ઞાની કોઇ મૂરખ સુણે કહે દે હાટ દુકાન,
છાની બાતાં શાહકી, કયું કર રહેવે જાન[3]? ७
જ્ઞાની શાહકે ભેદકો જાનકે હો અજાન,
તબ ફીર તેરા શાહ કને હોય ગુજર પિછાન. ८
જ્ઞાની જો મૂરખ બના સખીયાં[4] ભેદ લે જાય,
તુજકો શાહસેં દૂર કર દેશ દેશ ભટકાય. ९
જ્ઞાની શાહ તેરા બને તું શાહકા બન જા,
છાની ચોરી શાહ કને દુધ મલીદા[5] ખા. १०
જ્ઞાની તું તો કોન હે એ તું તુજમેં દેખ,
હું તું એ તો જુઠ હે ઉલટા લીખ ગયે લેખ. ११
ઢુંડે તો પાવે નહીં તુજકો તું ઘટમાંહ,
જો કુછ હે સબ વોહી હે ઉસ સીવા કુછ નાહ. १२
જ્ઞાની તું તો કુછ નહીં તુજમેં હે વ્હો સાંઈ,
ચાહે ઉસકો તું કહે ચાહે કહે ગુસાંઈ. १३
જ્ઞાની વ્હો તું એક હે ફરક નહીં તીલભાર,
જો તું જ્ઞાન અભેદસેં મનમેં કરે બિચાર. १४

જ્યાં સુધી મનની ભ્રમણાઓ એટલે હુંપણું મટતું નથી ત્યાં સુધી આત્મા જણાઇ આવતો નથી, જ્યારે તૃણરૂપ ભ્રમણાઓની જાળ દૂર થાય છે ત્યારે ડુંગરરૂપ આત્મા આપોઆપ પ્રકાશિત થાય છે. આવી મતલબ રચનારે એન અને ગેન અક્ષર ઉપરથી સમજાવી છે. १ ભેદ=અભેદજ્ઞાનનો ભેદ. २ શાહ=પરમાત્મા પરમેશ્વર. ३ જાન=પ્રાણ. જો તું અભેદજ્ઞાનનો ભેદ લોકોમાં બહાર પાડીશ તો જેવી રીતે લોકોએ મનસુરને શૂળીએ ચડાવ્યો હતો અને શમ્સ તબ્રેજની ચામડી ઉતારી નાખી હતી તેવી રીતે લોકો તને શિક્ષા કરશે. ४ સખીયાં=લોકો. ५ દુધમલીદા=પરમાનંદ.

પદ ૩૬.

મોહનજી મંદિર પધારો રે.[1]

(માઢ.)

મોહનજી મંદિર પધારોરે બેઠી દેખું થારી વાટ, હો મોહનજી૦ટેક.
મોતીઆરો મુગટ જરી કેરો જામો હીરલારો હાર પહેરાવું,
સોના રૂપારો કરૂં રે સિંહાસન તે પર બેઠોને પાટ, હો મોહનજી૦૧
ગરીબ અનાથ છું દાસી હું થારી કર જોડી અરજ કરૂં,
હવે પીયા મને છેહ મત દેજો થેં મારા પૃથ્વીનાથ, હો મોહનજી૦ ૨
હું તો રહું સદા સેવામાં થારી ઘડી ન રહું તમથી ન્યારી,
જ્ઞાની સ્વામીએ કૃપા કરીરે રંગ રમ્યો મુજ સાથ, હો મોહનજી૦૩

પદ ૩૭.

મારો પિયુ ગયો પરદેશ.[2]

(માઢ.)

મને મ્હોલે ના સોહાય[3] હો મારો પિયુ ગયો પરદેશ. ટેક.
આગ લગાવું અંગ માંહે ફાડ જલાવું ચીર,
છોડું હવે હું મંદિર માલીઆં મારો મન હુઓ દિલગીર,
હવે કરૂં આછો જોગીરો વેશ, હો મારો૦ ૧
દૂર કરૂં શણુગારને સૌ અંગે લગાવું ભભૂત,
આલીજારા[4] કારણે હું તો આછી[5] બનું અબધુત,
હવે હું ભગવા કરૂં ખેસ,[6] હો મારો૦ ૨
માથે મેલું એંડવું[7] ને બાંધે રાખું બીન,[8]

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસનું પદ છે. ભાષા ગુર્જર મારવાડી છે. ૨ ભક્તિશૃંગારરસનું પદ છે. ભાષા ગુર્જર મારવાડી છે. ૩ સોહાય=ગમે. ૪ આલીજા=નાથ, પરમેશ્વર. ૫ આછી=સારી. ૬ ખેસ=કપડાં. ૭ એંડવું=જટા. ૮ બીન=બીન નામનું વાજું.

વનમાં ફરૂં હું ઢુંડતી છેલા રહું ત્હારા આધીન,
આલીજા છુટા છોડી કેશ, હો મારો૦ ૩
કર જોડી કરૂં વિનતી હું સુણોને મારી વાત,
રાતે રહો મારા મ્હોલમાં ઢોલા[1] વેગા ઉઠો પ્રભાત,
જ્ઞાની છોડીને કાં કરેશ? હો મારો૦ ૪

પદ ૩૮.

મત જાઓ શ્યામ વિદેશ.[2]

(માઢ.)

મને લાગ્યો થારો નેહ હો મત જાઓ શ્યામ વિદેશ. ટેક.
તુજ વિના મારા સાહેબા રે મને ઘડી પલક ન જાય,
તુમે રહો મારા મહેલમાં થાને નેનામાં રાખું છુપાય,
પિયા મને છોડીને કૌં કરેશ? હો મત જાઓ૦ ૧
જોબન મારા મદભરા રે ઓઢણુ આછાં ચીર,
નેનાં રસિલાં લાલચુ થાને દેખા બિના નહીં ધીર,
છેલા મને છોડી ન જા પરદેશ, હો મત જાઓ૦ ૨
થેં તો મારા પ્રાણુ હો મૈં હું થારો અંગ,
કર્મ સંજોગે જોગ બન્યો પિયા મત છોડો મારો સંગ,
જ્ઞાનીરા ઘટમાં થેં કીયો પ્રવેશ, હો મત જાઓ૦ ૩

પદ ૩૯.

રંગ ખેલો મારા રાજ.[3]

(માઢ.)

બિરાજો સ્વામી નાથ હો, રંગ ખેલો મારા રાજ. ટેક.

---

૧ ઢોલા=નાથ, પિયુ. ૨ ભક્તિશૃંગારરસનું પદ છે. ભાષા ગુર્જર મારવાડી છે. ૩ ભક્તિશૃંગારરસનું પદ છે. ભાષા ગુર્જર મારવાડી છે.

ઉંચા ઢાળું ઢોલીઆ રે, ફૂલડે છાઉં સેજ,
લેગા પધારો સાહેબા હવે મતિ કરો તુમે હેજ,
પ્યાલો ભરભર પીઓને આજ, હો રંગ૦ ૧
મૈં હું દાસી આપરી તુમ હો મારા નાથ,
છક છક પીયો તુમે દારૂડા છેલા રાસ રમો મુજ સાથ,
મારા ગલે લાગોને મહારાજ, હો રંગ૦ ૨
પ્રેમરી પ્હેરી ચુંદડી ને હેતરો પ્હેરી હાર,
આશારો સાળુ ઓઢીઓ હું બ્રેહ સજી શણુગાર,
ઉભી બાટ જોઉં થારા કાજ, હો રંગ૦ ૩
જ્ઞાની હે ગોલો આપરો, થૈં હો મારા રાજ,
પ્રીતમ પિયા થારા કારને મૈં તો છોડી લોકોરી લાજ,
મારા મ્હોલે આવો ગરીબ નિવાજ, હો રંગ૦ ૪

પદ ૪૦.

તુમે પીયો પ્રેમ ગલાસ.[1]

(માઢ.)

પધારો મારા રાજ હો તુમે પીઓ પ્રેમ ગલાસ.[2] ટેક.
સેજ બિછાવું સોહણી,[3] મદવા[4] લાવું ખાસ,
ભરભર પ્યાલા પીજીએ છેલા રમીએ આપણુ રાસ,
દાસી ઘર આવોને દીનાનાથ, હો તુમે પીઓ૦ ૧
ચરણુ પખાળું[5] ભાવથી તન મન વારૂં દોઈ,
મ્હેર કરો મારા સાહેબા હું તો રહી છું તમને મોહી,
છેલા તમો રહોને મારા સાથ, હો તુમે પીઓ૦ ૨
જ્ઞાની ચાહે આપને મનમાં રાખી આશ,

---

૧ ભક્તિશૃંગારરસનું પદ છે. ભાષા ગુર્જર મારવાડી છે. ૨ ગલાસ=પ્યાલો. ૩ સોહણી=સારી. ૪ મદવા=દારૂ. ૫ ચરણુ પખાળું=પગ ધોઉં.

મુખ દેખું હું આપરો મેં તો હું દાસનરો દાસ,
દયા કરી પકડોને મારો હાથ, હો તુમે પીઓ૦ ૩

પદ ૪૧.

સાધુ તમે સમજો રે.[1]

(ધીરાના પદની રાહ—ફૂલ્યો શું ફરે છે રે.)

સાધુ તમે સમજો રે, કહું છું આ વાત ખરી,
નિશ્ચે સાચી માનો રે, સર્વેમાં છે શ્યામ હરિ. ટેક.
સમજ્યા વિના તમે નાસ્તિક ન થાજો, બગડશે આ અવતાર,
ઈશ્વર સમજ્યા વિના અરે મૂરખજન મુક્તિ નહીં મળનાર,
નરકવાસી થાશો રે ભટકી ભટકી જાશો મરી, સાધુ૦ ૧
રૂપ ઈશ્વરનું અકળિત સાધુ મૂરખાને નવ સમજાય,
એ છે નિરંજન ને નિરાકારી એને તો કાંઇ ન કહેવાય,
તમો તો શું સમજો રે મૂરખ અજ્ઞાને કરી, સાધુ૦ ૨
આપાપંથી તમે અંધ બન્યા છો ગુરૂ કરો તો સમજાય,
આપાપંથી તે ઢોર હરાયાં, ગુરૂ વિના જ્ઞાન ન થાય,
ગુરૂ ચરણુ સેવો રે, ગુરૂ સમજાવે હરિ, સાધુ૦ ૩
ગુરૂ કરીને તમે ગુરૂવશ થાઓ, ગુરૂવેણુ માનો પ્રમાણુ,
ગુરૂનાં વચન ઉથ્થાપન ન કરજો, ગુરૂનું જો થાય અપમાન
ગુરૂ જાશે રૂઠી રે, પછી નહીં મળે હરિ, સાધુ૦ ૪
જેવું મડું જીવતાને વશ હોયે એવા બનો વશ આપ,
ગુરૂના સામે ઉચ્ચાર ન કરજો રાખજો ગુરૂનું માપ,
ગુરૂના દાસ રહેજો રે, ડહાપણુ નહીં કરજો જરી, સાધુ૦ ૫
મોહ માયાનો તમને રોગ લાગ્યો છે મેલ ભરાયો મન માંહ
એનો વૈદ તો ગુરૂજ જાણો, બીજાથી કાંઇ નહીં થાય,

---

૧ ઈશ્વર છે અને તે ગુરૂ કરવાથી મળી આવે છે એ આ પદનો ભાવાર્થ છે.

ગુરૂ વૈદ સાચો રે સર્વે રોગ તે લે હરી,[1] સાધુ૦ ૬
ગુરૂ આપાથી[2] તમને છોડાવી બેસારે એકાંત સ્થાન,
પછી લોકોથી તમે અળગા રહીને કરોને હરિનુંજ ધ્યાન,
સંસાર સર્વે ભૂલી રે માયા સર્વે મેલો પરી,[3] સાધુ૦ ૭
ત્યારે ભજનમાં ચિત્ત તો ઠરશે, ભૂલશો પોતાનું ભાન,
પછી હરિથી પ્રીત બંધાશે દેખાશે અંદર બ્હાર,
ત્યારે સમજણ પડશે રે, પછી મન રહેશે ઠરી, સાધુ૦ ૮
એના વિના તો હરિ નહીં સુઝે, દેખો નહીં દીદાર,
ભવ દરીઆમાં ભટકયા કરશો, કદી આવે નહીં પાર,
ભૂલી ભટકી મરશો રે, મતિ કેમ ગઈ છે ફરી ? સાધુ૦ ૯
સંસાર ત્યાગી ગુરૂવશ થાઓ, ચાલો ગુરૂ કહે જેમ,
ગુરૂ વિના કદી ગમ નવ પડશે જ્ઞાની કહે છે એમ,
ગુરૂ સમજાવે રે ત્યારે તમને મળશે હરિ, સાધુ૦ ૧૦

પદ ૪૨.

જળમાં રહ્યા છોને ડુબી.

સાધુ તમે જળમાં રહ્યા છોને ડુબી,
તમે જળને ખોળો છો એ મોટી ખુબી. ટેક.
જેવી મીન દરીઆની અંદર પ્યાસી,
તેવા તમે ફરતા ફરો છો ઉદાસી,
તે જોઇને સંતોને આવે છે હાંસી, સાધુ૦ ૧
તમે ઈશ્વરથી મળેલા છો જાણો,
નથી દુર તમથી હરિ તે પીછાણો,
ન હોય દર તો જ્ઞાની કયાં સુખમાણો ? સાધુ૦ ૨

પદ સંગ્રહ સમાપ્ત.

૧ લે હરી=હણે, દૂર કરે. ૨ આપાથી=હુંપણાથી. ૩ પરી=દૂર.

ગઝલ સંગ્રહ.

ગઝલ ૧.

નયનસેં નિકલ ગયા.

એક શોખ[1] કરકે અશવા[2] નયનસેં નિકલ ગયા,
ગોયા કે રૂહ[3] મેરે બદનસેં નિકલ ગયા. ૧
ઉસ દર્દ બેકસીમેં[4] જો એક મેંને આહ[5] કી,
દુદ[6] ઉસકા સકફે[7] ચરખે[8] કોહનસેં[9] નિકલ ગયા. ૨
થાંમા બહોત જીગરકો વલે કયા કરૂં મેં આહ?
શોલેપે[10] શોલા સીને[11] જલનસેં નિકલ ગયા. ૩
આશક જો ઉસ પરીકા હુવા જાન દિલસેં મેં,
દુનિયાકે સારે રંજો[12] મહનસેં[13] નિકલ ગયા. ૪
દેખ ઉસકે સુર્ખ લબકો[14] બહોત આબો તાબસેં,[15]
ખા રશ્ક[16] લાલ[17] કાન[18] ચમનસેં નિકલ ગયા. ૫
ઝુલ્ફુંકો[19] દેખ ગેરતો[20] હેરતસેં[21] શર્મ ખા,
અંબર બહરસેં[22] મુશ્ક[23] ખુતનસેં નિકલ ગયા. ૬
કુચેકી[24] સેરકે[25] લીયે ઉસ રશ્ક હુરકે,[26]
આદમ હો મસ્ત બાગ અદનસેં[27] નિકલ ગયા. ૭
ખા ઉસકી તેગ[28] અબરૂ[29] શફ્ક[30] આસમાન પર,
હોકર શહીદ[31] ખુની[32] કફનસેં નિકલ ગયા. ૮
ખુન કરકે ઉસકે ઈશ્કમેં અનવરકા જીગર ભી,
અબ હો ગયા કબાબ તલનસેં નિકલ ગયા. ૯

ભાવાર્થઃ—(આ ગઝલમાં પરમાત્માને હુર એટલે અપ્સરા રૂપે કલ્પના કરી તેના સ્વરૂપની તારીફ કરી પ્રેમભાવ બતાવ્યો છે.)
૧ બેપરવા[1] પરબ્રહ્મ પરમાત્મા આંખોથી ઈસારો કરી ચાલ્યો ગયો (અર્થાત્ પરમાત્મા સમાધિમાં ચમત્કાર બતાવી ચાલ્યો ગયો) તે

વખતે જાણે મારા શરીરમાંથી જીવ[3] નીકળી ગયો. ૨ તે લાચારીના[4] દર્દમાં જ્યારે મેં એક એવો નિશાસો[5] નાખ્યો કે તેનો ધૂમાડો[6] આ જુની[8] આકાશ[9]–છતને[7] ચીરીને ઉપર નીકળી ગયો. ૩ મેં મારા કાળજાને બહુ રોકી રાખ્યું પણ અરે હું શું કરૂં! મારી છાતીના[11] બળવાથી ભડકા[10] ઉપર ભડકા નીકળી ગયા. ૪ જ્યારથી હું તે પરમાત્મારૂપી અપ્સરા–પરી ઉપર ખરા દીલથી આશક બની ગયો છું ત્યારથી દુનિયાનાં તમામ દુઃખ[12] અને મહેનતથી[13] હું છુટી ગયો છું. (અર્થાત્ તેના પ્રેમમાં પડવાથી હું દુનિયાની માયામાંથી અને દુઃખમાંથી મુક્ત થયો છું. હું તેના પ્રેમમાં પડી પ્રેમઘેલો અને બેભાન થયો છું તેમાં તો કાંઈ નવાઈ નથી પરંતુ દુનિયાની બીજી વસ્તુઓ તેના સ્વરૂપથી મોહ પામી ઘેલી થઈ છે તે નીચે પ્રમાણે–) ૫ તેના ઘણા તેજવાળા[15] લાલ હોઠ[14] જોઈ માણક[17] પણ યમનની ખાણમાંથી[18] અદેખાઈના[16] લીધે બહાર નીકળી ગયાં. ૬ તેના માથાના કાળા વાળ[19] દેખીને લજ્જા[20] અને આશ્ચર્યથી[21] શરમાઈને અંબર દરિયામાંથી[22] અને કસ્તુરી[23] ખુતન દેશમાંથી નીકળી ગઈ. ૭ તે પરીની[26] ગલીઓની[24] સહેલ[25] જોવાને મનુષ્ય મસ્ત બનીને સ્વર્ગ[27] રૂપી બાગમાંની નીકળી આવ્યો. ૮ તે પરીની ભમર[29] રૂપી તરવાર[28] ખાઈ મૃત્યુવશ[31] થઈ લાલ[32] કફન પહેરીને સંધ્યા[30] પણ આકાશ પર નીકળી આવી. ૯ તે પરીના પ્રેમમાં અનવરનું કાળજું પણ શેકાઈને કબાબ (બળી ગયેલી વસ્તુ) બની તળીને ઉપયોગ કરવાના કામથી પણ નીકળી ગયું છે (અર્થાત્ અનવરનું કાળજું બળીને ખાખ થઇ ગયું છે).

આ ગઝલ ભક્તિશૃંગારરસની છે. રચનાર કાઝી અનવર મીયાંની કાવ્ય લખવાની શક્તિ કેવી સારી છે તે આ અને આ પછીની ગઝલો ઉપરથી વાંચનારને સ્પષ્ટ સમજાઇ આવશે. આ ગઝલમાં બતાવેલી ઉપમાઓ અને અલંકાર જોતાં અનવર મીયાંની કાવ્ય લખવાની શૈલિ ગુજરાતના પ્રખ્યાત કવિ પ્રેમાનંદની શૈલિને ઘણા અંશે મળતી આવે છે તે પ્રેમાનંદ કવિના નળાખ્યાનમાંનું નીચેનું કાવ્ય વાંચવાથી જણાઇ આવશે—

દમયંતીના અધર દેખી પેટ વીંધ્યું પ્રવાળી,
એ કામનિનો કંઠ સાંભળી કોકિલા થઈ કાળી.

રસના વાણી સાંભળી સરસ્વતીને આવ્યો વૈરાગ,
કુંવારી પોતે રહી સંસાર કીધો ત્યાગ.
દંત દેખી દાડમ ફાટયું કપોત સંતાડે મ્હોંને,
તે નાદ કરતો ફરે વનનાં કહે દુઃખ કહું હું કોને ?
દમયંતીનાં કુચ દેખી હાર્યું કુંજર ફૂળ,
તે હીંડતાં ચાલતાં હાથી માથે ઘાલે ધૂળ.

ગઝલ ૨.

મેં છુપાયા કોન થા ?

કુછ ન થા તબ ગંજ[1] મખફીમેં[2] છુપાયા કોન થા ?
ગંજ મખફીસેં નીકલ જલવા[3] દીખાયા કોન થા ? ૧
ઈશ્ક[4] ખુદ ઓર હુસ્ન[5] એહમદ યેહ સીફત મોસુફ દો,
એક હી થે દુસરા વહાં દખ્લ પાયા કોન થા ? ૨
થા અહદ[6] તબ દુસરા કોઈ ન થા ઉસકે સીવા,
ઈશ્કસેં તબ સુરતે[7] એહમદમેં આયા કોન થા ? ૩
દેખનેકો આપકે જબ ઈશ્ક ઉસકો હો ગયા,
આપકા આદમકો[8] આયના[9] બનાયા કોન થા ? ૪
તુર પર મુસાને જાકર "રબ્બે અરેની"[10] જબ કહા ?
કરકે જલવા[11] "લન તરાની"[12] કેહ સુનાયા કોન થા ? ૫
કોન થા મનસુરમેં આકર "અનલહક"[13] જબ કહા ?
"કુમ બેઇઝની[14] કહેકે જબ મુરદા જીલાયા કોન થા ? ૬
જબ મહંમદકો બુલાયા લામકાં મ્હેરાજકો,[15]
"કાબ કવસેંન"[16] કીસને બોલા વસ્લ પાયા કોન થા ? ૭
સુરતે ઈનસાં[17] અદમસેં કોન લાયા દર વજુદ ?
જાન ઉસમેં ડાલકર ઉસકો બુલાયા કોન થા ? ૮
લોહ[18] દિલ પર કીસને લીખ્ખા ઈસ ગઝલકો અનવરા ?
કરકે ઈલહામ[19] ઓર ઝુબાંસેં[20] કેહ સુનાયા કોન થા ? ૯

ભાવાર્થ—(આ ગઝલમાં પરમેશ્વર છે એવું સાબીત કરવા કુદરતના ચમત્કારના દાખલા બતાવ્યા છે.) ૧ જ્યારે કાંઈ પણ વસ્તુ નહોતી ત્યારે ખજાનામાં[૧] છાની[૨] વસ્તુ હતી તે શું હતું? તે છાના ખજાનામાંથી નીકળી જેણે આ પ્રકાશ[૩] દેખાડયો તે કોણ હતો? ૨ પોતે પ્રેમ[૪] અને તેનું કાંતિસ્વરૂપ[૫] એહમદ તે બંને સીફત મોસુફની છે એટલે એહમદ એ પ્રેમની સીફત-પ્રશંસા છે બંને વસ્તુ એકજ છે. (મોસુફ=જેની પ્રશંસા કરવામાં આવે તે.) તે બંને વસ્તુ એકજ હતી તો દાખલ થનાર બીજું કોણ હતું? ૩ જ્યારે તે એકજ[૬] હતો અને તેના શિવાય બીજી કોઇ વસ્તુ નહોતી ત્યારે પ્રેમથી એહમદની મૂર્તિમાં[૭] ચાવો થયો તે કોણ હતો? ૪ પોતાની જાતને જોવાને જ્યારે તેને પ્રેમ થયો ત્યારે જેણે મનુષ્ય[૮] રૂપી દર્પણ[૯] બનાવ્યું તે કોણ હતો? ૫ જ્યારે મુસા અલેહીસ્સલામ તુર નામના ડુંગર ઉપર પરમેશ્વરને "હે પરમેશ્વર! તું મને દર્શન દે"[૧૦] એ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે પ્રકાશ[૧૧] કરીને "તું મને દેખી શકીશ નહીં"[૧૨] આ પ્રમાણે જેણે કહી સંભળાવ્યું તે કોણ હતો? ૬ જ્યારે મનસુર હલ્લાજે "હું પરમેશ્વર છું"[૧૩] એવું આવીને કહ્યું ત્યારે મનસુરના શરીરમાં કોણ હતું? જ્યારે શમ્સ તબ્રેજે બાદશાહના મરેલા છોકરાને "મારા હુકમથી ઉઠ"[૧૪] એમ કહી જેણે જીવતો કર્યો તે કોણ હતો? ૭ જ્યારે મહંમદ સલ્લલ્લાહો અલયેહે વસલ્લમને આકાશ ઉપર[૧૫] તેડાવ્યા ત્યારે "અમે બે એક મળી ગયા છીએ"[૧૬] એવું કોણ બોલ્યું અને કોણ મળ્યું? (કાબ કવસેંન=જુદી બે કમાનોનું એક વર્તુલ-ગોળ પ્રકારમાં મળી જવું તે.) ૮ જ્યાં કાંઇ પણ નથી ત્યાંથી જેણે માનવીની[૧૭] મૂર્ત્તિ બનાવી તે કોણ અને તેમાં જીવ મુકી બોલાવ્યો તે કોણ? ૯ હે અનવર! તારા ચેતનની પાટી[૧૮] ઉપર આ ગઝલ લખનાર કોણ હતો અને તારા મનની સત્ય વિચારની[૧૯] સ્કુરણા કરી જીભથી[૨૦] બોલાવ્યો તે કોણ હતો? (અર્થાત્ તે તમામ ચમત્કાર બતાવનાર પરમેશ્વરજ હતો.)

ગઝલ ૩.

ન તું શામ હે ન તું રામ હે?

કયા કરૂં ગીલા[1] તેરા અય સનમ[2] ન તું શામ[3] હે ન તું રામ[4] હે?
હુવા દુર એસા તું એક કલમ[5] ન પયામ[6] હે ન સલામ હે. ૧
તેરે દર્દ હીજરસેં[7] મેં મરૂં તું ખુશીસેં ગેરૂંસેં[8] જા મીલે,
કરૂં બેવફાઈ મેં કયા રકમ[9] યેહ ખીરામ[10] હે તેરા કામ હે. ૨
કભી બાદ અરસેકે મીલ ગયા તો બતાકે મેંાહકો ચલા ગયા,
મેરે પેશ નઝરૂંકે એકદમ ન કયામ[11] હે ન મુકામ હે. ૩
કભી આયા ઘરમેં તો હો ખફા રહા બેઠા ચુપકા ખામોશસા,
કભી સુએ મેરે આ એકદમ ન ખીરામ હે ન કીરામ[12] હે. ૪
કભી લપટા પહેલુંમેં[13] આ મેરે તો તું સો રહા મોંહકો ફેરકે,
શબે વસ્લમેં હે યે કયા ઝુલમ ન તો જામ હે ન કલામ[14] હે. ૫
તું લપટ જા હસકે ગલે મેરે તેરે કામકા હું બુરે ભલે,
રહો રામ મેરા તું દમ બ દમ તેરા નામ હે મેરા કામ હે. ૬
મેંને લાલ લબ[15] તેરે ચુમકે કીયા સીજદા[16] તુજકો હે ઈજ્ઝસેં,[17]
તેરા દિલસેં અનવર બેદીરમ[18] યે ગુલામ હે તું ઈમામ[19] હે. ૭

ભાવાર્થ:—(આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની ભક્તિમાં મસ્ત રહેનાર ખરા પ્રેમીએ રીસમાં પરમાત્મા પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. રીસાચેલા પ્રેમી ભક્તના ઉદ્દ્ગાર છે.) ૧ હે પરમેશ્વર[2] ! હું તારી પાછળ શી વાતો[1] કરૂં? શું તું મારો માલીક[3] પણ નથી તેમજ તું મારો તાબેદાર[4] પણ નથી ? (અર્થાત્ તું મને માલીકપણાથી ન મળ્યો અને તાબેદારપણાથી પણ ન મળ્યો. પરમેશ્વરને તાબેદાર કહેવાનું કારણ એ કે તે પ્રેમી ભક્તના પ્રેમને આધીન હોય છે અને ભક્તના હુકમ ઉઠાવે છે.) તું મારાથી એવો એકદમ[5] દૂર થયો કે તારો સંદેશો[6] નથી ને સલામ પણ નથી. ૨ તારા વિયોગના[7] દુઃખથી હું મરૂં છું અને તું બીજા લોકોને[8] એટલે કે મનસુર, શમ્સ તબ્રેજ

વીગેરે એવા મહાપુરૂષોને મળે છે. તારી બેવફાઈ હું શું લખું[9]-કહું? આવા તારા બેપરવાઈના ચાળા[10] છે, આવાં તારાં કામ છે. ૩ જો કોઈ વખત તું મળી ગયો તો જરા મુખ બતાવીને ચાલ્યો ગયો. મારી નજર આગળ એક ઘડી પણ ઉભો[11] રહ્યો નહીં અને મુકામ પણ કર્યો નહીં. ૪ કદી તેં મારા દીલરૂપી ઘરમાં આવીને પ્રકાશ કર્યો તો ગુસ્સે થઈને તું ચૂપકીથી બેસી રહ્યો. કદી પણ મારી તરફ આવીને હાવભાવના ચાળા પણ કર્યા નહીં અને મેહેરબાની[12] પણ કરી નહીં. ૫ જો તું કદી મારા પાસામાં[13] આવીને લપાઇ રહ્યો તો તું મોં ફેરવીને સુઇ રહ્યો. પરસ્પર મેળાપ કરવાની રાતમાં આ તારો શો જુલમ? પ્રેમનો પ્યાલો પણ ન પાયો, અને વાતો[14] પણ ન કરી. ૬ તું હસીને મારા ગળે વળગી રહે. બુરા અને ભલા તારા કામનો છું. તું મારો હરઘડી તાબેદાર રહે, તેમાં તારૂં નામ થશે અને મારૂં કામ થશે. (આ શબ્દો પરમેશ્વર પ્રત્યે ખરા આશકના રીસમાં નીકળેલા ઉદ્‌ગાર છે. આશક ઘડીમાં રીસ કરે છે અને ઘડીમાં આજીજી કરે છે.) ૭ મેં તારા લાલ હોઠને[15] ચુંબન કરીને આજીજીથી[17] તને નમસ્કાર[16] કર્યા. અનવર ખરા દીલથી તારો વગર પૈસાનો મફતનો[18] ગુલામ છે અને તું સરદાર[19] છે.

ગઝલ ૪.

મુજકો જલા દીયા.

લગી આગ સીનેમેં[1] અય સનમ તપે ગમને[2] મુજકો જલા દીયા.
મેરે ચશ્મુસેં ખુન બહા દીયા મેરે દિલકો દાગ લગા દીયા. ૧
તેં કહા "અલસ્તો બેરબ્બે કુંમ"[3] મેં ખુશીસેં "કાલુ બલા"[4] કહા,
યે શરાબ કેસા પીલા દીયા મુજે મસ્ત તુંને બના દીયા. ૨
થા અલેફમેં[5] જબકે તું દર અદમ[6] હુવા મીમમેં[7] આકે જલવાગર,
મુજે જબસેં મુખડા બતા દીયા દો જહાંસેં[8] મુજકો છુડા દીયા. ૩
તેં સુનાયા મુજકો જો "મન અરફ" વ્હો નશા હૈ મુજકો ફકદ અરફ,
યે હીજાબ[9] જબસેં ઉઠા દીયા બ ખુદા મેં ખુદકો ભુલા દીયા. ૪

સભી જા બ જા હર ઝર્રેમેં[10] હે તું આપ અનવર[11] જલવાગર,
મૈંને નામ અપના મીટા દીયા યે ગઝલ ભી તુને સુના દીયા. ૫

ભાવાર્થ:—(આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે) ૧ હે પરમેશ્વર ! મારી છાતીમાં[1] આગ લાગી રહી છે, અને ચિંતાની[2] અગ્નિએ મને એવો બાળી નાખ્યો છે કે મારી આંખમાંથી લોહી વહ્યા કરે છે, અને મારા હૃદયમાં ડામ લગાડી દીધો છે. ૨ તેં કહ્યું કે "શું હું તમારો પરમેશ્વર નથી ?"[3] એટલે મેં ખુશીથી કહ્યું કે "હા તું અમારો પરમેશ્વર છે"[4] આવો પ્રેમરૂપી શરાબ તેં મને એવો પાઈ દીધો કે હું મસ્ત બની ગયો. ૩ જ્યારે તું એક[5] પોતે અલોપ[6] છાનો હતો અને મહંમદનું[7] નૂર (બ્રહ્મસ્વરૂપ) પેદા કરીને સંસારમાં ચાવો થયો, અને જ્યારથી તેં તારૂં મુખ બતાવ્યું છે ત્યારથી બે દુનિયાથી[8] (આ લોક અને પરલોકથી) મને છોડાવી દીધો છે. ૪ જ્યારથી તેં મને "મન અરફ"નું જ્ઞાન સંભળાવ્યું છે ત્યારથી મને તે જ્ઞાનનો નિશો ચડયો છે અને જ્યારથી તારા અને મારા વચ્ચે જે જુદાઇનો પડદો[9] હતો તે ઉઠી ગયો છે ત્યારથી ખરેખર તારા સમ (તારા સોગન ખાઇને કહું છું કે) હું મારી જાતને ભુલી ગયો છું. ("મન અરફ"નું જ્ઞાન એટલે કે "મન અરફ નફસહુ ફકદ અરફ રબ્બહુ" અર્થાત્ જે કોઇ પોતે પોતાના આત્માને ઓળખે છે તે પરમેશ્વરને ઓળખે છે.) ૫ દરેક સ્થળમાં અને ઝીણાં રજકણુમાં[10] અર્થાત્ દરેક વસ્તુમાં તારોજ પ્રકાશ[11] છે. હું મારૂં નામ ભુલી ગયો અને આ ગઝલ સંભળાવવાવાળો પણ તુંજ છે.

ગઝલ ૫.

દિવાના આતા હે.

સંભલીયે[1] શમેંરૂ[2] મેહફલમેં[3] અબ દીવાના આતા હે,
તડપતા લોટતા બેતાબ[4] જ્યું પરવાના[5] આતા હે. ૧
જહાંમેં મસજીદુંસેં ઉસ બુતે[6] કાફરકે[7] દરશનકો,
નઝરમેં અપને બેશક અબ પસંદ બુતખાના[8] આતા હે. ૨

અદબસેં મેહફીલે ખુબાંમેં[૯] આય મસ્તાં સંભલ બેઠો,
શરાબે નાબકા[૧૦] સાકી[૧૧] લીયે પેમાના[૧૨] આતા હૈ. ૩
નપટ[૧૩] મુશ્કેલ હે યારો કુચે[૧૪] જાનાંમેં[૧૫] કદમ[૧૬] રખના,
સુયે[૧૭] શમશીર[૧૮] કાતીલકે[૧૯] જો હે મરદાના[૨૦] આતા હૈ. ૪
બહારે[૨૧] ગુલશને[૨૨] હસ્તીસેં[૨૩] કયા દિલ બાંધીએ અનવર !
જીધર દેખા ઉધર અબ તો નઝર વેરાના[૨૪] આતા હૈ. ૫

ભાવાર્થ:—(આ ગઝલમાં પ્રેમસ્વરૂપ કેવું છે તે બતાવ્યું છે.) ૧ હે દિવ્ય પ્રેમી લોકો[૨] ! તમે સાવધ રહો.[૧] હવે સભાની[૩] અંદર દિવાનો આવે છે (અર્થાત્ તમારા શરીરમાં હવે પ્રેમના જુસ્સાનો પ્રવેશ થાય છે). પતંગીઆની[૫] માફક દિવાનો કુદતો અને લોટતો બેચેનીમાં[૪] આવે છે (અર્થાત્ પ્રેમના પ્રકાશથી આકર્ષાઇ પતંગીઆની માફક આવીને ઝંપલાય છે.) ૨ દુનિયામાં તે છાના અકળિત[૭] પ્યારા પરમેશ્વરને[૬] જોવા માટે મસીદો કરતાં શરીર[૮] રૂપી મંદીર બેશક મારી નજરમાં વધારે પસંદ પડે છે (અર્થાત્ મંદીરમાં જઇ દર્શન કરવા કરતાં અંતઃકરણમાં ધ્યાન ધરવું હું વધારે પસંદ કરૂં છું.) ૩ હે પ્રેમી લોક ! તમે સંભાળીને અદબથી ખુબસુરત[૯] સભામાં બેસો. જુઓ હવે શરાબ પાવાવાળો[૧૧] પરમેશ્વર શુદ્ધ પવિત્ર[૧૦] શરાબનો પ્યાલો[૧૨] લઇને આવે છે (અર્થાત્ પ્રેમનો જોશ હવે જાગૃત થાય છે.) ૪ હે પ્રેમી લોકો ! એ પરમાત્માની[૧૫] ગલીમાં[૧૪] પગલું[૧૬] ભરવું તે ઘણુંજ કઠણ[૧૩] છે, કારણ કે મારવાવાળાની[૧૯] તરવારના[૧૮] સામે[૧૭] જે પુરો શૂરવીર[૨૦] હોય છે તે આવે છે (અર્થાત્ સંસાર ત્યાગ કરી વૈરાગ્ય દશામાં જવું તે ઘણું કઠણ છે. ઇંદ્રિયોને વશ કરી કામ, ક્રોધ, માયા વીગેરેની સામે થવું તે મહા દૃઢ મનવાળા મહાપુરૂષનું કામ છે). ૫ આ વસંતરૂતુથી[૨૧] ખિલી રહેલા જીંદગી[૨૩] રૂપ બગીચાથી[૨૨] શું પ્રેમ બાંધવો ? કારણ કે જ્યાં જોઉં છું ત્યાં મને સર્વ ઉજ્જડ[૨૪] લાગે છે (અર્થાત્ આ કાયાથી પણ પ્રીતિ બાંધવાની નથી કારણ કે તે પણ નાશ પામવાની છે.)

ગઝલ ૬.

દિલ સદા બેચેન હેં.

દિલ સદા બેચેન હે મુજ ઈશ્કકે[1] બીમારકા,[2]
લગ ગયા હે ઝખ્મ[3] ઈસકો અબરૂએ[4] ખમદારકા.[5] ૧
ચશ્મ[6] નરગીસકા હે ઘાયલ ઓર મીઝેકે[7] તીરકા,
ઝુલ્ફ[8] નાગનકા હે મારા ઓર તેરે રૂખસારકા.[9] ૨
કયા કરૂં મેં યા મસીહા[10] હે કોઈ ઈસકા ઈલાજ?
મેં તો આશક હો ગયા હું એહમદે મુખતારકા. ૩
ખોલ ઘુંઘટ ઓર દીખા દે એક ઝલક[11] મુખડેકી તું,
ઈસ દિલે ઝખ્મીકા મરહમ[12] હે તેરે દીદારકા.[13] ૪
નીમ બીસ્મીલકો[14] દીખા મુખડા તેરા અય માહલીકા,[15]
હુસ્નકા[16] ઘાયલ હે અનવર ઈશ્કકી તલવારકા. ૫

ભાવાર્થ:—(આ ગઝલમાં પરમેશ્વરને ખુબસુરત છોકરાની ઉપમા આપી પ્રેમભાવ જણાવ્યો છે.) ૧ મારૂં—પ્રેમના[1] દર્દીનું[2]—મન સદા બેચેન રહે છે; વાંકી[5] ભમર[4] (રૂપી તરવાર) નો મનને ઘા[3] લાગ્યો છે; ૨ નરગીસના ફુલ જેવી આંખોથી[6] અને પાંપણરૂપી[7] બાણુથી મન ઘાયલ થયું છે; માથાના વાળ[8] રૂપી નાગણથી અને તારા ગાલથી[9] મારૂં મન ડસાયેલું છે; ૩ માટે હે ઈસુ[10]! હું શું કરૂં? તેનો કાંઈ ઈલાજ છે? (ઈસુ જેની દવા કરતા હતા તેને બીલકુલ આરામ થતો હતો તેથી બિમારીના વખતે કવિ લોકો ઈસુને વિનંતી કરે છે.) હું "એહમદે મુખતારકા" એટલે મહમદનો આશક થઈ ગયો છે. ૪ તું તારો ઘુંઘટ ખોલીને તારા મુખનો પ્રકાશ[11] દે; તારા મુખનું દર્શન[13] તે આ ઘાયેલ થયેલા મનનો ઘા રૂઝવવાનો મલમ[12] છે. ૫ હે ચંદ્ર જેવા મુખવાળા[15] પરમાત્મા! આ અધમુવાને[14] તારૂં મુખ દેખાડ. અનવર તારા પ્રેમની તરવારથી અને ખુબસુરતીથી[16] ઘાયલ થઈ ગયો છે.

ગઝલ ૭.

તીર મીઝગાં લગાદીયા.

તેરી ચશ્મ[1] જાદુને અય પરી મુજે તીર મીઝગાં[2] લગા દીયા,
બખુદા[3] સનમ મેરા મુર્ગ[4] દિલ તેં શીકાર અપના બના દીયા. ૧
દેખા જબસેં તેરા મેં ખદો[5] ખાલ[6] નહીં હજો[7] અસવદકા[8] ખ્યાલ,
ચેહી કાબા મેરા હે બેજવાલ[9] મેંને સરકો[10] અપને ઝુકા દીયા. ૨
મેં ગુલામ હું તેરા બેદીરમ[11] નહીં ઝુઠ મુજકો તેરી કસમ,
તુને દામ[12] ઝુલ્ફમેં અય સનમ મેરે સાદે દિલકો ફસા દીયા. ૩
તેરે ઇશ્કમેં હુઆ મેં તબાહ[13] ન સવાબ[14] ચ્હાતા હું ન ગુનાહ,[15]
મેંને મઝહબો[16] મીલ્લતકા[17] રાહ સભી દિલસેં અપને છુડા દીયા.૪
ચેહી બખ્શા મુજકો હે ઇશ્કને અબ તુજેહી પુજું મેં જો બને,
નહીં ડેરા મસ્જીદ મુજ કને સભી એકદમ મેં ઉડા દીયા. ૫
અબ હુઆ મેં કાફર[18] ઇશ્કમેં રખા કામ બુતકે[19] હી દીદસેં,
જો કહેં સો મુજકો ભલે કહેં મેંને સાફ સબકો સુના દીયા. ૬
મેરા બુત[20] થા કાફર[21] લાકલામ કીયા ખુબ મેં ઉસે રામ રામ,[22]
અબ હુવા મુસલમાં નેકનામ મેંને ફર્જ હકકા[23] બજા દીયા. ૭
અબ ઇસીમેં હેગા મેરા ભલા દુઆ રામ[24] જીસેં[25] કરૂં સદા,
જો મીલે પિયાકા મુજે પતા[26] જીને સબ્ર[27] મેરા ઉઠા દીયા. ૮
ન ગરઝ હે કુફ્ર[28] ઇસલામસેં હું મેં મસ્ત અલસ્તોકે જામસેં,
લગા દિલ ઉસીહીકે નામસેં જીને જલવા[29] મુજકો બતા દીયા.૯
કયું સનમકા ખોજ કરૂં નહીં ખુદા મેરા કાફર[30] હે યકીન,[31]
હે ખુદાઇ સબ ઇસી બુત મહીં જીને ખોજા ઉસકો દીખા દીયા. ૧૦
હુવા સબમેં અનવર તેરા નામ કીયે ઈસિ વજેકે જો તેં કલામ,[32]
ચુપ અદબસેં રેહ લે ઝબાંકો[33] થામ તુને કેસા શોર મચા દીયા?૧૧

ભાવાર્થ:—(આ ગઝલમાં પરમેશ્વરને પરીની ઉપમા આપી પ્રેમ બતાવ્યો છે, તેની સાથે આત્માનું ખરૂં રૂપ બતાવી અભેદ સ્વરૂપ

સમજાવ્યું છે; આવી ગઝલનો અર્થ બરાબર સમજી આત્માનો ઉંડો ભેદ વિચારવાનો છે, અને ઉંચા દરજ્જે પહોંચેલા માણસ માટેજ આવી ગઝલો છે. અજ્ઞાની માણસો ખરો અર્થ સમજ્યા વિના અવળો અર્થ કરે છે માટે આત્મજ્ઞાન, અભેદ જ્ઞાન, તથા સમાધિ વિગેરેનાં કાવ્યો બરાબર સમજી સાર ગ્રહણ કરવો જોઈએ.) ૧ હે પરી! તારી જાદુ ભરેલી આંખોએ[૧] મને પાંપણ[૨] રૂપી બાણ લગાવી દીધાં છે. ખુદાના સમ[૩]! હે પરી! મારા મનરૂપી પક્ષીનો[૪] તેં તારો શિકાર બનાવી દીધો છે (અર્થાત્ હે પરમાત્મા! તેં મારી સામે નજર કરીને મારૂં મન હરણ કર્યું છે.) ૨ તારા ગાલ[૫] ઉપરનો તલ[૬] દેખી મને મક્કાના કાળા[૮] પવિત્ર પથ્થરનો[૭] કાંઈ ખ્યાલ આવતો નથી (અર્થાત્ તે તલ આગળ મક્કાનો પથ્થર હું ભૂલી જાઉં છું એવો તારા તલનો પ્રભાવ છે) અને તુંજ મારો હમેશનો[૯] નમાજ પડવાનો કાબો છે (મક્કામાં કાબા નામનો મુસલમાનનો પવિત્ર મકાન છે જેની સામે મોં રાખી તેઓ નમાજ પઢે છે) અને તનેજ મેં મારૂં માથું[૧૦] નમાવ્યું છે (અર્થાત્ બીજી તરફ નજર નહીં કરતાં હું તારૂંજ ધ્યાન ધરીને બેઠો છું.) ૩ હું સોગન ખાઇને કહું છું કે હું તારો મફતનો[૧૧] ચાકર છું તેમાં જરા ગણુ જુઠું નથી. તારા સુન્દર વાળરૂપી જાળની[૧૨] અંદર તેં મારૂં શુદ્ધ મન ફસાવી દીધું છે. ૪ હું તારા પ્રેમમાં એવો બેહાલ[૧૩] બની ગયો છું કે મને પુન્ય[૧૪] પાપની[૧૫] ખબર નથી. મેં ધર્મના[૧૬] વ્યવહાર[૧૭] મારા મનથી સર્વે કાઢી નાખ્યા છે. ૫ "ગમે તેમ થાય તો પણ હું તો તનેજ પૂજું" એવી વસ્તુ તારા પ્રેમે મને બક્ષિસ કરી છે. મારી પાસે હવે મંદીર કે મસીદનું કામ નથી, તે સર્વને મેં મુકી દીધું છે. ૬ હવે હું તારા પ્રેમમાં ઘણોજ દૃઢ[૧૮] થયો છું. અને મારા શરીરમાં[૧૯] આત્માની શોધ કરવાના કામમાં હું પડયો છું. ભલે લોકો મને ગમે તેવો કહે પણ મેં તો સાફ સૌને સંભળાવી દીધું છે; ૭ મારૂં મન[૨૦] જે ઘણુંજ કઠણ[૨૧] હતું કે હું કાંઇ કહી શકતો નથી તેને હવે મેં ઘણુંજ નરમ કરી મારા આધીન[૨૨] કરી દીધું છે. હવે હું ખરો મુસલમાન થયો છું. મેં હવે પરમેશ્વર[૨૩] તરફની મારી ફરજ બજાવી દીધી

છે. ૮ હવે એજ કામ કરવામાં મારૂં ભલું છે કે કોમળ[૨૪]મનથી[૨૫] પરમાત્માનું ભજન કરૂં જેથી મને પરમેશ્વરની નિશાની[૨૬] મળે જે પરમેશ્વરે મારૂં શાંતપણું[૨૭] ઉઠાવી લઇ બેચેન કર્યો છે. ૯ પૂજા કરવાની (ઇસ્લામધર્મથી નાસ્તિકપણાની)[૨૮] તેમજ ઇસ્લામ ધર્મની મને હવે ગરજ નથી. હું "અલસ્તો "ના પ્યાલાથી મસ્ત બની ગયો છું. જેણે મને પ્રકાશ[૨૯] બતાવ્યો છે તેના નામમાં મારો જીવ લાગી રહ્યો છે. ૧૦ હું શા માટે મારા પરમાત્માનો તપાસ કરૂં નહીં ? કારણ કે બેશક[૩૧] મારો પરમાત્મા તદન છાનો[૩૦] છે. તમામ પરમેશ્વરપણું તે આ મનમાંજ છે. જેણે તેનો તપાસ કર્યો છે તેને તે મળી આવ્યો છે.૧૧ આવા આવા તારા શબ્દોથી[૩૨] હે અનવર ! તું લોકોમાં ચાવો થયો. હવે ચૂપ કરી અદબથી બેશી રહે, અને જીભને[૩૩] રોકી રાખ. આ તેં કેવા પ્રકારની બૂમો પાડી છે ? (આ ભાવાર્થ ઉપરથી વાંચનારને સમજાયું હશે કે આ ગઝલ તદન અભેદ માર્ગની છે. જેના મન ઉપર બરાબર કાબુ હોય છે અને એકાગ્ર અંતર્ધ્યાન કરી શકે છે તેને બાહ્ય સંસાર વ્યવહારની દરકાર હોતી નથી, તે ખરો ઇશ્વરનો ભક્ત કહેવાય છે. આ પ્રમાણે અભેદ માર્ગની હકીકત કાઝી અનવર મીયાંએ પાછળ ભજન ૨૧ અને ૨૨ માં તથા પદ ૩૫ માં જણાવી છે.)

ગઝલ ૮.

જાની ઉઠા લે અબ તો.

જાની ઉઠા લે અબ તો યે પરદા નીકાબકા,
આશકકે રૂબરૂ હે કયા બાઅસ[૧] હીજાબકા ?[૨] ૧
આશકકો ઇન્તેઝાર[૩] હે દીદારકા તેરે,
કયું છુપ રહા હે પેહેનકે જામા તુરાબકા ?[૪] ૨
તું જાન હે તું જીવ હે તું પીવ[૫] હે તું સીવ,[૬]
દરિયા હે લેકીન નામ ધરાયા હુબાબકા.[૭] ૩
લે દેખ દો જહાંમેં સીવા તેરે કુછ નહીં,
જલવા[૮] હે હર ઝરેહમેં રૂખે[૯] આફતાબકા.[૧૦] ૪

હેરત[11] હું દેખ ગમ્ઝા[12] અદાયાં[13] તેરી મીયાં !
યે નાઝ[14] યે કરશમા[15] યે આલમ શબાબકા,[16] ૫
સુરતમેં તેરી આપકો મેં મહો[17] કર દીયા,
દેખેસેં તેરે મુજકો નશા હે શરાબકા. ૬
માયનેમેં[18] મેંને દેખ લીયા તુજકો જા બ જા,
કયા વર્ક[19] હે કયા હર્ફ[20] કયા નુકતા[21] કીતાબકા[22]? ૭
જો કુછ હે સબ તુંહી હે નહીં મેં નહીં દીગર,[23]
દોઈ કહું તો ઑફ[24] હે શીરકો[25] ઇતાબકા.[26] ૮
કયા ઝાત[27] ઓર સીફાતમેં[28] હે ફર્ક દુસરા,
નીસબત તેરે મેરેમેં હુઆ બરફો આબકા.[29] ૯
કેહેતા હે તુંહી ઓર હે સુનતા ભી તુંહી તું,
તાકત[30] કહાં હે મુજકો સવાલો જવાબકા ? ૧૦
આરફ[31] જો હો વ્હો સમઝે કે હે રમ્ઝે[32] મારેફત,[33]
કયા દે વ્હો ફીર જવાબ ગઝલ લા જવાબકા ? ૧૧
વાસલ[34] જો ઝાતમેં હેં વ્હો કયા જાને ઑફો બીમ ?[35]
ઝાહદકો[36] ઑફ હેગા સવાબો[37] અઝાબકા.[38] ૧૨
અનવર હે તુંહી સબમેં તુંહી સબમેં જલવગર,
તુને હી ઝીક્ર[39] કર દીયા કવસેનો[40] કાબકા. ૧૩

ભાવાર્થ:—(આ ગઝલમાં પરમેશ્વર પ્રત્યે પ્રેમી ભક્તના ઉદ્‌ગાર છે.) **૧** હે પરમાત્મા ! હવે તું મારા સામેથી તારા મોં ઉપરનો પરદો ઉઠાવી લે. આશકની આગળ પરદો[2] રાખવાનું શું કારણ[1] છે? **૨** આ આશક તારા મુખનું દર્શન કરવાને ઘણો આતૂર[3] છે. તું શા માટે શરીરરૂપી માટીનો[4] જામો પહેરીને સંતાઈ રહ્યો છે? (અર્થાત્ તું શા માટે શરીરમાં છુપાઈ રહ્યો છે?) **૩** તું પ્રાણ છે, તું જીવ છે, તું પિયુ[5] છે, તું મહાદેવ[6] છે, તું તો મોટો સમુદ્ર છે, પરન્તુ નામ પરપોટાનું[7] ધરાવે છે. **૪** તું જોઈ લે, તારા શીવાય બંને દુનિયામાં બીજું કાંઈ નથી, દરેક ઠેકાણે તારા મુખ[9] રૂપી સૂર્યનો[10] પ્રકાશ[8] છે.

૫ હે પરમાત્મા! તારા હાવભાવ[૧૨] અને ચાળા[૧૩] જોઇને હું આશ્ચર્ય[૧૧] પામ્યો છું કે આ તારા કેવા લટકા[૧૪]! કેવા તારા ચમત્કાર[૧૫]! કેવો તારી યુવાનીનો[૧૬] વખત! ૬ તારી સુરતમાં હું મારી જાતને ભૂલી[૧૭] ગયો છું, તને દેખીને મને પ્રેમ શરાબનો નિશો ચડયો છે. ૭ તાત્પર્ય[૧૮] જોતાં દરેક ઠેકાણે મેં તનેજ જોયો છે; પાનામાં,[૧૯] અક્ષરમાં,[૨૦] મીંડામાં,[૨૧] પુસ્તકમાં[૨૨] વીગેરે દરેકમાં હું તનેજ જોઉં છું. ૮ જે કાંઈ છે તે સર્વે તુંજ છે. હું એ નથી ને બીજો[૨૩] કોઈ પણ નથી. જો હું બે કહું તો મારા ઉપર ઠપકાનો,[૨૬] અને "એક પરમેશ્વરને છોડી બીજાને ભજવાનો"[૨૫] ડર[૨૪] છે. ૯ તારામાં[૨૭] અને તારા ગુણમાં[૨૮] બીજો શો ફેર છે? તારી સાથે મારો સંબંધ બરફ અને પાણી[૨૯] જેવો છે. ૧૦ તું કહે છે અને તું સાંભળે છે. મને સ્વાલ કે જવાબ કરવાની ક્યાં શક્તિ[૩૦] છે. ૧૧ જે જ્ઞાની[૩૧] માણસ હોય તે સમજે કે આ જ્ઞાનનું[૩૩] રહસ્ય[૩૨] છે. તે પછી ગઝલનો ઉત્તર શા માટે આપે? (જ્ઞાની લોકો ગઝલનો ભેદ બરાબર સમજે છે એટલે તેમને સ્વાલ જવાબ કરવાની જરૂર હોતી નથી.) ૧૨ જે તારામાં મળી[૩૪] રહ્યો છે તેને શાનો ડર[૩૫]? જાહેરમાં બંદગી કરનારને[૩૬] સુખ[૩૭] અને દુઃખની[૩૮] બીક હોય છે. ૧૩ હે અનવર! સર્વમાં તું જાહેર છે, સર્વમાં તું પ્રકાશ કરનારો છે; તેંજ એ વાત[૩૯] કહી હતી કે "બે કમાનોની માફક હું ગોળ મળી રહ્યો છું."[૪૦] (જ્યારે મહંમદને મ્હેરાજ થઈ ત્યારે પરમેશ્વરે કહ્યું હતું કે "કાબ કવસેનો અઓ અદના" અર્થાત્ જેમ બે કમાનો મળીને એક ગોળ પ્રકાર થાય તેથી પણ વધારે હું મળી રહ્યો છું.)

ગઝલ ૯.

મુજકો ગશ આને લગા.

દેખકર ઝુલ્ફેં સનમકી મુજકો ગશ[૧] આને લગા,
વ્હો નીગારે નાઝની[૨] જબ નાઝ[૩] બતલાને લગા, ૧
પડ ગયા દિલ બીચ મેરે એક બ એક આ પેચોતાબ,
ચાંદસે રૂખસાર[૪] પર કાકુલ[૫] જો બલ[૬] ખાને લગા. ૨

ડસ ગયા દિલકો મેરે જ્હો નાગ કાલા સર બ સર,
જીવ મેરા મુબ્તલાયે[7] બીસ[8] હો લ્હેરાને લગા. ૩
તાયરે[9] દિલ પર હે મારા યારને ઝુલ્ફુંકા દામ,[10]
ફસકે ઉસ ફંદેમેં અબ જી મેરા ઉલઝાને[11] લગા. ૪
બાગ દુનિયા બીચ **અનવર** દેખ જલવા હુસ્નકા,
શૉકસેં ગાકર ગઝલ દિલ અપના બેહેલાને લગા. ૫

ભાવાર્થઃ—(આ ગઝલમાં પરમેશ્વરને ખુબસુરત છોકરાની ઉપમા આપી તેના વાળની તારીફ કરી પ્રેમભાવ બતાવવામાં આવ્યો છે.) ૧ જ્યારે તે ખુબસુરત લટકાળો[2] પરમાત્મા લટકા[3] કરવા લાગ્યો ત્યારે તેના માથાના વાળ દેખીને મને ઘેન[1] ચડવા લાગી અર્થાત્ હું બેભાન થવા લાગ્યો. ૨ જ્યારે તેના ચંદ્ર જેવા મુખ[4] ઉપર વાળનાં[5] ગુંચળાં[6] વળવા લાગ્યાં ત્યારે મારા દિલની અંદર ગુંચવણ પડી ગઈ. ૩ તે વાળરૂપી કાળો નાગ મારા મનને ડસી ગયો તેથી મારો જીવ ઝેર[8] ચડવાથી[7] લ્હેરાવા લાગ્યો અર્થાત્ બેભાન થવા લાગ્યો. ૪ મારા મનરૂપી પક્ષીને[9] સપડાવવાને તેણે આ વાળરૂપી જાળ[10] નાખી છે; તે જાળના ફંદામાં ફસાઈ જઈને મારો જીવ ગભરાવવા[11] લાગ્યો છે. ૫ દુનિયારૂપી બાગની અંદર રૂપનો પ્રકાશ જોઈને ખરા ઉમંગથી આ ગઝલ ગાઈને અનવર પોતાનું મન ખુશ કરવા લાગ્યો છે.

ગઝલ ૧૦.

તું ભર એક મયકા પેમાના.

મુજે જલ્દીસેં દે સાકી[1] તું ભર એક મયકા[2] પેમાના,[3]
રહે દાયમ શરાબુંસેં તેરા મામુર[4] મયખાના. ૧
તડપતા હે દિલે બીસ્મીલ કીયા હે ઈશ્કને ઘાયલ,
હુવા હે મય ઉપર માયલ[5] દિલે બીમાર વેરાના. ૨
લગી હે ઈશ્કકી આતશ હુઈ હે મયકી અબ ખ્વાહેશ,
પીલા દે જામ એક દિલકશ બના દે મુજકો મસ્તાના. ૩

જો શરબત વસ્લકા ચાખું સનમકો ગલ લગા રાખું,
કરૂં કુરબાં જાં લાખું શમે[6] ઉપર જ્યું પરવાના.[7] ૪
પીલા દે વસ્લકા શરબત કે પાવું ચારસેં કુરબત,
પડી હે મુજપે આહ ગુરબત[8] કીયા હે ગમને દીવાના. ૫
શરાબે નાબ લાકર દે લબા લબ જામકો ભર દે,
દીવાના અબ તેરા કર દે મેરા દિલ કર દે દુરદાના.[9] ૬
સનમકી હે તલબ[10] અનવર પડા રહે જા વહી દર[11] પર,
ઉઠા લાખું બલા[12] સર પર ઈશ્કમેં રહે તું મરદાના. ૭

ભાવાર્થ:—(આ ગઝલમાં પ્રેમરસનું વર્ણન કર્યું છે.) ૧ હે શરાબ પાવાવાળા[1] પરમેશ્વર! તું મને જલ્દી એક શરાબનો[2] પ્યાલો[3] અર્થાત્ પ્રેમરસનો પ્યાલો ભરીને આપ. તારૂં પ્રેમરૂપી શરાબખાનું શરાબથી ભરેલું[4] કાયમ રહો. ૨ તારા પ્રેમે મને ઘાયલ કરી અધમુઓ કરી નાખ્યો છે, મારૂં મન તદ્દન સુનવેરાન થઈ ગયું છે માટે શરાબની ઇચ્છાવાળો[5] થયો છું. ૩ મારા શરીરમાં પ્રેમની આગ લાગી રહી છે અને પ્રેમરસ પીવાને આતૂરતા થઈ છે માટે એક શરાબનો પ્યાલો તું મને એવો પા કે હું તારી તરફ ખેંચાઈ જાઉં અને મસ્ત બની જાઉં. ૪ જો એ વસ્લનો શરબત અર્થાત્ મળવાનો પ્રેમરસ પી જાઉં તો તને મારા ગળે વળગાડી રાખું; અને દીવા[6] ઉપર પતંગીઆંની[7] માફક, મારા લાખ જીવ હોય તો પણ તે તમામ તારા ઉપર કુરબાન કરૂં. ૫ તું મળવાનો પ્યાલો પાઈ દે કે જેથી હું તારી પાસે આવી જાઉં, મારા ઉપર દુઃખ[8] આવીને પડયું છે અને ચિંતાએ મને ઘેલો કર્યો છે. ૬ તું ચોખ્ખો પ્રેમરસ લાવી દે અને પ્યાલો બરાબર પુરેપુરો ભરીને આપ; મને તારા પ્રેમનો ઘેલો કરી દે અને મારૂં મન મોતીના[9] દાણા જેવું ચોખું કરી નાખ. ૭ હે અનવર! જો તને પરમેશ્વરને મળવાની ઇચ્છા[10] હોય તો તું તેના દ્વાર[11] આગળ પડી રહે અને તારા માથા ઉપર લાખ્ખો દુઃખ[12] પડે તે સહન કરી પ્રેમમાં બરાબર શૂરવીર રહે અર્થાત્ ભક્તિમાં દઢ રહે.

ગઝલ ૧૧.

લગે દિલપે દાગ નયે નયે.

તેરે ઇશ્કમેં મુજે અય સનમ લગે દિલપે દાગ નયે નયે,
તપે હીજરસેં[૧] મેરે જીગર પર હુએ ગુલકે બાગ નયે નયે. ૧
મેં હું ઇશ્કમેં તેરે નીમજા'[૨] તુજે કુછ ન પરવા હે અય મીયાં!
જો મેં બોલા "જ્યારે તું આ યહાં" તેં કીયે દીમાગ નયે નયે. ૨
મેંને બોસા[૩] તુજસેં કીયા તલબ તુને બોલા "ચુપ રહે અય બેઅદબ"!
દીયાં ગાલીયાં તેં હો પુર ગઝબ સુનાયે સુરાગ નયે નયે. ૩
કહા મેંને તુજસેં જો હો કરીબ[૪] મેં હું બાગકા તેરે અન્દલીબ,[૫]
કહા તુને કયા હુવા વા અજીબ[૬] દેખે તુજસેં ઝાગ[૭] નયે નયે. ૪
તેરે ચશ્મ નરગીસ દેખકર લગે દાગ અબ મુજે દાગ પર,
કયા ખુલે હે અનવર બર જીગર તેરે ચેહ ચરાગ[૮] નયે નયે. ૫

ભાવાર્થ:—(આ ગઝલમાં પરમેશ્વર અને ભક્ત વચ્ચેના સંવાદ બતાવી ભક્તનો ભક્તિભાવ અને દુઃખની કસોટી અને દુઃખના ઉદ્ગાર જણાવ્યા છે.) ૧ હે પરમેશ્વર! તારા પ્રેમમાં પડવાથી મારા મનમાં નવા નવા ડામ લાગ્યા છે (અર્થાત્ સંસારવ્યવહાર મુકવાથી અને અભેદ માર્ગમાં પડવાથી સંસારની નવી નવી ઉપાધિઓ ઉભી થઈ છે અને કાયાને દુઃખ પડયું છે); તારા વિયોગના[૧] તાપથી મારા કાળજા ઉપર નવા નવા ડામરૂપી ફૂલોના બાગ થયા છે. ૨ હે પરમાત્મા! હું તારા પ્રેમમાં અધમુઓ[૨] બની ગયો છું, અને તને તો કાંઈ પણ દરકાર નથી. "તું મારી પાસે આવ" એવું તને મેં જ્યારે કહ્યું ત્યારે તું જુદા જુદા મીજાજ કરવા લાગ્યો. ૩ તને ચુંબન[૩] કરવાની મેં ઇચ્છા કરી ત્યારે તેં મને કહ્યું કે "હે બેઅદબ! તું ચૂપ રહે." અને તું મને ગુસ્સે થઈને ગાળો બોલવા લાગ્યો, અને નવી નવી વાતો સંભળાવી. ૪ જ્યારે મેં તારા સન્મુખ[૪] થઈને કહ્યું કે "હું તારા બાગનો બુલબુલ[૫] છું" ત્યારે તેં મને કહ્યું કે "તેમાં શું

નવાઇ[6] છે? તારા જેવા કાગડા[7] તો ઘણા નવા નવા જોયા.”
૫ નરગીસના ફુલ જેવી તારી આંખો દેખીને મને ડામ ઉપર ડામ લાગે છે; હે અનવર! તારા કાળજા ઉપર આ નવા નવા દીવા[8] થયા કરે છે. (પ્રેમી ભક્તને દુનિયા તરફની અને શરીરની વ્યાધિ તરફની ઘણી ઘણી અણધારી આપદાઓ આવે છે અને પરમેશ્વર પણ ખરા પ્રેમીની પરીક્ષા કરવા દુઃખ દઈ કસોટી કરે છે. ભક્તજનોને પડેલા દુઃખના દાખલાઓ ઘણા જોવામાં આવે છે.)

ગઝલ ૧૨.

હકને તુજકો તો દીયા.

ઝાહદા[1] પરહેજ તકવા હકને તુજકો તો દીયા,
મુજકો બહરે બેખુદીમેં ઈશ્કને હે ડુબો દીયા. ૧
નાસહા[2] મુજકો નસીહત કર ચુકે બસ ચુપ રહો,
અકલકા દફતર શરાબે ઈશ્કસેં મેં ધો દીયા. ૨
મા સેવલ્લા દિલસેં અપને દુર કર બેઠા હું મેં,
તુખ્મ[3] ઈશ્ક અલ્લાહકા મેં દિલમેં અપને બો દીયા. ૩
મોલવી સાહેબ કીતાબેં પઢકે કયા પાયા તુમે?
ઈલ્મ વ્હો સીખો ખુદાને આરફુંકો જો દીયા. ૪
ઈલ્મ એક નુક્તા હે સીખો પીરસેં તુમ ઉસકા ભેદ,
ઇલ્મ ઝાહેર હે હીજાબ[4] અકબર[5] યે તુમકો સો દીયા. ૫
લા હે કયા ઓર કયા ઇલા હે ઓર હે ઈલ્લલ્લા કયા?
ભેદ ઉસકા ખોલ દો જો ઈલ્મ હકને હો દીયા. ૬
મન અરફકે કીતને અરકાં બોલ દો મવલાનાં તુમ?
રાસ્ત[6] ગોઈકો[7] ઈલ્મ અલ્લાહને તુમકો ગો દીયા. ૭
ઈલ્મ બાતનકો[8] ન સીખા પીરસેં અય બેનસીબ!
ઈલ્મ ઝાહરમેં તેં ગાફીલ ઉમર અપની ખો દીયા. ૮

કંઝકે હર મસઅલે[૯] પર ખુબ જઘડા શૌકસેં,
ગંઝકો પાયા નહીં ઓર રંજ[૧૦] તેં દિલકો દીયા. ૯
નહોમેંકી અકલ સહો ઓર સરફમેં ઇસરાફ ઉમર,
મહો જબ તક નહીં હુઆ ફીર બનકે મુસરીફ રો દીયા.૧૦
નહનો અકરબ પઢકે કયું ભુલા ફીરે તું દર બ દર ?
નહનો અકરબ એસા હે જયું ગુલકે[૧૧] તઈ ખુશબો દીયા. ૧૧
છોડ દે શીરકો[૧૨] દોઇ ઓર દેખ હર જા વજેહ યાર ?
હો મીસલ પરવાના આશક મેં નસીહત વ્હો દીયા. ૧૨
અનવરે સરમસ્ત અપને પિયુસેં રંગ ખેલકર,
સરસેં પાતક[૧૩] ખુદકો રંગે મારેફતમેં ભીગો દીયા. ૧૩

ભાવાર્થ:—(વ્યવહારજ્ઞાન નહીં મેળવતાં આત્મજ્ઞાન મેળવવું એ આ ગઝલમાં બતાવવામાં આવ્યું છે.) ૧ હે ભક્તજનો[૧] ! તમને પરમેશ્વરે દરેક ચીજની પરહેજ કરવાની અર્થાત્ ત્યાગ કરવાની શક્તિ આપી છે. મને બેખુદીના (હુંપણાને ભુલી જવું તે) દરિયામાં પ્રેમે ડુબાવી દીધો છે. ૨ હે શિખામણ આપનાર પુરૂષો[૨] ! તમે મને શિખામણ આપી ચુકયા, બસ હવે બંધ રહો. બુદ્ધિનું દફતર મેં ઇશ્કના શરાબથી અર્થાત્ પ્રેમરસથી ધોઈ નાખ્યું છે. ૩ પરમેશ્વર શિવાયની બીજી તમામ વસ્તુઓ હું ભુલી ગયો છું; મેં મારા અંતઃકરણમાં પરમાત્માના પ્રેમનું બીજ[૩] વાવી દીધું છે. ૪ હે મોલવી સાહેબ ! તમે પુસ્તકો વાંચીને શું મેળવ્યું ? જ્ઞાની પુરૂષોને પરમેશ્વરે જે જ્ઞાન આપ્યું છે તે તમે શીખો. ૫ જ્ઞાન તે એક બારીક બિન્દુ છે અને તેનો ભેદ તમે ગુરૂ પાસેથી શીખો, જાહેર વ્યવહારનું જ્ઞાન કે જે એક મોટો[૫] પડદો[૪] છે તે જ્ઞાન તમને આપેલું છે. ૬ " લા " શું છે ? " ઇલાહ " શું છે ? અને " ઇલ્લાલ્લાહ " શું છે ? (લા, ઇલાહ, ઇલ્લલ્લાહ એ મુસલમાન ધર્મના કલમા છે) જો તમને પરમેશ્વરે જ્ઞાન આપ્યું હોય તો તેનો ભેદ અમને ખોલી બતાવો. ૭ હે મોલવી સાહેબ ! જો પરમેશ્વરે તમને સાચું[૬] બોલવાનું[૭] જ્ઞાન આપ્યું હોય તો " મન અરફ " ના કેટલા ભાગ છે તે અમને કહો. ૮ હે કમ-

નસીબ ! તેં ગુરૂ પાસેથી છાનું[૮] જ્ઞાન મેળવ્યું નહીં અને જાહેર વ્યાવહારિક જ્ઞાનમાં તેં તારી આખી જીંદગી ગાળી નાખી. ૯ "કંઝ" નામના શાસ્ત્રગ્રંથના પ્રશ્નો[૯] કરી ઘણા શોખથી તેં ઝગડા કર્યા પરંતુ તેમાંથી છુપો ખજાનો તેં મેળવ્યો નહીં અને ઉલટું શરીરને દુઃખ[૧૦] આપ્યું. ૧૦ "નહો" નામનું વ્યાકરણ વાંચવામાં તેં તારી અક્કલ ગુમાવી અને "સરફ" વ્યાકરણ વાંચવામાં તેં તારી જીંદગી ગુમાવી. તું જ્યાં સુધી પોતાને ભૂલી ગયો નથી ત્યાં સુધી તું મુસરીફ બની અર્થાત્ ફોગટ મહેનત કરવાવાળો બની પસ્તાવો કરી આખર રોવાનો. ૧૧ "નહેનો અકરબ" (હું તારી પાસે છું એ શ્લોક) એ પવિત્ર શ્લોક ભણીને તું શા માટે હરેક જગોએ ભૂલો ભટકતો ફરે છે? જેવી ગુલાબના ફૂલને[૧૧] સુગંધ આપેલી છે તેવો "નહેનો અકરબ" છે. ૧૨ એપણું[૧૨] (દ્વિતીયા) છોડી દે, અને હે પ્રેમી! તું દરેક વસ્તુમાં પરમાત્માનું મુખ જો. હું તને શીખામણ આપું છું કે તું પતંગીઆની માફક પરમેશ્વર ઉપર આશક બની જા. ૧૩ અનવરે પ્રેમમાં મસ્ત બનીને પોતાના પરમાત્મા સાથે પ્રેમ રંગથી રમીને માથાથી તે પગ સુધી[૧૩] પોતાને જ્ઞાનરંગમાં ભીંજાવી દીધો છે.

ગઝલ ૧૩.

ખોલ દી કાકુલકો કલ.

બાગ દુનિયામેં સનમને ખોલ દી કાકુલકો[૧] કલ,
દેખતે હી ઉસકે દિલમેં પડ ગયા સુમ્બુલકો બલ. ૧
એક બોસા[૨] મેં તલબ ઉસસેં કીયા વ્હો હોકે મસ્ત,
બદલે મીસ્સીકે લબું પર અપની બેઠા મુલકો[૩] મલ. ૨
રાહમેં ઉસકે નઝરકો મેં બીછાઈ મીસલે પુલ,
ઈન્તેઝારીસેં કભી રાહત નહીં ઈસિ પુલકો પલ. ૩
ઈસ જહાં ફાનીસેં અનવર દિલ લગાના કયા ગરઝ?
એક ગોશેમેં[૪] પડા રહે તું લગાકે ગુલકો ગલ. ૪

ભાવાર્થ:—(આ ગઝલમાં પરમેશ્વરને સ્ત્રીરૂપે કલ્પી પ્રેમભાવ બતાવ્યો છે.) ૧ દુનિયારૂપી બાગમાં પરમેશ્વરે મને ગઈ કાલે તેના માથાના વાળ[૧] ખોલી બતાવ્યા તો તેને જોતાંજ "સુમ્બુલ" નામના ઝાડને અદેખાઈ આવવાથી તેને વળ-ગુંચળાં વળવા લાગ્યાં. ૨ એક ચુંબન[૨] કરવા મેં માગણી કરી ત્યારે ગુસ્સો લાવી પોતાના હોઠ ઉપર મીસ્સીના બદલે દારૂ[૩] લગાવી દીધો. ૩ તેની વાટ જોવામાં મેં પૂલ માફક મારી નજર સીધી બીછાવી દીધી અને તેના આવવાની ઇન્તેજારીમાં મારી નજરને જરા પણ આરામ નથી. ૪ હે અનવર! આ ફાની દુનિયામાં મન લગાડવાની શી ગરજ છે? તું પરમેશ્વરને ગળામાં વળગાડી દઈને એકાંત વાસમાં[૪] બેશી રહે અર્થાત્ એકાંતમાં બેશી તેનું મનમાં ધ્યાન ધર્યા કર.

ગઝલ ૧૪.

જા બેઠુંગા બસ્તીસેં.

ગીરેબાં ચાકકર સેહેરામેં[૧] જા બેઠુંગા બસ્તીસેં,
લબે દિલબરકી ખ્વાહશમેં ગુઝર જાઉંગા હસ્તીસેં.[૨] ૧
શરાબે ઈશ્કને મુજકો કીયા હે એસા બેપરવા,
કે ના મતલબ હે સાકીસેં ન ખ્વાહશ મયે પરસ્તીસેં.[૩] ૨
મેરે પ્યારેકો દિલ દેકર બના હું મસ્ત મતવાલા,
કે દો આલમ મુજે ઝર્રા[૪] નઝર આતા હે મસ્તીસેં. ૩
કોઈ હે શેખ કેહેલાતા બીરહમન કોઇ બનતા હે,
મુજે નહીં કામ દુનિયામેં બુલંદી[૫] ઓર પસ્તીસેં.[૬] ૪
લુભાયા દિલ મેરા ઉસને દીખાકરકે રૂખે અનવર[૭]
કતલ એકદમ કીયા ઉસને મુજે તેગે[૮] દો દસ્તીસેં.[૯] ૫

ભાવાર્થ:—(પ્રેમસ્વરૂપની ગઝલ છે.) ૧ મારા કપડાની ગીરેબાન ફાડી નાખી હું હવે વસ્તીથી નીકળી વગડામાં[૧] બેશી રહીશ, અને મારા પ્રેમીના હોઠની (હોઠના ચુંબનની) ઇચ્છામાં મારી

જીંદગી[2] ગુજારી દઈશ. ૨ પ્રેમરસે મને એવો બેપરવા બનાવી દીધો છે કે મને હવે શરાબ પાવાવાળાની મતલબ નથી અને શરાબ પીવાની[3] પણુ ઇચ્છા નથી. ૩ મારા પ્યારાને મારૂં દિલ આપી દઇને હું હવે મસ્ત દિવાનો બન્યો છું, અને પ્રેમમસ્તીમાં મને બંને દુનિયા ઝીણા રજકણુ[4] સરખી જણાય છે અર્થાત્ તુચ્છ જણાય છે. ૪ કોઈ શેખ કહેવાય છે, કોઈ બ્રાહ્મણુ કહેવાય છે, મારે હવે મોટાઈથી[5] કે હલકાઇથી[6] કાંઈ કામ નથી. ૫ તેણે તેનું ખુબસુરત[7] મુખ દેખાડીને મારા મનને લુભાવી દીધું છે, અને તેણે તેના બે હાથ[9] રૂપી તરવારથી[8] એકદમ મને મારી નાખ્યો છે.

ગઝલ ૧૫.

સદા સાલાર એહમદકો.

કહા કર દર્દ દિલ રો રો સદા સાલાર એહમદકો,
રખાકર વીર્દ[1] દિલ હર મો[2] દિલા સરદાર એહમદકો. ૧
સલામ ઉસકો હમારા હો દુરૂદ[3] ઉસકો હો હર લમહા,[4]
અદા ગર કર સકા ઈસકો મીલા દિલદાર એહમદકો. ૨
હુલા ગેહવારા[5] એહમદકા હુવા માલુમ માદરકો,[6]
મવક્કલ[7] કર રહા ઓહો દુઆ ગેહવારે એહમદકો. ૩
મદદ હર કામકા હમકો હો અલ્લાહ ઓર મહંમદકા,
હમારા મુદ્દઆ હા સો કહા કુલદાર એહમદકો. ૪
અલમ[8] હમ હમકો કીસકા હો સીવા અલ્લાહ ઓર એહમદ,
દિલાવર[9] દાદરસ[10] કામીલ રખા દાદાર[11] એહમદકો. ૫

ભાવાર્થ:—(આ ગઝલ બેનુક્તી છે એટલે ફારસી લીપીમાં લખવાથી તેમાં કોઈ પણુ નુક્તાવાળો એટલે મીંડાવાળો અક્ષર આવતો નથી તે કારણથી ગઝલના છેડે અનવર અગર જ્ઞાની એ નામ પણુ રચનાર મુકી શક્યા નથી; આમાં પેગંબર સાહેબની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.) ૧ હે મન! મહંમદની આગળ હમેશાં તારાં દુઃખ

રડયા કર અને તારા રૂંવાટે[2] રૂંવાટે તેના નામનું ધ્યાન[1] ધર્યા કર. ૨ મહંમદને અમારી સલામ હજો અને દરેક પળે[4] અમારાં આશિર્વચન[3] હજો. જે પોતાની ફરજો અદા કરે છે તે પરમાત્મા મહંમદને મળી જાય છે. ૩ એહમદનું ઘોડીઉં[5] એની મેળે હાલવાથી તેમની માને[6] માલમ થઈ કે આ તો તેમને દેવતા[7] લોકો આશિર્વચન બોલી રહ્યા છે. ૪ હરેક કામમાં મને અલ્લાહ અને મહંમદની મદદ હજો. અમારી જે મતલબ હતી તે બધી એહમદને કહી દીધી. ૫ અમને અલ્લાહ કે એહમંદ શિવાય બીજા કોની ચિંતા[8] હોય? અમે મદદગાર[11] એહમદને પુરો બહાદુર[9] ફરીઆદ સાંભળવાવાળો[10] રાખ્યો છે.

ગઝલ ૧૬.

ક્યું મીસલે કતાં ચાંદકા ટુકડે ન જીગર હો.

ક્યું મીસલે કતાં ચાંદકા ટુકડે ન જીગર હો,
જો નાખુંને[1] અંગુશ્ત[2] નબી મદ્દે નઝર હો. ૧
જો ચશ્મ બદર દેખ લે એહમદકી પેશાની,[3]
બા રશ્ક[4] ખીજાલતસેં[5] પસીનેમેં વ્હો તર હો. ૨
રૂખસારૂંકો[6] દેખેં અગર અફલાકકે[7] અંજમ,[8]
દહનેપે[9] ફીદા શમ્સ[10] હો બાંયેપે[11] કમર[12] હો. ૩
ફુટ જાય કલી શર્મસેં ગુલ હો રહે હેરાન,
જો દહન[13] પેયંબરકી લતાફતકી[14] ખબર હો. ૪
ઉસ દિલમેં ખુદા રહેતા હે અય તાલબે મૌલા,
જીસ દિલમેં મહંમદકી મહોબતકા અસર હો. ૫
જબ ઈશ્કમેં દિલબર જો ગીઝા[15] ખુને જીગર દે,
ના ખાઉં અગર હાથમેં જન્નતકા સમર[16] હો. ૬
જન્નત ભી અગર ચાહું તો દીદારકે લીયે,
વર ના તો મુજે કાહેકો જન્નતકી ફિકર હો. ૭

હે વીર્દ મેરે દિલમેં તો માશુકકા હરદમ,
ઝાહેદકે લીયે સીજદા[17] ઓ તસ્બી[18] હો ઝીકર[19] હો. ૮
દેખું ન સીવા તેરે કીસી ગેરકો યા રબ!
યે ખ્યાલ મેરે દિલમેં હર એક શામો સહર[20] હો. ૯
પરદા યે ખુદીકા તું મીટા, કર મુજે એક રંગ,
ગર તું હો સમુંદર તો મેરી રૂહ લેહેર હો. ૧૦
માશુક મહંમદ હો મેરે મેં રહું આશક,
યે ફખ્ર[21] મેકે દિલદે ઉપર રોઝે હશર હો. ૧૧
કયા બાગો ગુલો ગુંનચેકા[22] તાલબ રહે આશક,
જબ તુખ્મ[23] મહોબતકા લગા દિલમેં શજર[24] હો. ૧૨
આશકકો તો રૂશવાઇ[25] જહાં બીચ હે બેહેતર,
ફીર હશ્રમેં દેખો તો ઉસે ઇજ્જો વકર હો. ૧૩
ઘાયલ જો તેરી ચશ્મકા હે ડરતા હે કીસસેં?
બરસાદ હો તીરૂંકા અબર[26] તેગો તબર[27] ૧૪
યે **અનવરે** બેદિલકો તુ રખ તેરે મુકાબીલ,[28]
દિલ હો મેરા હાથુંમેં તેરે કદમુંપે[29] સર હો. ૧૫

ભાવાર્થઃ—("કયું મીસલે કતાં ચાંદકા ટુકડે ન જીગર હો" આ વાક્ય હીંદુસ્થાનના કોઈ કવિએ કાઝી અનવર મીયાં ઉપર મોકલેલું તે ઉપરથી અનવર મીયાંએ આ ગઝલ રચી તે કવિ ઉપર મોકલી આપી હતી. આ ગઝલમાં પેગંબરની ઉમદા તારીફ અને પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.) ૧ જો પેગંબરની આંગળીનો[2] નખ[1] નજર તળે આવ્યો હોય તો ચંદ્રના કાળજાના કકડા કંતાનના કપડાની માફક કેમ ન બની જાય? (જ્યારે યાહુદી લોકો પેગંબર પાસે આવ્યા હતા ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે "જો અમને તમે કાંઈ ચમત્કાર બતાવો તો અમે મુસલમાન થઈએ." તે ઉપરથી પેગંબર સાહેબે ચંદ્ર તરફ આંગળીનો ઈસારો કર્યો તો તરતજ ચંદ્રના બે કકડા થઈ નીચે આવ્યા અને તેમના કપડાના ગીરેબાનમાં થઈ એક જમણા હાથની

બાંયમાં થઈ અને બીજો ડાબા હાથની બાંયમાં થઈ બંને પાછા આકાશમાં ચાલ્યા ગયા અને ભેગા થઈ ગયા. વળી ચંદ્ર સ્વાભાવિક રીતે કપાતો કપાતો ક્ષય પામે છે અને પાછો વૃદ્ધિ પામે છે. આ બંને ઉપરથી પેગંબરની આંગળીના અર્ધચંદ્ર જેવા નખની કાંતિ દેખી ચંદ્રના પણ કકડા થઈ ગયા એવી રચનારે કલ્પના કરી છે.) ૨ જો ચંદ્ર પેગંબરનું કપાળ[3] જુએ છે તો તે અદેખાઈથી[4] લજ્જા[5] પામી પરસેવાથી ભીંજાઈ ઠંડો બની જાય છે. ૩ જો આકાશના[7] તારા[8] તેમના મુખના ગાલ[6] જુએ તો તેમને જમણી[9] બાજુનો ગાલ સૂર્ય[10] જેવો અને ડાબી[11] બાજુનો ગાલ ચંદ્ર[12] જેવો લાગે છે અને તેમના ઉપર ફીદા થઈ અંજાઈ જાય છે. ૪ પેગંબરના નાજુક મુખની[13] કાંતિની[14] જો ખબર થાય તો શરમથી ફૂલની કળીઓ ફાટીને ઉઘડી જાય અને ફૂલ તેના સામું જોઈ સ્તબ્ધ બની રહે. ૫ હે ભક્તજનો! જેના મનની અંદર પેગંબરના પ્રેમની અસર હોય છે તેના મનમાં પરમેશ્વર વસે છે. ૬ જો પ્રેમમાં મારો ખોરાક[15] મારા કાળજાના લોહીનો બની રહે અર્થાત્ કાંઈ ખાવા પીવા ન મળે તોપણ હું કદાપી જો મારા હાથમાં સ્વર્ગનું ફળ[16] હોય તો તે પણ ન ખાઉં. ૭ કદી જો હું સ્વર્ગ ચાહું તો માત્ર તેના મુખનું દર્શન કરવા માટેજ; નહીં તો મને કાંઈ સ્વર્ગની ગરજ નથી. ૮ મારા મનમાં તો હરઘડી પરમાત્માના નામનુંજ ધ્યાન છે. નમાજ,[17] માળા,[18] પ્રાર્થના[19] કરવી તે તો વ્યાવહારિક બંદગી કરવાવાળા માટે છે. ૯ હે પરમેશ્વર! "હું તારા શિવાય બીજા કોઈને દેખું નહીં" એવું તારૂં ધ્યાન મને સાંજ સવાર[20] આઠે પહોર મારા દિલમાં રહો. ૧૦ તું હુંપણાનો પડદો દૂર કદીને મને એક રંગ કરી દે. જો સમુદ્ર હોય તો મારો જીવ સમુદ્રનું મોજું બની રહો. (અર્થાત્ એકનો એક બની જાઉં.) ૧૧ "મહંમદ મારો માશૂક રહે તો હું તેનો આશક રહું" એવી બડાઈ[21] મારા મનમાં હશ્રના દિવસ સુધી રહો. (હશ્ર=અહીંથી મરી બીજી દુનિયામાં બેઠા થવું તે.) ૧૨ જેના મનમાં પ્રેમના બીજનું[23] ઝાડ[24] ઉગેલું છે તે બાગ, ફૂલ અને કળીનો[22] આશક શા માટે થાય? ૧૩ પ્રેમી લોકોને તો દુનિયાની

ફ્જેતી[૨૫] ઠીક લાગે છે કારણ કે તેથી હશ્રમાં તેમનો દરજ્જો વધારે ઉંચો થાય છે. ૧૪ તારી આંખોથી જે ઘાયલ થયો છે તેના ઉપર બાણનો વરસાદ વરસે અને તરવાર અને કુહાડીનું[૨૭] વાદળ[૨૬] ચડી આવે તોપણ તે કોનાથી ડરે છે? ૧૫ આ બેદિલ અનવરને તારા સન્મુખ[૨૮] રાખ, મારૂં દિલ તારા હાથમાં રહો અને માથું તારા ચરણમાં[૨૯] રહો.

ગઝલ ૧૭.

જીસકા જી ચાહે.

યે રમ્ઝે[૧] મારેફત હોતી હે આઇયે જીસકા જી ચાહે,
મઝા વહદતકા ઈસમેં આકે પાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૧
યે મેદાં આરપુંકા હે ખુદીકા કામ નહીં ઈસમેં,
હે બહરે બેખુદી[૨] ગોતા લગાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૨
મુકામે મેહવીયતમેં[૩] ખ્યાલકો બાહર ન ફેલાઇયે,
ઉલટ કર આપ આપસમેં સમાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૩
ફના કર આપકો દેખો કે બાકી હે વહી અલ્લાહ,
યે લુત્ફે[૪] વસ્લ અય આશક ઉઠાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૪
અગર સાયર તું હે સેરે ઉરૂજી[૫] ઓર નઝુલીકા,[૬]
મગર હે બેજીહાત અફઝલ[૭] કમાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૫
ફના ફી શેખ હાંસલ જીસકો કરના ચાહઇયે યારો,
તસવ્વર અપને મુરશદકા જમાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૬
જો ચાહે કુર્બ મૌલાકા તો ખુદકો ભુલકર તાલબ,
ખુદાકી યાદમેં દિલકો લગાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૭
ખુદાકો ઢુંડના હોવે તો ખુદમેં ઢુંડ લે તાલબ,
ખુદીકે વેહેમકો દિલસેં ભુલાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૮

પિયા તુજમેં હે તું પિયુમેં હે કર દાવા અનલહકકા,[૮]
પિયાસેં મીલકે રંગ રલીયાં મનાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૯
તુંહી ખુદ ગંજ મખફી થા તુંહી હુ થા તું વાહદ[૯] થા,
મગર યે સીરેં[૧૦] મખફી હે છુપાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૧૦
તુંહી હે નૂર એહમદકા તું હે મુબદા[૧૧] ખલાયકકા,[૧૨]
નીશાં તોહીદકા નઝરૂમેં લાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૧૧
તુંહી હે રૂહ તું દિલ હે તુંહી હે જીસ્મ આદમકા,
યે પરદા ગેરકા[૧૩] દિલસેં ઉઠાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૧૨
હે નુક્તે ગેરસેં તું ગેન ગર નુકતા યે મીટ જાવે,
તો ખુદ તું એન હે યે ભેદ પાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૧૩
મગર મુરશદકે કેહેનેસેં પતા ઉસકા મીલે અય દિલ !
અવલ આરામસેં ખુદકો બીઠાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૧૪
પીછું કર બંધ વેહેમો વસવસુંકો હોકે તું હુંશીયાર;
હવાસે ખમ્સ અપનેકો ભુલાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૧૫
ખુદી અપનીકો ફીર તસવીર મુરશદમેં મહો કરકે,
સુરત અપની જા મેહેમુદા લગાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૧૬
વહાં ગુમ હોગા તું યે હે ફના અવ્વલ મગર ઉસ જા,
ન દિલકો સોત સરમદ[૧૪] પર લુભાઇયે જીસકા જી ચાહે.૧૭
વહાંસેં બઢકે આગે ઓર ફના અંદર ફના હોગા,
સીયા[૧૫] હી વહાં હે ઉસસેં પાર જાઇયે જીસકા જી ચાહે.૧૮
વહાં ઘાંટી હે પુલકી આગે ફીર મેદાન આવેગા,
તમાશા વહાંકા નઝરૂમેં લે આઇયે જીસકા જી ચાહે. ૧૯
વહાંસેં સંગ મુરશદકે ચલે આગે તો ફીર ઉસ જા,
રસુલલ્લાહકી મજલીસ બીચ જાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૨૦
વહાં જન્નત ભી આવેગી તમાશા રૂહુંકા હોગા,
ન ઉસ જા દિલકો કીસ ઉપર લગાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૨૧

વહાંસેં સંગ હઝરતકે ચલે આગે અરશ ઉપર,
અરશસેં ફીર ગુઝર ઉપરકો જાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૨૨
તો ફીર આવેગા નૂરે ઝાત વહાં ઓર શોર હે બેહદ,
ન દિલકે તઈ વહાં અપને ડરાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૨૩
વહાં દીદાર પાવેગા તેરા મતલબ બર આવેગા,
યેહી હે રાહ સીધી યાર જાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૨૪
ફસા હે કયા તું દુનિયામેં શીતાબી[૧૬] હો અલગ **અનવર**,
ઇસી રસ્તેસેં અપને તઇ લે જાઇયે જીસકા જી ચાહે. ૨૫

ભાવાર્થઃ—(આ ગઝલના શબ્દાર્થ કઠણ નહીં હોવાથી ભાવાર્થ લખવાની જરૂર જેવું નથી તોપણ અંદરની હકીકત ગુરૂ પાસે રહીને સમાધિ કરવાની હોવાથી ગેરસમજ ન થાય તે હેતુથી ભાવાર્થ લખવાની જરૂર પડી છે. જે વાત આ ભાવાર્થમાં ન સમજાય તે વાત દીબાચામાં અને ભક્તિશૃંગારરસની ગરબીઓના ઉર્દૂ વિવેચનમાં જોવાથી સમજવામાં આવશે.) ૧ આ જ્ઞાનની ઝીણી છુપી વાતો[૧] ચાલે છે માટે જેને સાંભળવાની ઇચ્છા હોય તે આવે અને એકબ્રહ્મનો આનંદ પામે. ૨ આ જ્ઞાની પુરૂષની વાત છે, હુંપણાનું કાંઈ કામ નથી, આ મહાસુનનો[૨] દરિયો છે માટે જેની ઇચ્છા હોય તેણે ડુબકી ખાવી. ૩ સમાધિના[૩] વખતમાં સુરતીને બહાર જવા દેવી નહીં અને ચારે તરફથી સુરતીને બહારથી અંદર ખેંચીને પોતાનામાં સમાવી દેવી. ૪ હે પ્રેમી જનો! જો પરમેશ્વરને મળવાનો આનંદ[૪] લેવો હોય તો આપ આપને ભૂલી જઇને જોશો તો એકલો પરમાત્મા જણાશે. ૫ તું ઉપર ચડવાની[૫] અને નીચે ઉતરવાની[૬] સહેલ કરવાવાળો ધ્યાની છે પરંતુ તેના કરતાં બેજીહાત થવું અર્થાત્ ઠામ ઠેકાણા વગરના થવું એટલે મહાસુન થવું એ ઘણું સારૂં[૭] છે. ૬ જેણે "ફનાફી શેખ" મેળવવું હોય અર્થાત્ ગુરૂનું ધ્યાન કરી ગુરૂસ્વરૂપમાં મળી જવું હોય તેણે ગુરૂનું ધ્યાન ધરવું જોઇએ. ૭ જો પરમેશ્વરની પાસે જવાની ઇચ્છા હોય તો ખુદને એટલે પોતાને ભુલી જઇને ખુદાનું એટલે પરમેશ્વરનું ધ્યાન ધરવું અને તેમાંજ મન લગાડી

દેવું. ૮ જો પરમેશ્વરને શોધવો હોય તો હુંપણાના વહેમને મૂકી દઇને તું તારામાં તપાસ કર. ૯ તારામાં પરમાત્મા છે અને તું પરમાત્મામાં છે અને હું પરમેશ્વર[૮] છું એવો તું દાવો કર અર્થાત્ એવું સમજ, અને પરમેશ્વરને મળી પ્રેમરસ પી. ૧૦ તુંજ છાનો ખજાનો હતો, તુંજ પરમેશ્વર હતો અને એક[૯] પણ તુંજ હતો, પણ તે ભેદ[૧૦] ઘણો છુપો છે માટે જેની ઇચ્છા હોય તેણે છુપાવી રાખવો જોઈએ (અર્થાત્ આ ઉંડા ભેદની વાતો વ્યવહારના રીત રીવાજ અને રસ્તાથી ઉલટી હોવાથી અણસમજુ માણસને નાસ્તિકપણા જેવી લાગે છે માટે તેવા માણસો આગળ છુપી રાખવી જોઈએ.) ૧૧ "તું અહમદનું નૂર છે, અને તુંજ સૃષ્ટિની[૧૨] શરૂઆત[૧૧] છે અને તું એકજ છે" એવું ધ્યાન ધર. ૧૨ તું જીવ છે, તું મન છે, અને તું મનુષ્યનું શરીર છે, માટે બીજાપણાનો[૧૩] પડદો દૂર કરી નાખ. ૧૩ એક દ્વિતીયારૂપી મીંડાથી તું ગેન છે અર્થાત્ બીજો છે અને જો તે મીંડુ કાઢી નાખવામાં આવે તો એન છે અર્થાત્ એક પોતેજ છે (એન અને ગેન માટે સંપૂર્ણ ખુલાસાવાર ટીકા ૧૯૨ મા પાને આપવામાં આવી છે તે વાંચવાથી સ્પષ્ટ સમજાશે.) ૧૪ હે મન! તને ગુરૂની સમજાવેલી આ વાતોનો પત્તો મળે તો જ્યારથી તું ધ્યાનમાં બેસે ત્યારથી શરૂઆતથી નિવૃત્તિ અને શાન્તિથી બેસ. ૧૫ પછી સાવધ બનીને વ્હેમ અને ભ્રમણાઓને બંધ કરી દે અને પાંચ ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને તું તારી જાતને ભુલી જા. ૧૬ પછી ગુરૂના સ્વરૂપમાં મળી જઈ પોતાપણું મટાડી દઈ પોતાની સુરતીને કપાળમાં (મેહેમુદા=કપાળ, સિદ્ધની જગો.) જોડી દેવી. ૧૭ તે જગોએ તું સુન થઈ જઈશ; આ પહેલી સુનસ્થિતિ છે પરંતુ તે જગાએ અનહદના[૧૪] વાજાના નાદમાં તું અટકી જઈશ નહીં. ૧૮ ત્યાંથી આગળ જતાં તું મહા સુનમાં જઇશ; ત્યાં મહા અંધારૂં[૧૫] છે ત્યાંથી પણ પાર ઉતરી આગળ જવું. ૧૯ ત્યાં આગળ એક કઠણ પૂલની ઘાંટી છે અને ત્યાં આગળ એક મેદાન આવે છે, ત્યાંનો તમાસો તારા જોવામાં આવશે. ૨૦ ત્યાંથી તારા ગુરૂની છબી સાથે આગળ જઈશ તો તું મહંમદ

સાહેબની સભામાં જઈશ. ૨૧ ત્યાં સ્વર્ગ પણ દેખાશે, અને દેવતાઓના તમાસા પણ જણાશે, પણ તે ઠેકાણે કોઈ ઉપર તારૂં મન લગાડીશ નહીં. ૨૨ ત્યાંથી મહંમદ સાહેબની સાથે તું અરશ ઉપર જઈશ અને ત્યાંથી પણ આગળ જવું. ૨૩ ત્યાં પછી પરબ્રહ્મના પ્રકાશની જળહળજ્યોત નજરે પડશે તેથી તારા મનમાં હેબક લાગશે, પણ ત્યાં તારા મનને જરા પણ ડરાવીશ નહીં. ૨૪ ત્યાં તને પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું દર્શન થશે અને તારો હેતુ બર આવશે; પરમેશ્વરને મળવાનો આ સીધો રસ્તો છે. ૨૫ હે અનવર! તું આ દુનિયામાં શા માટે ફસાઇ રહ્યો છે? દુનિયાથી જલ્દી[૧૬] અલગ થા અને એજ માર્ગમાં થઇને તું તારા દિલને પરમેશ્વર પાસે લઇ જા.

ગઝલ ૧૮.

હે મગર મીલતા નહીં.[૧]

મેરે દિલમેં દિલકા પ્યારા હે મગર મીલતા નહીં,
ચશ્મુંમેં ઉસકા નઝારા[૨] હે મગર મીલતા નહીં. ૧
ઢુંડતા ફીરતા હું ઉસકો દર બ દર[૩] ઓર કુ[૪] બ કુ,
હર જગા વોહ આશકારા[૫] હે મગર મીલતા નહીં. ૨
અય રકીબો[૬] ગર ખબર હોવે તો લીલ્લાહ દો જવાબ,
મેરે ઘરમેં મેરા પ્યારા હે મગર મીલતા નહીં. ૩
શેખ ઢુંડે હેં હરમમેં[૭] ઓર બીરેહમન[૮] દેરમેં,[૯]

---

૧ આ અને આ પછીની ગઝલોના અર્થ કઠણ નહીં હોવાથી ભાવાર્થ આપવામાં આવ્યા નથી. આ ગઝલમાં આત્મા એજ પરમાત્મા પરમેશ્વર છે અને તેજ આ શરીરમાં છે પણ જ્ઞાનચક્ષુ વિના દેખાતો નથી એવી મતલબ સમજાવી છે. ૨ નઝારા=દૃષ્ટિ. ૩ દર=દ્વાર. ૪ કુ=ગલી. ૫ આશકારા=જાહેર. ૬ રકીબ=પાસે રહેનાર. ૭ હરમ=મસ્જીદ. ૮ બીરેહમન=બ્રાહ્મણ. ૯ દેર=દેરૂં.

હર જગા ઉસકા પુકારા હે મગર મીલતા નહીં. ૪
મૈં પડા ઝખમી તડફતા હું ફીરાકે[1] યારમેં,
તીર મીઝગાં[2] ઉસને મારા હે મગર મીલતા નહીં. ૫
મેરે અંદર વોહી ખેલે ઓર ખીલાવે મુજકો વોહ,
ઘરમેં દુલહનકા દુલારા હે મગર મીલતા નહીં. ૬
ક્યા કરે કુછ બસ[3] નહીં અનવર યહાં લાચાર હે,
બરમ[4] વોહ દિલબર હમારા હે મગર મીલતા નહીં. ૮

ગઝલ ૧૯.

મુજકો રૂલાકર છોડ દીયા.[5]

કર અશવા સનમને નેનનમેં ઓર મુજકો રૂલાકર છોડ દીયા,
રૂખ[6] ઉસને બતાકર પરદેમેં ઓર દિલકો જલાકર છોડ દીયા. ૧
અબ ઈશ્કકી આગ લગી હે મુજે જલતા હે જીગર તપતા હે બદન,
ઓર અશ્ક[7] હેં બ્હેતે ચશ્મુંસેં યે આગ લગાકર છોડ દીયા. ૨
હે યારને ઘુંઘટ મોંહપે લીયા ઓર દિલકો ઈરાદા હે દેખનકા,
ફીર સબ્ર[8] તો હો કીસ તરેહ ભલા જબ દિલકો મીલાકર છોડદીયા. ૩
થા કુર્બમેં[9] ઉસકે મુજકો દખલ અબ હીજ્રમેં ફીરતા હું મારા[10],
મેહબુબને મુજકો ઉલફતસેં નઝદીક બુલાકર છોડ દીયા. ૪
અબ કરકે ઝખ્મી દિલ મુજકો ઓર છોડા તડફતા ફુરકતમેં,[11]
અનવરકો શરાબે ઈશ્કસેં અબ એક જામ પીલાકર છોડ દીયા. ૫

---

૧ ફીરાક=જુદાઈ. ૨ મીઝગાં=પાંપણ. ૩ બસ=ઉપાય. ૪ બર=બગલ. ૫ આ ગઝલમાં પરમેશ્વર પ્રત્યેનો પ્રેમી ભક્તનો અતિ મોહ અને પ્રેમ બતાવ્યો છે. ૬ રૂખ=મોં. ૭ અશ્ક=આંસુ. ૮ સબ્ર=સંતોષ. ૯ કુર્બ=નજદીકી, પાસે રહેવું તે. ૧૦ મારા=મરેલો. ૧૧ ફુરકત=જુદાઈ.

ગઝલ ૨૦.

દિલકો જલા દીયા.[1]

જલવા દીખાકે યારને દિલકો જલા દીયા,
દુનિયાકા જો મઝા થા વોહ સારા છુડા દીયા. ૧
અબ બેકલી[2] હે દિલકો નહીં ચેન એક ઘડી,
મોંહકો દીખાકે નાઝસેં અપને છુપા દીયા. ૨
અબ સબ્ર કીસ તરેહસેં કરૂં નાર[3] હીજ્રમેં?
સો દર્દ સરપે ડાલકે મુજકો રૂલા દીયા. ૩
દિલ નકદ[4] થા સો લે ગયા એક આનમેં[5] વોહ યાર,
ઓર બેકસીમેં[6] મુજકો સનમને ફસા દીયા. ૪
અબ કયા કરૂં ઈલાજ મેં લાચાર હું અય યાર?
અનવરકે દિલકો ઈશ્કમેં તુને ડુબા દીયા. ૫

ગઝલ ૨૧.

હે યા નહીં હે.[7]

તું હર શેમેં[8] અયાં[9] હે યા નહીં હે,
તું ઝાહર ઓર નીહાં[10] હે યા નહીં હે! ૧
તેરા જલવા હે હર ઝર્રામેં[11] ઝાહર,
તું હર જા હર ઝમાં[12] હે યા નહીં હે! ૨
તુને વેહદતસેં[13] કસરત[14] કર દીખાઈ,

---

૧ આ ગઝલમાં ભક્ત પુરૂષનો પરમેશ્વર પ્રત્યેનો અતિ પ્રેમભાવ અને મોહ જણાવ્યો છે. ૨ બેકલી=બેચેની. ૩ નાર = આગ. ૪ નકદ = રોકડ. ૫ આન = પળ. ૬ બેકસી=લાચારી. ૭ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૮ શે=વસ્તુ. ૯ અયાં=જાહેર. ૧૦ નીહાં=છાનો. ૧૧ ઝર્રા=ઝીણાં રજકણ. ૧૨ ઝમાં (ઝમાન)=વખત. ૧૩ વેહદત=એકબ્રહ્મ. ૧૪ કસરત=સંસારની લીલા.

યે તેરા દાસ્તાં[1] હે યા નહીં હે ! ૩
તને મુરદેકો તુને આકર જીલાયા,
તું યે તન બીચ જાં[2] હે યા નહીં હે ! ૪
બનાયા તુને આદમકો ખલીફા,[3]
ભલા યેહ તેરી શાં[4] હે યા નહીં હે ! ૫
મહંમદકો નબી તુને કરકે ભેજા,
કીદમકા[5] નૂર વહાં હે યા નહીં હે ! ૬
તુજે મનસુર[6] બોલા કે "અનલહક"
યે રમ્ઝે[7] આશકાં હે યા નહીં હે ! ૭
છુપેગા કબ તલક નઝરૂંસેં મેરી ?
મેરે દિલમેં તું હાં હે યા નહીં હે ! ૮
ભલા કહે તો સહી અનવરકો અય જાં,
તુંહી અનવર મીયાં હે યા નહીં હે ! ૯

ગઝલ ૨૨.

દિલદે માહર હો.[8]

સાનું[9] હર શેદે વીચ ઝાહર હો, તુમે હર હર દિલદે માહર હો.
તુમલાહુત[10]હોતુમજબરૂત[11]હો,તુમમલકુત[12]હોતુમનાસુત[13]હો
તુમહુ[14]હોઓરતુમેહાહુત[15]હો,હરશીકલે શબીસેં[16]તાહર[17]હો.૧

---

૧ દાસ્તાં=વાતો. ૨ જાં (જાન)=જીવ. ૩ ખલીફા=તખ્ત ઉપર બેસનાર, તખ્તનશીન. ૪ શાં (શાન)=લાયકી. ૫ કીદમ=આદિ, શરૂઆત. ૬ મનસુર=ઓલીઆનું નામ. ૭ રમ્ઝ=મર્મ. ૮ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરને સાકારરૂપે ગણી તારીફ કરી છે. બોલી પંજાબીને મળતી છે. ૯ સાનું=મને. ૧૦ લાહુત=ધ્યાનમાં તલ્લીન થયેલો. ૧૧ જબરૂત=ધ્યાની. ૧૨ મલકુત=ભક્ત. ૧૩ નાસુત=સંસારી. ૧૪ હુ=એકબ્રહ્મ, પરમેશ્વર. ૧૫ હાહુત=નિરાકાર. ૧૬ શબી=ચિત્ર, છબી, આકાર. ૧૭ તાહર=પવિત્ર.

તુમ એહમદ હો તુમ આદમ હો, તુમ મોલા હો તુમ ખાદમ હો,
તુમ રૂહ જીસમ[1] હો ઓર દમ હો, હર વેહમ ગુમાંસેં બાહર હો. ૨
તુમ આરફ હો તુમ આશક હો, તુમ ફાઝલ[2]હો તુમ સાદક[3] હો,
તુમ મેરે દિલદે હાદક[4] હો, તુમ હર શેદે વીચ કાદર[5] હો. ૩
તુમ બાગ બને તુમ માલી હો, તુમ ફુલ ગુલાબી આલી[6] હો,
તુમ ઝરદી[7] હો તુમ લાલી હો, તુમ ફલ્કદે[8] ઉપર અખ્તર[9] હો. ૪
તુમ કુમરી[10]હો તુમ બુલબુલહો, તુમગુલશન હો ઓરતુમગુલ[11]હો.
તુમ સોસન હો તુમ સુમ્બુલ હો, હર બાગો ચમનદે સાયર[12] હો. ૫
તુમ આજીઝ હો તુમ અકબર હો, તુમ આલાહો તુમ અનવર[13]હો,
તુમ તાજ કુલાહ[14]ઓર અફસરહો,હમ પીંજરાહેંતુમ તાયર[15]હો૬

ગઝલ ૨૩.

સામને મેરે અય યાર આ.[16]

નાઝો અદાસેં સામને મેરે અય યાર આ,
પરદેમેં કયું છુપા હે દીખા મોંહકો બહાર આ. ૧
મેં હું ફીદા જમાલપે[17] તેરે અય માહલીકા,[18]
સો બાર સરકો કરતા હું તુજ પર નિસાર આ. ૨
દેખું ન તુજ સિવા મેં કીસી ગેરકો કભી,
નઝરૂંમેં હર ઘડી તું મેરે બાર બાર આ. ૩

૧ જીસમ=શરીર. ૨ ફાઝલ=મહાજ્ઞાની. ૩ સાદક=સત્ય. ૪ હાદક=વૈદ્ય, હકીમ. ૫ કાદર=કરવાને શક્તિમાન. ૬ આલી=સુંદર. ૭ ઝરદી=પીળો રંગ. ૮ ફલ્ક=આકાશ. ૯ અખ્તર=તારા. ૧૦ કુમરી=હોલો પક્ષી. ૧૧ ગુલ=ફૂલ. ૧૨ સાયર=દેખવાવાળો, ફરવાવાળો. ૧૩ અનવર=ઘણા તેજવાળો. ૧૪ કુલાહ=ટોપી. ૧૫ તાયર=પંખી, પાંજરામાં રહેનાર. ૧૬ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરને બેરીશા એટલે દાઢી વગરના ખુબસુરત છોકરાની ઉપમા આપી પ્રેમભાવ બતાવ્યો છે. ૧૭ જમાલ=સુંદર ચહેરો. ૧૮ માહલીકા=ચંદ્ર જેવી કાંતિવાળો.

કુરકતમેં તેરી ચેન નહીં મુજકો એકદમ,
ઓર ગમકા[1] છા રહા હે યે દિલ પર ગુબાર[2] આ. ૪
પ્યારે યે તેરે અબરૂકે ઝખમીકો પ્યારસેં.
મીલકર ગલેસેં ખુબસા કર લે પ્યાર આ. ૫
પરદા ઉઠા દે મોંહસેં શર્મ રખકે તાકમેં,
હસતા લટકતા ખેલતા મેરે દવાર આ. ૬
અનવરકે મુર્ગ[3] દિલકો નઝારેકે[4] તીરસેં,
લેકર કમાન અબરૂકી કર લે શિકાર આ. ૭

ગઝલ ૨૪.

જલવા દીખાયા યારને.[5]

જલવા દીખાયા યારને મુજકો સુપનમેં આ,
ઓર કરકે અશવા લોટ ગયા અન્જોમનમેં[6] આ. ૧
અબ ચેન નહીં હે મુજકો કરૂં ઉસકા કયા ઈલાજ?
દિલ ફસ ગયા હે મેરા પીયાકી લગનમેં આ. ૨
દેખા હે મેંને જબસેં રકીબો જમાલે યાર,
આતશ લગી હે ઈશ્કકી અબ તન બદનમેં આ. ૩
નાઝો અદા બતાકે દીવાના કીયા મુજે,
દિલકો ડુબા દીયા મેરે ચાહે[7] ઝકનમેં[8] આ. ૪
સો સો અદા બતાકે યે અનવરકો પ્યારસેં,
આખર કીયા મુકામ હે મેરે નયનમેં આ. ૫

---

૧ ગમ=ચિંતા. ૨ ગુબાર=રજ, ગરદ. ૩ મુર્ગ=પંખી, મનરૂપી પંખી. ૪ નઝારા=આંખના ચાળા. ૫ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરને ખુબસુરત છોકરો કલ્પી પ્રેમભાવ બતાવ્યો છે. ૬ અન્જોમન=સભા. ૭ ચાહે=ખાડ, કાપો. ૮ ઝકન=હડપચી, દાઢી (વાળ નહીં).

ગઝલ ૨૫.

સુનો તો સહી.[1]

અમારી અર્ઝ હે અય મહેરબાં સુનો તો સહી,
ખફા કયું હો ગયે હમસે મીયાં સુનો તો સહી ? ૧
કસુર કયા હુઇ હમસેં બતા દો અય પ્યારે ?
તુમારે ઈશ્કમેં હેં નીમજાં[2] સુનો તો સહી. ૨
દીવાના બનકે હો મજનુ સીફત તુમારે લીયે,
ફીરે હેં કુચે વ ગલીઆં કહાં સુનો તો સહી. ૩
હેં ફીરતે મીસલે બગોલેકે[3] દશ્તો[4] જંગલમેં,
ઉડાતે ખાકકો બેખાનમાં[5] સુનો તો સહી. ૪
તુમારી ચાહમેં હમ અપની જાન દેતે હેં,
હમારા ઈશ્ક હે સબમેં અયાં[6] સુનો તો સહી. ૫
લબુંપે આહ હે ઓર દિલમેં દાગ હીજરતકા,
ગીરેબાં ચાક[7] હે મીસલે કતાં[8] સુનો તો સહી. ૬
દીખાતે કયું હો યે આશકકો અબરૂએ ખમદાર,[9]
યેહ કીસકે વાસતે ખેંચી કમાં સુનો તો સહી ? ૭
નઝારા સુર્મગીં[10] આંખુંસેં મત કરો સાહેબ,
જીગરમેં લગતે હેં તીરો સના[11] સુનો તો સહી. ૮
પ્યારે રેહેમ કરો અબ તો હમ ગરીબું પર,
ફીદા હે તુમપે યે **અનવરકી** જાં સુનો તો સહી. ૯

---

૧ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. ૨ નીમજાં=અધમુવા. ૩ બગોલે=વંટોળીઓ. ૪ દશ્તો=જંગલ. ૫ બેખાન=ઘરબાર રહિત. ૬ અયાં=જાહેર. ૭ ચાક=ફાટેલાં. ૮ કતાં=જાળી જેવું કપડું. ૯ ખમદાર=વક્રતા, વાંકાપણું. ૧૦ સુર્મગીં=કાજળ નાખેલી. ૧૧ સના=બરછી.

ગઝલ ૨૬.

જરા ખુદાકે લીયે.[1]

નીકાબ[2] મોંહસેં ઉઠા લો જરા ખુદાકે લીયે,
યે ગેસુ મોંહપે ન ડાલો જરા ખુદાકે લીયે. ૧
ખુદાકે વાસ્તે આશકકો અપને મરતે દમ,
જમાલ અપના દીખા લો જરા ખુદાકે લીયે. ૨
તુમારે હીજ્રમેં મરતા હે હોકે ઝખમી દિલ,
ગલેસેં અપને લગા લો જરા ખુદાકે લીયે. ૩
જલાને આશકે બેદિલકો યાર પરદેમેં,
ન મોંહકો અપને છુપા લો જરા ખુદાકે લીયે. ૪
તડપતા આશકે બીસ્મીલ[3] હે દર્દ ફુરકતમેં,
તુમ આકે ઈસકો જીલા લો જરા ખુદાકે લીયે. ૫
દો બોસે[4] દેકે કરો ખુશ તુમારે આશકકો,
ભલા તુમ ઉસકી દુઆ લો જરા ખુદાકે લીયે. ૬
છુપાયા મુખડેકો બાલુંમેં તુમને કીસકે લીયે?
અબરસેં માહકો[5] નીકાલો જરા ખુદાકે લીયે. ૭
તુમારે નાવકે[6] મીઝગાંને દિલકો છેદ દીયા,
ન તીર અશવેકે ડાલો જરા ખુદાકે લીયે. ૮
તુમારે કુચેમેં આશક હે ફીરતા સરગરદાં,[7]
તુમ અપને પાસ બુલા લો જરા ખુદાકે લીયે. ૯
બાહાર હે યે જવાનીકી ચાર દીન પ્યારે,
લો દિલકે ચાવો[8] નીકાલો જરા ખુદાકે લીયે. ૧૦

---

૧ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૨ નીકાબ=ફક્ત મોં ઉપર ઢાંકવાનો બુરખો. ૩ બીસ્મીલ=અધમુવો. ૪ બોસા=ચુંબન. ૫ માહ=ચંદ્ર. ૬ નાવક=તીર. ૭ સરગરદાં=ગાંડો, બેભાન. ૮ ચાવો=વિચારો, મનસુબા.

શરાબે વસ્લકે દો જામ પીકે પરદેમેં,
મહોબત અપની જતાલો[1] જરા ખુદાકે લીયે. ૧૧
દુઈકો[2] દુર કરો ઓર હોકે તુમ એક દિલ,
શબે[3] વસ્લકી મઝા લો જરા ખુદાકે લીયે, ૧૨
લગાકે સીનેસેં સીના લબુંપે રખકે લબ,
ગલેમેં હાથુંકો ડાલો જરા ખુદાકે લીયે. ૧૩
તુમારી એક નઝર પર હે બીકતા યે આશક,
ગુલામ અપના બના લો જરા ખુદાકે લીયે. ૧૪
મીલો તુમ આશકે અનવરસેં આકે અય દિલબર,
યા જલ્દી ઈસકો મીલા લો જરા ખુદાકે લીયે. ૧૫

ગઝલ ૨૭.

મુજકો હે કામ ખુદાસેં[4]

મુજકો હે કામ ખુદાસેં વ નબીસેં હે કામ,
ઓરસેં કામ નહીં ફીર કયા કીસીકા લું નામ ? ૧
ઈશ્ક રખતા હું છુપા દિલમેં નબીકા મેરે,
ઉનસેં રેહેતા હું ખુશી લોકુંમેં હોકર બદનામ. ૨
રૂઠ દુનિયાસેં મનાયા મેં પીયાકો મેરે,
અબ મુજે કુછ ભી કહે કોઈ કીયા સબકો સલામ. ૩
મેં ગરઝ રખતા હું ઉસકી હે ઉસે મુજસેં કામ,
વોહ મેરા મૌલા હે મેં બંદા હું ઉસકા બેદામ.[5] ૪
દેખ અનવર તું કભી પ્યારે નબીકો મત ભુલ,
ઉસસેં હી હોવેગા આખરકો તેરા ખેર[6] અંજામ.[7] ૫

---

૧ જતાલો=જાહેર કરો. ૨ દુઈ=બે, હું અને તું. ૩ શબે=રાત. ૪ આ ગઝલમાં ભક્તનો પ્રેમભાવ જણાવ્યો છે. ૫ બેદામ=મફત. ૬ ખેર=સારી. ૭ અંજામ=આખર ગતિ.

ગઝલ ૨૮.

અબ હમેં લાચાર કીયે.[1]

હીજ્રને તેરે સનમ અબ હમેં લાચાર કીયે,
તપશે દિલને અજબ તરેહકે બીમાર કીયે. ૧
અબ મસીહાસેં હમારા નહીં હોનેકા ઈલાજ,
ઈશ્કકે મર્ઝને[2] બસ હમકો ગીરફ્તાર[3] કીયે. ૨
તેરે ગમ્ઝેને[4] સનમ હમકો કીયે દીવાને,
વેહશતે[5] દિલને ગીરેબાંકે જુદે તાર કીયે. ૩
તીર મીઝગાંને કીયા સીનેમેં આકરકે મુકામ,
તેગ અબરૂને કલેજે કે ઉપર વાર[6] કીયે. ૪
બસ તડપતે હેં ગમે હીજ્રમેં હમ અય દિલબર!
ન કભી તુને ઈસ **અનવરકે** ઉપર પ્યાર કીયે. ૫

ગઝલ ૨૯.

અજાયબ શીકલ હે.[7]

અજાયબ શીકલ હે ઉસ માહલીકાકી,
કરૂં તારીફ કયા ઉસકી અદાકી? ૧
મેં એકદમ દેખકર ઉસકા કરશમા,[8]
બઝવકે[9] ઈશ્ક જાં અપની ફીદા કી. ૨
લીયા થા મીમકા ઘુંઘટ વલેકીન,
નઝર આઈ મુજે સુરત ખુદાકી. ૩
જ્હો એસા કર ગયા અશવા નયનકા,

---

૧ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરને ખુબસુરત છોકરો કલ્પી તારીફ કરી છે. ૨ મર્ઝ=રોગ. ૩ ગીરફતાર=કેદી, બંધીવાન. ૪ ગમ્ઝા=ચાળા. ૫ વેહશત=ગભરાટ. ૬ વાર=ઘા. ૭ આ ગઝલમાં ઈશ્વરભક્તિ કરવામાં આવી છે. ૮ કરશમા=ચમત્કાર. ૯ બઝવકે=પ્રેમના આવેશ સાથે.

મીઝેહકે તીરને આ દિલમેં જા કી. ૪
ઝુલ્ફ નાગન થી મેરે દિલકો ડસ ગઈ,
ચડી હે લેહેર ઉસ કાલી બલાકી. ૫
કરૂં કયા ગમમેં ઉસકે અય અઝીઝો ?
જીગરકા ખુન મેં અપની ગીઝા કી. ૬
તડપતા હું સદા બીસ્મીલકે માનંદ,
નઝર આતી નહીં સુરત શીફાકી.[1] ૭
મરીઝે[2] ઈશ્ક હું ઉઠો તબીબો !
નહીં હરગીઝ મુજે ખ્વાહશ દવાકી. ૮
મીલુંગા યારસેં દિલ શાદ[3] **અનવર**,
યેહી હાંસલ હે મેરે મુદઆકી.[4] ૯

ગઝલ ૩૦.

કભી કર કરમ કભી કર કરમ.[5]

તેરે જામ વસ્લકા અય સનમ, બડા દિલ ઉપર મેરે હે અઝમ,[6]
કભી કર કરમ કભી કર કરમ, કભી કર કરમ કભી કર કરમ. ૧
મેં હું સીદક[7] દિલસેં મુતી[8] તેરા, ન જલા તું હીજ્રમેં દિલ મેરા,
અરે બેરહમ, અરે બેરહમ, અરે બેરહમ, અરે બેરહમ. ૨
તેરી તેગ અબરૂ મેં ખા ચુકા, ન્હો અભી તલક મેરે જીગરકા,
ન મીલા ઝખમ ન મીલા ઝખમ, ન મીલા ઝખમ ન મીલા ઝખમ. ૩
તુને કત્લ કર મુજે અય સનમ, રખા નીમજાં નહીં તુજકો ગમ,
યે બડા ઝુલમ, યે બડા ઝુલમ, યે બડા ઝુલમ યે બડા ઝુલમ. ૪
તેરે નાઝ ગમ્ઝેને અય પરી, કીયે કત્લ લાખું બ એક ઘડી,

---

૧ શીફા=તનદુરસ્તી. ૨ મરીઝ=બીમાર, દર્દી. ૩ શાદ=ખુશ. ૪ મુદઆ=મતલબ. ૫ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. ૬ અઝમ=ઈરાદો. ૭ સીદક=સાચો. ૮ મુતી=તાબેદાર.

હેયેકયા સીતમ હેયેકયા સીતમ, હેયેકયાસીતમ હેયેકયાસીતમ? ૫
મેરી કમનસીબીકા યે અસર, કે વીસાલકા કભી લોહ પર,
ન ચલા કલમ ન ચલા કલમ, ન ચલા કલમ ન ચલા કલમ. ૬
લે પ્યાલા હાથ શરાબકા, મેરે પ્હેલુંમેં[1] આકે બેઠ જા
કભી એકદમ કભી એકદમ, કભી એકદમ કભી એકદમ. ૭
મેરે લાશે ઝખમીપે કર નઝર, જરા ચલકે કાતીલ તું આ ઈધર
ભલા દો કદમ ભલા દો કદમ, ભલા દો કદમ ભલા દો કદમ. ૮
જરા લેકે લાશેકો ગોદમેં, દે દો બોશે ઈશ્કસેં પ્યારસેં,
એતા કર રહમ એતા કર રહમ, એતા કર રહમ એતા કર રહમ. ૯
શબોરોઝ ફુરકતે યારમેં, ન્હો હબીબ[2] ગુલરૂકે[3] પ્યારમેં,
કીયે ચશ્મનમ[4] કીયે ચશ્મનમ, કીયે ચશ્મનમ કીયે ચશ્મનમ.૧૦
હો સનમકા રામ[5] યે ઈશ્કસેં, જપી માલા અનવર દિલસેં મેં,
નહીંમુજકોગમ નહીંમુજકો ગમ, નહીંમુજકોગમ નહીંમુજકો ગમ.

ગઝલ ૩૧.

આહ કોઈ કયા જાને![6]

રંજ[7] બાતનકા[8] મેરે આહ કોઈ કયા જાને!
કયા ગુઝરતી હે મેરા હાલ દિલ ખુદા જાને! ૧
યા ખુદા જાને મેરા દર્દ યા રસુલે ખુદા,
યા શહનશાહ મેરા પીર રહેનુમા જાને. ૨
મેં તો આશક હું દિલોજાંસેં રસુલલ્લાહકા,
કોઈ કુછ જાને મુજે નેક યા બુરા જાને. ૩
કીસકી પરવા હી નહીં અબ તો જહાંસેં મુજકો,

---

૧ પ્હેલુંમેં=પડખે. ૨ હબીબ=મિત્ર, દોસ્ત. ૩ ગુલરૂ=ફૂલ જેવા મુખવાળો. ૪ ચશ્મનમ=આંસુવાળો. ૫ રામ=તાબેદાર. ૬ આ ગઝલ પ્રેમસ્વરૂપ સમજાવે છે. ૭ રંજ=દુઃખ. ૮ બાતન=અંતર.

મેં ઉસે જાનું યા મુજકો ન્હો દિલરૂબા[1] જાને.
ઈશ્કકે દર્દકી લજ્જતમેં હું ભુલા દો જહાં,
યે ઝખ્મ ન્હો હે કે અનવર તું કભી ખા જાને. ૫

ગઝલ ૩૨.

હુએ આશક તુમારે હમ.[2]

હુએ આશક તુમારે હમ ન દેખા તુમને ઉલ્ફતસેં,[3]
ગીરેબાં ચાકકર સહેરામેં[4] જા બેઠેંગે હસરતસેં.[5] ૧
યહાં બેતાબ દિલ હેગા વહાં તુમકો નહીં પરવાહ,
હમેં અફ્સોસ આતા હે મીયાં એસી મહોબતસેં. ૨
દિલે ઘાયલ તુમારે ઈશ્કમેં બેતાબ હે જાનાં[6] !
ખબર તુમકો નહીં પ્યારે હમારે દર્દો મેહનતસેં. ૩
તુમારે ઈશ્કમેં મજનુ[7] સીફ્ત ફીરતે હે દીવાને,
નહીં મતલબ હમેં દુનીયાકી ઈજ્ઝત ઓર ઝીલ્લતસેં. ૪
તડપતે હેં મીસાલે નીમ બીસ્મીલ દર્દ ફુરકતમેં,[8]
યે આશકકી તરફ અપને જરા દેખો શફ્કતસેં.[9] ૫
દિલે આશકકો નાહક કયું જલાતે હો જુદાઈમેં ?
પીલા દો અબ શરાબે વસ્લકા એક જામ મીન્નતસેં.[10] ૬
બને જબસેં તુમારે ઈશ્કમેં સરસાર[11] દીવાને,
કીનારા કશ હુએ દુનીયાકે મઝહબ[12] ઓર મીલ્લતસેં[13]. ૭

---

૧ દિલરૂબા=મનને ખેંચનાર. ૨ આ ગઝલમાં પશ્ચાત્તાપ સાથે પ્રેમ-સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. ૩ ઉલ્ફત=સ્નેહ. ૪ સહેરા=જંગલ. ૫ હસરત=પશ્ચાત્તાપ. ૬ જાનાં=પરમેશ્વર. ૭ મજનુ=આરબના મુલકમાં મજનુ નામનો દિવાનો આશક થઈ ગયો છે તે, દિવાનો. ૮ ફુરકત=જુદાઈ. ૯ શફ્કત=મહેરબાની. ૧૦ મીન્નત=આગ્રહ. ૧૧ સરસાર=તદ્દન. ૧૨ મઝહબ=ધર્મના પંથ. ૧૩ મીલ્લત=વ્યવહાર.

ઇશ્કમેં દર બ દર ફીરતે હેં અબ તો બનકે સોદાઈ,
નહીં પરવા નસીહતકી ન ગમ હેગા મલામતસેં.[૧] ૮
કહેં કયા કયા હમારે સરપે જો આફત ગુઝરતી હે,
કભી નાલાં[૨] કભી પેચાં[૩] કભી રોતે હેં ફુરકતસેં. ૯
હઝારૂં સખ્તીયાં સેહેતે હેં લેકીન સર ઝુકાતે હેં,
મહોબતમેં પ્યારેકી ન મોંહ ફેરા મુશક્કતસેં. ૧૦
જહાંકે રંજો મેહેનતસેં તુમેં કયા ગમ હે અય **અનવર** !
ઇશ્કમેં દે દીયા સરકો લો અબ છુટે મુસીબતસેં. ૧૧

ગઝલ ૩૩.

મેં નમાઝી હું.[૪]

મુસલમાં હું ખુદાકો જાનતા હું મેં નમાઝી હું,
મહંમદ મુસતુફાકા ઉમતી હું ઔર હુજાઝી હું. ૧
જહાદે[૫] નફસ અમ્મારેસેં એકદમ મુજકો ફુરસદ નહીં,
ગઝા[૬] અસગર[૭] હે કયા શેહ મેં ગઝા અકબરકા[૮] ગાઝી હું. ૨
કીયા હું દિલકે કાબેમેં જમાલે[૯] યારકો સીજદા,[૧૦]
ન મેં કુછ સીજદયે દીવારકા[૧૧] કચ્ચા નમાઝી હું. ૩
સીવા હક્ક નહીં કુછ જાનતા મેં બહરે વહદતમેં,
હકીકતમેં જુદા હકસેં નહીં ગર મેં મીજાઝી હું. ૪
બ ઝાહર ગર ગદા[૧૨] બનકર મેં ફીરતા હું ગલીકુંચે,
વલે બાતનમેં જો દેખા તો અકબર શાહ ગાઝી હું. ૫

---

૧ મલામત=ઠપકો. ૨ નાલાં=જાહેર રૂદન. ૩ પેચાં=મનની મુંઝવણ. ૪ આ ગઝલ આત્મજ્ઞાન સંબંધી છે. ૫ જહાદ=લડાઈ. ૬ ગઝા=લડાઈ. ૭ અસગર=નાની, નજીવી. ૮ અકબર=મોટી. ૯ જમાલ=રૂપ, કાંતિ. ૧૦ સીજદા=નમસ્કાર. ૧૧ દીવાર=ભીંત. ૧૨ ગદા=ફકીર.

મેં આશક હું મેં હું માશુક મેં હું ઈશ્ક હર શેમેં,
મેં હું લટકા મેં હું ગમ્ઝા ન્યાઝ ઓર બેનયાઝી હું. ૬
મેં અનવર હું મેં અકબર હું મેં અસગર હું મેં અબતર[1] હું,
જો કુછ દેખો સો સબ મેં હું રઝલ હું સરફ્રાઝી હું. ૯

ગઝલ ૩૪.

યે આશકારા દંડ.[2]

જહાંમેં કબસેં હુવા હે યે આશકારા[3] દંડ,
સઝા હે એક તો મુજરીમકો[4] ફીર ન્યારા દંડ. ૧
ખતા[5] કયા હમસેં હુઈ યાર કહો ઉસકા સબબ,
હમ તો હાજર હેં અગર તુમકો હો ગવારા[6] દંડ. ૨
હમસેં મોંહ ફેર લીયા ગેરૂસેં મીલતે હો હમેશ,
યે સઝા દી હે હમેં ફીર કરો દોબારા દંડ. ૩
હમકો ટુક દેખતે હી દુરસેં પુકારે રકીબ,[7]
એકને બોલા સઝા દુસરા પુકારા દંડ. ૪
કીયા બરતર્ફ હે કયું ગેરૂકે કહેનેસે હમેં,
હમકો ખીઝમતમેં રખો કર લો તુમ હમારા દંડ. ૫
હમકો મંઝુર હે જો તુમને કીયા ખુબ કીયા,
હમકો ખીઝમત હે પસંદ તુમકો હે પ્યારા દંડ. ૬
ઈશ્કમેં આપકે દીદારકે યે અનવરને,
જાનો તન સોંપ દીયા તુમકો કરો સારા દંડ. ૭

---

૧ અબતર=પામર, તુચ્છ. ૨ આ ગઝલમાં બમણો દંડ કરવામાં આવે છે તે માટે ઈશ્વર પ્રત્યે ઉદ્ગાર છે. ૩ આશકારા=જાહેર, પ્રસિદ્ધ. ૪ મુજરીમ=ગુનેહગાર. ૫ ખતા=કસુર, ગુનોહ. ૬ ગવારા=પસંદ. ૭ રકીબ=નજીક રહેવાવાળા.

ગઝલ ૩૫.

અબ આઈ ઠંડ.[૧]

લપટકે સોઈએ પલંગ પર સનમ અબ આઈ ઠંડ,
કોઇ દીનુંમેં હમે દેતી હે દેખાઈ ઠંડ. ૧
કરો તૈયાર છપર ખટકે પરદે સબઝો સુર્ખ,
લપટકે સોઈએ ગલેસેં ન દે દેખાઇ ઠંડ. ૨
કીયા કયા ઠંડને મજનુંકો બેશે જંગલમેં,
અરબકે બરમેં જો મજનુંને આજમાઈ ઠંડ. ૩
હમેં ભી મોસમેં સરમામેં[૨] ગસ્ત[૩] હોતા હે,
સનમકે કુચેમેં હર બાર હમને ખાઈ ઠંડ. ૪
જો દેખા મસ્ત હમેં ઠંડને સરે બાઝાર,
શરાબે ઈશ્કકી મસ્તીસેં ખુદ લજાઈ ઠંડ. ૫
ફીશાં[૪] હે આહ શરર[૫] બારકા[૬] શોલા[૭] હરદમ,
હમારે મોંહસેં હમેં કુછ ન યાદ આઈ ઠંડ. ૬
પડે હેં યારકે કુચેમેં બેખબર ઉરીયાં,[૮]
કયું દિલમેં આશકે બીસ્મીલકે રાહ ન પાઈ ઠંડ. ૭
કહાંકી ઠંડ કહાં ધુપકી ગરમી હમકો !
યહાં તો ઈશ્કકી આતશને હે ભગાઈ ઠંડ. ૮
જલે હે ઈશ્કકી ગરમીસેં દમ બ દમ અનવર,
યેહ સોઝ[૯] દેખ તુજે સેફકી[૧૦] દુહાઈ[૧૧] ઠંડ. ૯

---

૧ આ ગઝલમાં પ્રેમની આતશ આગળ ઠંડ નાશ પામે છે તે સમજાવ્યું છે. ૨ સરમા=ઠંડ. ૩ ગસ્ત=ફરવું તે. ૪ ફીશાં=તનખા. ૫ શરર=આગ. ૬ બાર=વરસાવવાવાળો. ૭ શોલા=ભડકો. ૮ ઉરીયાં=નગ્ન. ૯ સોઝ=બળવાપણું. ૧૦ સેફ=ઠંડ. ૧૧ દુહાઇ=દવાઈ, આણ.

ગઝલ ૩૬.

આહ મુજસેં નહીં મીલો ?[1]

આહ મુજસેં નહીં મીલો અબ એહમદે મુખ્તાર કયા ?
યું હી તરસાઓગે મુજકો અય મેરે સરકાર કયા ? ૧
થા ગુઝર[2] અવ્વલ તો મેરા આપકે દરબારમેં,
અબ તો મુજ પર હો ગયા બંધ આપકા દરબાર કયા ? ૨
ખ્વાબમેં[3] સુરત દીખાતે થે મુજે પ્યારે કભી,
અબ નહીં બતલાઓગે પ્યારે મુજે દિદાર કયા ? ૩
કબ તલક તડપાઓગે મુજકો જુદાઈમેં મીયાં ?
યું હી મર જાવેગા જાની હીજ્રકા બીમાર કયા ? ૪
કયું નહીં મીલતે હો અબ મુજસેં મેરે પ્યારે પિયા ?
કર દીયા હે દુર આશકકે તઈં એક બાર કયા ? ૫
લે ગયે દિલ મેરા ઓર કરતે નહીં અબ મુજકો પ્યાર,
દિલ લગાકર ભુલ જાવે વોહ ભલા દિલદાર કયા ? ૬
ઈશ્કકે ગમમેં તડપતા હે યે આશક લો ખબર,
ગમ ગુસારી[4] કી નહીં જીસને વોહ ફીર ગમખ્વાર[5] કયા? ૭
લો ખબર આશકકી જલ્દી ઓર કરો ઉસ પર કરમ,
એસી બેપરવાહી કયા હે ઓર એસા પ્યાર કયા ? ૮
ગમ્ઝદેકી[6] લો ખબર લીલ્લાહ જલ્દી દિલરૂબા,
દિલ લગાકર છોડ દોગે યુંહી ખ્વારો ઝાર[7] કયા ? ૯
નામ માશુકુંકે હોતે હેં જહાંમેં મુશ્તહર,[8]
પર તુમારા તો અજબ હે નાઝ ઓર ઈસરાર કયા ? ૧૦

---

૧ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. ૨ ગુઝર = આવવું જવું. ૩ ખ્વાબ = સ્વપ્ન. ૪ ગુસારી = દુર કરવું તે. ૫ ગમખ્વાર = બીજાની ફિકર કરનારં, સંભાળ કરનાર. ૬ ગમ્ઝદા = ચિંતાતૂર. ૭ ઝાર = રોવાવાળો. ૮ મુસ્તહર = જાહેર.

લે ગયે દિલ એક હી લમેહમેં બતલાકર ઝહુર,
ઝુલ્ફુંકે કુરબાન મેં યા મુખડેકે બલહાર કયા ? ૧૧
આકે મેરે ખ્વાબમેં તુમ એક બડે અંદાઝસેં,[1]
માર ગએ દિલ પર મેરે તુમ અબરૂકી તલવાર કયા ? ૧૨
ઝખ્મ તો એસા હી કરતે હેં મીયાં સદ આફ્રીન,
પાર ના હો જાયે તો ફીર ઝખ્મ કયા ઓર વાર[2] કયા ? ૧૩
અય મીયાં યે તો મહોબતકે હેં સબ નાઝો ન્યાઝ,
ઈશ્કકી બાતાં હે એસી ઈસમેં ફીર તકરાર કયા ? ૧૪
અશ્ક ચશ્મુંસેં બહેં ઓર આહ લબ પર હો રવાં,
આશકુંમેં યે ન હો તો ઈશ્કકે આસાર[3] કયા ? ૧૫
મુજકો ખુશ આતી હે જો એસી તડફ્કી હો ગઝલ,
આશકુંકે સામને તો બેદરદ ગુફ્તાર[4] કયા ? ૧૬
આશકુંકો ગાહ કબ્ઝો ગાહ હોતા બસ્ત હે,
કાયદા યે હે તો **અનવર** ઈસમેં ફીર તકરાર કયા ? ૧૭

ગઝલ ૩૭.

તેરેપે હોકે ફીદા તુજકો દિલ દીયા.[5]

તેરેપે હોકે ફીદા તુજકો દિલ દીયા મેંને,
તેરે ફીરાકમેં કયા ખુન દિલ પીયા મેંને. ૧
યે તેરે ઈશ્કમેં જલ જલકે દિલ હુવા હે કબાબ,[6]
યે ભોલે દિલકે ઉપર ઝુલ્મ કયા કીયા મેંને ? ૨
જીગર દોપારા હુવા ખાકે તેરે ઈશ્કકી તેગ,
હઝાર હેફ્કે[7] યે ઝખ્મ ન સીયા મેંને. ૩

---

૧ અંદાઝ=ચાળો. ૨ વાર=વાઢ, ઘા. ૩ આસાર=નિશાની. ૪ ગુફ્તાર=વાત ૫ આ ગઝલમાં પસ્તાવા સાથે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૬ કબાબ=સેકાઈ ગયેલું. ૭ હેફ=પસ્તાવો.

તડપતા હું તેરી દુરીસેં રાત દીન પ્યારે,
ન નિંદ આતી હે ન ચેન કુછ લીયા મેંને. ૪
મેં તેરે ઈશ્કમેં અબ હો રહા હું દીવાના,
લુટાકે ખાનમા[1] બરબાદ કર દીયા મેંને. ૫
ગલેમેં પહેનકે કફનીકો મોંહપે મલકે ભભુત,
તેરેહી ગમમેં લીયા હાલ જોગીઆ મેંને. ૬
શરાબે વસલ કભી લેકે હાથસેં તેરે,
પીયા ન એક ભી પ્યાલા અય સાકીઆ મેંને. ૭
ઉમેદે વસ્લમેં સબ છોડ વસ્લકી ખ્વાહશ,
લીયા હે મીલને તેરે રાહે સુફીઆ મેંને. ૮
તું મુઝસેં છુપકે કહાં જાવેગા પ્યારે મેરે?
હે દિલમેં દેખ લીયા તુજકો મખફીયા મેંને. ૯
ખ્યાલે ગેર ગયા છુટ ઈશ્કમેં તેરે,
સહીહ દિલમેં કીયા ઝાત કીબ્રીયા[2] મેંને. ૧૦
તું માર ડાલે ઈસ **અનવર**કો યા જીલાવે તુંહી,
તેરેકો સોંપ દીયા જાન અય પિયા મેંને. ૧૧

ગઝલ ૩૮.

એ ભી ન હુવા વોહ ભી ન હુવા.[3]

ગમે હીજ્રસેં મેં ન જીયા ન મરા,
એ ભી ન હુવા વોહ ભી ન હુવા,
ન તો જાન ગઈ ન તો પાઈ શીફા,[4]
એ ભી ન હુવા વોહ ભી ન હુવા. ટેક.

---

૧ ખાનમા=ઘરબાર. ૨ કીબ્રાયા=મોટી. ૩ આ ગઝલમાં પરમેશ્વર પ્રત્યે પ્રેમીના ઉદ્ગાર છે. ૪ શીફા=તનદુરસ્તી.

શબ[1] રાહ મેં ઉસકી તકતા રહા,
ઔર ઈશ્કમેં ઉસકે મેં તડપા કીયા,
ન તો મુઝકો બુલાયા ન વોહ આપ આયા, એ ભી૦ ૧
મુજે ઉસકા પતા ન કીસીને દીયા,
કહાં રહેતા હે એહ ભી ન કીસને કહા,
ન મેં ઉસસેં મીલા ન વોહ મુજસેં મીલા, એ ભી૦ ૨
શબો રોઝ મેં દર્દસેં રોતા રહા,
મેરી આહને ઉસકો અસર ન કીયા,
ન યેહ આગ બુઝી ન તો વસ્લ હુવા, એ ભી૦ ૩
મેરા ખત[2] ભી ન લે ગઈ પેક[3] સુબાહ,[4]
ન તો ઉસકા મુજે પેગામ કહા,
ન તો બોલા વોહ મુજસેં ન મુજસે હસા, એ ભી૦ ૪
મુજે નાઝ બતા દિલ હેર ગયા,
ઔર વસ્લકા મુજસેં ન વાઅદા કીયા,
ન ઈધરકા રહા ન ઉધરકા રહા, એ ભી૦ ૫
મુજે ઇશ્કકી તેગસેં ઝખમી કીયા,
ન તેં ઝખ્મ જીગર અનવરકા સિયા,
ન તો માર હી ડાલા દીયા ન જીલા, એ ભી૦ ૬

ગઝલ ૩૯.

રખોગે કબ તલક મહેજુર હમકો ?[5]

રખોગે કબ તલક મહેજુર[6] હમકો ?
કરો ખીઝમતમેં અબ મંઝુર હમકો. ૧

---

૧ શબ=રાત. ૨ ખત=કાગળ. ૩ પેક=કાસદ. ૪ સુબાહ=મોટા પરોઢીઆની વનની લહેર. ૫ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૬ મહેજુર=જુદો.

મહોબતસેં તુમે કુરબતમેં ખેંચો,
પ્યારે કુછ નહીં મકદુર[1] હમકો. ૨
હમારે દિલકો લેકર તુમ અય દિલબર,
રખોગે કબ તલક અબ દૂર હમકો. ૩
મહોબતને તુમારી અય પ્યારે,
નીહાયત કર દીયા મજબુર[2] હમકો. ૪
ન તાકત વસ્લકી ન તાબ દુરી,
દીખા દો આપકા અબ નૂર હમકો. ૫
રહે કબ તક જુદાઈમેં તડપતે ?
કરો અબ દાર[3] પર મનસુર[4] હમકો. ૬
શરાબે ઈશ્કસેં અપને અય જાનાં,
કરો અબ મસ્ત ઓર મખમુર[5] હમકો. ૭
સદા રહેતી હે બેચેની કલબમેં,[6]
કરો અબ વસ્લસેં મસરૂર[7] હમકો. ૮
ગુલામીમેં રખો **અનવર**કો અપની,
મહોબતમેં રખો મામુર[8] હમકો. ૯

ગઝલ ૪૦.

ઈશ્ક એહમદકા મેરે દિલકો ગવારા હો ગયા.[9]

ઈશ્ક એહમદકા મેરે દિલકો ગવારા હો ગયા,
ઈશ્કકી તલવાર ખાકે દિલ દોપારા હો ગયા. ૧

---

૧ મકદુર=શક્તિ. ૨ મજબુર=લાચાર. ૩ દાર=સૂળી. ૪ મનસુર=એક અભેદમાર્ગી ફકીરનું નામ છે, તે મહાજ્ઞાની હોવાથી લોકો તેના તાબે થઈ ગયા અને હું પરમેશ્વર છું એવું તે ફકીરે કહ્યાથી બાદશાહે તેને સૂળીએ ચડાવ્યો હતો. ૫ મખમુર=નિશાવાળો. ૬ કલબ=હૃદય. ૭ મસરૂર=ખુશી. ૮ મામુર=ભરપુર. ૯ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે.

એક બ એક વોહ હુશ્ન ખુબી આ ગયા જો ખ્વાબમેં,
લુટ હી દિલકો લીયા જીસ દમ નઝારા હો ગયા.
દેખતે હી દે દીયા દિલ મેંને અપને હાથસેં,
હો ગયા આશક જબ આંખુંસેં ઈશારા હો ગયા. ૩
હો ગયા કુરબાન મેં ઉસ પર હઝારૂં જાનસેં,
જાનો તન ઓર દિલ મેરા મીલ્ક[1] ઉસકા સારા હો ગયા. ૪
લગ ગયા ઈશ્ક આપકા અબ દિલમેં મેરે જાને મન,
યા મહંમદ જાનો દિલસેં મેં તુમારા હો ગયા. ૫
કુન્તો કન્ઝન્સે[2] હુવા ઝાહેર થા નૂરે એહેમદી,
સબ મરાતબ આપકા યહાં આશકારા હો ગયા. ૬
નાઝ અબ કરતા હું મેં ઉસકી હકીકત જાનકર,
હમ હુવે મેહબુબકે ઓર વોહ હમારા હો ગયા. ૭
કયા કરૂં અય હમનશીનો[3] અબ તો સબકો ભુલકર ?
નામ એહમદકા મેરે દિલમેં પ્યારા હો ગયા. ૮
યા હબીબી[4] અબ કહાં જાઉં મેં તુમકો છોડકર ?
આપકા હી યે ગુલામ **અનવર** બીચારા હો ગયા. ૯

ગઝલ ૪૧.

મહંમદસેં મેં દિલ લગાયા હુવા હું.[5]

મહંમદસેં મ દિલ લગાયા હુવા હું,
વ્હો દિલબરકા આશક કહાયા હુવા હું. ૧
અગરચે નહીં મેં શહીદુંમેં[6] યારો !
વલે ઈશ્કકી તેગ ખાયા હુવા હું. ૨

---

૧ મીલ્ક=મીલકત. ૨ કુન્તો કન્ઝન્=શ્લોક છે. ૩ હમનશીનો=ભેગા બેસવાવાળા. ૪ હબીબ=મિત્ર. ૫ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૬ શહીદ=લડાઈમાં મરાઈ ગયેલા માણસ.

ન છેડો તુમેં મુજકો હરગીઝ રકીબો ?
નશેમેં હો સરસાર[1] આયા હુવા હું. ૩
મહોબતકી મસ્તીસેં હું મસ્ત ઝાહદ,
વોહ મેહબુબકા મય પીલાયા હુવા હું. ૪
બીલામીમ[2] એહમદકા મેં મુબ્તલા[3] હું,
હકીકતમેં ઉસકી લુભાયા હુવા હું, ૫
અગર ઉસકો ઝાહેદ સમજતે હેં બંદા,
વલે ભેદ મેં ઉસકા પાયા હુવા હું. ૬
હુવા કુન્તો કન્ઝન્સેં થા કોન ઝાહેર ?
વોહ ઈસરાર દિલમેં છુપાયા હુવા હું. ૭
હુવા હે વોહ નુક્તેસેં કસરતકા દફ્તર,
વોહ નુક્તેસેં મેં ભી બનાયા હુવા હું. ૮
ન ભુલો હશરમેં યે અનવરકો એહમદ ?
મેં કદમુંપે સરકો ઝુકાયા હુવા હું. ૯

ગઝલ ૪૨.

મુજે શિકલ બતાતે ભી નહીં.[4]

પ્યારે એહમદ તો મુજે શિકલ બતાતે ભી નહીં,
આપ આતે ભી નહીં મુઝકો બુલાતે ભી નહીં. ૧
મુન્તઝર[5] મેં તો હું દીદારકા લેકીન વોહ તો,
મુસકરાતે[6] ભી નહીં પરદા ઉઠાતે ભી નહીં. ૨
બેકરારીસેં મેં મરતા હું વોહ દિલબર મુજકો,
મોંહ દીખાતે ભી નહીં ખ્વાબમેં આતે ભી નહીં. ૩

---

૧ સરસાર=મસ્ત. ૨ બીલામીમ=શ્લોક છે. ૩ મુબ્તલા=આશક.
૪ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૫ મુન્તઝર=રાહ જોવાવાળો.
૬ મુસકરા તે=મોં મલકાવતા, મંદમંદ હાસ્ય કરતા.

કેસા પરદા યે હે જાની મેં તુમ્હારે રૂખમાં,
હસ બુલાતે ભી નહીં બાત સુનાતે ભી નહીં. ૪
સર બસદ ઈજ્ઝમેં કદમુંપે તુમ્હારે હે રખા,
સર ઉઠાતે ભી નહીં સીનેસેં લગાતે ભી નહીં. ૫
આતશે ઈશ્કસેં મરતા હું મસીહા[1] મુજકો,
મય પીલાતે ભી નહીં આગ બુઝાતે ભી નહીં. ૬
હે યે બિમાર મહોબતકા તુમ્હારી અનવર,
રહમ લાતે ભી નહીં ગમસેં છુડાતે ભી નહીં. ૭

ગઝલ ૪૩.

હુવે બદનામ તુમસેં દિલ લગાકે.[2]

હુવે બદનામ તુમસેં દિલ લગાકે,
કભી હમસેં મીલે નહીં તુમ તો આકે. ૧
હમારા ઈશ્ક હે લોગુંમેં અફશાં,[3]
હમેં હસતે હેં લોગ ઉંગલી બતાકે. ૨
કીયા વેહશતને હે હમકો દીવાના,
ન દિલ લગતા હે અબ કીસ જાપે જાકે. ૩
ફીરેં હેં મીસ્લ મજનું દશ્તો[4] જંગલ,
બગોલેકી[5] તરેહ હમરાહ[6] હવાકે. ૪
બહેં હેં આંખસેં આંસુકે નાલે,
લબુસેં આહ નીકલે ગુલ મચાકે. ૫
યે બેચેનીસેં સબ કુચે વ બાઝાર,
ફીરાયા તુમને દીવાના બનાકે. ૬

---

૧ મસીહા=ઈસાનું નામ છે. ૨ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૩ અફશાં=જાહેર. ૪ દશ્તો=વન. ૫ બગોલા=વંટોળીઓ. ૬ હમરાહ=સાથ.

તુમારે ઈશ્કમેં હમકો અય જાનાં,
મીલા ઈનઆમ યે આશક કહાકે. ૭
વલે અબ તક ખબર તુમને ન લી યાર ?
યેહી હે કાયદે પ્યારે વફાકે ?[1] ૮
તુમારે હીજ્રમેં મરતે હેં હમ તો,
તુમેં બેઠે હો કયું દિલસેં ભુલાકે ? ૯
પ્યારે અબ કરો તુમ રહમ હમ પર,
હેં દેતે વાસ્તે તુમકો ખુદાકે. ૧૦
મહોબત પ્યારસેં આશકકો અપને,
કરો ખુશ અબ તો મોંહ અપના દીખાકે. ૧૧
તડપતા હે જુદાઈમેં યે આશક,
કરોગે કયા તુમ ઉસકા દિલ જલાકે ? ૧૨
ન જાવેગા કહીં અબ છોડ તુમકો,
તુમારા હો ગયા તુમકો સચાકે. ૧૩
મહોબત અબ ન છુટે તા કયામત,[2]
ફસા દિલ પેચમેં ઝુલ્ફે દોતાકે.[3] ૧૪
કહાં જાવેગા યે આશક બેચારા,[4]
રહા હે અબ તો તુમ ઉપર લુભાકે. ૧૫
શીતાબી કુર્બમેં ખેંચો અય પ્યારે !
જીલાવો વસ્લકા શરબત પીલાકે. ૧૬
બસદ ઈજઝો ન્યાઝ **અનવર** અય એહંમદ !
પડા કદમુંમેં હે સરકો ઝુકાકે. ૧૭

---

૧ વફા=સચ્ચાઈ. ૨ કયામત=મહાપ્રલય. ૩ દોતાકે=બંને તરફની. ૪ બેચાર=નિરાધાર, ઉપાય વગરનો.

ગઝલ ૪૪.

આશક હું મુબતિલા હું તુમારા.[1]

આશક હું મુબતિલા હું તુમારા કંઈ દિનસેં,
દિલજાં મેં તુમારેપે હે વારા કંઈ દિનસેં. ૧
રોતા હું તડપડતા હું જુદાઇમેં આપકી,
હીજરતને આપહીકી હે મારા કંઇ દિનસેં. ૨
તનમેં નહીં કરાર ન આરામ જાનકો,
દિલ હો ગયા હે જલકે અંગારા કંઇ દિનસેં. ૩
સીનેમેં મેરે ઇશ્કકી આકર લગી હે આગ,
ઉઠતા હે મેરે મોંહસેં શરારા[2] કંઇ દિનસેં. ૪
બેહતે હેં અશ્ક ચશ્મુંસે રોતા હું ઝાર ઝાર,
જારી હે ચશ્મસેં ચેહ ફુંવારા કંઇ દિનસેં. ૫
આતશ લગી હે ઇશ્કકી સબ તન બદનમેં આહ,
દિલ હો ગયા હે ગમસેં દોપારા કંઇ દિનસે. ૬
અય હમનશીનો અબ મૈં ન રોઉં તો કયા કરૂં ?
મિલતા નહીં હે મેરા પ્યારા કંઇ દિનસેં. ૭
રોતા હું દર્દો ગમસેં કલેજા પકડકે મેં,
કરતા હું ગમસેં આહકા નારા કંઇ દિનસેં. ૮
ઉમેદમેં વિસાલકી[3] આપહી કે જાન મન,
બેઠા હું સબસેં કરકે કનારા[4] કંઇ દિનસેં. ૯
દિલ જાનો તન વ આબરૂ મેરી તમામ યાર !
સોંપા હે મૈંને આપકો સારા કંઇ દિનસેં. ૧૦
લીજે ખબર શિતાબીસેં **અનવરકી** યા હબીબ[5] !
ફિરતા હે રોતા ગમમેં બિચારા કંઇ દિનસેં. ૧૧

---

૧ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૨ શરારા=આગની જ્વાળા. ૩ વિસાલ=મળવું તે. ૪ કનારા=અંત, દુર. ૫ હબીબ=દોસ્ત, મિત્ર.

ગઝલ ૪૫.

જાનો વ ન્હેછાનો.[1]

તુમેં અય અહલે ઝાહર હકકો[2] કયા જાનો વ ન્હેછાનો,
ખુદા હક થા વલે કયા થા જરા જાનો વ ન્હેછાનો. ૧
જો હક થા ઉસમેં સબ કુછ થા વ્હો ઇલ્મ ઓર કુદરતે કામીલ,
થા વોહ જામે સિફાતે કુલ બજા જાનો વ ન્હેછાનો. ૨
ન થા નામો નિશાં ઉસકા ન થા કોઇ મકાં ઉસકા,
મગર વોહ ગંજ મખફી થા છુપા જાનો વ ન્હેછાનો. ૩
વહાં કુછ ભી કહા જાતા ન થા ઉસ ગંજ મખફીકો,
વલે ઇતના હી થા કે હક સચા જાનો વ ન્હેછાનો. ૪
વહાં તો ઝાતમેં મુતલક દખલ કીસકો નહીં હેગા,
તો તુમને કીસ તરેહ જાના ખુદા જાનો વ ન્હેછાનો. ૫
ભલા ઉસ વક્ત કોઈ થા યા કુછ ભી થા યેહ કસરતસેં,
કે અલ્લાહ ઓર ખુદા ઉસને કહા જાનો વ ન્હેછાનો. ૬
વહી થા ઝાત મુતલક ઓર મુકામે ગેબ[3] હુયત[4] થા,
ન થા ઉસ બહરકા કુછ ઇન્તેહા જાનો વ ન્હેછાનો. ૭
નિરંજન ઉસકો બોલે ઓર નિરાકાર ભી ઉસકો,
ફીર ઉસકો કયા કહા જાવે ભલા જાનો વ ન્હેછાનો. ૮
અલખ ભી ઉસકો બોલે કે ખ્યાલ ઓર વ્હેમસેં બરતર,
તો બાવનસેં બહાર ઉસકો લીખા જાનો વ ન્હેછાનો. ૯
નહીં કુછ ખોદ[5] હમકો ઉસકી ઝાતે પાકમેં મુતલક,
ગયા જો ઉસ તરફ ગુમ હો ગયા જાનો વ ન્હેછાનો. ૧૦
નહીં બાઝ[6] આના હે ઉસકો તો ઉસ મેદાનસેં હરગીઝ,

---

૧ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની ઓળખાણ સમજાવી છે. ૨ હક=પરમેશ્વર. ૩ ગેબ=છાનો. ૪ હુયત=ઓમ્ ॐ, એક પરબ્રહ્મ. ૫ ખોદ=શોધ. ૬ બાઝ=બહાર.

નહીં મીલતા હે ફિર ઉસકા પતા જાનો વ ન્હેછાનો. ૧૧
કહેં ગર નૂર તો મુશ્કીલ હે કીસ જા હે વ કેસા હે?
સુફેદો સુર્ખો પીલા યા હરા જાનો વ ન્હેછાનો. ૧૨
કહેં ગર એક તો હેબતસેં[1] ઉસ અઝમતકે[2] દિલ લરઝે,[3]
કે કિસ શેકા શુમાર હમને કિયા જાનો વ ન્હેછાનો. ૧૩
ગરઝ વોહ સબ તરહસેં થા મુનજ્જા[4] ઓર બરતર[5] થા,
કે ના ન્હોંચે ગુમાં[6] કીસકા હે કયા જાનો વ ન્હેછાનો. ૧૪
કે થા વો બેસુબેહ બેમીસ્લ બેચું[7] ગંજ મખફી થા,
વલે વાજબ વજુદ ઉસકા બકા જાનો વ ન્હેછાનો. ૧૫
ઝબાં હે ગુંગ[8] યહાં સબકી કે કયા કહીએ ઉસ અઝમતકો?
તો **અનવર** ભી સમજ કર ચુપ હુવા જાનો વ ન્હેછાનો. ૧૬

ગઝલ ૪૬.

ઈશ્કકે સદમુંસેં હમ રો રોકે ચિલ્લાતે રહે.[9]

ઇશ્કકે સદમુંસેં[10] હમ રો રોકે ચિલ્લાતે રહે,
લે ગયા દિલબર તો દિલ હમ હાથ ફેલાતે રહે. ૧
આહ સદ અફસોસ અબ હમકો નહીં આરામો ચેન,
દર્દ હિજરતમેં દિવાના બનકે ભટકાતે રહે. ૨
દે દિયા હમને તો દિલ તુમકો ન ચાહા તુમને યાર,
ઉમ્રભર લોગુંકી અબ હમ ઠોકરેં ખાતે રહે. ૩
હો ગયા દિલ અબ તો દીવાના તુમારે ઇશ્કમેં,
એક નહીં સુનતા હે યેહ હમ લાખ સમજાતે રહે. ૪

---

૧ હેબત=ડર. ૨ અઝમત=મોટાઈ. ૩ લરઝે=ધ્રુજે. ૪ મુનજ્જા=નિરંજન. ૫ બરતર=સૌથી દુર. ૬ ગુમાં=કલ્પના. ૭ બેચું=કહી શકાય નહીં તેવો. ૮ ગુંગ=બોબડો. ૯ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૧૦ સદમા=દુઃખ.

માર હી ડાલા હે હમકો તુમને બતલાકે અદા,[1]
ઝખ્મ હમ ખાતે રહે તુમ નાઝ બતલાતે રહે. ૫
વાહ રે કિસ્મત હમેં હોતા નહીં હે વસ્લ યાર,
ઉમ્રભર હમ હાથકો મલમલકે પસ્તાતે રહે. ૬
બદનસીબીસેં નહીં મિલતા હે હમકો માહરૂ,[2]
લાખ હમ દિવારો દરસે સરકો ટકરાતે રહે. ૭
અબ નહીં ચારા હમારા તુમ કરો ઇસકા ઇલાજ,
યા મહંમદ નહીં તો દુનિયા દીંસે હમ જાતે રહે. ૮
અબ તો સર રખ્ખા હે કદમું પર તુમ્હારે યા હબીબ !
સબ તરફસેં ભાગકર હમ તુમ તરફ આતે રહે. ૯
અબ કરો હમ પર રહેમ અય રહેમતુલ્લિલઆલ્મીન[3] !
ક્યું કે જબ "લાતકનતુ"[4] તુમ આપ ફરમાતે રહે. ૧૦
અબ તો મારો યા જીલાવો તુમ હી રખ લો આબરૂ,
કમતરીં **અનવર** તો મદેહ[5] આપકી ગાતે રહે. ૧૧

ગઝલ ૪૭.

કીજે નઝર ઇધરકો મહેરબાં કભી કભી.[6]

કીજે નઝર ઇધરકો મહેરબાં કભી કભી,
લીજે ખબર સુનાકે દો બાતાં કભી કભી. ૧
આશક તુમ્હારા ફર્ત[7] મહોબતકે શૉકસેં,
કરતા હે સદકે[8] દિલકો કભી જાં કભી કભી. ૨
મેં દેખ શમે રૂખકો[9] તુમ્હારે અય દિલરૂબા !

---

૧ અદા=ચાળા. ૨ માહરૂ=ચંદ્ર જેવા ઉજ્જવલ. ૩ રહેમતુલ્લિલઆલ્મીન=આખી દુનિયા ઉપર દયા કરનાર. ૪ લાતકનતુ=નિરાશ ન થાઓ. ૫ મદેહ=સ્તુતિ. ૬ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૭ ફર્ત=વધારે. ૮ સદકા=કુરબાન. ૯ શમે રૂખ=દીવા જેવો તેજસ્વી ચ્હેરો.

હેતા હું તુમકો દીં કભી ઈમાં કભી કભી. ૩
ઝુલ્ફુંકે દામમેં હે ફ્સા જબસેં મુર્ગ દિલ,
કાફ્રર કભી હું બનતા મુસલમાં કભી કભી. ૪
બેચેન હું તડપતા જુદાઇમેં આપકી,
રોતા કભી હું દર્દસેં નાલાં[1] કભી કભી. ૫
દિલકો નહીં કરાર ન આરામ જાનકો,
પેચાં કભી હું રંજસેં ગીરયાં કભી કભી. ૬
જારી હે અશ્ક ચશ્મુંસેં ઔર લબપે આહ હે,
ફીરતા કભી ગલીમેં બયાબાં[2] કભી કભી. ૭
રોતે હે બેકસીકો મેરી દેખ ઈન્સોજાં,[3]
રોતે કભી હેં મુર્ગ મછલીયાં કભી કભી. ૮
અબ લો ખબર શિતાબીસેં પ્યારે ગરીબકી,
દિખલા દો મુખડા અય મહેતાબાં કભી કભી. ૯
પોશીદાહ બહોત ઇશ્કકો રખતા હું મેં વલે,
શોલા[4] મેરે દહનસેં હે અફશાં[5] કભી કભી. ૧૦
અનવરકો તેરે મીલનેકી હે આરઝુ બડી,
મીલ જાવ મુજકો ખ્વાબમેં જાનાં કભી કભી. ૧૧

ગઝલ ૪૮.

તેરી યાદ હમ દિલમેં લાયા કરેંગે.[6]

તેરી યાદ હમ દિલમેં લાયા કરેંગે,
ન દિલસેં કભી હમ ભુલાયા કરેંગે. ૧

---

૧ નાલાં=પોકારથી રોવું. ૨ બયાબાં=જંગલ. ૩ ઈન્સોજાં=મનુષ્ય અને દેવતા. ૪ શોલા=જ્વાળા. ૫ અફશાં=અગ્નિની જ્વાળાનું તણખા સાથે એકદમ નીકળવું. ૬ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે.

તું આવે ન આવે અગર ઘર હમારે,
વલે હમ તો તુજ પાસ આયા કરેંગે. ૨
રકીબુંસેં ઉલ્ફત કરેંગે ન હરગીઝ,
તેરી યાદમેં દિલ લગાયા કરેંગે. ૩
તેરે હુસ્નકો દેખ હો તુજપે કુરબાં,
તહીયરસેં[1] આંખે મીલાયા કરેંગે. ૪
અગર કુર્બમેં તું બુલાવેગા હમકો,
તો હમ ભી સર અપના ઝુકાયા કરંગે. ૫
રખેગા તું જબ તક હમેં દુર પ્યારે
તો હમ ગમસેં આંસુ બહાયા કરેંગે. ૬
તેરે હીજ્રકા દર્દ રાતુંકો રો રો
તુજે ઇજ્ઝસેં હમ સુનાયા કરેંગે. ૭
કલેજેપે રખ હાથ ઓર દિલ પકડકે
તુજે દાગ અપના દિખાયા કરંગે. ૮
શબો રોઝ રો રોકે દર્દો અલમસેં
તેરે હીજ્રમેં દિલ જલાયા કરગે. ૯
જુદાઇસેં બેચેન બેતાબ હોકર
તેરે ઇશ્કમેં તલમલાયા[2] કરેંગે. ૧૦
જલાવે રૂલાવેગા કુરકતમેં જો તું,
જો દુઃખ દેગા હમકો ઉઠાયા કરેંગે. ૧૧
દીયા હે અગર હમને દિલ તુજકો પ્યારે,
તેરે ઇશ્કકો હમ નીભાયા કરેંગે. ૧૨
અગર તુજકો **અનવર**સેં ઉલ્ફત નહીં હે,
વલે હમ તેરા રાગ ગાયા કરેંગે. ૧૩

---

૧ તહીયરસેં=અચંબા સાથે. ૨ તલમલાયા=તરફડવું તે.

ગઝલ ૪૯.

હમીં લામકાંસેં તો આયે હુવે હેં[1].

હમીં લામકાંસેં તો આયે હુવે હેં,
વલે રાઝ અપનાં છુપાયે હુવે હેં. ૧
હે બાતન હકીકત હમારી અનલહક,
યે ઝાહરમેં બંદા કહાએ હુવે હેં. ૨
હે મીલતા ખુદા દેખનેસેં હમારે,
યેહ રૂતબાહ હમેં હકસેં પાયે હુવે હેં. ૩
જુદા હમકો દરિયાસેં હરગીઝ ન સમજો,
વોહ પાની હમ ઓલા[2] જમાએ હુવે હેં. ૪
નહીં હમમેં ઓર બહરમેં ફર્ક મુતલક,
હુબાબ ઓર દરિયા મીલાયે હુવે હેં. ૫
હે કતરેમેં[3] દરિયા વ દરિયામેં કતરા,
યેહ દોનું આપસમેં સમાયે હુવે હેં. ૬
હેં બાતનમેં હમ ઓર ઝાહર હે ઈનસાં,
યેહ રૂપ અપના હમને બનાયે હુવે હેં. ૭
છુપાનેકો રાઝ અપના દુનિયાકે અંદર,
ઈઝાફતકા પરદા લગાયે હુવે હેં. ૮
હમીં "નેહનો અકરબ"કે હેં કહેનેવાલે,
હમ નગમેં "અલસ્તો" સુનાયે હુવે હેં. ૯
નફી[4] હર દો આલમ હે ઓર હમ હેં ઈસબાત,[5]
યેહ આરફકો હમને પઢાયે હુવે હેં. ૧૦
હમારા હી મઝહર[6] હે યેહ હર દો આલમ,
હમીં જલવા અપના દિખાયે હુવે હેં. ૧૧

---

૧ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૨ ઓલા=કરા. ૩ કતરા=બિંદુ, ટીપું. ૪ નફી=નાશવાન. ૫ ઈસબાત=કાયમ. ૬ મઝહર=જાહેર થવાનું મૂળ સ્થાન.

હેં અર્દો[1] સમા[2] બીચ હમ હી તો અનવર,
હમીં આપ પર ખુદ લુભાય હુવે હેં. ૧૨

ગઝલ ૫૦.

ખ્વાહ મ ખ્વાહ અબ હો ગયા.[3]

ખ્વાહ મ ખ્વાહ અબ હો ગયા હું ઇશ્કકા બીમાર મેં,
ક્યા કરૂં અબ ખા ચુકા હું અબ્રુકી તલવાર મેં. ૧
ઇશ્કમેં તેરે ગયા તાબોતવાં[4] સબ્રો કરાર,
મીસ્લે મજનુકે હુવા હર કામસેં બેકાર મેં. ૨
દર બ દર ફીરતા હું તુજકો ઢુંડતા અય દિલરૂબા !
પર મેરા અબ તક ગુઝર નહીં હે તેરે દરબારમેં. ૩
ઝબ્ત[5] હો સકતા નહીં અબ સોઝ ઓર આહોફીગાં,
ખુને દિલ બહેતા હે આકર આંસુંઉંકી ધારમેં. ૪
બેકરારીસેં હે વેહશત ઓર ગમસેં હે જનું,
ઇશ્કને રૂસવા[7] કીયા અબ કુચે એ બાઝારમેં. ૫
અકલ સબ ગુમ હો ગઈ હે ઇશ્કમેં તેરે મીયાં !
હીજ્રમેં ફીરતા હું તેરે બેકસો લાચાર મેં. ૬
લે ખબર મેરી શીતાબીસેં તું કર મુજ પર રહમ,
તેરી ઉલ્ફતમેં હું મરતા એહમદે મુખતાર મેં. ૭
કબ તલક રોતા ફીરૂં મેં હીજ્રમેં તેરે મીયાં ?
અબ તો કુરબતમેં બુલા દેખું તેરા દીદાર મેં. ૮
ખ્વાબમેં આકરકે મીલ **અનવર**સેં અય મેહબુબ મન !
તું મહોબત મુજપે કર તુજ પર કરૂં અબ પ્યાર મેં. ૯

---

૧ અર્દ=જમીન. ૨ સમા=આકાશ. ૩ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. ૪ તાબોતવાં=શક્તિ. ૫ ઝબ્ત=કબજે કરવું. ૬ જનું=ઘેલાપણું. ૭ રૂસવા=ફજેતી.

ગઝલ ૫૧.

અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ[1]

હર હર દમ પર ધ્યાન લગાકે અલ્લાહુ[2] કર અલ્લાહુ,
"નહેનો અકરબ"[3] દિલમેં લાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૧
"વફી અનફોસેકુમ્"[4] સુરત જમાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ,
"વહોવા મઆકુમ્"[5] નઝર મીલાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૨
"મન્ અરફ"[6] તંબુર બઝાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ,
"ફકદ અરફકા"[7] નગમા ગાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૩
"અલ્ ઈન્સાનો સીર્રી"[8] સુનાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ,
"અનાસીર્ રોહુ"[9] દિલમેં છુપાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૪
"એકરા કિતાબકા"[10] માઅના પાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ,
"કફા બેનફસેકા"[11] મેવા ખાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૫
વહેદતકે[12] દરિયામેં આકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ,
વહેમ દોઈકા દિલસેં મીટાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૬
બહેરે ફનામેં ગોતાં લગાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ,
કાયમ હોકર બીચ ફનાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૭
ગુમ હો જા તું ઝાતમેં જાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ,

---

૧ આ ગઝલમાં સમાધિ ધ્યાનની સ્થિતિ સમજાવી છે. ગઝલના પદની શરૂઆતમાં જે જે અરબી ભાષાના શ્લોકોના શબ્દો મુકેલા છે તે કુરાનની આયતો તથા હદીસો છે, જેના અર્થ નીચે બતાવ્યા છે. ૨ અલ્લાહુ કર=પરમેશ્વર છેજ એવું કહ્યા કર. ૩ નહેનો અકરબ=હું તારાથી ઘણોજ નજીક છું. ૪ વફી અનફોસેકુમ્=તારા શરીરમાં હું છું. ૫ વહોવા મઆકુમ્=તે તમારી સાથે છે, જુદો નથી. ૬-૭ મન્ અરફ ફકદ અરફ=જે પોતાના આત્માને ઓળખે છે તે પરમેશ્વરને ઓળખે છે. ૮ અલ્ઈન્સાનો સીર્રી=માણસ એ મારો ભેદ છે. ૯ અનાસીર્ રોહુ=હું માણસનો ભેદ છું. ૧૦ એકરા કીતાબકા=તું તારા આત્મારૂપ પુસ્તકને વાંચ. ૧૧ કફા બેનફસેકા=તારા માટે તે પૂરતું છે. ૧૨ વહેદત=એક બ્રહ્મ.

અનલ હકકા[1] શોર મચાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૮
અપની ખુદીકો આપ ગમાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ,
મેં ઓર તું સબ દિલસેં ભુલાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૯
ખુદીકા પરદા દિલસેં ઉઠાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ,
કપટકી ટટ્ટી દુર હટાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૧૦
અનવર આપમેં આપ સમાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ,
હક્કે[2] ઝીકરકી ગઝલ બનાકે અલ્લાહુ કર અલ્લાહુ. ૧૧

ગઝલ ૫૨.

આઓ ઈધરકો આઓ.[3]

આઓ ઈધરકો આઓ અય જાને જાં હમારે,
મુખડા ઝરા બતાઓ અય મહેરબાં હમારે. ૧
હુયતસેં[4] અહદીયત[5] હો તવહીદ[6] વાહદીયત[7] હો,
પકડા ઝહુર તુમને અય બેનિશાં હમારે. ૨
ફીર આ ઈલાહીયતમેં[8] અસ્માંકા[9] કર ઝહુરા,
ઝાહેર કરી સીફાતેં સુબ્બે સીફાતવાલે. ૩
મખલુક[10] કરકે રૂહેં પરદા ઝરા હટાયા,
કવલે અલસ્તો કહેકે અય ઈજ્ઝો શાનવાલે. ૪
કાલુબલા શહેદના રૂહુંને તબ પુકારા,
અનવર ભી થા ઉસીમેં નુત્કો[11] કલામવાલે. ૫

---

૧ અનલ હક=હુંજ પરમેશ્વર છું. ૨ હક્કે ઝીકરકી=પરમેશ્વરની પ્રાર્થના. ૩ આ ગઝલમાં પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે. આ ગઝલનો ભાવાર્થ ગરબી ૩૦ મી વાંચવાથી સારી રીતે સમજાશે. ૪ હુયત=સંસારની પ્રથમની સુન સ્થિતિ. ૫ અહદીયત=બ્રહ્મનું પકટ થવું. ૬ તવહીદ=એક બ્રહ્મનું સ્વરૂપ. ૭ વાહદીયત=લીલા. ૮ ઈલાહીયત=જુદા જુદા સ્વરૂપમાં પ્રકટ થવું. ૯ અસ્માં=જુદાં જુદાં નામો. ૧૦ મખલુક=પેદા કરેલી વસ્તુ. ૧૧ નુત્કો=બોલવું.

ગઝલ ૫૩.

ફક્ત દુનિયાહી દુનિયા હે.[૧]

જીધર દેખા ઉધર અબ તો ફક્ત દુનિયાહી દુનિયા હે,
દિલુંમેં અપને અય યારો ફક્ત દુનિયાહી દુનિયા હે. ૧
મહોમત હે તો દુનિયાકી ઓર ઉલ્ફત[૨] હે તો દુનિયાકી,
જો નૈયત[૩] હે તો દુનિયાકી ફકત દુનિયાહી દુનિયા હે. ૨
ઈરાદા હે તો દુનિયાકા ઈશારા હે તો દુનિયાકા,
જો માદ્દા[૪] હે તો દુનિયાકા ફકત દુનિયાહી દુનિયા હે. ૩
તફક્કુર[૫] હે તો દુનિયાકા તસવ્વુર[૬] હે તો દુનિયાકા,
તાસુર[૭] હે તો દુનિયાકા ફકત દુનિયાહી દુનિયા હે. ૪
ખુદાકો યાદ કર **અનવર** હે તેરે વાસ્તે બહેતર,
જહાંકે અબ તો દિલ ભીતર ફકત દુનિયાહી દુનિયા હે. ૫

ગઝલ ૫૪.

નહીં અચ્છા.[૮]

મીસ્સી લબે રોશનપે[૯] જમાના નહીં અચ્છા,
ઈલ્માસકો[૧૦] ફીરોઝા[૧૧] બનાના નહીં અચ્છા. ૧

---

૧ દુનિયાની માયા સંબંધી આ ગઝલ છે. ૨ ઉલ્ફત=પીછાન, ઓળખાણ. ૩ નૈયત=વૃત્તિ. ૪ માદ્દા=મૂળ સ્થાન, જન્મભૂમિ. ૫ તફક્કુર=ફીકર. ૬ તસવ્વુર=ધ્યાન. ૭ તાસુર=અસર. ૮ આ ગઝલ કાઝી અનવર મીયાંએ તથા પેડાભ્લીના ઠાકોર અલ્લુમીયાં જાનમહંમદ જેઓ સારી ગઝલો વિગેરે લખી જાણતા હતા તેમણે બંને મળીને બનાવેલી છે. ઠાકોર એક ટુંક–બેત રચીને બોલતા તે ઉપરથી કાઝી અનવર બીજી બેત કહેતા, તે પછી ઠાકોર રચીને બોલતા એમ એક બીજાની બેત ઉપરથી આ ગઝલ રચાયેલી છે, અને તેજ કારણથી છેવટમાં ખુશતર (ઠાકોરના નામની સંજ્ઞા–તખલ્લુસ) અને અનવરનું નામ આવેલું છે. આ ગઝલમાં પરમેશ્વરને પરીની ઉપમા આપી તારીફ કરેલી છે. ૯ રોશનપે=શોભીતા. ૧૦ ઈલ્માસ=હીરો. ૧૧ ફીરોઝા=લીલા રંગનો પથ્થર.

વોહ દસ્ત હીનાઈકો[1] દીખાકરકે પરીરૂ[2],
સીનેકો યે આશકકે જલાના નહીં અચ્છા. ૨ *
કલ રાત કીયા આપને થા વસ્લકા વાયદા,
અબ કીજે વફા[3] ઈસમેં બહાના નહીં અચ્છા. ૩
ગીર જાઓગે દીલસેં ઓર ઉતર જાઓગે જીસેં,
અગીઆરૂંસેં[4] આંખુંકા લડાના નહીં અચ્છા. ૪ *
હોવેગા અભી હશર બપા[5] વોહ સીતમ અંદાઝ,[6]
ઘીઘરૂં[7] સરે પાયલકે[8] બજાના નહીં અચ્છા. ૫
શરમાતે હો કયું યારસેં આંખે તો મીલાઓ,
વસ્લતમેં કમરરૂકા[9] છુપાના નહીં અચ્છા. ૬ *
કાકુલકો[10] ન તુમ હાથ લગાઓ ખુશતર વ અનવર,
સોતે હુવે ફીતનેકો[11] જગાના નહીં અચ્છા. ૭

ગઝલ સંગ્રહ સમાપ્ત.

---

* બીજી ચોથી અને છઠ્ઠી ટુંક કાઝી અનવર મીયાંની રચેલી છે.
૧ હીનાઈકો=મેંદી જેવા રંગવાળો. ૨ પરીરૂ=પરી જેવા મુખવાળો. ૩ વફા=પાળવું. ૪ અગીઆરૂંસેં=બીજા લોકોથી. ૫ હશર બપા=મરેલા જીવતા થવું તે. ૬ સીતમ અંદાઝ=જુલમ કરનાર. ૭ ઘીઘરૂં=ઘુઘરા. ૮ સરે પાયલકે=પગ ઉપર. ૯ કમરરૂ=ચંદ્ર જેવું મુખ. ૧૦ કાકુલ=વાળની લટ. ૧૧ ફીતનેકો=ઝઘડાને.

પરચુરણ કાવ્ય સંગ્રહ.

ફારસી ગઝલ ૧.

અઝ મયે વસ્લ બેદેહ જામમ.

મમરૂઝ[૧] પરેશાનમ સાકી તો અઝ મયે વસ્લ બેદેહ જામમ,
મમસુસ[૨] શુદા દર રંજો અલમ અઝ તશ્નગી[૩] ખુશ્ક શુદા કામમ.[૪] ૧
મમદુહ[૫] તુઈ મખદુમ[૬] તુઈ મવલાના તુઈ બાશદ ચે ગમમ,
મમલુક[૭] મનમ તો માલક મન સુલતાન તુઈ મન ખુદામમ.[૮] ૨
મમલુલ[૯] મનમ અઝ રંજો અલમ ઉફતાદા[૧૦] અજબ દરદિલઝખમમ
મમદુદ[૧૧] બોકુન મારા બ અતા હર વકત ઝે સુબ્હો તા શામમ. ૩
મમનુન[૧૨] શવમ અઝ મીન્નતે[૧૩] તો શુકરાના[૧૪] ગુઝારમ દર દિલેમમ,
મમજુઝ[૧૫] શવમ દર વહદત તો માદુમ[૧૬] કુનમ બીલકુલ નામમ. ૪
મમરૂઝ શવમ દર ઈશ્ક ઈલાહ માનમ તા કદર સાબીત કદમમ,
મમસુલ શવમ દર રાહે ખુદા **અનવર** ચે શવદ ખુશ અંજામમ. ૫

ભાવાર્થ:—૧ હે પ્રેમરસરૂપી શરાબ પાવાવાળા પરમેશ્વર! હું તારી જુદાઈના લીધે બિમાર[૧] અને પ્રેમઘેલો થયો છું, હું દુઃખથી ઘેરાયો[૨] છું, અને મારૂં ગળું[૪] તરસથી[૩] સુકાઈ ગયું છે માટે તું મને તારા મેળાપરૂપી શરાબનો પ્યાલો પા. ૨ તું વખણાયેલો[૫] છે, તું માલેક[૬] છે, તું ધણી છે, હવે મને કોની બીક છે? હું તારો ખરીદાયેલો[૭] છું અર્થાત્ હું તારી મીલકત છું અને તું મારો માલેક છે, તું મારો સુલતાન છે, અને હું તારો દાસ[૮] છું. ૩ હું દુઃખ અને પીડાથી હેરાન[૯] થયો છું અને મારા હૃદયમાં એક અજબ ઘા પડયો[૧૦] માટે તું દરેક વખતે સાંજ સવારે મહેરબાની કરી મને મદદ[૧૧] કર. ૪ તારી મહેરબા-નીથી[૧૩] હું સદાનો તારો આભારી[૧૨] બની રહું અને મારા દિલમાં તારો હમેશનો ઉપકાર[૧૪] માન્યા કરૂં, હું બ્રહ્મસ્વરૂપમાં મળેલો[૧૫] રહું અને હુંપણું હું બીલકુલ ભુલી[૧૬] જાઉં. ૫ હું પરમેશ્વરના પ્રેમમાં

મળી જાઉં અને તેમાં હું જરા પણ ડગું નહીં, અને પરમેશ્વરના માર્ગમાં પરમેશ્વરનો ભક્ત બની જાઉં. હે અનવર! આ પ્રમાણે થાય તો તારાં તમામ કામનું પરીણામ સારૂં આવે.

ફારસી ગઝલ ૨.

સાકીયા જામ મયે વસ્લ.

સાકીયા જામ મયે વસ્લ ઝેતો મે તલબમ,
બાદા[૧] પુર જોશ બેનોશાં[૨] કે બસે તશ્ને લબમ. ૧
ઇં ગુરશ્નરા[૩] તો અઝખ્વાન[૪] કરમ યક લુકમા,[૫]
લુત્ફ[૬] ફરમા કે બ દરગાહે તો મન ચુ કલબમ.[૭] ૨
બરીં બીમાર અઝલ હેચ[૮] તબીબે ન રસીદ,
વા દરેગા[૯] બ દરે[૧૦] ખાને[૧૧] મસીહ જાં બ લબમ. ૩
અલ્લાહ અલ્લાહકે બરીં ચશ્મએ હેવાને[૧૨] ખીઝર,
હમ ચુની તશ્ને બેમીરમ બરીં હેરાં અજબમ. ૪
સાગરે ગીર ઝેદરીયાએ બે પાયાં તવહીદ,[૧૩]
બર લબમ નેહ કે તા બેહોશ કુનદ અઝ શરબમ. ૫
બા નીશા મસ્ત નશીનમ બ દરે ખાને સનમ,
બેનીશા ગર બ બેહીશ્તમ બસે સોઝદ કલબમ.[૧૪] ૬
ખાદે મુશ્શરઅ મહંમદ મનમ અઝ નસલે ઝુબેર,
સગે દરગાહ શહે ગીલાનમો **અનવર** લકબમ. ૭

ભાવાર્થઃ—૧ હે શરાબ પાવાવાળા પરમેશ્વર! તારા મેળાપના પ્રેમરસનો પ્યાલો હું તારી પાસે માગું છું, મારા હોઠ તરસથી સુકાઈ જાય છે માટે તું મને પૂર જોશવાળો શરાબ[૧] પા.[૨] ૨ હું ભુખ્યો[૩] છું માટે તારા ભાણામાંથી[૪] મને મહેરબાની કરીને એક કોળીઓ[૫] આપ. આટલી તું મારા ઉપર મહેરબાની[૬] કર, હું તારા દરબારનો કુતરો[૭] છું. ૩ આ રોગી પાસે કોઈ[૮] વૈદ્ય પણ આવ્યો નહીં. મને

અફસોસ[૯] લાગે છે કે ઈસાના ઘરના[૧૦] દરવાજા[૧૧] આગળ મારો જીવ હોઠ સુધી આવી રહ્યો છે અર્થાત્ હું મરણતુલ્ય થયો છું! ૪ મને આશ્ચર્ય લાગે છે કે ખ્વાજા ખીદરના (પેગંબરના) આબ હયાતની[૧૨] (પાણી પીવાથી અમર થાય તેવી) નદી ઉપર હું આવી રીતે તરસે મરૂં છું. ૫ એક બ્રહ્મના[૧૩] દરિયામાંથી એક પ્યાલો ભરીને મારા હોઠ ઉપર મૂક કે હું પીતાં વારજ એકદમ તારા પ્રેમરસમાં તલ્લીન થઈ જાઉં. ૬ હે પરમેશ્વર! તારા પ્રેમના નિશામાં મસ્ત બની તારા દ્વારે બેશી રહું અને કદાપી પ્રેમના નિશા વગર હું સ્વર્ગમાં જાઉં તો પણ ત્યાં મારો જીવ[૧૪] બળ્યા કરશે. ૭ હું મહંમદના ધર્મનો ચાકર છું. અને ઝુમેરની ઓલાદનો છું, અને હઝરત સૈયદ અબદુલ કાદર જીલાનીની દરગાહનો કુતરો છું અને અનવર મારૂં નામ છે.

ફારસી ગઝલ ૩.

અઝ મન ચિરા રંજી દઈ.

અય સરવરે હર દો જહાં, અઝ મન ચિરા[૧] રંજી દઈ.
વય માલકે કોનો મકાં, અઝ મન ચિરા રંજી દઈ. ટેક.
મન બંદા બેચારે તોઅમ, આજીઝ ગુન્હાગારે તોઅમ,
દર ઈશ્ક આવારે તોઅમ, અઝ મન ચિરા રંજી દઈ. ૧
તો મઝહરે ઝાતે ખુદા, નામે તો એહમદ મુસ્તુફા,
અય અંબબિયારા પેશવા, અઝ મન ચિરા રંજી દઈ. ૨
મન બેકસો બેચારા અમ, ઉફતાદા અમ બેકારા અમ,
અઝ દર્દ દિલ દોપારા અમ, અઝ મન ચિરા રંજી દઈ. ૩
તું શાફએ હર ઈનસોજાં, તું માલકે અરદો સમાં,
અય શહસવારે લામકાં,[૨] અઝ મન ચિરા રંજી દઈ. ૪
તું હામીયે દરમાંદગાં, મલ જાઓ માવા આજીઝાં,
અય દસ્તગીરે બેકસાં, અઝ મન ચિરા રંજી દઈ. ૫

મન માન્દેઅમ તો દાદ રસ, ઉકનું[3] મરા ફિરયાદ રસ,
ફિરયાદ રસ ફિરયાદ રસ, અઝ મન ચિરા રંજી દઈ. ૬
મન આશકે બેદિલતો અમ, અઝ દર્દો ગમ બીસ્મીલ તો અમ,
બહરે[4] લિકા[5] સાઈલિ તો અમ, અઝ મન ચિરા રંજી દઈ. ૭
ઈં આસીએ અનવર ગદા, જાંરા કુનદ બર તો ફીદા.
યા સૈયદા યા દિલરૂબા, અઝ મન ચિરા રંજી દઈ. ૮

ભાવાર્થ:—હે બે દુનિયાના સરદાર! અને સર્વ સંસારના માલેક! તું શા માટે[1] મારાથી નાખુશ છે? ૧ હું લાચાર તારો ચાકર છું તારો મોટો ગુન્હેગાર છું અને તારા પ્રેમથી ભટકતો બનેલો છું તો તું શા માટે મારાથી નાખુશ છે? ૨ તું પરમેશ્વરને જાહેર થવાનું સ્થાન છે અર્થાત્ તું પરમેશ્વરનું નૂર છે, નામ તારૂં મહંમદ મુસ્તુફા છે તો હે સર્વે પેગંબરોના આગેવાન! તું શા માટે મારાથી નાખુશ છે? ૩ હું ગરીબ ને લાચાર છું, હું પામર અને નકામો છું, પ્રેમના દર્દથી મારા દીલના બે કકડા થઈ ગયા છે તો તું શા માટે મારાથી નાખુશ છે? ૪ તું દેવતા અને આદમીઓનો ઉદ્ધાર કરનારો છે, તું ધરતી અને આકાશનો માલેક છે, તો હે અગમ સિદ્ધ સ્થાનના[2] બાદશાહ! તું શા માટે મારાથી નાખુશ છે? ૫ તું દીનદયાળ છે, તું ગરીબનો રક્ષક છે, તો હે ગરીબનો હાથ પકડનાર! તું શા માટે મારાથી નાખુશ છે? ૬ હું લાચાર છું, તું ફરીઆદ સાંભળનાર છે, હવે[3] મારી ફરીઆદ સાંભળ, તું શા માટે મારાથી નાખુશ છે? ૭ હું તારા પ્રેમને વશ થયેલો છું, પ્રેમની પીડાથી ઘાયલ થયેલો છું. તારૂં દર્શન[5] કરવા માટે[4] હું સ્વાલ કરૂં છું તો તું શા માટે મારાથી નાખુશ છે? ૮ આ ગુન્હેગાર અનવર ભીખારી તારા ઉપર પોતાના જીવને ફીદા કરે છે તો હે સરદાર! હે મનને હરનાર! તું શા માટે મારાથી નાખુશ છે?

સિંધી કાફી[1] ૧.

આહું નીત મુખડો ડીસાં પાંહજે.

આહું નીત મુખડો ડીસાં પાંહજે મહબુબ જો,
પાંહજે મહબુબજો દીલજે મતલુબ જો, આહું૦ ૧
ઈશ્કજી ફોજુ અલાહ અકલથે હલીઉ મીઆં,
અકલું વંઝીઉં અલાહ મનડો મરગુબ થ્યો, આહું૦ ૨
ઈશ્ક બડાયો અલાહ અકલું હટીઉં મીઆં,
તનડો સુકયો સભય મન માશુક થે વેહો, આહું૦ ૩
ઈશ્કજી મસ્તી અલાહ દીલમંઝ ઉથ્થી મીઆં,
હાણુ મુખે લાગે અલાહ નામ મહંમદ મીઠો, આહું૦ ૪
અનવર રંગાયો અલાહ ઈશ્કજે રંગવીચ મીઆં,
ખુદીઉં છડીઉં અલાહ ખુદથી બેખુદ થ્યો, આહું૦ ૫
ઈશ્કજો પ્યાલો અલાહ અનવર ચખીઓ મીઆં,
પ્યારો ડીસીઓ અલાહ મનડો મસ્ત થઈ રહ્યો, આહું૦ ૬

સિંધી કાફી ૨.

આહું આહયાં તુંહજો દાસ.

આહું આહયાં તુંહજો દાસ મુજી મદતું કરજા પીર,
મદતું કરજા પીર સુલતાન સઈયદ અહમદ કબીર, આહું૦
તો વટ અચીઓ સગ દરગાહ જો, આજીઝ પુર તકસીર,
હાથ બંધી આહું અરઝ કયાઁ પીર, દીલડો કર તન વીર; આહું૦ ૧
કરમ કરે હાણુ સુણુજા સાંઈ, સાયલજી તકરીર,

---

૧ આ અને આ પછીની તમામ કાફીઓની ભાષા સિંધી છે અને તેમાં ઘણાક શબ્દો કચ્છી ભાષાના પણ આવેલા છે.

મુશ્કેલ અંદર મદતું કરજા, તું આહે રોશન ઝમીર, આહું૦ ૨
દાગ હેજરજો દૂર કર પીર, વસ્લજી કર તદબીર,
દીલજે અંદર આહે મુરશદ, તોહજીહી તસવીર, આહું૦ ૩
હથબંધી હણુ અનવર ચયથો, તું આહે વડો અમીર,
ર નવર જે દુશ્મનખે મુરશદ, ગઝબજી હણુ શમસીર, આહું૦ ૪

સિંધી કાફી ૩.

મેહસર જે ડીં મોમીનાજા.

હે મેહસર જે ડીં મોંમીનાજા, વાલી નબી રસુલ,
વાલી નબી રસુલ, જીનખે કલમું આહે કબુલ, મેહસર૦ ૧
અબુબકર સીદ્દિક ઉમર શાહ, રબજા આહેં મકબુલ,
શાહ ઉસમાન ગની અલી, હીન ચારનકે મત ભૂલ, મેહસર૦ ૨
હસન હુસેન ફરઝંદ અલીજા, બીબી શાહ બુતુલ,
મેહસર જે ડીં મદતું કરંદા, મનકીં થીંએં મલુલ, મેહસર૦ ૩
ચારૂં મઝહબ બરહક આહન, સભજા હક મામુલ,
ઈમામ આઝમ જે મઝહબ થે આહું, આંહીયાં નિત મશગુલ, મે૦૪
ગવસુલ આઝમ મુરશદ મુંજા, બાગ નબીજા પુલ,
મદતું કર હી અનવર તુંહજો ગુલામ આહે બેમુલ, મેહસર૦ ૫

સિંધી કાફી ૪.

હો મુશ્કેલ પવેંદી માંધ.

હો મુશ્કેલ પવેંદી માંધ, મુંજી મદતું કરજા પીર,
મદતું કરજા પીર, આજીઝ આહે વડો દીલગીર, હો મુશ્કેલ૦ ૧
જાન વઠણુકે મલાયક અચેંદા, કરંદા કબજ અસીર,

કેહડી મુશ્કેલ પવેંદી હુન વક્ત,દીલ મંઝ ના આહે ધીર,હો મુશ્કેલ૦ ૨
કબરજે અંદર સવાલ કરંદા, મોંવક્કલ મુનકર નકીર,
જવાબ વઠંદા સભી બસરજો, ફકીર શાહ વઝીર, હો મુશ્કેલ૦ ૩
મ્હેસર જોડીં અચંદો યારો, ઉઠંદા સબ દીલગીર,
ગુનાહ સવાબ જો હિસાબ વઠંદો, થીંદી કુલ તકરીર, હો મુશ્કેલ૦ ૪
દીલ મંઝ ડર આહે પુલ સીરાત જો, આહે જયું શમસીર,
હલણું આહે હુનમથે સબનખે, ખુદા રખે તોકીર, હો મુશ્કેલ૦ ૫
સભી મુસાફર આહન યારો, આહન સભી ફકીર,
હલણું આહે આખર સભકે, પીર પેગંબર મીર, હો મુશ્કેલ૦ ૬
બરહક બેશક મૌલા મુંઝા, તું આહે વડો કબીર,
ફઝલ કરમ કરે માફ કરજા, અનવરજી તકસીર, હો મુશ્કેલ૦ ૭

સિંધી કાફી. ૫.

તું કરજા મુંજી વાર.

તું કરજા મુંજી વાર સૈયદ કુતબે રબ્બાની,
કુતએ રબ્બાની વડો પીર, ગવસે સમદાની, તું કરજા૦ ૧
હસન હુસેન જો ફરઝંદ આહન, આશક રહમાની,
મહંમદ જો તું પ્યારો આહન, મેહ્બુબ સુબહાની, તું કરજા૦ ૨
હઝરત અલી જદ ચાહન તુંહજા, શેર યજદાની,
ફાતમા ઝોહરા જદ્દા તોંહજી, પાક નુરાની, તું કરજા૦ ૩
જીન્નો બસરજો પીર આહન, દીલજો દરમાની,
જલ્દી મુંજી મદતું કર, કુલ દુશ્મન કર ફાની, તું કરજા૦ ૪
હથ બંધી આહું અર્ઝ કર્યા પીર, જબ્બર જીલાની,
અનવરજે દુશ્મનખે મુરશદ, કહરજી હણુ કાની, તું કરજા૦ ૫

સિંધી કાફી ૬.

અરજું સુણુ મીઆં અલ્લાહ.

અરજું સુણુ મીઆં અલ્લાહ આજીઝ બદકારજી,
આજીઝ બદકારજી, ગાફલ ગુનેહગારજી, અરજું૦ ૧
રબજી તરફ વંઝી, આજીઝ અરઝું કરે,
મદતું કરજા મીઆં મુંજી લાચારજી, અરજું૦ ૨
તોંહજે દરતે અચી, ચઉંથા ગારીઉં સચી,
આહું આહયાં ગોલી મીઆં, પાંહજે દીલદારજી, અરજું૦ ૩
તો વટ પાણુ અચાં, બાંદીઉં દરજી થીઆં,
સુરત સેહજી ડીસાં, મદતું વઠ યારજી, અરજું૦ ૪
અનવર ચયેથો સદા, હરદમ હકજી રઝા,
હેક ડીં આંદી કઝા, તોંહજે દરબારજી, અરજું૦ ૫

સિંધી કાફી ૭.

હો નબી મહંમદ રબજા પ્યારા.

હો નબી મહંમદ રબજા પ્યારા નબુવતજા મામુર,
નબુવતજા મામુર અલાહ, જેંહજે મોં તે વરસે નુર, હો૦ ૧
સાચો ડીન નબીજો આહે ફુરકાન વીચ મશહુર,
બીઈ કીતાબું મનસુખ આહન તોરાત ઈન્જીલ જબુર, હો૦ ૨
રોશન રાહ શરેજી આહે, મોમીન ખે મંઝુર,
ફીકે હદીસ વટ હલંદા હુનખે, મીલદી જન્નત હુર, હો૦ ૩
સભી કીતાબું સભી પેગંબર, સભી મલક પુર નુર,
હશર કયામત બરહક આહન, સાચો હી દસ્તુર, હો૦ ૪
સવાલ કબરજો પુલતે હલણું, મીજાન હક મનસુર,
નેકી બદી કુલ અમર અલાહજો, કુરાન વીચ મસ્તુર, હો૦ ૫

જેડા હુકમ અલાહજા આહન, શરીઅત વીચ મામુર,
સભી હુકમ આહેં કબુલ અસાંખે, શરીઅત જે દસ્તુર, હો૦ ૬
અલાહજો કોઈ શરીક ના આહે, આહે આપ હઝુર,
નામ સીફા તું હક આહે હુનજી, હીન મંજના આહે કસુર, હો૦ ૭
હથ બંધી આંહું અરઝ કર્યાં અલાહ, સડકે નબી રસુલ,
કુલ તકસીરૂં બક્ષજા મુંજી, હુરમત પાક બુતુલ, હો૦ ૮
અનવર આસી આહે અલાહજો, રબ આહે પાંહજો ગફુર,
ગુનાહ અસાંજા માફ કર રબ, મુશ્કેલ કર કુલ દુર, હો૦ ૯

નસીહત યાને ઉપદેશ.[1]

(પદ.)

સમજ મન મેરા રે મત હો તું મગરૂર,
જો મગરૂરી આયગી તુજકો હોવેગા હકસેં[2] દુર, સમજ૦ ૧
ગરીબ આજીઝ ખાકી[3] પુતલા તું હે બહોત ઝઈફ,[4]
એસી ગરીબી યાદ કરકે રહે તું રબસેં હજુર, સમજ૦ ૨
હરદમ હકકી યાદમેં રહેના કોઈ ઘડી મત ભુલ,
સાંસો સાંસ તું નામ સમર લે, મોં પર બરસે નુર, સમજ૦ ૩
આખર તો મરના હે તુજકો, ગાફીલ મત રહે યાર,
ગોર[5] અંધારી ભીતર તુજકો જાના હેગા જરૂર, સમજ૦ ૪
વહાં તેરા કોઈ સંગ ન સાથી ના મુનસ[6] ગમખ્વાર,[7]
કરની[8] તેરી સાથ આયગી **અનવર** યે હે દસ્તુર, સમજ૦ ૫

---

૧ આ પદમાં માણુસ જે જે કૃત્ય કરશે તે તે સાથે આવશે અને તેનું ફળ મળશે માટે શુભ કર્મ કરી પ્રભુની ભક્તિ કરવા મનને ઉપદેશ દેવામાં આવ્યો છે. ૨ હક=પરમેશ્વર. ૩ ખાકી=માટીનું. ૪ ઝઈફ=ઘણો લાચાર. ૫ ગોર=કબર. ૬ મુનસ=દીલાસો આપનાર. ૭ ગમખ્વાર=ચિંતા કરવાવાળો, કાળજી રાખનાર. ૮ કરની=કરણી, કૃત્ય.

મુનાજાત યાને પ્રાર્થના ૧.[1]

અય દિલ અગર મદીનેકે સેહરામેં જાઈએ,
અપની નઝરકા ફર્શ[2] ઝમી પર બીછાઈએ,
હઝરતકે ઝાયરૂંકો[3] ઉસી પર ચલાઈએ,
ઉનકે કદમકી ખાક ચશ્મમેં લગાઈએ,
યે મરતબા બડા હે અગર ઉસકો પાઈએ,
હઝરતકે ઝાયરૂંમેં અપસકો ગીનાઈએ. ૧
યસરબકે[4] ગર કરીબ તું પહોંચે અય ખાકસાર,
તબ સાકીનાને એહલે મદીનેપે હો નીસાર,[5]
વહાંકી ગલીકી ખાક ઉઠાકર બ અશ્કબાર,
બર ચશ્મો બર જીગર વ બદિલ રખ તું બારબાર,
આદાબ ઉસ જગેકા બહોતસા ઉઠાઈએ,
તાઝીમ ઉસ જગેકી બજા દિલસેં લાઈએ. ૨
વહાંસેં બસદ અદબ બસુએ રોઝેએ કુબાર,[6]
ચલ તું દરૂદાં[7] પઢતા હુવા દિલસેં બેસુમાર,
જાકરકે શાહકે રોઝેપે કર જાનો દિલ નીસાર,
કુરબાન હો જા દિલકી મહોબતસેં બર મઝાર,[8]
જીસ વક્ત શાહકે રોઝેકો નઝરૂંમેં લાઈએ,
સદ[9] શૌક દિલસેં શાહપે કુરબાન જાઈએ. ૩
વહાં બેઠકરકે શાહકી મહોબતમેં અય દિલા!
સલવાત[10] ઓર સલામમેં હર વક્ત દિલ લગા,

---

૧ સંવત ૧૯૩૭ માં જ્યારે કાઝી અનવર મીયાં મક્કા અને મદીને હજ કરવા ગયા હતા ત્યારે મક્કામાં પોતાના મુકામમાં બેશી આ મુનાજાત તેમણે લખી હતી. ૨ ફર્શ=બીછાનુ. ૩ ઝાયર=જાત્રાળુ. ૪ યસરબ=મદીનાનું જંગલ. ૫ નીસાર=વારી જવું. ૬ કુબાર=મોટો. ૭ દરૂદાં=સ્તુતિ. ૮ બર મઝાર=કબર ઉપર. ૯ સદ=સો, સેંકડો. ૧૦ સલવાત=પ્રાર્થના.

કર ઇજઝો ઇન્કસાર બહોત ઓર બહોત દુઆ,
ઓર હાલ દિલ વોહ શાહકો રો રોકે તું સુના,
દાગે જીગર વોહ શાહકો અપના દીખાઇએ,
રો રોકે શાહકો દર્દે દિલ અપના સુનાઇએ. ૪
બક્ષીસ ગુનાહકી માંગ વહાં બેઠકર મુદામ,
તોબાસેં હો જા પાક તું ઓર દિલસેં હો ગુલામ,
પઢ તું દરૂદાં દિલસેં મહંમદપે ઓર સલામ,
ઉનકી મદદસેં જાયગા જન્નતમેં ખુશખીરામ,
વહાં ખાકસારી બહોતસી અય દિલ જતાઇએ,[1]
અપને ગુનાહાં યાદ કર આંસુ બહાઇએ. ૫
દુનિયાકો છોડ દિલસેં વહાં અપના દિલ લગા,
લે કર વસીલા શાહકા ખુદાસેં કર ઇલ્તેજા,
કોઇ ખેશ[2] ઓર સગા ન વહાં કામ આયગા,
મેહશરમેં[3] હો શફી[4] તેરે શાહે મુસ્તુફા,
યા રબ હબીબે પાકસેં મુજકો મીલાઇએ,
મેહશરમેં મુસ્તુફાકી શફાયત[5] દીલાઇએ. ૬
મુજરીમ[6] હું પુરગુન્હા હું મેં આસી[7] હું યા ખુદા !
કર રહમ ઓર બખ્શ મુજે બહેરે મુસ્તુફા,
સાયલ અકુકા હોકે તેરે દરપે યે ગદા,
આયા હે લે વસીલા મહંમદકે નામકા,
અનવરકો વક્ત નઝેહકે[8] કલમા પઢાઇએ,
ઓર હશરેમેં હબીબકે હમરાહ[9] ઉઠાઇએ. ૭

---

૧ જતાઇએ=જાહેર કરીએ. ૨ ખેશ=શરીર. ૩ મેહશર=કયામત, મરી ગયા પછી બેઠા થવાની સ્થિતિ. ૪ શફી=મુક્ત કરવાવાળો. ૫ શફાયત=મદદ. ૬ મુજરીમ=ગુનેહગાર. ૭ આસી=પાપી. ૮ નઝેહ=મૃત્યુ. ૯ હમરાહ=સાથે.

મુનાજાત યાને પ્રાર્થના ૨.[1]

ખુદાકે વાસ્તે મુખડા દીખાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
બીરેહકી આગ અબ મેરી બુઝાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
જુદાઇ બીચ મુજકો ના રૂલાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
દિલાસા દેકે સીનેસેં લગાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
મુજે જલતેકો અબ તુમ ના જલાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
વસ્લકા શરબતે શીરીં[2] પીલાઓ યા રસુલ અલ્લાહ. ૧

દયારે[3] હિંદસેં રોતા મદીને બીચ આયા હું,
તુમારે પાસ અય મેહબુબે મન ફરીઆદ લાયા હું,
તુમારે દર્દ ફુરકતમેં બહોતસા દુઃખ ઉઠાયા હું,
હુએ હેં દિલકે અબ ટુકડે જીગર પર દાગ ખાયા હું,
મેરે સબ દિલકે દર્દુકો મીટાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
શફક્કત કરકે ફુરબતમેં બુલાઓ યા રસુલ અલ્લાહ. ૨

ખ્યારે જીસ ઘડીમેં આપકા દિદાર પાઉંગા,
દિલુંકે શૉકસેં મેં આપ પર કુરબાન જાઉંગા,
તુમારે પાઉંકે ઉપર મેં આંખુંકો લગાઉંગા,
તુમીકો હાલ દિલ અપના મેં રો રોકર સુનાઉંગા,
રહમ કર ખ્વાબમેં એક બાર આઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
મુજે સબ દર્દ ઓર ગમસેં છુડાઓ યા રસુલ અલ્લાહ. ૩

લગી હે આગ દિલમેં શમેસા જલકર પીગલતા હું,
હુઇ હે બેકલી મુજકો તડપતા હાથ મલતા હું,
સદા રહેતી હે બેચેની જુદાઇ બીચ જલતા હું,
કીયા હે જોર વહેશતને ન અબ સંભલા સંભલતા હું,
દરસકી ભીખ અબ મુજકો દીલાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
મેરા અબ આરઝું દીલકી મીલાઓ યા રસુલ અલ્લાહ. ૪

---

૧ કાઝી અનવર મીયાંએ મદીનામાં રોઝાની પાસે બેશીને આ મુનાજાત લખી હતી. ૨ શીરીં=મધુર. ૩ દયારે હિંદસેં=હિંદના મુલકથી.

યહાં આયા હું મેં રોતા બહોત ગુરબતકા મારા હું,
ન કોઈ આસરા મુજકો નપટ આજીઝ બીચારા હું,
તુમારે સામને આકરકે મેં દામન[૧] પસારા હું,
તુમી વાલી હો અબ મેરે ગુલામ અબ મેં તુમારા હું,
રહમ ફરમાકે અબ મુજકો નીભાવો યા રસુલ અલ્લાહ,
તુમારે નામકા આશક કહાઓ યા રસુલ અલ્લાહ. ૫
પ્યારે અબ નહિ છોડું મેં હરગીઝ આપકા દામન,
તુમારે દરકા કુત્તા હો કરૂંગા મેં યહાં મસકન,[૨]
શીતાબીસેં[૩] દીખાઓ તુમ યે આશકકે તઈ દરશન,
મેરે સીનેકો કર દો અબ તુમારે ઇશ્કકા ગુલશન,
મેરે દીલમેં ઇશ્કકા ગુલ ખીલાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
મુજે અબ ઇશ્કકે રંગમેં રંગાઓ યા રસુલ અલ્લાહ. ૬
પ્યારે જબસેં ઇસ દુનિયામેં મુજકો હોશ આયા હે,
મહોબત છોડ દુનીઆકી તુમીસેં દીલ લગાયા હે,
તુમારા ઇશ્ક અબ આકર મેરે દિલમેં સમાયા હે,
દીવાના હોકે મેં અપને તઈ વેહશી[૪] બનાયા હે,
ઠીકાને અકલ અબ મેરી લીયાઓ યા રસુલ અલ્લાહ.
સુખન[૫] મીઠે ઝબાંસેં તુમ સુનાઓ યા રસુલ અલ્લાહ. ૭
તુમારે ઇશ્કમેં હાલત મેરી એસી હુઈ જાના,[૬]
કોઇ કહેતા હે સોદાઈ[૭] કોઇ કહેતા હે દીવાના,
કોઇ નાદાં સમજતા હે હે મુરખ કોઇને જાના,
કોઈ કહેતા મુસલમાં હે કીને બેહુદા[૮] પ્હેછાના,
હરેક કરતા હે યું દિલમેં બનાવો યા રસુલ અલ્લાહ,
મેરે દિલકા હુવા તુમસેં લગાવ[૯] યા રસુલ અલ્લાહ. ૮

૧ દામન=ખોળો. ૨ મસકન=રહેવું તે. ૩ શીતાબી=તાકીદ. ૪ વેહશી=જંગલી, ગાંડો. ૫ સુખન=શબ્દ, વાણી. ૬ જાના=દોસ્ત. ૭ સોદાઇ=ભ્રમિત. ૮ બેહુદા=બકવાટ કરનાર. ૯ લગાવ=મેળાપ, સંબંધ.

તુમે જાનો હો મુજ દીલકી મેરે પ્યારે નબી એહમદ,
કે મેરે દિલમેં અય પ્યારે તુમારા ઈશ્ક હે બેહદ,
નહીં પરવા હે મુજે કીસકી તુમીસેં હે મેરા મકસદ,[1]
તુમારે ધ્યાનમેં રેહકરકે સુનતા હું સદા સરમદ,[2]
તુમી બર અર્શ આલા મુજ લે જાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
તજલ્લી[3] નુર ઝાતીકી બતાઓ યા રસુલ અલ્લાહ. ૯
પ્યારે વાસ્તે અલ્લાહકે અબ લુત્ફ ફરમાઓ,
મહોબત ઓર શફક્કતસેં મુજે તુમ દર્શ દીખલાઓ,
ભીખારી હોકે આયા હું ન ઇતના મુજકો તરસાઓ,
લટકતે ખેલતે હસતે મેરે તુમ ખ્વાબમેં આઓ,
મુજે રોતેકો ટુક[4] આકર હસાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
મેરી આંખુંમેં તુ આકર સમાઓ યા રસુલ અલ્લાહ. ૧૦
પ્યારે દીન ઓર દુનિઆમેં મુજકો સુર્ખરૂ[5] રખ્ખો,
કબરમેં ઓર હશરમેં ઓર પુલ પર આબરૂ રખ્ખો,
હશરમેં યે ગુલામ **અનવર**કો અપને રૂબરૂ રખ્ખો,
મેરે દિલમેં તુમે જારી હમેશાં ઝીકરે[6] હુ[7] રખ્ખો,
હશરકે હોલ[8] ઓર ગમસેં બચાઓ યા રસુલ અલ્લાહ,
શફાઅત કરકે જન્નતમેં લે જાઓ યા રસુલ અલ્લાહ. ૧૧

મુનાજાત યાને પ્રાર્થના ૩.

(રાગ ગઝલ.)

ખુદાયા તું સત્તારો[9] ગફ્ફાર[10] હે, ગુનાહુંકા હમપર ગીરાંબાર[11] હે. ટેક.
બખશ દે ગુનાહાં હમારે તમામ કે હમ બેકસુંકા તુંહી યાર હે,

---

૧ મકસદ=આશા. ૨ સરમદ=અનહદ. ૩ તજલ્લી=ચમકારો. ૪ ટુક=જલ્દી. ૫ સુર્ખરૂ=લાલ મુખ, ખુશી. ૬ ઝીકરે=યાદ. ૭ હુ=વ્યાપક. ૮ હોલ=ડર. ૯ સત્તાર=એબ ઢાંકવાવાળો. ૧૦ ગફ્ફાર=ગુનાહ માફ કરવાવાળો. ૧૧ ગીરાંબાર=ભારે બોજો.

હમારે ઉપર તેરે એહસાનકા અઝલસેં[1] અબદ[2] તક સદા બાર[3] હે.૧
અદા કર સકે શુક્ર[4] એહસાનકા નહીં કીસકો તાકત તું દાતાર હે,
તું હી બખ્શનેવાલા હે સબ ગુનાહ હરેક તેરા બંદા ગુનેહગાર હે. ૨
તેરે ખૉફસેં સર ઝુકાયે હુવે હે બેઠા હરેક ગમસેં લાચાર હે,
તું કર રહમ હમ આજીઝુંકે ઉપર તેરા બહરે રહમત[5] તો બેપાર હે.૩
તેરે ફઝલસેં[6] માફ કર સબ ગુનાહ ગુનાહ બખ્શના યે તેરા કાર હે,
હમુંસેં ખતા હે તેરેસેં અતા યે હે તેરા ખાસા તું સત્તાર હે. ૪
તું હી બખ્શ દે સબ મુસલમાનકો કે તેરા બડા આલી દરબાર હે,
બખશ સબકે સદકેસેં[7] અનવર કેતઇ બીચારા યે તેરા ખતાવારહે. ૫

મુનાજાત યાને પ્રાર્થના ૪.[8]

(રાગ ગઝલ.)

યા ઈલાહી તું હે હાદી[9] રેહેનુમા[10] હર એકકા,
સબ તેરે બંદુકો સીધી રાહ તેરી તું ચલા. ૧
હમ તેરે બંદે ગરીબ આજીઝ બહોત લાચાર હેં,
સબકે સર ઉપર ગુનાહુંકે બડે અંબાર હેં. ૨
તું ગુનાહાં માફ કર દે સબ હમારે અય કરીમ !
તું ન બખ્શેગા તો હમ કીસકો કહેંગે અય રહીમ ! ૩
તુજ સીવા વાલી હમારા કોઈ નહીં હે યા ખુદા,
તુંહી હે માલક હમારા હમકો તેરા આસરા. ૪

---

૧ અઝલ=આદિ, શરૂઆત. ૨ અબદ=અંત. ૩ બાર=બોજો. ૪ શુક્ર=બદલો. ૫ બહરે રહમત=કૃપાનો સમુદ્ર, દયાનિધિ. ૬ ફઝલ=મહેરબાની. ૭ સબકે અદકેસેં=બધાંની ખાતર. ૮ આ ગઝલમાં રચનારે પોતાના દેશ અને દેશબંધુઓની સુખશાંતિ માટે ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરી છે. ૯ હાદી=ઉપદેશ કરનાર. ૧૦ રેહેનુમા=રસ્તો બતાવનાર.

તું હમારે પર રહમ કર ઓર દીખા તું રાહ નેક,
ઓર ઉઠા લે હીંદસેં તું યે બલાએ બદ પ્લેગ. ૫
દે અમન ગુજરાતકો તું ઈસ બલાસેં યા ઈલાહ !
કર ગરીબું પર રહમ ઓર હમકો મત કર અબ તબાહ.[1] ૬
યે પ્લેગે બદસેં રખ બિસલનગર મહેફુઝ[2] તું,
ઈસ શહેરમેં મત લીયા તું યે બલાએ બદઝબું. ૭
અબ તેરા કરમો ફઝલ[3] કર તેરે બંદુકે ઉપર,
ઈસ મુલ્કસેં યે બલાએ બદકો તું અબ દુર કર. ૮
માફ કર તકસીર બંદુકી તેરે તું હે ગફુર[4] !
યે પ્લેગે બદકો અબ ઈસ મુલ્કસેં તું કર દે દુર. ૯
જીનપે તેરા રહમ હે ઓર જીનસેં તું ખુશ હે મુદામ,
જીનપે તેરી મેહેરબાની હે મેં મંગતા ઉનકે નામ. ૧૦
ઉનકે સદકે ઈસ બલાએ બદસેં દે હમકો પનાહ[5],
તુજસેં યે મંગતા હે **અનવર** કર કબુલ અય બાદશાહ ! ૧૧

દુઆ યાને આશિષ.[6]

(રાગ ગઝલ.)

ઈલાહી તું માલક વ મુખતાર હે,
તુંહી સબકા પેદા કરનહાર હે. ૧
દીયા મેરે દિલમેં હકીકતકા નૂર,
હુવા ફીર મુજે મારેફતકા ઝહુર. ૨

---

૧ તબાહ=ખરાબ. ૨ મહેફુઝ=આબાદ, સહીસલામત. ૩ ફઝલ=કૃપા. ૪ ગફુર=માફ કરનાર. ૫ પનાહ=રક્ષણ. ૬ આ ગઝલમાં રચનારે પ્રસિદ્ધ કરનાર પ્રત્યેનો પોતાના હૃદયના પ્રેમનો ઉભરો બહાર પાડયો છે, અને સુખશાંતિ ઇચ્છી છેવટમાં પોતાની ભુલ માટે ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરી ક્ષમા ચાહી છે.

મેરે દિલમેં તેં ઈશ્ક પેદા કીયા,
તેરે ઈશ્કને મુજકો શેદા[1] કીયા. ૩
સો મેં ઈશ્કકે જોશમેં આયકર,
કહે ચંદ અશઆર[2] હેં ખુબતર. ૪
સો યે તફ્રકે[3] ચંદ બરસુંસેં થે,
પરાગંદા હર જા બ જા યે રહે. ૫
હુવા અબ યે ઝારી જો તેરા અમર,
તબે ઉનકે તંઈ કર દીયા છાપકર. ૬
મહાજન હેં એક શેઠ મહાસુખલાલ,
હુવા શૉક ઈસકા જો ઉનકો કમાલ. ૭
ઉનુંને જમે કર યે અશઆર સબ,
હરએક જાસેં હર ચીઝ કરકે તલબ. ૮
કીયા છાપકર ઈસકો મશહુર આમ,
કે હો ફાયદા ઈસસેં સબકો તમામ. ૯
ખુદાયા તું ઉન પર તેરા રહમ કર,
દે દોલત ઝયાદા બડી કર ઉમર, ૧૦
ખુશી રખ તું ઉનકો હમેશેં ખુદા,
બના નેક ઔર રાહ સીધી ચલા. ૧૧
તું મકબુલ કર મેરે અશઆરકો,
મેરી બયાઝ યા રબ યે મકબુલ હો. ૧૨
જો મુજસેં હુઈ હોવે ઈસમેં ખતા,
તું કર માફ મુજકો ઝે લુત્ફો અતા. ૧૩
મેં બંદા ઝઈફ[4] ઔર ખતાવાર[5] હું,
મેં પલ પલમેં તેરા ગુન્હેગાર હું. ૧૪

---

૧ શેદા=દિવાના. ૨ અશઆર=કાવ્યો. ૩ તફ્રકે=વેરાઈ ગયેલાં.
૪ ઝઈફ=લાચાર. ૫ ખતાવાર=ગુન્હેગાર.

તું કર માફ મેરે ગુન્હા સબકે સબ,
બખ્શ દે તું અનવરકો અય મેરે રબ. ૧૫

માફી યાને ક્ષમા.[1]

(રાગ ગરબી.)

સુનો ભાઈઓ અનવર હે દાસ તુમારા,
ગરીબીસેં અર્ઝ હે કરતા બિચારા, સુનો૦ ટેક.
ગુન્હા મેરે માફ કરો રહેમ લાવો,
જો ભુલા હું મેં તો મુજે તુમ બતાવો,
ખરી બાત હે સો મુજે સમજાવો, સુનો૦ ૧
મેં અબ હાથ જોડકે કહેતા હું સબકો,
બેસમજે બોલા મેં કવિતામેં હું જો,
દયા કરકે મુજ પર સુધારો તુમ ઉસકો, સુનો૦ ૨
મગર ઈતના હે કેહેતા તુમારા યે ચાકર,
બિના સમજે એબ ન ધરીઓ તુમ મુજ પર,
અગર મુજમેં હે એબ સારે સરાસર, સુનો૦ ૩
જો ભુલા હું મેં તો મુજે પુછીઓ આ,
તો મેં સાફ કેહેદુંગા જો મેં હું સમજા,
ન તો મેરી ગીબત[2] ન કરીઓ મવલા, સુનો૦ ૪
મેં શાઅર નહીં ઓર કવિ મેં નહીં હું,
ઉઠી પ્રેમકી મોજ દિલમેં મેરે યું,
તો બોલા મેં ઉસકે નીશે બીચ જ્યું ત્યું, સુનો૦ ૫
નહીં કાફીયા[3] ઓર રદીફ ઈસમેં દેખા,

---

૧ આ કાવ્યમાં રચનારે નમ્રતા બતાવી ભુલચુક માટે ક્ષમા માગી છે. ૨ ગીબત=નિંદા. ૩ કાફીઆ ઓર રદીફ=કવિતાની લીટીના છેડે પ્રાસ મેળવવામાં આવે છે તેમાં ઉપાંત્યપ્રાસને કાફીઆ, અને અનુપ્રાસને રદીફ કહેવામાં આવે છે.

નહીં રાગ ઓર તાલકો મેંને પેખા,
લીખા મેરી મતલબકા મેં ઈસમેં લેખા, સુનો૦ ૬
તગણ[1] ઓર મગણકો મેં દિલમેં ન લાયા,
દદ[2] અક્ષરકા દિલમેં ન ધ્યાન ધરાયા,
મેં તો મેરે પ્યારેકા હે ગુન ગાયા, સુનો૦ ૭
મુજે એસી બાતુંકા હે પ્રેમ ભારી,
મુજે પ્રેમકી લાગી દિલમેં કટારી,
યે બાતાં લગેં મેરે દિલમેં પ્યારી, સુનો૦ ૮
મેં બેભાન બકતા હું બાલક જયું બોલે,
કે રોટીકો તાતા ને પાનીકો ભુ કહે,
કે બચ્ચા તો યું બોલનેકો હે સીખે, સુનો૦ ૯
નહીં જ્ઞાન મુજકો મેં બચ્ચા હું ભોલા,
સો સંતુસેં મેં સીખનેકો હું બોલા,
સમજનેકે ખાતર મેં યેહ ભેદ ખોલા, સુનો૦ ૧૦
કે બોલે બિના કોન આકર બતાવે ?
બિના ઢુંડે યે રાહ કયું કરકે પાવે ?
સદા અપને દુઃખકો જો દુખીયા હો ગાવે, સુનો૦ ૧૧
મુજે ભાવ હે એસી બાતુંકા ભાઈ,
ફકીરીમેં સારી ઉમર મેં ગમાઈ,
અભી તક યે બાતાં સમજમેં ન આઇ, સુનો૦ ૧૨
જો સમજા હું થોડા તો કેહ નહીં હું સકતા,

૧ તગણ ઓર મગણ=પિંગળના નિયમને અનુસરીને કવિતા બનાવવામાં લધુ ગુરુ અક્ષરો સમજવા પડે છે; આવા ત્રણ ત્રણ અક્ષરોના સમૂહને ગણ કહેવામાં આવે છે, એવા ગણ આઠ છે—મગણ, નગણ, સગણ, રગણ, ભગણ, જગણ, યગણ અને તગણ. ૨ દદ અક્ષર=માણસની પ્રશંસાની કવિતાની શરૂઆતમાં હ, ઝ, ધ, ન, ઘ, ક્ષ, ર અને ખ એ આઠ અક્ષરોને કવિઓએ અશુભ ગણેલા છે અને તે દદ (દગ્ધ) અક્ષર કહેવાય છે.

મઝા ઉસકા મેં અપને દિલમેં હું ચખતા,
જો અંદરસેં ઉભરા તો ફીર મેં હું બકતા, સુનો૦ ૧૩
સમશ્યામેં કરતા હું મેં કુછ ઈસારા,
જો સમજા તો દિલ ઉસકા હોતા દોપારા,
જો ન સમજે વ્હો તો કયા જાને બિચારા, સુનો૦ ૧૪
મગર બાતેં કરનેસેં હાંસલ ન હોવે,
યું બાતુંહી બાતુંમેં સબ ઉમ્ર ખોવે,
ગુરૂ પીર બિન મનકા કયું મેલ ધોવે? સુનો૦ ૧૫
ગુરૂ કરકે જબ કુછ રયાઝત કરે વ્હો,
ગુરૂકે કહે પર જો સાબિત રહે વ્હો,
તો અપની મતલબ જો હે દેખ લે વ્હો, સુનો૦ ૧૬
જો જ્ઞાનીને ઇસમેં સમાધિ બતાઈ,
ઉસી રીત મુજબ જો સાધે અય ભાઈ!
તો ઉસમેં ઉસે કુછ ભી દેવે દીખાઈ, સુનો૦ ૧૭

તારીખ ૧.

વલ વલા ઝોક મહોબતકા મેરે દિલમેં ઉઠા,
દફતરે ઇશ્કકો મેં ચશ્મકે પાનીસેં લીખા,
નામ ઈસિકા હે રખા 'ગુલશને ખુશી" અનવર,
૧ ૩ ૧ ૬ (હીજરી)
ઈસકી તારીખ ભી ઇસ નામસેં નીકલે હે બજા.

ભાવાર્થ:—મારા અંતઃકરણમાં ઇશ્વિર પ્રતિ પ્રેમનો આવેશ થવાથી મેં મારો પ્રેમનો ઉભરો ચક્ષુ ભીંજાવીને અર્થાત્ બહુજ નમ્રતાપૂર્વક આ પુસ્તકરૂપે બહાર પાડયો અને તેને "**ગુલશને ખુશી**" એટલે "ખુશીનો બાગ" એ નામ આપ્યું. અને "**ગુલશને ખુશી**" એ શબ્દના અક્ષરમાંથી ફારસીના અબ્જદના હિસાબથી

સાલ ૧૩૧૬ હીજરી નીકળે છે તે નીચે પ્રમાણે—

ગાફ. લામ. શીન. નુન. ખે. વાવ. શીન. યે.

૨૦ + ૩૦ + ૩૦૦ + ૫૦ + ૬૦૦ + ૬ + ૩૦૦ + ૧૦

આ બધા અંકનો સરવાળો કરતાં ૧૩૧૬ અંક નીકળી આવે છે.

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ હીજરી સાલ ૧૩૧૬ માં પ્રકટ કરવામાં આવી હતી તેથી આ તથા આ પછીની બે તારીખો પ્રથમની આવૃત્તિનીજ આ નવી આવૃત્તિમાં દાખલ કરવામાં આવી છે, અને તેમાંથી પણ ૧૩૧૬ ની સાલ નીકળી આવે છે તે વાંચવાથી જણાશે.

તારીખ ૨.

કાઝી અનવર મુકીમ બીશનગર,
કર્દ તસનીફ નુશખએ નાદર,
અય ગયાસી નવીશ તારીખશ,
નામ તારીખી "ગુનચયે અનવર."
૧ ૩ ૧ ૬

ભાવાર્થ:—કાઝી અનવર મીયાં વિસનગરના રહેનાર છે તેમણે એક નવીન સારૂં પુસ્તક બનાવ્યું છે માટે હે **ગયાસી**! તું તે પુસ્તકની તારીખ લખ. તે સાલનું નામ **ગુનચયે અનવર** છે.

આ કાવ્ય તથા નીચેની તારીખનું કાવ્ય તબેઝાદ જનાબ હકીકત આગાહ મારેફત દસ્તગાહ સૈયદ ગુલામ નબી વ. સૈયદ સઈદ મીયાં સાહેબ કાદરી તખલ્લુસ ગયાસી એમણે લખ્યું છે.

હીજરી સાલ ૧૩૧૬ "**ગુનચયે અનવર**" (અનવરની કુલની છડી) માંથી નીચે પ્રમાણે નીકળે છે.—

ગેન. નુન. ચે. હે. હમ્જા. અલેફ. નુન. વાવ. રે.

૧૦૦૦ + ૫૦ + ૩ + ૫ + ૧ + ૧ + ૫૦ + ૬ + ૨૦૦.

ઉપરના આંકડાનો સરવાળો કરતાં ૧૩૧૬ થાય છે.

તારીખ ૩.

કાઝી અનવર સાહેબ ઈશ્કને જોશે ઈશ્કસેં
ઈન દીનુંમેં કી મુરત્તબ કુલીયાતે અનવરી,
શુકરે ઈઝદ કર ગયાસી ઓર લીખ તારીખ તબે,
" માદને ઈશ્કાં છપી અબ કુલીયાતે અનવરી."
૧ ૩ ૧ ૬

ભાવાર્થઃ—કાઝી અનવર સાહેબે પ્રેમજ્ઞાનના ઉભરાથી આ દિવસોમાં **કુલીઆતે અનવરી** બનાવી. હે **ગયાસી!** તું પરમેશ્વરનો ઉપકાર માની આ પુસ્તક પ્રકટ કર્યાની સાલ કહે. જ્ઞાનના ભંડારરૂપમાં આ **કુલીઆતે અનવરી** (અનવર મીયાંનાં બનાવેલાં તમામ કાવ્યો.) કીતાબ છપાઈ પ્રકટ થઈ છે.

ચોથી લીટી **" માદને ઈશ્કાં છપી અબ કુલીઆતે અનવરી "** માંથી ૧૩૧૬ ની સાલ નીચે પ્રમાણે નીકળે છે.—

મીમ. એન. દાલ. નુન. એન. રે. ફે. અલેફ. નુન.
૪૦ + ૭૦ + ૪ + ૫૦ + ૭૦ + ૨૦૦ + ૮૦ + ૧ + ૫૦ +
જીમ. હે. બે. યે. અલેફ. બે. કાફ. લામ. યે. અલેફ.
૩ + ૫ + ૨ + ૧૦ + ૧ + ૨ + ૨૦ + ૩૦ + ૧૦ + ૧ +
તે. અલેફ. નુન. વાવ. રે. યે.
૪૦૦ + ૧ + ૫૦ + ૬ + ૨૦૦ + ૧૦

ઉપરના અંકોનો સરવાળો કરતાં એકંદર ૧૩૧૬ નો અંક થાય છે.

સંપૂર્ણ સમજુતી માટે દરેક અરબી અક્ષરના અબ્જદના અદદ (અંક) નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યા છે—

અલેફ=૧.	બે=૨.	તે=૪૦૦.	સે=૫૦૦.	જીમ=૩.	હે=૮.
ખે=૬૦૦.	દાલ=૪.	ઝાલ=૭૦૦.	રે=૨૦૦.	ઝે=૭.	સીન=૬૦.
શીન=૩૦૦.	સ્વાદ=૯૦.	દ્વાદ=૮૦૦.	તોય=૯.	ઝોય=૯૦૦.	
એન=૭૦.	ગેન=૧૦૦૦	ફે=૮૦.	કાફ=૨૦.	કાફ(મોટો)=૧૦૦	
લામ=૩૦.	મીન=૪૦.	નુન=૫૦.	વાવ=૬.	હે=૫.	યે=૧૦.

અનુક્રમે અબ્જદના અદદ નીચે પ્રમાણે—

અ બ જ દ.	હ વ જ.	હોત્તી (હે તોય યે)	ક લે મ ન.
૧, ૨, ૩, ૪,	૫, ૬, ૭.	૮, ૯, ૧૦.	૨૦, ૩૦, ૪૦, ૫૦.

સ એ ફ સ.	ક ર શ ત.	સ ખ જ.
૬૦, ૭૦, ૮૦, ૯૦.	૧૦૦, ૨૦૦, ૩૦૦, ૪૦૦.	૫૦૦, ૬૦૦, ૭૦૦.

દ જ ગ.
૮૦૦, ૯૦૦, ૧૦૦૦.

અબજદ, હવજ, હોત્તી, કલેમન, સએફસ, કરશત, સખજ, દજગ, એવા જે શબ્દો અંકો ઉપર લખ્યા છે તે દેવતાનાં નામ છે.

અનવર કાવ્ય સમાપ્ત.

